

Volilno leto

Objavljeno v knjižni zbirki **Politika**

Simona Kustec Lipicer (ur.)

Politične vsebine in volilna kampanja

Alenka Krašovec (ur.)

Volitve v Evropski parlament 2009

Tomaž Deželan

Nasproti evropskemu federalizmu?

Simona Kustec Lipicer, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan, Alem Maksuti

Volilni programi in stališča

Drago Zajc, Samo Kropivnik, Simona Kustec Lipicer

Od volilnih programov do koalicijskih pogodb

Janko Prunk, Metka Rangus

Sto let življenja slovenskih političnih strank: 1890–1990

Danica Fink Hafner (ed.)

*The Development of Civil Society in the Countries
on the Territory of the Former Yugoslavia since 1980s*

Danica Fink-Hafner, Matej Knep, Meta Novak

The Slovenian Greens: From Early Success to Long-Term Failure

Damjan Lajh, Meta Novak

Organizirana civilna družba v procesih odločanja na ravni Evropske Unije

Meta Novak

Izražanje političnih mnenj v anketah

Danica Fink-Hafner, Matej Knep, Meta Novak

Razvoj slovenskih zelenih strank v primerjalni perspektivi

Danica Fink Hafner, Boštjan Slatenšek

Teokracija: Talibski režim v Afganistanu 1996–2001

Elena Nacevska

Women in Politics in Western Balkan Countries

Tomaž Deželan

Izzivi politične participacije mladih

Marko Lovec (ed.)

Populism and attitudes towards the EU in Central Europe

Danica Fink Hafner

Britanska demokracija: suverenost parlamenta

Danica Fink Hafner

Populizem

Volilno leto

Alenka Krašovec in Tomaž Deželan,
urednika

POLITIKA

Alenka Krašovec in Tomaž Deželan (ur.)

Volilno leto

Druga izdaja, elektronska knjiga

Knjižna zbirka: POLITIKA

Urednica knjižne zbirke: Alenka Krašovec

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Hermina Krajnc

Copyright © po delih in v celoti FDV 2020, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzenta: dr. Ladislav Cabada in dr. Damjan Lajh

Jezikovni pregled: Tomaž Petek, Marko Majce

Naslovnica: Janko Testen

Prelom: Leon Beton

Dostopno na: [//knjigarna.fdv.si/](http://knjigarna.fdv.si/)

Ljubljana, 2020

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici
v Ljubljani

COBISS.SI-ID=21705219

ISBN 978-961-235-924-9 (pdf)

Kazalo

Predstavitev avtorjev	ix
Uvodne besede	1
1 Destabilizacija slovenskega strankarskega sistema po letu 2000 (Danica Fink Hafner)	5
2 Volivci novih strank v Sloveniji: razočarani demokrati, apatični državljani ali kdo drug? (Alenka Krašovec in Živa Broder).....	37
3 Vpliv volilne kampanje na politično izražanje volivcev (Meta Novak).....	63
4 Mladina kot polje volilnega boja Med vzgojo in izobraževanjem ter mladinskim delom (Tomaž Deželan in Miha Matjašič).....	89
5 Od Miki Miške, Tita in Damjana Murka do Igre prestolov in slovenskih košarkarjev: analiza neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah 2017 (Tina Kogovšek in Alenka Krašovec).....	111
6 Politika (ni) za mlade? Državljanški stili in volilne preference mladih (Tanja Oblak Črnič).....	153
7 Ženske na predsedniških volitvah in njihova samoprezentacija na spletu (Elena Nacevska)	187
Stvarno in imensko kazalo	219

Seznam tabel, slik, grafov in prilog

Tabela 1.1:	Izidi parlamentarnih volitev v Sloveniji 1992–2018 (število parlamentarnih sedežev)	13
Tabela 1.2:	Nove stranke v državnem zboru in vladah 1992–2018 takoj po volitvah	15
Tabela 2.1:	Podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah in skupini etabliranih strank ter zanimanje za politiko (v %).....	45
Tabela 2.2:	Občutek zunanje in notranje učinkovitosti volivcev in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam	46
Tabela 2.3:	Zaupanje politikom in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam	48
Tabela 2.4:	Zaupanje politikom in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank.....	48
Tabela 2.5:	Udeležba na zadnjih volitvah (2011) in volilna namera za nove ali etablirane stranke (v %).....	50
Tabela 2.6:	Mladi (18–30 let) in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %).....	51
Tabela 2.7:	Mladi volivci in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam (v %).....	51
Tabela 2.8:	Podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %).....	52
Tabela 2.9:	Samoumestitve volivcev na ideološkem kontinuumu in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %).....	53
Tabela 3.1:	Javnomnenjske meritve, vključene v analizo	71
Slika 3.1:	Stopnja političnega izražanja v času brez uradne volilne kampanje in uradno volilno kampanjo	75
Slika 3.2:	Stopnja političnega izražanja glede na spol	77
Slika 3.3:	Stopnja političnega izražanja glede na starost	79
Slika 3.4:	Stopnja političnega izražanja glede na stopnjo izobrazbe	80
Tabela 4.1:	Število analiziranih programov političnih strank od 1990 do 2019	95
Tabela 4.2:	Pogostost pojavljanja tem, povezanih z mladino, v programih političnih strank med letoma 1990 in 2019	98

Slika 4.1:	Diagram pojavljanja posameznih tem glede na leto objave programa	99
Slika 4.2:	Diagram pojavljanja posameznih tem v programih političnih strank v obdobju od leta 1990 do leta 2019	101
Slika 4.3:	Diagram pojavljanja posameznih tem v programih političnih strank v letih od 2015 do 2019	102
Slika 4.4:	Dvodimenzionalni zemljevid oddaljenosti tem, ki so povezane z mladimi, v programih političnih strank (2015–2019).....	103
Priloga 4.1:	Pogostost omembe tem, povezanih z mladimi, v programih političnih strank od leta 1990 do 2019 ..	108
Priloga 4.2:	Pogostost omembe tem, povezanih z mladimi, v programih političnih strank po letih	110
Tabela 5.1:	Delež neveljavnih glasovnic od vseh oddanih glasovnic na volitvah predsednika republike Slovenije v obdobju 1992–2017 (v %).....	119
Tabela 5.2:	Število in delež različnih kategorij analiziranih neveljavnih glasovnic	122
Priloga 5.1:	Alternativni predlogi kandidatov po kategorijah.....	134
Priloga 5.2:	Dopisani komentarji, dodane risbe ali čačke na neveljavnih glasovnicah po kategorijah.....	136
Priloga 5.3:	Primer lastne, doma izdelane neveljavne glasovnice.....	148
Priloga 5.4:	Primer neveljavne glasovnice z dodanim besedilom in risbo.....	149
Priloga 5.5:	Primer neveljavne glasovnice s sliko risanih junakov	150
Priloga 5.6:	Primer preoblikovane originalne glasovnice z alternativnim političnim imenom.....	151
Tabela 6.1:	Predpostavke in oblike latentne ter manifestne politične participacije	159
Tabela 6.2:	Indikatorji manifestnih in latentnih oblik (ne) participacije in aktivizma	160
Tabela 6.3:	Tipologija državljskih stilov med mladimi	171
Graf 6.1:	Tipologija državljskih stilov med mladimi	171
Graf 6.2:	Sociodemografske specifične državljskih stilov.....	172
Graf 6.3:	Manifestna participacija in družbena družbena angažiranost glede na državljski stil mladih	174

Graf 6.4:	Antipolitične prakse, ilegalni aktivizem in spletna družbena angažiranost glede na državljanski stil mladih	175
Graf 6.5a:	Državlanski stili glede na vključenost politike v vsakdan mladih	176
Graf 6.5b:	Oblike vključenosti politike v digitalni vsakdan mladih glede na državljanski stil	177
Tabela 6.4:	Politične orientacije državljanskih stilov mladih	178
Graf 7.1:	Število ženskih in moških kandidatov na predsedniških volitvah od 1992 do 2017	195
Tabela 7.1:	Volilne kampanje predsedniških kandidatov/-k prek digitalnih medijev	197
Graf 7.2:	Število sledilcev, všečkov, naročnikov na družbenih omrežjih predsedniških kandidatov	198
Tabela 7.2:	Naklonjena področja objavljanja na fb-straneh predsedniških kandidatov 2017	199
Graf 7.3:	Segregacija in naklonjenost na 'moških' in 'ženskih' področjih (analiza FB-objav (poročil) predsedniških kandidatov 2017)	200

Predstavitev avtorjev

Živa BRODER je magistrica znanosti in samostojna strokovna delavka na Centru za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.

Tomaz DEŽELAN je profesor politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Danica FINK HAFNER je profesorica političnih strank, interesnih skupin in analize politik na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Tina KOGOVŠEK je profesorica družboslovne metodologije na Filozofski fakulteti in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za metodologijo in informatiko iste fakultete.

Alenka KRAŠOVEC je profesorica politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Miha MATJAŠIČ je asistent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalec na Centru za družboslovno informatiko iste fakultete.

Elena NACEVSKA je doktorica in asistentka na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Meta NOVAK je docentka analize politik na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za politološke raziskave iste fakultete.

Tanja OBLAK ČRNIČ je profesorica komunikologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja iste fakultete.

Uvodne besede

Volitve so eden od osrednjih elementov sodobnih predstavniških demokracij in predstavljajo enega od osnovnih postulatov tako pri ozkem oziroma elektoralnem kot tudi substantivnem gledanju na demokracijo. Kot veleva že Madisonov zapis v Federalističnem spisu 51, volitve omogočajo nadzor nad delovanjem vladajočih, saj nihče več ne verjame, če sploh kdaj je, da so vladajoči nezmotljivi in ne utegnejo ravnati v smeri zadovoljevanja lastnega sebičnega interesa. Gre torej za eno od vrst zunanjega nadzora nad političnim razredom oziroma za nekakšno povabilo na zagovor. Državljeni namreč podeljujejo soglasje k vladanju političnega razreda v zameno za sodelovanje pri izbiri njihovih predstavnikov ter, vsaj v teoriji, alternativnih pogledov na svet, ki jih ti predstavniki zastopajo.

Tako imenovana agregacija interesov je poleg nadzora nad vladajočimi ter njihove izbire ena od ključnih funkcij volitev. Zato imajo volitve tako pomembno vlogo pri legitimnosti demokratičnih političnih institucij, saj se skozi različne funkcije volitev ne manifestira le soglasje k izbranim političnim predstavnikom, temveč tudi soglasje k njihovim odločitvam. Na ta način se s pomočjo natančno kodificiranega procesa priprave in izvedbe volitev, s pomočjo katerega se močno zrcali javno mnenje, zagotavlja politično stabilnost ter stabilnost v vodenju tako v primeru izmenjevanja političnih predstavnikov na oblasti (politična alteracija) kot tudi v primeru iskanja novih oblastnikov (demokratična kontinuiteta). Zagotavljanje politične stabilnosti in sosledja vodenja tako, poleg zgoraj omenjenih dejavnikov, dodatno prispeva k pomenu, ki ga imajo volitve tako za samo politično skupnost kot tudi za vsakega posameznika, ki sodeluje v njej. S pomočjo volitev namreč državljani pridobivamo politično znanje, ki sega vse od različnih pogledov na idealno družbeno stanje in poti do

njega pa do razumevanja delovanja demokratičnih političnih institucij ter učinkov, ki jih te proizvajajo.

S pomočjo volitev se tako izobražujemo kot državljani in kot politična skupnost, saj intenzivnost informacij, ki so v času volitev povezane s politiko, ter akumulacija izkušenj z vsakokratnimi volitvami še tako nezainteresiranega posameznika soočita z razmerami v skupnosti, katere del je. Ta kolektivna izkušnja pa hkrati predstavlja močan integrativni element, ki posameznike veže v politično skupnost, saj so volitve pravzaprav eden najvidnejših in najpomembnejših ritualov odločanja o skupni usodi. S tem, ko se okoli njih ustvarja skupni spomin, tvorijo pomemben gradnik skupne identitete in občutka pripadnosti. Ob tem ne gre zanemariti niti dejstva, da volitve prispevajo k boljši samopodobi in višji samozavesti tako na ravni posameznika kot skupnosti. Ni namreč slučaj, da so pomembni mejniki opolnomočenja posameznih družbenih skupin ali skupnosti vezani prav na volitve.

Zato je pomembno spremljati volitve in vse, kar se dogaja okoli tega z informacijami zasičenega procesa, saj ima izjemno pomembne posledice tako za življenje slehernega posameznika kot za razvoj, lahko pa tudi razkroj politične skupnosti. Tako ni presenetljivo, da se različne znanstvene discipline močno posvečajo raziskovanju volitev. V Sloveniji, tako kot v večini drugih razvitih demokracij, poteka več vrst volitev. V knjigi *Volilno leto*, v kateri kot avtorji poglavij sodelujejo raziskovalci različnih raziskovalnih centrov s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, je pozornost usmerjena na volilno leto, v katerem so zajete tako predsedniške volitve s konca leta 2017 kot parlamentarne volitve iz sredine leta 2018. V knjigi *Volilno leto* so avtorji raziskovali različne vidike volitev v Sloveniji in ob tem ohranjali jasno teoretsko podporo svojega raziskovalnega dela ter se poskušali v čim večji meri nasloniti na razumevanje analiziranih fenomenov v širšem, primerjalnem vidiku.

V prvem poglavju Danica Fink Hafner v analizi daljše časovne perspektive analizira destabilizacijo slovenskega strankarskega sistema in vpliv različnih dejavnikov (evropeizacije, mednarodne finančne in ekonomske krize, značilnosti novih političnih strank in krize tranzicijske politične generacije) na destabilizacijo strankarskega sistema ter postavi primer Slovenije v širši mednarodni kontekst. Alenka Krašovec in Živa Broder analizirata značilnosti volivcev uspešnih novih strank v Sloveniji po letu 2010, pri čemer se osredotočita na vprašanje, ali so nove stranke volivce našle zlasti med tistimi, izrazito

razočaranimi nad delovanjem sistema oziroma demokracije in/ali kritičnimi do njunega delovanja, ali pa so mogoče uspele mobilizirati dotedanje nevolivce.

V tretjem poglavju Meta Novak raziskuje, kako volilna kampanja vpliva na politično izražanje volivcev. Pri tem na eni strani poseben poudarek nameni razlikam v izražanju političnega mnenja ljudi v času uradne volilne kampanje in v času zunaj nje, na drugi strani pa se posveti vplivu kampanje na izražanje političnega mnenja posamezne družbene skupine glede na spol, starost in stopnjo izobrazbe. Tudi Tomaž Deželan in Miha Matjašič se v pomembni meri ukvarjata z obdobjem volilne kampanje, saj analizirata strankarske in volilne programe slovenskih strank v obdobju 1990–2019. V analizi posebno pozornost namenita vprašanju, kakšne poglede imajo stranke na mlade in izzive, s katerimi se soočajo, ter kakšne javnopolitične rešitve za tovrstna vprašanja ponujajo.

Tina Kogovšek in Alenka Krašovec opravita eksploratorno analizo neveljavnih glasovnic na volitvah predsednika Republike Slovenije v letu 2017. Kvalitativna analiza je osredotočena na značilnosti različnih vrst neveljavnih glasovnic (dopisani kandidati, dodane slike, glasovnice, popisane z znaki, z izjavami ...) in postavljena v kontekst protestne politike.

Tanja Oblak Črnič in Elena Nacevska se pri analizi volitev osredotočita na dve družbeni skupini, in sicer mlade ter ženske. Tanja Oblak Črnič se sprašuje, kakšni državljani so mladi danes, kako politično delujejo in na kakšen način se opredeljujejo do političnih tem. Na podlagi spletne raziskave med mladimi identificira tipologijo državljanskih stilov mladih, pri čemer postavi distinkcijo med t. i. manifestnimi in latentnimi oblikami njihove politične participacije. Elena Nacevska se v analizi predsedniških volitev osredotoči na analizo samoprezentacije kandidat prek digitalnih medijev, zlasti Facebooka, v času volilne kampanje. Pri tem jo zanima predvsem, ali je samoprezentacija kandidat v pomembni meri še vedno oziroma znova povezana s stereotipno »ženskimi« vprašanji.

Alenka Krašovec in Tomaž Deželan

Raziskovalno delo je potekalo v okviru raziskovalnega programa P5-0136 Politološke raziskave, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

1 DESTABILIZACIJA SLOVENSKEGA STRANKARSKEGA SISTEMA PO LETU 2000

Danica Fink Hafner

Uvod

Stabilnost oziroma spreminjanje strankarskega sistema ima dva obraza – spreminjanje strank in spreminjanje sistema razmerij med njimi (Mair, 2006). V obeh pogledih so bili postsocialistični strankarski sistemi od vsega začetka manj stabilni kot strankarski sistemi v državah z daljšimi tradicijami sožitja med kapitalizmom in demokracijo (Mansfeldova et al., 2004; Jungerstam – Mulders, 2006). V okoliščinah mednarodne finančne in ekonomske krize pa tudi po njej so tudi strankarski sistemi v zahodnih kapitalističnih državah doživeli večje ali manjše pretrese. Zato je danes mogoče govoriti o približevanju značilnosti strankarskih sistemov obeh skupin držav (Enyedi in Bértoa, 2018).

Slovenski strankarski sistem je prvo desetletje izstopal v skupini postsocialističnih strankarskih sistemov po kombinaciji svoje sorazmerne stabilnosti in delnega prenavljanja (Fink Hafner, 2006). Sorazmerni volilni sistem je namreč omogočal dinamično prelivanje glasov med parlamentarnimi strankami in tudi vstopanje novih strank. Nekaj strank je odmrlo. Po letu 2000 pa se je dinamika slovenskega strankarskega sistema močno spremenila. Načeto je tudi jedro strank, ki so prej uspevale preživeti desetletje. Zakaj se je strankarski sistem destabiliziral? Kateri dejavniki so vplivali na to, da so vse parlamentarne volitve po letu 2008 predčasne, v parlamentu pa kontinuirano jedro strank danes zajema le tri stranke – Slovensko demokratsko stranko, Socialne demokrate in Demokratično stranko upokojencev?

V prispevku empirično prikažemo longitudinalni pogled na destabilizacijo slovenskega strankarskega sistema in preverimo vpliv naslednjih dejavnikov zdaj stabilno destabiliziranega strankarskega

sistema: 1) evropeizacije; 2) mednarodne finančne in ekonomske krize; 3) značilnosti novih političnih strank; 4) krize tranzicijske politične generacije. Analiza temelji na podatkih že objavljenih raziskav, uradnih izidov volitev in javnomnenjskih podatkov projekta Slovensko javno mnenje.

Dejavniki destabilizacije strankarskega sistema

Dejavnikov destabilizacije strankarskega sistema je lahko veliko. V nadaljevanju se ne ukvarjamo posebej z institucionalnimi dejavniki. Volilna pravila so bila namreč v Sloveniji zelo stabilna, in to kljub nekaterim majhnim spremembam.

Čeprav je bil ustavni sistem stabilen, pa se je vendarle prilagodil povezovanju Slovenije v Evropsko unijo. V tem smislu je ta prilagoditev vendarle podprla evropeizacijo kot enega izmed preučevanih dejavnikov strankarstva na Slovenskem.

Evropeizacija

Glede vpliva tega dejavnika na nacionalno strankarstvo najdemo v literaturi različne ugotovitve. Zgodnje raziskovanje se je sicer konceptualiziralo razmeroma dobro (Ladrech, 2002), a ni pokazalo bistvenega vpliva evropeizacije na nacionalne stranke in strankarske sisteme (Mair, 2000). To raziskovanje se je nanašalo predvsem na strankarske pojave v starih državah članicah. Po zadnjem velikem valu širjenja EU pa najdemo nekoliko nasprotujoče si ugotovitve.

Tako je npr. Hix (2008) postavil osnovo za teorijo strankarske pristranskosti v politiki Evropske unije. Ta temelji na dveh predpostavkah. Prva je, da imajo stranke vodij vlad priložnost vplivati na EU-politike v smeri, ki jo želi stranka, druga pa, da ravno tako lahko stranke vodij vlad sledijo svojim nacionalnim stališčem glede konkretnih javnih politik v domači politični areni, medtem ko upoštevajo dogajanja na ravni EU (Hix, 2008: 1262).

Tudi raziskovanje vpliva povezovanja držav z Evropsko unijo na stranke in strankarske sisteme ne prinaša več tako nedvoumnih ugotovitev o zelo šibkem vplivu evropeizacije na strankarstvo. Raziskovalci vedno pogosteje ugotavljajo, da evropeizacija vpliva na strankarstvo, in sicer neposredno in posredno (Ladrech, 2009). Izkazalo se je, da: 1) strankarske elite, ki so vpete v odločanje na ravni EU, pridobivajo na moči ter s tem vplivajo na značilnosti politike v domačem okolju pa

tudi v celotnem političnem sistemu EU (Carter in Poguntke, 2010); 2) EU vpliva na strankarske cilje in s tem povezane organizacijske spremembe v političnih strankah (Ladrech, 2012); 3) je povezovanje z EU nekatere stranke v postsocialističnih državah okrepilo, druge pa ošibilo (Enyedi in Lewis, 2006); 4) na stranke v novih postsocialističnih državah poleg ustanov EU vsaj posredno vplivajo tudi evropske strankarske federacije (glej npr. Fink Hafner in Ladrech ur., 2008; Ladrech, 2009); 5) se nacionalne stranke evropeizirajo različno oziroma do različne mere (Blew, 2015).

Ne glede na to, da evropeizacija strank in strankarskih sistemov do zdaj ni bila zelo obsežna, se je v okoliščinah obstoja in delovanja političnega sistema EU oblikovala kompleksna slika razcepov na dveh dimenzijah, ki so jo strokovnjaki raziskovalne skupine Chapel Hill Expert Survey (CHES) imenovali GAL (*Green-Alternative-Libertarian*) versus TAN (*Traditional-Authoritarian-Nationalist*) (Brigevich et al., 2017). Ta dimenzija je močno povezana s transnacionalnimi vprašanji EU.

Evropsko povezovanje tudi deloma vpliva na strankarske tematike. Pri tem so stranke iz srednjeevropskih postsocialističnih držav sicer bistveno bolj izpostavljene kot zahodnoevropske stranke, a so si stranke iz obojih okolij podobne v tem, da ekstremne stranke na obeh polih strankarskih sistemov najbolj poudarjajo evropsko razsežnost v svojih apelih (Whitefield in Rohrschneider, 2015). Zadnje se je za še posebej kritično izkazalo v okoliščinah zelo povečane imigracije s svetovnega Juga in svetovnega Vzhoda. Primerjalne analize so pokazale, da je politizacija imigrantskih tematik postala ključna v strankarski politiki, pri tem pa vendarle ne gre zanemariti tudi domače politike oblikovanja vladajočih koalicij (Green – Pedersen in Otjes, 2019). V celoti gledano, so vedno glasnejše ocene, da krepitev skrajno desnih gibanj in strank dosega takšne razsežnosti, da izzivajo nekatere temelje vladavine v EU (Davis in Deole, 2017).

Prav razcep med nacionalnim in nadnacionalnim načelom je bil pomemben tudi pri političnem odločanju o tem, kako se bo EU odzvala na krizo evrskega območja. Odločitev, da nacionalne države poskrbijo za 'svoje' banke, in posledice te odločitve so prispevale k podaljševanju vpliva krize in z varčevalnimi ukrepi okrepile evroskeptične stranke (Giuliani in Massari, 2019). Povečevanje nezaposlenosti v teh okoliščinah je bilo povezano z vznikom levih radikalnih strank v državah (Gomez in Ramiro, 2019). Razvoj bančne unije in

krepitev finančnega nadzora je sicer rešil evro, vendar so vsi omejeni procesi prispevali k oblikovanju novega razcepa Sever – Jug v okviru Evropske unije (Hooghe in Marks, 2018: 117). Pojav večjih imigracij pa se povezuje z rastjo skrajno desnih strank (Barone et al., 2016; Halla et al., 2017).

Mednarodna finančna in gospodarska kriza

Na strankarske sisteme navadno bistveno ne vplivajo vse gospodarske krize, ampak le velike mednarodne ekonomske krize (Hernández in Kriesi, 2016; Hooghe in Marks, 2018). Natančneje, gre za mednarodne finančne krize (Funke et al., 2015). Hernández in Kriesi (2016) na podlagi obsežnega empiričnega raziskovanja izpostavljata tri take krize (velike depresije) – v letih 1929, 1972 in 2008. Samo te krize so potrjeno kritične prelomnice (*critical junctures*) v spreminjanju strankarskih sistemov.

In kako mednarodne finančne krize vplivajo na strankarske sisteme? Raziskave navajajo naslednje vplive:

1. Raziskava o vplivu treh sistemskih finančnih kriz v obdobju 140 let v 20 razvitih državah (Funke et al., 2015) je pokazala, da se v krizah zmanjšuje podpora vsem glavnim strankam v evropskih strankarskih sistemih, javnopolitična negotovost v okoliščinah finančne krize vpliva na zmanjševanje vladnih večin in rast politične polarizacije. Po podatkih iste raziskave se je povečala razdrobljenost parlamentov, delež skrajne desnice v preučevanih prelo-mih pa se je povečal za 30 %.
2. Teorija razcepov poudarja, da kritične prelomnice vplivajo na bogatitev razcepov v strankarskih sistemih. Prej obstoječim ideološkim razcepom, ki izgubljajo svoj pomen, se pridružijo novi, le redki razcepi izumrejo, volivci pa se obračajo k strankam, profiliranim na podlagi novega razcepa (Hooghe in Marks, 2018). V okviru Evropske unije poleg nacionalnih razcepov nastajajo nadnacionalne cepitve (*transnational cleavages*), ki pa se v različnih državah EU izražajo različno. Na jugu se je v okoliščinah krize 2008 na razrednih razcepih mobilizirala radikalna levica, v veliko postsocialističnih državah se je v odnosu do čeznacionalnih razcepov bolj izrazila radikalna levica, v večini srednjeevropskih in severnih držav so se na transnacionalnih razcepih mobilizirale radikalna desnica in tudi (na nasprotnem ideološkem polu) zelene stranke, radikalno leve stranke pa so uveljavile distributivne teme-tike (Hooghe in Marks, 2018: 15).

3. Razočaranje nad neuresničeni pozitivnimi obljubami transnacionalizma, da bodo z evropskim povezovanjem pridobili vsi in nad transnacionalnimi elitami, je postalo vir populističnih odzivov (van Kessel, 2015; Inglehart in Norris, 2016), dodatno spodbujen še s finančno (evrsko) in z imigracijsko krizo. Olje na ogenj so dolile politika, da mora vsaka država sama poskrbeti za svoje finančne ustanove, in odločitve nacionalnih elit za postopne reforme. Zadnje naj bi zmanjšalo odpore domače opozicije, dejansko pa se je s tem podaljšalo obdobje varčevalnih ukrepov (Jones et al., 2016).
4. Krize prizadenejo politično predstavništvo. Skladnost med prioritetami volivcev in prioritetami političnih strank se zmanjšuje, ker stranke svojih prioritet ne spreminjajo v enakem obsegu kot volivci (Traber et al., 2018). V kolikšni meri je ta neskladnost izpostavljena, je odvisno od strukturnih ekonomskih dejavnikov (Rosset et al., 2013).
5. Čeprav glavne stranke ne morejo preprečiti zmanjševanja skladnosti med tematikami volivcev in strank, težki gospodarski časi oživljajo gospodarsko razsežnost strankarske politike (Traber et al., 2018). V hudi gospodarski krizi volivci in stranke ne poudarjajo bolj protiimigrantskih politik, ampak ekonomske politike (Rosset et al., 2013). V kriznih državah (v južni Evropi) je politično tekmovanje bolj potekalo okrog ekonomskih tematik na dimenziji levo – desno kot po kulturni dimenziji strankarskega tekmovanja, protiimigrantske stranke in identitetna politika pa so postale ključne tematike razcepov v državah, ki jih je kriza manj prizadela (Häusermann in Kriesi, 2015).
6. Nišne in radikalne stranke pridobivajo zaradi varčevalnih ukrepov manj, kot se splošno pričakuje (Traber et al., 2018).
7. Glede na podatke o dinamikah evropskih strankarskih sistemov v okviru treh velikih kriz (1929, 1973 in 2008) je destabilizacija strankarskih sistemov manj dramatična, kot se navadno misli (Casal Bértoa in Weber, 2019). Avtorja sta pokazala, da so pretresi omejeni in da strankarski sistemi redko razpadejo. Velike gospodarske krize učinkujejo kot katalizatorji pospeševanja že prej dlje časa obstoječih teženj v prestrukturiranju strankarskih sistemov (Hernández in Kriesi, 2016).

V celoti gledano, velike mednarodne finančne krize prispevajo k diskontinuiranim spremembam v strankarskem sistemu. Kriza 2008 je nedvomno vplivala na nacionalno strankarstvo. Predvsem se je povečal evroskepticizem, ki se sicer ni povečal v glavnih strankah, je pa tak odziv osrednjih strank odprl prostor za stare in nove ekstremne, še posebej evroskeptične stranke (Rohrschneider in Whitefield, 2016). V veliko državah je prišlo do pravih razdejanj strankarskih sistemov. Haughton in Deegan - Krause (2015) sta ta pojav poimenovala kar »sezona hurikanov«, toda čeprav ima nastanek novih strank ekonomsko podlago, so politični dejavniki, kot je npr. problem korupcije, vendarle tudi pomembni (Bosch in Durán, 2019).

Kriza tranzicijske politične generacije

Politične generacije odločevalcev se navadno spreminjajo delno, le redko pa radikalno. Velike spremembe političnih generacij so značilne za obdobja gospodarskih kriz (kot smo navedli že prej) in velikih političnih kriz. Gre namreč za obdobja globljega preverjanja legitimnosti vladajočih političnih elit.

Zato ni naključje, da se v okoliščinah velike gospodarske krize in okoliščinah velikih pretresov obstoječih demokracij pojem politične generacije vrača v politološko raziskovanje. Politična generacija je namreč skupina, ki se zaveda svoje starosti, hkrati pa jo zaznamuje skupno preživljanje velikih zgodovinskih dogajanj. Torej ne gre za biološko generacijo, ampak generacijo, opredeljeno z zgodovinskimi in družbenimi procesi (Mannheim, 1952: 276–320). Prav skupna zgodovinska usoda ljudi podobne starosti in skupne politične izkušnje povezuje te ljudi v generacijo. Še več, pojem politične generacije se pogosto povezuje z mobilizacijo za družbene in politične spremembe. Takšni primeri so tudi generacije prehodov v demokracijo in postsocializem (Prochnow in Rohde, 2010) ter v zadnjem času npr. generacija milenijcev. Vsaka generacija pa ne igra enako velike vloge v zgodovini. Ustvarjanje družbenih in političnih sprememb ni enakomerno razporejeno med vse generacije. Politična generacija je zato pogosto razumljena kot dramatična in pomembna sila societalne inovacije in družbenih prelomov (Rintala, 1963), vendar ne vedno (García - Albacete, 2014; Milkman, 2017).

Raziskovalci prehodov v demokracijo so že pred več kot četrto stoletje ugotavljali, da prehode vodijo določene politične generacije, ki pa imajo poleg bioloških mej tudi meje lastne (re)socializacije. Vzdržnost globokih družbenih in političnih sprememb je tako stvar

več generacij (Ardito - Barletta, 1990; Linz, 1990). V zadnjem času raziskovalci politike v postsocialističnih državah po eni strani ugotavljajo, da se je tranzicijska politična generacija upešala in da nove generacije v političnem smislu, ki bi ustvarjala prelomne spremembe, še ni. Zaton tranzicijske politične generacije je postal posebej viden v obdobju po letu 2000 v postsocialističnih državah, ki so vstopile v Evropsko unijo, ter v okoliščinah upravljanja mednarodne finančne in gospodarske krize. Strankarske elite so se zamenjale v različnih postsocialističnih državah do manjše ali večje mere, nekoliko so se spremenile vodilne politične tematike in apeli (predvsem se je uveljavil protikorupcijski apel), ponekod pa se še vedno izkazuje prilagodljivost reformirane nekdanje vladajoče stranke (glej npr. Haughton in Rybář, 2008); podobno velja tudi za protiimigrantski apel (Szalai et al., 2017).

Izpodrivanje starih političnih generacij pa ni le stvar prehodov v demokracijo (Linz, 1990), ampak tudi dedemokratizacije in stresnih političnih odzivov na veliko gospodarsko krizo (van Beeek in Wnuk – Lipinski, ur., 2012). Katere nove politične generacije pa naj bi jih zamenjale? Raziskave o milenijcih kot potencialno novi politični generaciji v ZDA npr. opozarjajo na njihov aktivistični potencial, npr. v obliki novih levih protestnih gibanjih po letu 2008 (Milkman, 2017), hkrati pa opozarjajo tudi na vpliv starejših generacij v starijši družbi (Hudson, 2019). V Združenem kraljestvu ugotavljajo odtujenost milenijcev od institucionalne politike in tudi na njihov konservativni potencial (Ipsos MORI, 2017). Značilnosti milenijcev v določenem družbenem in političnem okolju so tako v veliki meri stvar empiričnega raziskovanja. Medtem pa se zdi, da v (post)krizno politiko na splošno v pomembni meri vstopa generacija posameznikov – političnih nenavadnežev, s pogosto zelo posebnimi osebnostnimi lastnostmi in s populističnim slogom delovanja, ki odstopa od družbenih norm (Nai in Martínez i Coma, 2019).

Značilnosti novih strank

Na značilnosti strankarskega sistema vplivajo tudi značilnosti posamičnih strank. Glede na to, da je po letu 2008 vstopanje novih strank v strankarske sisteme bolj ali manj splošna težnja, je posebej kritično vprašanje, ali zmorejo ostati v strankarskem sistemu. Ponovno se uveljavljajo Mairjeve ugotovitve, da na usodo strank še posebej vplivajo trije dejavniki: strankina organizacijska strategija in slog, posebni apeli in vodstvo stranke (Mair, 1989). V postsocialističnih okoliščinah

se je v novejših pretresih strankarskih sistemov izkazalo, da je ključnega pomena, kakšne cilje oblikujejo nove stranke in s čim naslavljajo volivce (Haughton, 2014: 225). Nove stranke namreč pogosto poudarjajo kratkoročne, predvsem protikorupcijske cilje, manjkajo pa izdelani dolgoročni cilji oziroma programi družbenega in političnega razvoja. Svojih deklariranih ciljev tudi ne zmorejo hitro doseči. Zato so volivci lahko hitro razočarani nad njimi in ne vidijo smisla v vztrajanju pri volilni podpori takim strankam. Le malo novih strank v postsocialističnih državah srednje in vzhodne Evrope tako uspeva preživeti po prvem vstopu v parlament (Deegan - Krause in Haughton, 2018). V celoti gledano, pa na uspešnost novih strank seveda vpliva tudi spreminjajoče se okolje, v katerem stranke delujejo, kot je poudarjal že Sartori (1976).

Destabilizacija slovenskega strankarskega sistema

Destabilizacija in deinstitutionalizacija

Destabilizacija strankarskega sistema se je začela po letu 2000, zelo očitno pa se je izrazila v izidih predčasnih volitev leta 2011. Raztegnila se je v obdobje vse do danes (Tabela 1.1).

V parlament je po volitvah 2011, 2014 in 2018, gledano v celoti, vstopilo kar šest novih strank: Državljska lista (DL), Koalicija Združena levica (DSD, IDS in stranka TRS; pozneje preimenovana v Levica), Pozitivna Slovenija (PS), Stranka Mira Cerarja (SMC) (pozneje preimenovana v Stranko modernega centra), Zavezništvo Alenke Bratušek (ZaAB; pozneje preimenovana v Stranko Alenke Bratušek) in Lista Marjana Šarca (LMŠ).

Izmed strank prvega desetletja po prehodu v demokracijo so do danes ohranile parlamentarne sedeže le Demokratična stranka upokoencev Slovenije (DeSUS), Slovenska demokratska stranka (SDS) in Socialni demokrati (SD). Izmed novih strank, ki so vstopile v parlament po letu 2011, so do zdaj le tri uspele drugič vstopiti v parlament: Levica, Stranka Alenke Bratušek in Stranka modernega centra (SMC). Medtem ko sta prvi omenjeni dosegali od 4 do 10 parlamentarnih sedežev, je SMC ob drugem vstopu v parlament izgubil kar 26 sedežev in pristal na 10 sedežih. Zanimivo je tudi, da sta se v parlament vrnila dve stranki, ki sta bili nekaj časa zunaj nacionalnega parlamenta (Nova Slovenija en mandat, SNS pa kar dva mandata).

Tabela 1.1: Izidi parlamentarnih volitev v Sloveniji 1992–2018
(število parlamentarnih sedežev)

Politične stranke	Leto volitev	1992	1996	2000	2004	2008	2011	2014	2018
Demokratska stranka Slovenije (DS)		6	---	---	---	---	---	---	---
Demokratska stranka upokojencev Slovenije (DeSUS)		---	5	4	4	7	6	10	5
Državljska lista (DL)		---	---	---	---	---	8	---	---
Koalicija Združena levica (DSD, IDS in stranka TRS); pozneje preoblikovana v stranko Levica		---	---	---	---	---	---	6	9
Liberalna demokracija Slovenije (LDS)		22	25	34	23	5	---	---	---
Nova Slovenija (NSi)		---	---	8	9	---	4	5	7
Pozitivna Slovenija (PS)		---	---	---	---	---	28	---	---
Slovenska demokratska stranka (SDS)		4	16	14	29	28	26	21	25
Slovenska ljudska stranka (SLS); SLS + SKD Slovenska ljudska stranka		10	19	9	7	5	6	---	---
Slovenska nacionalna stranka (SNS)		12	4	4	6	5	---	---	4
Slovenski krščanski demokrati (SKD)		15	10	---	---	---	---	---	---
Socialni demokrati (SD)		14	9	11	10	29	10	6	10
Stranka modernega centra (SMC)		---	---	---	---	---	---	36	10
Stranka mladih Slovenije (SMS)		---	---	4	---	---	---	---	---
ZARES		---	---	---	---	9	---	---	---
Zavezištvu Alenke Bratušek (ZaAB); Stranka Alenke Bratušek		---	---	---	---	---	---	4	5
Zeleni Slovenije (ZS)		5	---	---	---	---	---	---	---
Lista Marjana Šarca (LMŠ)									13

Vir: Državna volilna komisija, 1992–2018

Opomba: vrstice s podatki o strankah, ki so kontinuirano v parlamentu od devetdesetih let 20. stoletja do danes, so obarvane sivo.

Prejšnje raziskave (Fink Hafner, 2012) ter podatki v Tabelah 1.1 in 1.2 kažejo, da sta deinstitucionalizacija strank in deinstitucionalizacija strankarskega sistema v Sloveniji tesno povezani. Delež novonastalih parlamentarnih strank se je začel povečevati že z volitvami leta 2008

(Zares je pridobil 10,0% parlamentarnih sedežev), izrazilo je poskočil na predčasnih volitvah 2011 (Državljska lista Gregorja Viranta in Pozitivna Slovenija sta skupaj zasedli 40,81% parlamentarnih sedežev) in dosegel vrhunec leta 2014 (samo Stranka Mira Cerarja je zasedla 40,0%, skupaj še z dvema na novo organiziranima strankama pa kar 51,5% parlamentarnih sedežev), nato pa spet nekoliko upadel na volitvah 2018 (Lista Marjana Šarca je zasedla 14,4% parlamentarnih sedežev). Novonastale stranke so bile na prvih volitvah, na katerih so sodelovale, neznanka v smislu javnih politik, ki bi jih po končani kampanji kot izvoljene v praksi res uveljavljale. Znamčenje strank se je bolj ali manj zvedlo na prepoznavnost osrednjih strankarskih osebnosti in vtis o tem, kaj bi lahko prinesli v politiko.

Ne glede na navedeno se je s parlamentarnimi volitvami leta 2008 uveljavila tudi praksa, da na novo organizirane stranke neposredno po prvem uspehu na parlamentarnih volitvah takoj vstopijo v vladno koalicijo (Tabela 1.2). Po volitvah 2014 in 2018 sta novi stranki takoj po prvem vstopu v parlament celo prevzeli vodenje vladne koalicije. Stranka Mira Cerarja s 40,0% parlamentarnih sedežev je po volitvah 2014 imela 69,2% sedežev vseh strank v vladajoči koaliciji takoj po volitvah, Lista Marjana Šarca pa 14,4% parlamentarnih sedežev in 30% sedežev vseh strank v vladajoči koaliciji takoj po volitvah 2018.

S povečevanjem prisotnosti in pretoka novih strank v parlament ter izvršne oblasti pa se ni zmanjševala le institucionaliziranost strankarskega sistema, ampak tudi politični profesionalizem zakonodajne in izvršne oblasti (Fink Hafner et al., 2017; Krašovec in Krpič, 2019). V obdobju po prvih volitvah skladno z novo ustavo (volitve 1992) do volitev 2014 je bilo 257 poslancev enkrat ponovno izvoljenih, 75 dvakrat ponovno izvoljenih in 36 trikrat, 14 štirikrat, 9 petkrat, eden šestkrat, dva pa sedemkrat ponovno izvoljena (Kustec Lipicer et al., 2017).

Tabela 1.2: Nove stranke v državnem zboru in vladah 1992–2018 takoj po volitvah

Leto volitev	Nove parlamentarne stranke	Parlamentarna prenova (% sedežev novih parlamentarnih strank)	Vladna prenova (% sedežev novih parlamentarnih strank v vladi v razmerju do skupnega števila sedežev vseh vladnih strank)	Posebnosti
1992	Slovenska nacionalna stranka (SNS)	13,33	0 Vlada: SDS, DS, ZS, LDS, ZLSD in SSS	SNS je delovala kot antistrankarska stranka
1996	Demokratska stranka upokojencev (DeSUS)	5,56	5 od 49 = 10,2 % Vlada: LDS, SLS in DeSUS	Prej tekmovala na volitvah v okviru Združene liste socialnih demokratov; sprememba strategije v smeri samostojnega političnega tekmovanja
2000	Stranka mladih (SMS)	4,44	Uradno 0 (posredno 4 od 62 = 6,5 %) Vlada: LDS, ZLSD, SLS in DeSUS	SMS je imela poseben sporazum z LDS, uradno ni bila del vladne koalicije, je pa dobila vodenje urada za mladino
2004	0	0	0 Vlada: SDS, NSi, SLS in DeSUS	
2008	Zares	10,0	9 od 50 = 18 % Vlada: SD, LDS, Zares in DeSUS	
2011 (predčasne volitve)	Državljska lista Gregorja Viranta (DLGV), pozneje Državljska lista	9,0	8 od 50 = 16 % Vlada: SDS, DLGV , SLS, NSi in DeSUS	
	Lista Zorana Jankovića – Pozitivna Slovenija (PS)	31,81%	–	
	Skupaj DLGV in PS	40,81	–	
2014 (predčasne volitve)	Koalicija Združena levica – ZL (DSD, IDS, in stranka TRS); pozneje Levica	ZL 6 / 90 = 6,7	36 od 52 = 69,2 % Vlada: SMC , DeSUS in SD	
	Stranka Mira Cerarja; pozneje Stranka modernega centra	SMC 36 / 90 = 40,0		
	Zavezništvo Alenke Bratušek	4 / 90 = 4,4		
	Skupaj – vse tri	51,5		
	Skupaj brez ZaAB	47,1		
2018 (predčasne volitve)	Lista Marjana Šarca (LMŠ)	13 / 90 = 14,4	13 od 43 = 30 % Vlada: LMŠ , SD, SMC, SAB in DeSUS	Levica ima poseben sporazum z vladno koalicijo
	(ponovna oživitev SNS)	(4 / 90 = 4,4)		
	LMŠ + SNS	18,8		

Lista Marjana Šarca (LMŠ), Socialni demokrati (SD), Stranka modernega centra (SMC), Stranka Alenke Bratušek (SAB) in Demokratična stranka upokojencev Slovenije (DeSUS).

Vir: Pretekle vlade, 1992–2018; Lastna analiza avtorice

Logika strankarskega tekmovanja

Temeljna logika strankarskega sistema se je spremenila po letu 2000. Dvopolno tekmovanje je zamenjalo prejšnje tripolno tekmovanje. Tranzicijska liberalna sredina se je razkrojila, na novo nastajajoče liberalne stranke pa so jo do zdaj le do neke mere in kratkoročno zapolnjevale. V teh okoliščinah se je oblikoval današnji strankarski sistem.

Ideološko-politično mavrico lahko opišemo takole: sredina je razdrobljena in zelo nestanovitna. Z okrepljeno radikalno levico (Levica) in iskanjem dolgoročno vzdržnega položaja Socialnih demokratov in DeSUS-a se ohranja razdrobljenost na levi (Haughton in Krašovec, 2018). Tudi desnica se je precej razdrobila, in to kljub premikom Slovenske demokratske stranke bolj na desno. Slovenska demokratska stranka namreč ni zmogla pritegniti volivcev, ki so blizu Nove Slovenije, Slovenski nacionalni stranki ali sicer še radikalnejšim strankam, s katerimi se izgubljajo desni glasovi na volitvah (npr. stranka Dom, Zedinjena Slovenija).

Temeljne tranzicijske ekonomske tematike devetdesetih let 20. stoletja so bile v predvolilni kampanji za parlamentarne volitve 2004 potisnjene na rob (Fink Hafner, 2012; Krašovec in Cabada, 2013), poudarjeni pa so bili: tematike korupcije, negativen odnos do različnih družbenih manjšin in politizacija nerešenega vprašanja slovensko-hrvaške meje (Fink Hafner, 2005). Po letu 2004 so postali razcepi v obravnavi ekonomskih tematik vidnejši in pomembnejši v procesu preoblikovanja strankarskega tekmovanja. Kot navajamo v nadaljevanju, so deloma vstopili v strankarsko politiko tudi novi, čeznacionalni razcepi.

Dejavniki krize slovenskega strankarskega sistema

Evropeizacija

V Sloveniji je imela evropeizacija sorazmerno majhen in bolj ali manj le posreden vpliv na politične stranke in strankarski sistem. Še posebej v obdobju do vstopa v EU je bil razvoj strank in strankarskega sistema povezan predvsem z domačo demokratizacijo, ne pa toliko z evropeizacijo (Krašovec in Lajh, 2008). Evropske teme navadno niso bile ujete v ideološko-politične razcepe (Fink Hafner in Krašovec, 2006b). Nekaj vpliva evropeizacije je mogoče zaslediti v strankarskih programih in manjših prilagoditvah strankarskih organizacijskih struktur, ne pa tudi neposrednega vpliva na mehaniko

strankarskega tekmovanja v smislu oblikovanja uspešnih evroskeptičnih strank (Krašovec et al., 2006). EU se v volilnih kampanjah ni izkazal kot pomembna tematika političnega tekmovanja (Krašovec in Lajh, 2009; Kustec Lipicer et al., 2011; Krašovec in Deželan, 2015).

Posredno se je vpliv povečevanja politične arene z vstopom v EU pokazal predvsem v politizaciji kadrovanja (Fink Hafner, 2013). Po eni strani se je politiziralo domače kadrovanje za funkcije na ravni EU, po drugi strani pa se je političnost v kadrovanju izrazila v nezaupanju kadrom, ki so pridobili položaje in izkušnje pri prvem predsedovanju Slovenije Evropski uniji. Pridobili so namreč oznako »Janšev kader« (Fink Hafner in Krašovec, 2006a).

Predvsem parlamentarne stranke se tudi včlanjujejo v evropske strankarske zveze. Vpliv tega povezovanja na slovensko strankarstvo je zanemarljiv. Do zdaj so npr. nacionalne stranke sprejemale pobude evropskih strankarskih federacij, da naj nacionalne stranke iz iste evropske strankarske družine nastopajo skupaj na evropskih volitvah. Premisleki nacionalnih strank pa so navadno vodili v upoštevanje nacionalnega strankarskega tekmovanja, ki pogosto deluje proti takemu povezovanju.

Neposredno pa se je evropeizacija dotaknila vladnih strank in strank z evropskimi poslanci (Krašovec in Lajh, 2009). Delno prilagajanje organizacijskih pravil evropskim povezavam pa se do zdaj ni izkazalo zelo pomembno v praksi strank. Vsekakor ni prišlo do prerazdelitev moči znotraj strank (Krašovec in Lajh, 2009: 499). Nacionalne stranke ostajajo v svojem političnem delovanju predvsem nacionalne. Evropska raven pa je odprla možnosti zaposlovanja strankarskih kadrov in tudi nepotizma pri napolnjevanju strankarsko obvladanih novih delovnih mest v ustanovah EU. Tako so se povečale priložnosti za koruptivne prakse nacionalnih strank, predvsem kadrovski nepotizem, dileme glede etičnosti porabe finančnih sredstev evroposlancev pa so verjetno dodale k majhnemu zaupanju slovenskih volivcev v politične stranke.

Mogoče lahko v zadnjem času deloma govorimo o rahlem povečevanju vpliva evropeizacije v smislu čeznacionalnega strankarskega povezovanja v okviru iste evropske strankarske družine. Kratkotrajni primer je poskus čeznacionalnega sodelovanja novih levih radikalnih strank (npr. sodelovanje Levice s Syrizo), dlje trajajoči primer pa čeznacionalno sodelovanje radikalno desnih strank (npr. premik Slovenske demokratske stranke še bolj proti desni, njeno sodelovanje z madžarskim Fideszom in podpiranje Fidesza v okviru Evropske

ljudske stranke v okoliščinah odločanja o izločanju Fidesza iz te strankarske federacije). Tak vidik evropeizacije med domačimi volivci ni bil dobro sprejet, med volilno kampanjo pa so vodstva slovenskih strank takšno obnašanje Slovenske demokratske stranke negativno sankcionirala z javnim z neposrednim zavračanjem možnosti sodelovanja v vladi z SDS.

Čeznacionalni razcepi so za Slovenijo postali še posebej relevantni po letu 2008 v okoliščinah reševanja evrske krize. Slovenija se je znašla v paradoksalnem položaju. Po eni strani se je v razcepu sever – jug znašla na strani ‘severnega’ kritiziranja ‘juga’ (predvsem Grčije). Po drugi strani pa se je v okoliščinah uveljavljanja varčevalnih ukrepov doma zaradi reševanja problemov prezadolžitve s tujimi krediti pojavil evroskepticizem, ki je bil pred mednarodno finančno krizo v strankarski politiki bolj ali manj zanemarljiv. Pri tem je pomembno, da so raziskave pokazale prav na ogrožanje države blaginje zaradi varčevalnih ukrepov kot ključni dejavnik krize legitimnosti (Pennings, 2017).

Mednarodna finančna in gospodarska kriza

Slovenijo kot razmeroma odprto gospodarstvo je mednarodna finančna in ekonomska kriza prizadela z nekaj zamika zaradi narave njenih ekonomskih povezav (velika navezanost na nemško gospodarstvo) pa tudi zaradi intervencije politične elite. Slovenija pa ni reševala le svojih finančno-gospodarskih problemov, udeležena je bila tudi v reševanje širše, tj. evrske krize. Zaradi prezadolženosti je Slovenija postala odvisna od nadnacionalnih ustanov. Odvisnost Slovenije od zunanjih ustanov in finančnih trgov pa korelira z uveljavljanjem zahtev in pritiskov teh ustanov, vključno z varčevalnimi ukrepi (Stanojević et al., 2016). V Sloveniji je zrasla nezaposlenost, v prvem letu krize je še posebej zrasla brezposelnost mladih, in to kar za 50,5 % (UMAR, 2013; ZRSZ, 2015). Vpeljani varčevalni ukrepi so v veliki meri prizadeli srednji razred. Po podatkih OECD se je srednji razred v Sloveniji bistveno zmanjšal v primerjavi z obdobjem od sredine osemdesetih do sredine devetdesetih let 20. stoletja (OECD, 2019: 47), močno pa se je povečala možnost zdrsa posameznika v gospodinjstvu v revščino – s 50 % na 75 % mediane dohodka v obdobju enega leta (OECD, 2019: 53).

Destabilizacija strankarskega sistema v Sloveniji ima v veliki meri ekonomske temelje. Pojav radikalno leve stranke (Levice) in posredno do neke mere tudi vrnitev Slovenske nacionalne stranke v strankarsko arenjo sta tako skladna z ugotovitvami primerjalnih raziskav o

vplivu povečevanja nezaposlenosti in podaljšanih varčevalnih ukrepov na strankarske sisteme (Giuliani in Massari, 2019). Sicer pa je vrnitev SNS¹ mogoče neposredno povezati z odzivanjem na mednarodno imigrantsko krizo in porast protiislamizma. Prav tako se je v Sloveniji – tako kot drugod (Bosch in Durán, 2019) – pokazala tudi relevantnost osrednje politične tematike, in sicer korupcije. Še posebej novonastale stranke so svoj apel gradile na kritiki skorumpirane stare elite in promoviranju sebe kot »čiste« nove politične sile, ki bo očistila državo korupcije in zavladala bolje kot stara elita.

Ne glede na omenjene apele novih strank pa so prav nove stranke v vladi izvajale neoliberalne javne politike, vključno z varčevalnimi ukrepi. Tako je npr. Stranka Mira Cerarja, ki se je deklarirala za levosredinsko stranko, v praksi izvajala desne liberalnopolitične ukrepe pod pritiskom evrskih oblasti in mednarodnih posojilodajalcev. Čeprav je BDP v obdobju 2014–2017 zrastel za od 2,3 do 4,9 %, je v letu 2018 spet nekoliko upadel, na 4,5 % rast (UMAR, 2019: 11). V istem obdobju se je sicer zmanjšala brezposelnost (UMAR, 2019: 15), Slovenija pa je zaradi javnopolitičnih ukrepov na nekaterih področjih vendarle zaostala za evropskim povprečjem (največji zaostanki Slovenije so npr. zaradi nizkih izdatkov javnega sektorja za raziskave in razvoj) (UMAR, 2019: 20). Stopnja tveganja revščine leta 2017 je bila v primerjavi z letom precej višja v starostnih razredih 18–24 let in 50–64 let (UMAR, 2019: 33). Visokoizobraženi so po krizi do leta 2017 bolj ali manj ostali na zmanjšanih plačah (realna rast plač je bila okoli 90 %), dejanske realne rasti plač so bili deležni manj izobraženi (osnovna šola ali manj, srednja šola) (UMAR, 2019: 42). Vladni ukrepi pa so zadoščali za izboljševanje mednarodne ocene kompetitivnosti (The World Competitiveness 2018 – IMD) (UMAR, 2019: 58). Delež dolga Slovenije pa se je vendarle po letu 2015 hitro zniževal. Zniževal se je v mednarodno primerjalnem pogledu in tudi hitreje od zahtev Pakta za stabilnost in rast, ki so veljali v prehodnem obdobju (2016–2018) po izstopu iz postopka presežnega primanjkljaja (UMAR, 2019: 71). V zadnjih letih so se začeli umikati začasni varčevalni ukrepi, ki so v upravljanju krize zajeli predvsem socialne transferje in nadomestila ter sredstva za zaposlene (UMAR, 2019: 72).

V celoti gledano, je obveljala ocena, da je bila Slovenija v preteklih letih sorazmerno uspešna pri reševanju kratkoročnih težav,

---

¹ Program SNS (2016).

povezanih predvsem s posledicami krize, vendar je produktivnost ostala majhna, področje inovacij pa je nazadovalo (UMAR, 2019: 7). Prav zadnji dejavniki pa so zelo pomembni za razvoj in kakovost življenja. Politična elita pa še ni oblikovala dolgoročnega razvojnega pogleda, ravno tako ni jasno, kako je pripravljena na morebitne nove (mednarodne finančne in ekonomske) krize.

Kriza tranzicijske politične generacije

Državljeni so sicer že od tranzicije naprej izražali sorazmerno nizko zaupanje v politične stranke in državne ustanove (Toš et al., 1997; 1999; 2001; 2008; Kurdija in Toš, 2009), to pa se je radikalno znižalo po letu 2012 (Kurdija in Toš, 2013; Hafner - Fink in Malešič, 2016; Kurdija in Malnar, 2016).

Od vključno predčasnih volitev leta 2011 naprej se je politična elita izrazito destabilizirala. Tranzicijska politična generacija v Sloveniji je oblikovala prehod v liberalni tip demokracije in kapitalistično gospodarstvo, osamosvojitve Slovenije ter pridružitve Slovenije Evropski uniji in Natu. Glede na to, da je prehod v demokracijo potekal kot kombinacija pritiskov od spodaj in zgoraj (prilagajanje reformirane stare politične elite), so biološke meje te generacije prispevale k spreminjanju slovenske politične elite. Zaradi upokojitev in smrti se je v precejšnji meri začela spreminjati po približno prvem desetletju po tranziciji v ožjem smislu (1989–1991). Po letu 2002 na formalnih položajih ni bilo več dveh, še danes najvišje ocenjenih tranzicijskih politikov – Milana Kučana in Janeza Drnovška. Izmed najprepoznavnejših tranzicijskih politikov je danes na vodilnem položaju le še Janez Janša, predsednik Slovenske demokratske stranke.

Kriza posttranzicijske politične generacije se je po letu 2000, še posebej izrazito pa po letu 2008, pokazala v krizi legitimnosti in destabilizaciji strankarskega sistema. Slovenija se je glede na spremembe v zadovoljstvu z demokracijo in glede na zmanjšanje BDP na prebivalca znašla skupaj s Portugalsko, z Italijo in Irsko (Pennings, 2017: 90), glede na razmerje med zadovoljstvom z demokracijo, spremembo v BDP na prebivalca in glede na tip blaginjskega režima pa skupaj z Italijo, s Portugalsko in Španijo (Pennings, 2017: 94). Volivci svojih protestov niso izrazili le na cesti, ampak tudi na volitvah.

Na podlagi volilnih izidov so se destabilizirale parlamentarne in vladne strukture. Delež poslancev s predhodnimi parlamentarnimi izkušnjami je drastično padel. Medtem ko je bil ta delež v Sloveniji po volitvah 2008 in 2011 45-odstoten, je po volitvah 2014 padel kar

na 32,2% (Fink Hafner et al., 2017). Pretres slovenske parlamentarne elite je tako presegel pretrese v nekaterih drugih postsocialističnih državah, saj je bil npr. na Madžarskem delež parlamentarcev s predhodnimi parlamentarnimi izkušnjami leta 2006 72,3-odstoten, po parlamentarnih volitvah 2010 pa 54,7-odstoten (Ilonszki in Schwarcz, 2014: 65).

Po eni strani se je v javnosti oblikovala ocena, da je v Sloveniji nastala vrzel (nove) politične generacije, ki bi zastavila nove večje družbene in politične cilje, ki bi jih tudi izpolnjevala. Po drugi strani pa nekatere raziskave opozarjajo, da je ključni problem v odtujenosti političnih ustanov od mladih (Kirbiš in Flere, 2010; Flere et al., 2019). Za politične stranke lahko rečemo celo, da ne želijo ali ne znajo oz. ne zmorejo v politične ustanove pripeljati generacije milenijcev (Oblak - Črnič, 2017). Zato niti ne preseneča, da so politične stranke, vlada in parlament politične ustanove, ki jim mladi zelo malo zaupajo (med 2,03 in 2,19 na lestvici od 1 – »sploh ne« do 5 – »zelo«), hkrati pa je 63% mladih na lestvici od 1 do 5 izbralo 1 ali 2 pri odgovarjanju na vprašanje o zastopanosti interesov mladih v politiki (1 – interesi mladih sploh niso zastopani, 5 – interesi mladih so zelo dobro zastopani) (Flere et al., 2019: 64). Čeprav se nekatere ocene politike po koncu ekonomske in finančne krize omiljajo, ostaja dejstvo, da je nezadovoljstvo mladih z demokracijo še vedno razmeroma veliko (Flere et al., 2019: 64–65). Prav tako vztraja razkorak med politikami vlad in strankarskim predstavništvom na eni strani ter politikami in vrednotami mladih na drugi strani.

Mladi pa ne poudarjajo le potreb po zmanjševanju nezaposlenosti, varovanju človekovih pravic, zaščiti naravnega okolja, ekonomski rasti in razvoju (Flere et al., 2019: 64). V hierarhiji vrednot je poleg individualne svobode, človekovih pravic, varnosti in zaposlenosti zelo pomembna tudi enakost (Flere et al., 2019: 67). Še več, razmeroma velik delež se jih neposredno ali posredno zavzema za družbene spremembe (38% mladih izrecno podpira večanje družbenega lastništva produkcijskih sredstev; četrtnina meni, da je tekmovanje škodljivo; 74% jih ocenjuje, da bi država morala prevzeti več odgovornosti za dobrobit; 70% jih meni, da bi morale biti družbene razlike manjše) (Flere et al., 2019: 76).

Ideološko-politično se je med parlamentarnimi strankami temu najbolj približala Levica, a kljub temu ni pritegnila velikega deleža mladih, ki so splošno odtujeni od institucionalne politike (malo se tudi udeležujejo volitev). Mogoče je potencial nove politične generacije v

mladih, ki jim je danes bližji nekonvencionalni politični aktivizem. Po podatkih raziskave Flere et al., (2019: 63) so to: podpisovanje peticij, sodelovanje na protestih in v civilnodružbenih gibanjih, delovanje sodelovanje pri političnih aktivnostih na spletu in politično potrošništvo – bojkotiranje prodajanih izdelkov zaradi etičnih razlogov.

Značilnosti novih strank

Na novo organizirane stranke so do zdaj navadno nastajale tik pred volitvami. V veliko pogledih niso bile institucionalizirane. Tako si npr. navadno niso vzele časa za organizacijsko konsolidacijo, izgrajevanje in preverjanje strankarskih kadrov za politične položaje in izgrajevanje notranje kohezije z učinkovito notranjo razpravo o ideoloških in političnih ciljih stranke. Prihajalo je do notranjih konfliktov in preurejanj (npr. Združena levica se je preoblikovala v Levico) pa tudi do razcepov (primer Pozitivne Slovenije in Zavezništva Alenke Bratušek), veliko jih je usahnilo (med vidnejšimi so bile npr. Zares, Državljska lista Gregorja Viranta, Pozitivna Slovenija).

Nove stranke so navadno majhne. V pogledu parlamentarne velikosti (delež pridobljenih volilnih glasov) sta bili do zdaj izjemi le Pozitivna Slovenija in Stranka Mira Cerarja ob prvi udeležbi na parlamentarnih volitvah. Ne glede na volilno oziroma parlamentarno velikost (delež parlamentarnih sedežev) pa so vse nove stranke do zdaj imele zelo majhno število članov. Po tem so se zelo razlikovale od starejših strank. Socialni demokrati so tako leta 2014 imeli npr. okoli 12.000 članov, Slovenska demokratska stranka okoli 30.000 članov, Stranka Mira Cerarja pa okoli 2.000 članov (Fink Hafner in Krašovec, 2019).

A katere volivce pritegujejo stranke? Po podatkih Slovenskega javnega mnenja iz junija 2019 (Hafner Fink et al., 2019). se je v Sloveniji oblikovala težnja k določenemu vzorcu porazdelitev volivcev in strank. Stranke – razen DeSUS-a in SNS – imajo volivce, ki se samoopredeljujejo bolj levo (Levica pri tem izrazito izstopa, težnja pa velja tudi za LMŠ, SMC, SAB, SD) ali bolj desno (NSi, SDS, SLS). Čeprav stranke pretežno pritegujejo podpornike iz vseh slojev in z različno izobrazbo, bolj izobraženi bolj težijo k Levici in SMC pa tudi k SD. Podobno velja za težnjo srednjih in višjih slojev k tem strankam. Nižji in srednji sloji v večji meri težijo k NSi in SLS, srednji pa k SDS. Stranke sicer pritegujejo volivce prek vseh izobrazbenih stopenj in družbenih slojev (to še posebej izrazito velja za LMŠ), vendar pa DeSUS, NSi in SLS bolj pritegujejo nižje sloje in manj

izobražene, Levica, SMC in SD pa bolj višje sloje in bolj izobražene. V celoti gledano pa, z delno izjemo Levice, kot smo že predstavili, nove stranke ne uspejo pritegniti mladih v institucionalno politiko. Med nevolivci so tako predvsem mladi pa tudi ljudje, ki so manj izobraženi, in tisti, ki se sami uvrščajo v spodnji sloj.

Nove stranke so imele do zdaj šibko kadrovske baze za pomembne politične in strokovne funkcije v vladi. Kadri, ki so večinoma brez predhodne politične kariere, pogosto tudi niso dobro preverjeni. V zadnjem času so se tako množile afere zaradi suma neustreznih diplom oziroma plagiatorstva² ali kakih drugih neetičnih dejavnosti »novih« kadrov³. Zadnje je ustvarilo vtis, da tudi nove stranke niso etično neoporečne.

Za nove stranke so njihovi voditelji sorazmerno še pomembnejši kot za starejše stranke. Prepoznavne so namreč prav po voditeljih. To se izraža tudi v poimenovanju strank ob njihovem nastanku (npr. po Zoranu Jančkoviću, Gregorju Virantu, Alenki Bratušek, Miru Cerarju, Marjanu Šarcu). Ob personifikaciji nove stranke v veliki meri tudi težijo k prezidencializaciji⁴ (Fink Hafner in Krašovec, 2019).

V zadnjem času se zdi, da so bili volivcem pomembni predvsem 'novi obrazi' v politiki. Nove stranke v Sloveniji so v takšnih okoliščinah do zdaj večinoma gradile na kratkoročnih, protikorupcijskih apelih. Z izjemo Združene levice (pozneje Levice) niso oblikovale jasnih javnopolitičnih predlogov (glej npr. Fink Hafner in Krašovec, 2013). Prevladujoči posplošeni pozivi volivcev pa so, kot ugotavlja Haughton (2014: 225), med dejavniki pretežno kratkoročnih uspehov novih strank. Podobno se dogaja v Sloveniji. Vladne politike (vključno s politikami vlad pod vodstvom novih strank) ne izpolnjujejo pričakovanj skladno s prevladujočimi vrednotami slovenskih volivcev – pričakanj, da bo slovenska država v praksi država blaginje (Johannsen in Krašovec, 2017).

---

2 Glej npr. Delo, 19. 7. 2012; Delo, 18. 7. 2012; Delo, 8. 4. 2013; Dnevnik, 19. 3. 2015.

3 Glej npr. Dnevnik, 18. 1. 2019; Delo, 25. 3. 2014; Delo, 21. 11. 2013; RTVSLO, 12. 5. 2014; RTVSLO, 17. 10. 2014.

4 Prezidencializacijo strank skladno z literaturo razumemo kot proces centralizacije vodenja strank in s tem krepitev moči pri strankarskih vodstvih (Poguntke in Webb, 2005; Carter in Poguntke, 2010; Passarelli, 2015).

Zaključek

Izrazita dinamičnost strankarskega sistema v Sloveniji po letu 2000 ni izoliran pojav, ampak je sestavina aktualnih pretresov strankarskih sistemov v Evropi. Ravno tako tudi v Sloveniji ne gre za hipen pojav, ampak za dolgoročnejši proces.

Destabilizacija in deinstitutionalizacija strankarskega sistema se je v Sloveniji začela po prvem desetletju pretežne vladavine politične stranke levega centra (LDS), eskalirala pa je v okoliščinah prepleta domačih in zunanjih dejavnikov. Ključni domači dejavniki so bili zaton tranzicijske politične generacije in napačne odločitve politikov v izpraznjenem prostoru za novo, manjkajočo politično generacijo. Prav politične odločitve za povečanje zunanjega zadolževanja, še posebej v okoliščinah mednarodne finančne in ekonomske krize, so pripeljale Slovenijo v položaj krčenja države blaginje in izvajanje politik, ki so (tako kot drugod v okviru EU) podaljšale in poglobile vpliv krize.

V takšnih okoliščinah so v Sloveniji pridobile radikalna levica in radikalna desnica ter nove politične stranke – podobno kot sta za druge evropske države ugotavljala Hernández in Kriesi (2016). V slovenskem primeru je zanimivo, da so do zdaj, primerjalno gledano, vsaj začasno zmagovale nove sredinske stranke (Pozitivna Slovenija, SMC, LMŠ) in ne radikalne stranke. Prav zadnje je izraz teženj k zapolnjevanju izpraznjenega sredinskega prostora, ki ga je do leta 2000 obvladovala stranka leve sredine (LDS). Glede na to, lahko rečemo, da tudi za Slovenijo velja teza o krizi kot katalizatorju že pred krizo začetega prestrukturiranja strankarskih sistemov, ki sta jo v povezavi z zahodnoevropskimi strankarskimi sistemi razvila Hernández in Kriesi (2016). Ravno tako za spremenjeni slovenski strankarski sistem velja teza Hoogha in Marksa (2018), da se je mavrica ideološko-političnih razcepov povečala. Slovenska strankarska dinamika pa ima vendarle tudi pomembno skupno točko s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami. To je volilno kaznovanje korumpiranih strank – kar se je še posebej pokazalo po vrsti afer, v katere je bila vpletena LDS v devetdesetih letih 20. stoletja in v volilnem odzivanju na protielitne apele novih strank. Prav velika usmerjenost na protielitne apele ob hkratnem pomanjkanju dolgoročnejših političnih in javnopolitičnih usmeritev pa (kot opozarja tudi Haughton v primeru novih strank v postsocialističnih državah) prispeva k bolj ali manj le kratkotrajnemu uspehu novih strank.

V celoti gledano, so notranji in zunanji dejavniki v Sloveniji po letu 2000 pripeljali do destabilizacije strankarskega sistema, številnih poskusov zapolnjevanja izpraznjenega levosredinskega prostora z novimi strankami, medtem ko so radikalne stranke sicer v manjši meri okrepile skrajne dele ideološko-politične mavrice. V javnem prostoru so še posebej v predvolilnem obdobju v zadnjem času bolj prisotni nenavadni posamezniki, ki izstopajo po kršenju družbenih norm in koketirajo s populističnim obnašanjem, vendar ta pojav (še) ni primerljiv z drugimi državami.

Sklenemo lahko, da za zdaj ni kazalnikov bistvene stabilizacije slovenskega strankarskega sistema v bližnji prihodnosti niti v pogledu strankarskega tekmovanja niti v pogledu spreminjanja institucionalnega okolja ustanavljanja in delovanja političnih strank (še zlasti volilnega sistema).

Literatura

- Ardito - Barletta, Nicolás (1990): *Democracy and Development*. *The Washington Quarterly* 13 (3): 165–175, DOI: 10.1080/01636609009445401.
- Barone, Guglielmo, Alessio D'Ignazio, Guidode Blasio in Paolo Naticchioni (2016): *Mr. Rossi, Mr. Hu and Politics. The Role of Immigration in Shaping Natives' Voting Behaviour*. *Journal of Public Economics* 136 (April), 1–13.
- Blew, Dennis Jan (2015): *The Europeanization of Political Parties: A Study of Political Parties in Poland 2009–2014*. *Dissertations and Theses*. Paper 2567. 10.15760/etd.2564. Dostopno na: https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3572&context=open_access_etds (2. 10. 2019).
- Bosch, Agusti in Ivan M. Durán, (2019): *How Does Economic Crisis Impel Emerging Parties on the Road to Elections? The Case of the Spanish Podemos and Ciudadanos*. *Party Politics* 25 (2): 257–67, <https://doi.org/10.1177/1354068817710223>
- Brigevich, Anna, William Blake Smith in Ryan Bakker (2017): *Unpacking the Social (GAL/TAN) Dimension of Party Politics: Euroscepticism and Party positioning on Europe's 'other'*, Paper prepared for the 15th Biennial EUSA Conference, Miami, FL, May 4–6, 2017. Dostopno na: <file:///C:/Users/finkd/>

Downloads/Unpacking%20the%20Social%20Dimension.pdf
(18. 8. 2019)

- Carter, Elisabeth in Thomas Poguntke (2010): How European Integration Changes National Parties: Evidence from a 15-Country Study. *West European Politics* 33 (2): 297–324, DOI: 10.1080/01402380903538930.
- Casal Bértoa, Fernando in Till Weber (2019): Restrained Change: Party Systems in Times of Economic Crisis. *The Journal of Politics* 81 (1): 233–45, DOI:10.1086/700202.
- Davis, Lewis in Sumit S. Deole (2017): Immigration and the Rise of Far-Right Parties in Europe. *DICE Report 2017* 15 (4). Dostopno na: <https://www.cesifo-group.de/DocDL/dice-report-2017-4-davis-deole-december.pdf> (19. 5. 2019).
- Deegan - Krause, Kevin in Tim Haughton (2018): Surviving the Storm: Factors Determining Party Survival in Central and Eastern Europe. *East European Politics and Societies and Cultures* 32 (3): 473–92.
- Enyedi, Zsolt in Fernando Casal Bértoa (2018): Institutionalization and De-institutionalization in Post-Communist Party Systems. *East European Politics and Societies and Cultures* 32 (3): 422–50.
- Enyedi, Zsolt in Paul G. Lewis (2006): The Impact of the European Union on Party Politics in Central and Eastern Europe. V: Paul G. Lewis (ur.) in Zdenka Mansfeldova (ur.), *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, 231–49. Basingstoke, New York: Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan.
- Fink - Hafner, Danica (2006): Slovenia: Between Bipolarity and Broad Coalition-Building. V: Susanne Jungerstam-Mulders (ur.), *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, 203–31. Aldershot, Burlington: Ashgate.
- Fink Hafner, Danica (2012): Značilnosti razvoja strankarskega sistema v Sloveniji. V: Janko Prunk (ur.) in Tomaž Deželan (ur.), *Dvajset let slovenske države*, 193–213. Maribor: Aristej.
- Fink - Hafner, Danica (2013): Post-Accession Politicization of National EU Policy Coordination: The Case of Slovenia. *Public Administration*, 92(1): 39–54. DOI: 10.1111/padm.12035.
- Fink - Hafner, Danica in Krašovec, Alenka (2006a): Europeanisation

- of the Slovenian Party System – From Marginal European Impacts to the Domestication of EU Policy Issues? *Politics in Central Europe* 2 (1), 7–23.
- Fink Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2006b): Ideološko-politički rascjepi u slovenskoj stranačkoj areni poslije 1989. *Godine. V: Danica Fink – Hafner (ur.) in Mirko Pejanović (ur.), Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, 71–104. Sarajevo: Promocult.
- Fink - Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2013): Factors Affecting the Long-Term Success of New Parliamentary Parties: Findings in a Post-Communist Context. *Romanian Political Science Journal* 13 (2): 40–68.
- Fink - Hafner, Danica in Krašovec, Alenka (2019): The Presidentialisation of Parties in Slovenia: Leaders and Parties. *V: Gianluca Passarelli (ur.). The Presidentialisation of Political Parties in the Western Balkans*, 145–67. Cham: Springer.
- Fink - Hafner, Danica in Robert Ladrech (ur.) (2008): Europeanization and Party Politics in the Territory of Former Yugoslavia. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 10 (Special Issue 2).
- Fink - Hafner, Danica, Simona Kustec Lipicer, Gregor Čehovin in Ana Železnik (2017): Slovenia's Parliamentary Elite: Representation and Accountability since 1992. *Teorija in praksa* 54 (posebna številka): 60–79.
- Flere, Sergej, Rudi Klanjšek in Tibor Rutar (2019): *Politika. V: Andrej Naterer, Miran Lavrič, Rudi Klanjšek, Sergej Flere, Tibor Rutar, Danijela Lahe, Metka Kuhar, Valentina Hlebec, Tina Cupar in Žiga Kobše, Slovenska mladina 2018/2019*, 61–8. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung. Dostopno na: <https://www.mlad.si/uploads/objave/NOVICE%20UREDNIŠTVO/Slovenska%20mladina%202018-2019.pdf.pdf> (2. 6. 2019).
- Funke, Manuel, Moritz Schularick in Christoph Trebesch (2015): Going to Extremes: Politics after Financial Crises, 1870–2014, CESIFO Working Paper No. 5553. Dostopno na: https://www.ifo.de/DocDL/cesifo1_wp5553.pdf (3. 8. 2019).
- García - Albacete, G. M. (2014): *Young People's Political Participation in Western Europe*, London: Palgrave Studies in European Political Sociology. Palgrave Macmillan.

- Giuliani, Marko in Sergio Massari (2019): The Economic Vote at the Party Level: Electoral Behaviour During the Great Recession. *Party Politics* 25 (3), 461–73.
<https://doi.org/10.1177/1354068817728214>.
- Gomez, Raul in Luis Ramiro (2019): Beyond the 2008 Great Recession: Economic Factors and Electoral Support for the Radical Left in Europe. *Party Politics* 25 (3), 358–68.
<https://doi.org/10.1177/1354068817718949>.
- Green - Pedersen, Christoffer in Simon Otjes (2019): A Hot Topic? Immigration on the Agenda in Western Europe. *Party Politics*, 25(3), 424–34.
<https://doi.org/10.1177/1354068817728211>.
- Hafner - Fink, Mitja in Marjan Malešič (2016): Slovenian Public Opinion 2015: Work Orientation (ISSP 2015), Role of Government (ISSP 2016), Mirror of Public Opinion and National Security Survey. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana – Public Opinion and Mass Communication Research Centre and Social Science Data Archives.
- Martin Halla, Wagner, Alexander F. Wagner in Josef Zwei (2017): Immigration and Voting for the Far Right, *Journal of the European Economic Association* 15(6):1341–85, DOI: 10.1093/jeea/jvx003.
- Haughton, Tim (2014): Exit, Choice and Legacy: Explaining the Patterns of Party Politics in Post-Communist Slovakia. *East European Politics* 30 (2): 210–29, DOI: 10.1080/21599165.2013.867255.
- Haughton, Tim in Marek Rybář (2008): A Change of Direction: The 2006 Parliamentary Elections and Party Politics in Slovakia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 24 (2): 232–55.
- Haughton, Tim in Kevin Deegan - Krause (2015): Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics. *East European Politics and Societies and Cultures* 29 (1): 61–80.
- Haughton, Tim in Alenka Krašovec (2018): Etabilirana privlačnost novoga: slovenski parlamentarni izbori 2018. godine. *Političke analize* 2015 (33–34): 3–7.
- Häusermann, Silja in Hanspeter Kriesi (2015): What do Voters Want? Dimensions and Configurations in Individual-level Preferences and Party Choice. V: Pablo Beramendi (ur.), Silja

- Häusermann (ur.), Herbert Kitschelt (ur.) in Hanspeter Kriesi (ur.), *The Politics of Advanced Capitalism*, 202–30. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hernández, Enrique in Hanspeter Kriesi (2016): *The Electoral Consequences of the Financial and Economic Crisis in Europe*. *European Journal of Political Research* 55 (2): 203–24.
- Hix, Simon (2008): *Towards a Partisan Theory of EU Politics*. *Journal of European Public Policy* 15 (8): 1254–65.
- Hooghe, Liesbet in Gary Marks (2018): *Cleavage Theory Meets Europe's Crises: Lipset, Rokkan, and the Transnational Cleavage*. *Journal of European Public Policy* 25 (1): 109–35, DOI: 10.1080/13501763.2017.1310279.
- Hudson, Robert B. (2019): *Nostalgia and the Swamp: Aging Politics in the Age of Trump*, *American Society on Aging*. Dostopno na: <https://www.asaging.org/blog/nostalgia-and-swamp-aging-politics-age-trump> (23. 8. 2019).
- Ilonszki, Gabriella in András Schwarcz (2014): *Hungarian MPs in the Context of Political Transformation (1990–2010)*. V: Elena Semenova (ur.), Michael Edinger (ur.) in Heinrich Best (ur.), *Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe: Recruitment and Representation*, 54–73. New York: Routledge.
- Inglehart, Ronald F. in Pippa Norris (2016): *Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash*. Paper for the roundtable on »Rage against the Machine: Populist Politics in the U. S., Europe and Latin America«, Friday 2 September 2016. Annual meeting of the American Political Science Association, Philadelphia.
- Ipsos MORI (2017): *Millennial. Myths and Realities*. Dostopno na: <https://www.ipsos.com/sites/default/files/2017-05/ipsos-mori-millennial-myths-realities-full-report.pdf> (25. 5. 2019).
- Johannsen, Lars in Alenka Krašovec (2017): *Democratic Critique and Development: In Search of Responsiveness*. *Teorija in praksa* 54 (posebna številka): 45–59.
- Jones, Gerwyn, Richard Meegan, Patricia Kennett in Jacqui Croft (2016): *The Uneven Impact of Austerity on the Voluntary and Community Sector: A Tale of Two Cities*. *Urban Studies* 53(10): 2064–80. Dostopno na: <https://doi.org/10.1177/0042098015587240> (19. 8. 2019).

- Jungerstam - Mulders, Susanne (2006): *Parties and Party Systems in Post-Communist EU Member States: Comparative Aspects*. V: Susanne Jungerstam - Mulders (ur.), *Post-Communist EU Member States: Parties and Party Systems*, 1–22. Aldershot and Burlington, VT: Ashgate.
- Krašovec, Alenka in Ladislav Cabada (2013): *Kako smo si različni: Značilnosti vladnih koalicij v Sloveniji, Češki republiki in na Slovaškem*. *Teorija in praksa*, 50 (5–6): 23–41.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2008): *Have Democratization Processes Been a Catalyst for the Europeanization of Party Politics in Slovenia?* *Journal of Southern Europe and the Balkans* 10 (2): 183–203.
- Krašovec, Alenka in Damjan Lajh (2009): *The European Union: A Joker or Just an Ordinary Playing Card for Slovenian Political Parties?* *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 25 (4): 491–512.
- Krašovec, Alenka in Tomaž Deželan (2015): *The Enduring Low Levels of Europeanization of Slovenian Political Parties: Evidence from Election Manifestos*. *Czech Political Science Journal* 22 (2): 127–46
- Krašovec, Alenka in Tomaž Krpič (2019): *Naj ostanem ali grem? Vladne koalicije in koalicijski sporazumi v Sloveniji med letoma 1990 in 2018*. *Teorija in praksa* 56 (1): 229–46.
- Krašovec, Alenka, Damjan Lajh in Simona Kustec Lipicer (2006): *The European Union and Party Politics in Slovenia – An Apparent or Real Impact?* V: Paul G. Lewis (ur.) in Zdenka Mansfeldova (ur.), *The European Union and Party Politics in East Central Europe*, 169–189. London: Palgrave.
- Kribiš, Andrej in Sergej Flere (2010): *Participacija*. V: Miran Lavrič (ur.) in Sergej Flere (ur.), Marina Tavčar Krajnc (ur.), Rudi Klanjšek (ur.), Bojan Musil (ur.), Andrej Naterer (ur.), Andrej Kirbiš (ur.), Marko Divjak (ur.), Petra Lešek (ur.), *Mladina 2010: Družbeni profil mladih v Sloveniji*, 177–217. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino, Aristej.
- Kurdija, Slavko in Brina Malnar (2016): *Slovene Public Opinion 2014: European Social Survey. Slovenia*, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre, Social Science Data Archives.

- Kurdija, Slavko in Niko Toš (2009): Politbarometer 12/08, Slovenia: December 2008. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre, Social Science Data Archives.
- Kurdija, Slavko in Niko Toš (2013): Politbarometer 01/12, Slovenia: January 2012. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre, Social Science Data Archives.
- Kustec Lipičer, Simona, Danica Fink Hafner, Mitja Hafner Fink in Gregor Čehovin (2017): Poslanci Državnega zbora Republike Slovenije 1992–2014. Junij 2017. Slovenija, Ljubljana: University of Ljubljana, Centre for Political Science Research.
- Kustec Lipicer, Simona, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan in Alem Maksuti (2011): Volilni programi in stališča. Ljubljana: Založba FDV.
- Ladrech, Robert (2002): Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics* 8 (4): 389–403.
- Ladrech, Robert (2009): Europeanization and Political Parties, *Living Reviews in European Governance* 4 (1):1–23. Dostopno na: <http://www.europeangovernance-livingreviews.org/Articles/lreg-2009-1/> (1. 1. 2019)
- Ladrech, Robert (2012): Party Change and Europeanisation: Elements of an Integrated Approach. *West European Politics* 35 (3): 574–88.
- Linz, Juan J. (1990): Transitions to Democracy. *The Washington Quarterly* 13 (3): 143–64.
- Mair, Peter (1989): Continuity, Change and the Vulnerability of Party, *West European Politics* 12 (1):169–87.
- Mair, Peter (2000): The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23 (4): 27–51.
- Mair, Peter (2006): Party System Change. V: Richard S. Katz (ur.) in William Crotty (ur.), *Handbook of Party Politics*, 63–73. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Mannheim, Karl (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*, uredil Paul Kecskemeti, London: Routledge & Kegan Paul. Dostopno na: https://ia800904.us.archive.org/1/items/essayson-sociolog00mann/essaysonsociolog00mann_bw.pdf (24. 5. 2019)

- Mansfeldova, Zdenka, David M. Olson in Petra Rakušanová (ur.) (2004): *Central European Parliaments: First Decade of Democratic Experience and Future Prospects*. Prague: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Milkman, Ruth (2017): *A New Political Generation: Millennials and the Post-2008 Wave of Protest*. *American Sociological Review* 82 (1): 1–31.
- Nai, Alessandro in Ferran Martínez i Coma (2019): *The Personality of Populists: Provocateurs, Charismatic Leaders, or Drunken Dinner Guests? West European Politics*, 42 (7): 1337–67, DOI: 10.1080/01402382.2019.1599570
- Oblak – Črnič, Tanja (2017): *Neglected or Just Misunderstood? The Perception of Youth and Digital Citizenship Among Slovenian Political Parties*. *Teorija in praksa* 54 (posebna številka): 96–111.
- OECD (2019): *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Paris: OECD Publishing. Dostopno na: <https://doi.org/10.1787/689afed1-en> (25. 5. 2019)
- Passarelli, Gianluca (2015): *The Presidentialization of Political Parties: Organizations, Institutions and Leaders*, Basingstoke in New York: Palgrave MacMillan.
- Pennings, Paul (2017): *When and Where did the Great Recession Erode the Support of Democracy? Comparative Governance and Politics* 11(1): 81–103.
- Poguntke, Thomas in Paul Webb (2005): *The Presidentialization of Politics in Democratic Societies: A Framework for Analysis*. V: Thomas Poguntke (ur.) in Paul Webb (ur.), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, 1–25. Oxford: Oxford University Press.
- Prochnow, Jeannette in Caterina Rohde (2010): *Generations of Change: Understanding Post Socialism and Transition Processes from a Generational Perspective*. Referat na konferenci *Generations of Change: Understanding Postsocialism and Transition Processes from a Generational Perspective*, Bielefeld Graduate School in History and Sociology, Bielefeld 25–27 November, 2010. Dostopno na: http://wwwhomes.uni-bielefeld.de/bghs/dokumente/Outline_Generations_of_Change.pdf (15. 5. 2019)

- Rintala, Marvin (1963): A Generation in Politics: A Definition. *The Review of Politics* 25 (4): 509–22.
- Rohrschneider, Robert in Stephen Whitefield (2016): Responding to Growing European Union-scepticism? The Stances of Political Parties toward European Integration in Western and Eastern Europe Following the Financial Crisis. *European Union Politics* 17 (1): 138–61, <https://doi.org/10.1177/1465116515610641>.
- Rosset, Jan, Nathalie Giger in Julian Bernauer (2013): More Money, Fewer Problems? Cross-level Effects of Economic Deprivation on Political Representation. *West European Politics* 36 (4): 817–35.
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stanojević, Miroslav, Aleksandra Kanjuo Mrčela in Maja Breznik (2016): Slovenia at the Crossroads: Increasing Dependence on Supranational Institutions and the Weakening of Social Dialogue. *European Journal of industrial Relations*, 22 (3): 281–94.
- Szalai, Máté, Zsuzsanna Csornai in Nikolett Garai (2017): V4 Migration Policy: Conflicting Narratives and Interpretative Frameworks, Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB), januar 2017. Dostopno na: https://www.cidob.org/articulos/monografias/illiberals/v4_migration_policy_conflicting_narratives_and_interpretative_frameworks (23. 8. 2019).
- Toš, Niko (1997): Politbarometer 97/01, Slovenia: January 1997. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre [production]. University of Ljubljana, Social Science Data Archives.
- Toš, Niko (2001): Politbarometer 00/10, Slovenia: October 2000. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre. University of Ljubljana, Social Science Data Archives [distribution].
- Toš, Niko, Boštjan Markič, Zdenko Roter, Cveto Trampuž, Zdravko Mlinar, Mitja Hafner-Fink, Janez Štebe, Brina Malnar, Samo Uhan in Slavko Kurdija (1999): Slovene Public Opinion Survey 1993/1. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre. University of Ljubljana, Social Science Data Archives.
- Toš, Niko, Slavko Kurdija, Matej Kovačič, Tina Vovk, Rebeka Bešter

- Falle in Ivi Kecman (2008): Politbarometer 04/10, Slovenia: October 2004. Slovenia, Ljubljana: University of Ljubljana, Public Opinion and Mass Communication Research Centre. University of Ljubljana, Social Science Data Archives.
- Traber, Denise, Nathalie Giger in Silja Häusermann (2018): How Economic Crises Affect Political Representation: Declining Party–Voter Congruence in Times of Constrained Government, *West European Politics*, 41 (5): 1100–24, DOI: 10.1080/01402382.2017.1378984.
- UMAR (2013): Spremembe stanja in reforme na trgu dela v obdobju krize. *Ekonomski izzivi* 2013. Dostopno na: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2013/trgdela.pdf (25. 5. 2019).
- UMAR (2019): Poročilo o razvoju 2019. Dostopno na: http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/razvoj_slovenije/2019/Porocilo_o_razvoju_2019.pdf (3. 6. 2019)
- van Beeek, Ursula J. in Edmund Wnuk - Lipinksi (ur.) (2012): *Democracy Under Stress. The Global Crisis and Beyond*. Opladen, Berlin, Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- van Kessel, Styn (2015): *Populist Parties in Europe – Agents of Discontent?* New York: Palgrave Macmillan. Whitefield, Stephen in Robert Rohrschneider (2015): The Saliency of European Integration to Party Competition: Western and Eastern Europe Compared. *East European Politics and Societies* 29 (1): 12–39.
- ZRSZ – Zavod Republike Slovenije za Zaposlovanje (2015): *Mladi in trg dela*, Ljubljana, oktober 2015. Dostopno na: https://www.ess.gov.si/_files/7755/Analiza_Mladi_in_trg_dela_2015.pdf (25. 5. 2019).

Viri

- Delo, 18. 7. 2012. Copy-paste DZ: Poslanski morali je odzvonilo. Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/slovenija/afere-kopiraj-prilepi.html> (3. 6. 2019);
- Delo, 19. 7. 2012. Copy-paste DZ: Poslanski morali je odzvonilo. Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/slovenija/afere-kopiraj-prilepi.html> (3. 6. 2019);

- Delo, 21. 11. 2013. Etični standardi naj bodo v politiki zgled. Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/politika/eticni-standardi-naj-bodo-v-politiki-zgled.html> (3. 6. 2019);
- Delo, 25. 3. 2014. Trop Skaza: Ko so začeli vpletati družino, sem izstopila. Dostopno na: <https://www.delo.si/novice/politika/trop-skaza-ko-so-zaceli-vpletati-druzino-sem-izstopila.html> (3. 6. 2019).
- Dnevnik, 18. 1. 2019. Premier Marjan Šarec sprejel odstop ministra Prešička. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042859771> (3. 6. 2019);
- Dnevnik, 19. 3. 2015. Plagiator Borut Ambrožič bi vodil dobrodelce. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042709649> (3. 6. 2019).
- Državna volilna komisija (1992–2018). Dostopno na: <http://www.dvk.gov.si> (1. 11. 2019).
- Hafner Fink, Mitja, Tadej Bevk in Boris Mance (2019): Slovensko javno mnenje 2019/1: Ogledalo javnega mnenja, Mednarodna raziskava o vernosti in cerkvi, Raba obnovljivih virov energije, Vegetarijanstvo in vegansko, Odnos do nudenja prve pomoči, Uporaba interneta in internetnih družbenih omrežij, Sovražni govor. [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM191. Dostopno na: https://doi.org/10.17898/ADP_SJM191_V1 (1. 11. 2019).
- Pretekle vlade, 1992–2018. Dostopno na: http://www.vlada.si/o_vladi/pretekle_vlade/ (1. 11. 2019).
- Program SNS (2016). Dostopno na: https://www.sns.si/wp-content/uploads/Program-SNS-2016_FINAL.pdf (25. 5. 2019).
- RTVSLO, 12. 5. 2014. Maher le porušil (eno) svojo črno gradnjo. V lasti ima še dve. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/slovenija/maher-le-porusil-eno-svojo-crno-gradnjo-v-lasti-ima-se-dve/336690> (3. 6. 2019).
- RTVSLO, 17. 10. 2014. Gospodarski minister Petrovič nepreklicno odstopil. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/slovenija/novice/gospodarski-minister-petrovic-nepreklicno-odstopil/348987> (3. 6. 2019).
- RTVSLO, 8. 4. 2013. Magisterij Alenke Bratušek: fakulteta bo preverila, ali gre za plagiatorstvo. Dostopno na: <https://www.rtvsl.si/slovenija/magisterij-alenke-bratusek-fakulteta-bo-preverila-ali-gre-za-plagiatorstvo/306247> (3. 6. 2019);

2 VOLIVCI NOVIH STRANK V SLOVENIJI: RAZOČARANI DEMOKRATI, APATIČNI DRŽAVLJANI ALI KDO DRUG?

Alenka Krašovec in Živa Broder

Uvod

Kot ugotavlja veliko avtorjev, se v zadnjih dveh desetletjih dogajajo pomembne spremembe v strankarskih sistemih, v veliko državah izstopa zlasti njihova povečana nestabilnost (Casal Bertoa, 2014; Haughton in Deegan Krause, 2015; Mainwaring et al., 2016), pri čemer je v strankarskih sistemih v postsocialističnih državah Srednje in Vzhodne Evrope mogoče videti pomembno večje stopnje nestabilnosti kot v strankarskih sistemih držav Zahodne Evrope. Kot opozarjata Emanuele in Chiaramonte (2018), pa ta nestabilnost ni posledica samo prerazporeditve volilne podpore volivcev med obstoječimi strankami, ampak do nje prihaja zaradi (vedno večje) podpore volivcev novim strankam. Tudi ta trend je še izraziteje viden v strankarskih sistemih držav Srednje in Vzhodne Evrope (Powell in Tucker, 2014) ter zlasti v dveh obdobjih: a) od leta 2000 do leta 2005 in b) po letu 2010 (Sikk, 2018). Kot vidimo v prispevku Danice Fink Hafner v tej knjigi, je tudi Slovenija v zadnjem desetletju soočena s povečano nestabilnostjo oziroma stabilno nestabilnostjo strankarskega sistema, čeprav je bil slovenski strankarski sistem, skupaj s češkim in z madžarskim, do konca prvega desetletja 21. stoletja, razumljen kot najstabilnejši v tem delu Evrope (Lewis ur., 2000; Enyedi in Casal Bertoa 2011; Fink Hafner 2012; Haughton in Deegan Krause, 2015). Kljub temu, da Haughton in Deegan Krause (2015) pomembne spremembe, ki se od takrat dogajajo v strankarskih sistemih držav Srednje in Vzhodne Evrope ter sovpadajo z veliko gospodarsko in s finančno krizo (niso pa nujno samo posledica te krize), ki je veliko evropskih držav dosegla konec leta 2008 in na začetku leta 2009, ilustrativno opišeta celo kot obdobje orkanov, pa Casal Bertoa in Weber

(2019: 244) opozarjata, da strankarski sistemi redko razpadejo, a po drugi strani tudi ne dosežejo dokončne stabilnosti.

Kot rečeno, je zlasti v državah Srednje in Vzhodne Evrope povečana nestabilnost strankarskih sistemov združena z volilnim uspehom novih strank. Čeprav je v Sloveniji na vsakih volitvah, z izjemo leta 2004, v državni zbor vstopila neka nova majhna stranka, pa je dejansko šele z volitvami leta 2011 prišlo do tega, da sta vanj vstopili tudi po dve novi stranki, ki sta dosegli tudi znatnejšo volilno podporo.

Pri preučevanju novih strank je raziskovalna pozornost usmerjena zlasti na dejavnike njihovega nastanka, uspeha in dolgotrajnega preživetja, tj. na ekonomski, politični, organizacijski in na institucionalni kontekst ter značilnosti novih strank, v manjši meri pa na vprašanje, kdo so volivci teh strank oziroma individualne značilnosti volivcev novih strank. Tudi v Sloveniji so bile analize novih strank praviloma pripravljene z vidika pojasnjevanja dejavnikov njihovega nastanka, uspeha in (mogočega) dolgotrajnega preživetja (npr. Fink Hafner in Krašovec, 2013; Malčič in Krašovec, 2019) ter organizacijskih značilnosti novih strank (npr. Krašovec, 2017). Namen tega prispevka je analizirati značilnosti volivcev uspešnih novih strank v zadnjem obdobju vzpona novih strank (Sikk, 2018), tj. po letu 2010, pri čemer nas, upoštevaje analizirano literaturo, zanima, ali so nove stranke volivce našle zlasti med volivci, izrazito razočaranimi ali/in kritičnimi nad delovanjem sistema oziroma demokracije, volivci, izrazito razočaranimi ali/in kritičnimi do nekaterih značilnosti razvoja družbe in države, ali pa so nove stranke mogoče uspele mobilizirati dotedanje nevolivce. Ta prispevek bo temeljil na sekundarni analizi obstoječih baz podatkov longitudinalnih in reprezentativnih javnomnenjskih raziskav, Slovensko javno mnenje in Evropska družboslovna raziskava (European Social Survey).

Opredelevitev nove stranke

Raziskovalci, ki se ukvarjajo z novimi strankami, se navadno najprej spoprimejo z vprašanjem opredelitve nove stranke. Čeprav na prvi pogled opredelitev nove stranke ne bi smela biti (pre)velika ovira, analiza obstoječe literature na to temo pokaže številne razlike med raziskovalci. Tako se lahko postavi tudi vprašanje dimenzije preučevanja novosti nove stranke. Kot izpostavijo Beyens et al. (2017: 391), je mogoče na 'novost' stranke pogledati v vseh treh delih strank, tj.

javnem delu stranke, centralnem delu stranke ali stranki na terenu (Katz in Mair, 1993), pri tem pa pri vsakem delu stranke izpostavi različna merila za ugotavljanje 'novosti' stranke. Kako raznoliko je razumevanje nove stranke, lepo razkrije pregled opredelitev in glavnih razsežnosti, ki jih raziskovalci pri tem uporabljajo in ki jo v svojem članku ponudita Emanuele in Chiaramonte (2018: 477), saj se ti pogledi raztezajo od zelo inkluzivnih do zelo ekskluzivnih opredelitev. Kot je videti, na primer Sikk (2005) postavi zelo ekskluzivno opredelitev nove stranke, saj iz opredelitve nove stranke izključi vse stranke, ki so nastale z združevanjem strank ali razcepom v strankah, medtem ko so na primer opredelitve Harmela in Robertsona (1985) ter Powella in Tuckerja (2014) bistveno bolj inkluzivne in se jim bomo približali tudi mi. Tako za novo stranko v tem prispevku razumemo vsako stranko, ki je bila ustanovljena popolnoma na novo ali je nastala na podlagi združitve ali razcepa že obstoječih strank, ali pa je naslednica katere izmed strank. Pri tem smo dodali še merilo njenega vstopa v državni zbor.

Na podlagi postavljenih meril bomo v prispevku analizirali značilnosti volivcev novih strank, ki so uspele vstopiti v državni zbor v drugem valu novih uspešnih strank v državah Srednje in Vzhodne Evrope, tj. po letu 2010. Analiza bo opravljena za čas, ko so nove stranke prvič uspele vstopiti v državni zbor: na volitvah leta 2011 sta bili to Lista Zorana Jankovića – Pozitivna Slovenija (LZJ – PS) z 28,5-odstotno volilno podporo in Državljanska lista Gregorja Viranta (DLGV) z 8,3-odstotno volilno podporo; na volitvah leta 2014 so bile to Stranka Mira Cerarja (SMC) s 35,5-odstotno volilno podporo, Koalicija Združena levica (ZL) s 6-odstotno volilno podporo in Zavezništvo Alenke Bratušek (ZaAB) s 4,4-odstotno volilno podporo ter na volitvah leta 2018 Lista Marjana Šarca (LMS), ki je prejela 12,6% volilne podpore, pa tudi Levica z 9,3% volilne podpore. Kot etablirane stranke smo v analizi predvideli naslednje: Socialni demokrati (SD), Slovenska demokratska stranka (SDS), Nova Slovenija (NSi) in Demokratična stranka upokoencev Slovenije (DeSUS).

Dejavniki nastanka in uspeha novih strank

Kot že izpostavljeno, se številne študije novih strank osredotočajo na dejavnike nastanka, uspeha in dolgotrajnega preživetja novih strank, pri čemer se najpogosteje govori o različnih skupinah dejavnikov:

ekonomskih, političnih, organizacijskih, institucionalnih itn. Velja izpostaviti tudi, da je ob preučevanju nastanka, uspeha in dolgotrajnega preživetja novih strank v državah Zahodne Evrope mogoče govoriti o več valovih študij, saj so bile take stranke in z njimi povezane študije v zadnjih štiridesetih letih v povečani meri prisotne že v sredini 80. let 20. stoletja (npr. Harmel in Robertson, 1985; Müller - Rommel, 1985; Rochon, 1985) pa tudi v prvem desetletju 21. stoletja (npr. Hug, 2000; Lucardie, 2000; Tavits, 2006; Lago in Martinez, 2011). V državah Srednje in Vzhodne Evrope pa se študije posameznih držav oziroma novih strank v njih pa tudi primerjalne študije nastanka, uspeha in dolgotrajnega preživetja novih strank pojavijo zlasti po letu 2010. V pogledu dejavnikov nastanka in uspeha novih strank pa te študije navadno sledijo veliko v preteklosti preučevanja novih strank že izpostavljenim dejavnikom, a po drugi strani dodajajo tudi nekatere bolj specifične za okolje Srednje in Vzhodne Evrope. Vsekakor pa velja poudariti, da ni samo ene koherentne teorije o nastanku, uspehu in o dolgotrajnem preživetju novih strank (Krouwel in Lucardie, 2008: 281).

Pogosto je bilo v preučevanju nastanka in uspeha (dolgotrajno preživetje novih strank je manj preučevano, Bolleyer et al., 2019) novih strank izpostavljeno institucionalno okolje (npr. Hug, 2000; Tavits, 2006), ki je najpogosteje razumljeno kot vprašanje značilnosti volilnih sistemov (zvrsti volilnega sistema, volilne formule, velikosti volilne enote, višine volilnega praga), v novejšem času pa tudi značilnost financiranja strank in volilnih kampanj (npr. Tavits, 2007; Booth in Robbins, 2010) pa tudi širše vprašanje regulacije (delovanja) političnih strank (van Biezen in Rashkova, 2014). Vprašanje novih razcepov v družbi kot vzrok nastanka in uspeha novih strank (Lipset in Rokkan, 1967) je bilo zelo pogosto eksplicitno ali implicitno izpostavljeno v veliko raziskavah novih strank. Kot v analizi literature o dejavnikih nastanka in uspeha novih strank izpostavi Sikk (2011: 466), so le nekateri avtorji eksplicitno izpostavili možnost, da nastanek in uspeh novih strank ni nujno povezan z novimi družbenimi razcepi. Kritično stališče do številnih raziskav o velikem pomenu institucionalnega okolja in/ali novih razcepov v družbah za pojasnitev nastanka in uspeha novih strank sta izpostavila Lago in Martinez (2011), ki sta se med drugim vprašala, kako pojasniti sorazmerno pogoste nastanke in uspehe novih strank, če se institucionalno okolje in razcepi v družbah redko bistveno spremenijo. Tako se počasi namesto razmislekov o novih razcepih v družbi uveljavi razmislek o

novih tematikah in problematikah, ki jih (uspešno) politizirajo nove stranke. Med njimi je v zadnjem desetletju izrazito pomembno vprašanje politizacije korupcije (Bågenholm in Charron, 2014; Engler, 2016), saj so se nove stranke, ki tematiko izpostavljajo, zlasti v okoljih, v katerih je stopnja (percepcije) korupcije visoka, izkazale za bistveno uspešnejše kot tiste nove stranke, ki je ne, in sicer v državah Zahodne Evrope pa tudi Srednje in Vzhodne Evrope (Bågenholm in Charron, 2014), pri čemer pa je problematika korupcije bistveno pogostejše poudarjena v strankarskih apelih v Srednji in Vzhodni Evropi (ter Južni Evropi) kot v Zahodni Evropi (Polk et al., 2017). Različne raziskave so pokazale, da so tudi ekonomski dejavniki (ekonomski razvoj države, stopnja nezaposlenosti ...), predvsem pa večje ekonomske krize, pomembni dejavniki nastanka in uspeha novih strank (glej Henjak, 2018).

Kot izpostavi Ibenskas (2018), pa je v raziskavah pogosto kot dejavnik nastanka in uspeha novih strank izpostavljen tudi razmislek o nezmožnosti uveljavljenih strank zadovoljivo opravljati predstavniško funkcijo. Ob tem se postavlja vprašanje, ali nove stranke z uveljavljenimi tekmujejo na novih tematikah, ki jih te niso uspele ali jih ne uspejo identificirati kot pomembne za volivce ter jih vključiti v svoje programe oziroma delovanje (Robertson, 1976). To je lahko tako zaradi različnih vzrokov, ki se raztezajo od tega, da uveljavljene stranke novih tematik zaradi notranjestranskih razlogov ne uspejo ali jih ne želijo izpostaviti (Zons, 2015), pa do tega, da se uveljavljene stranke ne uspejo ustrezno prilagoditi spremembam preferenc volivcev oziroma celo narobe razumejo preference volivcev (Adams et al., 2004). Lahko pa se seveda zgodi, da uveljavljene in nove stranke tekmujejo za podporo volivcev na istih tematikah (Downs, 1957), pri čemer se postavlja zlasti vprašanje, ali in zakaj uveljavljene stranke niso več zmožne ustrezno nagovoriti volivcev in jih predstavljati oziroma zakaj to bolje uspejo narediti nove stranke. V vsakem primeru lahko ugotovimo, da se s temi razmišljanji približamo konceptu o nujno potrebni odzivnosti (*responsiveness*) strank na izražene preference volivcev, ob tem pa lahko rečemo, da v tem primeru stranke razumemo kot družbene oziroma societalne igralce, ki jih vodijo družbeni ali skupnostni interesi ter cilji in ne individualni (Bolleyer et al., 2019). Vsekakor pa so v tem konceptu stranke videne kot glavni agenti predstavnštva volivcev, ki so dolžne ustrezno identificirati preference volivcev in se jim tudi prilagajati. S konceptom dinamičnega predstavnštva pa so na primer Stimson et al. (1995)

idejo predstavnštva in nujne odzivnosti strank na preference volivcev pripeljali do skrajnosti, saj naj bi se od strank pričakovalo, da zaznavajo spremembe v preferencah volivcev in jim hitro prilagajajo svoje politike in delovanje, pa čeprav stranke pogosto niso nagnjene (zaradi različnih razlogov) k hitrim in velikim spremembam svojih politik in delovanja, zlasti v kratkih časovnih obdobjih (Adams et al., 2004). In če uveljavljene stranke tega niso sposobne storiti, lahko sledita izrazito razočaranje in nezadovoljstvo volivcev ter odprtje možnosti uspeha novim strankam. Ob tem se postavlja vprašanje, ali se razočarani in nezadovoljni volivci politično pasivizirajo ali res poiščejo druge predstavnike, tj. podprejo nove stranke, ob tem pa se lahko zgodi tudi, da se pod vprašaj postavijo celo temelji liberalno-demokratskega tipa vladavine in modela predstavnštva ali pa 'le' dotedanji način delanja politike, ko je izpostavljen zlasti razkorak med volivci (družbo) in političnim »establišmentom« (Hanley in Sikk, 2016). To je še posebej vidno, ko med volivci nastane velik razkorak med (sorazmerno) močno podporo demokratičnemu tipu vladavine in liberalno-demokratskemu modelu predstavnštva ter velikim nezadovoljstvom s tem, kako demokracija in institucije delujejo. Kot ugotavlja Sikk (2011), je bila na primer v treh postsocialističnih baltških državah zlasti ideja 'novosti' v smislu drugačnega načina delanja politike, kot je bil dotedanji, tista, ki je novim strankam prinesla volilni uspeh in ne predvsem izpostavljanja novih ali od uveljavljenih strank ne dovolj izpostavljenih tematik, a ob tem vseeno ne gre pozabiti, da je bil apel 'novosti' v novih strankah združen z izpostavljanjem osebnostnih, zlasti tehnokratskih sposobnosti voditeljev teh strank. Kakor koli, pogosto je preučevano tudi, ali nove stranke z morebitnim izpostavljanjem novih tematik, drugačnimi rešitvami glede obstoječih tematik ali 'le' apeli po nujnem drugačnem načinu delanja politike uspejo nagovoriti razočarane volivce uveljavljenih strank ali tudi dotedanje pasivizirane ali celo apatične volivce.

Upošteva vse to, nas v prispevku zanima, kdo so volivci novih strank v Sloveniji. Tako nas med drugim zanima, ali so to posamezniki, razočarani nad (nekaterimi) uveljavljenimi strankami, ki niso uspele več uspešno nagovoriti volivcev oziroma jim ponuditi ustreznih rešitev za njih pomembnih tematik, ali so to morebiti volivci, ki želijo 'le' drugačen način delanja politike, ali so to volivci, razočarani nad delovanjem predstavnških institucij, ali so nove stranke uspele mobilizirati tudi dotedanje abstinentne ali celo apatične volivce, ter v kolikšni meri so nove stranke uspele nagovoriti mlade volivce.

Analiza značilnosti volivcev novih strank v Sloveniji bo opravljena na podlagi sekundarne analize javnomnenjskih podatkov iz longitudinalnih reprezentativnih raziskav Slovensko javno mnenje (SJM) oziroma Evropska družboslovna raziskava.

Nove stranke in razočarani ali prikriti demokrati?

Kot razkrivajo podatki longitudinalnih javnomnenjskih raziskav, volivci v Sloveniji nikoli niso bili izrazito zadovoljni z delovanjem demokracije, saj je bil delež tistih, ki so bili z njo nezadovoljni, ves čas po osamosvojitvi višji od deleža tistih, ki so bili z njo zadovoljni, a skupina prvih se je začela izraziteje povečevati po letu 2005 in je leta 2013 dosegla največjo stopnjo, saj je takrat kar 90 % volivcev izrazilo nezadovoljstvo z delovanjem demokracije (Krašovec in Johannsen, 2016: 316). Kot opozarja več avtorjev, npr. Linde in Ekman (2003), Dahlberg et al. (2015), pogosto obstoji razkorak med nezadovoljstvom volivcev z delovanjem demokracije in njihovo (ne)podporo principom demokracije. Očitno je tako tudi v Sloveniji, saj volivci kontinuirano v največji meri podpirajo demokracijo oziroma demokratični sistem kot najboljšo obliko vladavine; tako je od leta 1995 do leta 2017 v raziskavah Slovensko javno mnenje največ volivcev izpostavilo, da je najbolje, da imamo v Sloveniji demokratičen politični sistem (tako je odgovarjalo med 74 % in 88 % volivcev). Ne gre pa prezreti, da je med volivci v Sloveniji ves čas močno prisoten tudi tehnokratski oziroma ekspertni sindrom (tj. mnenje, da bi bilo dobro, da bi strokovnjaki pridobili in izvajali politično moč), saj je v istem obdobju med 70 % in 80 % volivcev odgovarjalo, da bi bilo 'zelo dobro' oziroma 'precej dobro', da bi državo vodili strokovnjaki, v letu 2011 pa sta bila deleža odgovorov med prvim in drugim tu izpostavljenim načinom vodenja države izenačena, in sicer pri 74 % podpore za vsakega izmed njiju (Malnar et al., 2013). Upošteva je ugotovitve Bertsoujeve in Pastorelle (2017), da volivci izkazujejo večjo naklonjenost tehnokratski obliki vladavine v okoliščinah nižjega zaupanja v politiko, politike ter politične institucije in višje stopnje korupcije, ter značilnostih političnih in družbenih okoliščin v Sloveniji v tem času (glej npr. Krašovec et al., 2014; Krašovec in Johannsen, 2016), nas ti podatki v pogledu volivcev preferiranega načina vodenja države ne smejo preveč presenetiti.

Tem podatkom lahko dodamo še, da so nekateri ustanovni očetje in matere v tem prispevku preučevanih novih strank v Sloveniji, na

prvih volitvah, na katerih so 'njihove' stranke nastopile, poudarjali tudi svoje strokovno oziroma ekspertno znanje, Zoran Janković npr. znanje in izkušnje uspešnega menedžerja, Gregor Virant in Miro Cerar svoja pravna znanja pa tudi za Alenko Bratušek lahko rečemo, da je do določene mere igrala na karto svojega ekspertnega znanja (Krašovec, 2017). Zaradi pomanjkanja podatkov žal za vse tri preučevane časovne točke (volitve 2011, 2014 in 2018) ni mogoče ugotoviti, ali so volivci analiziranih novih strank v Sloveniji konsistentno in v bistveno večji meri kot volivci etabliranih strank podpirali tehnokratsko vladavino; na podlagi podatkov Slovenskega javnega mnenja zgolj za leto 2014 povezave med preferiranjem tehnokratskega vodenja države in volilno podporo novim ali etabliranim strankam ni videti (npr. le 37,5 % volivcev ZaAB je ta način vodenja države podpiralo (združeni so odgovori, da je to 'zelo dober' in 'precej dober' način vodenja države), na drugi strani pa je na primer tako odgovorilo tudi kar 87 % volivcev SMC in DeSUS oziroma 82 % volivcev SDS) (Kurdija in Malnar, 2016).

Čeprav je dolgo časa veljalo, da pri volivcih ob razkritih tehnokratskih oziroma ekspertnih težnjah navadno govorimo o razočaranih demokratih ali kritičnih državljanih, pa od leta 2002 naprej vedno večkrat v takih okoliščinah govorimo o usmeritvi, poimenovani prikrita demokracija (*stealth democracy*) med volivci. Hibbing in Theiss - Morse (2002: 143) sta namreč zapisala, da prikriti demokrati (*stealth democrats*) preferirajo vključitev strokovnjakov in različnih neodvisnih teles v politično odločanje, saj želijo, da bi bile odločitve učinkovite, objektivne ter dosežene brez večjih razburjenj in razhajanj. A kot pravi Webb (2013: 750), prikriti demokrati na splošno ne kažejo veliko zanimanja za politiko in imajo sorazmerno nizek občutek lastne politične učinkovitosti, medtem ko se razočarani demokrati v večji meri zanimajo za politiko in imajo tudi višji občutek lastne politične učinkovitosti. V Sloveniji se na splošno kaže sorazmerno majhno zanimanje volivcev za politiko, saj podatki iz raziskav SJM kažejo, da se jih 'zelo zanima' ali '(še) kar zanima' za politiko le med 57 % in 37 % v obdobju 1992–2018. Kot razkriva Tabela 2.1, pa volivci novih strank ne izkazujejo stabilno in pomembno različnih stopenj zanimanja za politiko v primerjavi z volivci etabliranih strank, pri čemer volivci zadnjih v vseh treh analiziranih časovnih točkah izkazujejo nekoliko večjo stopnjo zanimanja za politiko.

Tabela 2.1: Podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah in skupini etabliranih strank ter zanimanje za politiko (v %)

	2011	2014	2018
Nove stranke	50,8	60,2	48,6
Etablirane stranke	67,3	62,6	53,8
Drugo	52,9	46,7	56,3

Vprašanje je bilo: Kaj bi rekli, koliko se zanimate za politiko?

Združeni so odgovori 'zelo se zanimam' in 'še kar se zanimam'.

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Poleg sorazmerno nizkega in skozi čas navadno upadajočega zanimanja volivcev za politiko se v Sloveniji kaže tudi sorazmerno nizka ocena volivcev etabliranih in novih strank o njihovi lastni zunanji in notranji učinkovitosti v pogledu politične participacije. V javnomnenjski Evropski družboslovni raziskavi so podatki, potrebni za razkritje zunanje in notranje učinkovitosti v našem izbranem obdobju, dostopni le za leti 2014 in 2018, ob tem pa lestvici nista neposredno primerljivi. Pri raziskavi leta 2014 je bila uporabljena 11-stopenjska lestvica z vrednostmi od 0 (sploh nič) do 10 (v celoti). V raziskavi leta 2018 pa je bila pri istih vprašanjih uporabljena 5-stopenjska lestvica (1 – sploh nič, 5 – v veliki meri). Glede na frekvenčno porazdelitev odgovorov na posameznih vrednostih v obeh meritvah smo odgovore leta 2014 združili v 5 (pogojno) primerljivih kategorij z odgovori v raziskavi 2018 (Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).¹

¹ Združene so bile naslednje vrednosti: 1 – sploh nič (0); 2 – zelo malo (1, 2, 3); 3 – do neke mere (4, 5, 6); 4 – precej (7, 8, 9); 5 – v veliki meri (10).

Tabela 2.2: Občutek zunanje in notranje učinkovitosti volivcev in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam (povprečja na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni sploh nič, 2 le malo, 3 do neke mere, 4 kar precej in 5 precej)

	Zunanja učinkovitost				Notranja učinkovitost			
	Sistem omogoča ljudem, kot sem jaz, vpliv na politiko*		Sistem omogoča ljudem, kot sem jaz, da imajo besedo pri tem, kar počne vlada**		Zmožni prevzeti aktivno vlogo v politični skupini***		Čutite se sposobni za sodelovanje v politiki****	
	2014	2018	2014	2018	2014	2018	2014	2018
SDS	1,92	1,86	1,72	1,88	2,06	2,00	2,15	2,01
SD	2,08	2,09	1,97	1,96	2,41	2,01	2,57	2,05
NSi	2,00	2,16	1,85	2,00	2,03	2,03	2,12	1,95
DeSUS	1,63	1,92	1,70	2,16	1,79	1,80	1,80	1,64
Koalicija ZL	1,97	/	1,91	/	2,79	/	2,88	/
SMC	1,91	/	1,85	/	2,20	/	2,29	/
Levica	/	2,10	/	2,30	/	2,33	/	2,21
ZaAB	2,26	/	2,11	/	2,16	/	2,53	/
LMŠ	/	1,98	/	1,99	/	1,84	/	1,85

Osenčeni tisk: podatki za nove stranke

* Vprašanje je bilo: In v kolikšni meri politični sistem v Sloveniji omogoča ljudem, kot ste vi, da vplivajo na politiko?

** Vprašanje je bilo: V kolikšni meri politični sistem v Sloveniji omogoča ljudem, kot ste vi, da imajo besedo pri tem, kar počne vlada?

*** Vprašanje je bilo: V kolikšni meri mislite, da bi bili zmožni prevzeti aktivno vlogo v skupini ljudi, ki se ukvarja s političnimi vprašanji?

**** Vprašanje je bilo: In koliko se čutite sposobni za sodelovanje v politiki?

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Visoko nezaupanje volivcev v politike in različne politične institucije je (lahko) pogosto združeno z iskanjem političnih alternativ, tudi v obliki podpore novim politikom in novim strankam. Podatki iz raziskav Slovensko javno mnenje kažejo, da se v Sloveniji ves čas izkazuje sorazmerno nizka stopnja zaupanja volivcev v politike, v novem tisočletju pa je dosegla zelo nizke ravni, saj je v celoti in v veliki meri² politikom zaupalo med 6% in 8% (v obdobju 2002–2006) volivcev, pri čemer je ta delež med veliko gospodarsko in finančno krizo še

2 Uporabljena je bila 11-stopenjska lestvica, na kateri 0 pomeni sploh nič zaupanja, 10 pa v celoti. V tekstu so združeni podatki za vrednosti 7,8,9 in 10 (v veliki meri in v celoti zaupam).

nadalje upadel na približno 3% v prvih kriznih letih ter leta 2014 dosegel dno z 1,9% (Kurdija in Malnar, 2016). Od takrat pa se delež volivcev, ki v celoti in veliki meri zaupajo politikom, počasi povečuje, čeprav je še vedno zelo nizek (leta 2016 je bil 3,6-odstoten in leta 2018 4,8-odstoten) (Kurdija in Malnar, 2016; 2018b). Tudi zaupanje v poglobitve politične institucije predstavniške demokratične ureditve, tj. parlament (državni zbor) in politične stranke, je v Sloveniji nizko. V obdobju od leta 1992 do leta 2011 podatki kažejo, da je med 15% in 24% volivcev odgovarjalo, da sploh nič ne zaupajo državnemu zboru, leta 2011 je bil ta delež celo 40-odstoten, medtem ko v letu 2017 doseže bistveno nižjo raven, saj je 'le' 25% volivcev odgovorilo, da državnemu zboru sploh nič ne zaupa. Še nekoliko nižje ravni zaupanja so deležne politične stranke, saj jim sploh nič ni zaupalo okoli 30% volivcev v obdobju od sredine 90. let do sredine prvega desetletja 21. stoletja, leta 2011 pa jim celo 48,9% volivcev sploh ni nič zaupalo, medtem ko je bil ta delež le nekoliko nižji leta 2017 (42,8%) (Malnar et al., 2013; 2017). To pomeni, da je v času velike krize v Sloveniji dejansko mogoče govoriti o kolapsu zaupanja volivcev v politike in poglobitve predstavniške politične institucije, v tem obdobju pa so nove stranke zaznale tudi najvišje stopnje volilne podpore (volitve leta 2011 in 2014).

Če dodamo še prepričanje slovenskih volivcev, da volitve vplivajo na stvari (okoli 70% ljudi je ves čas od leta 1995 do leta 2009 verjelo, da to, kdo bo izvoljen, vpliva na stvari oziroma se lahko stvari zaradi tega spremenijo), uspeh novih strank na volitvah v kontekstu (zelo) nizkega zaupanja v (obstoječe) politike in predstavniške politične institucije ter v iskanju političnih alternativ ni tako zelo presenetljiv. To je bilo še najvidnejše na volitvah leta 2011, ko so volivci novih strank (glej Tabelo 2.3) v manjši meri zaupali v politike, državni zbor in stranke kot volivci etabliranih strank, pozneje (zlasti leta 2018), pa ta ločnica ni več tako jasna.

Tabela 2.3: Zaupanje politikom in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam (povprečja na lestvici od 0 do 10, pri čemer 0 pomeni sploh ne zaupam, 10 pa v celoti zaupam)

	Zaupanje politikom			Zaupanje v državni zbor			Zaupanje v politične stranke		
	2011	2014	2018	2011	2014	2018	2011	2014	2018
LZJ – PS	2,11	/	/	2,97	/	/	2,04	/	/
SDS	2,57	2,15	2,49	3,47	2,48	3,31	2,75	2,52	2,96
SD	2,54	2,59	3,06	3,15	3,66	3,89	2,38	2,63	3,11
DLGV	1,81	/	/	3,10	/	/	2,16	/	/
NSi	3,63	2,39	3,16	3,85	2,33	4,37	3,30	2,26	3,37
DeSUS	3,21	1,95	4,00	3,62	2,86	4,68	3,29	2,26	4,00
SMC	/	2,12	/	/	3,13	/	/	2,03	/
Koalicija ZL	/	1,42	/	/	2,97	/	/	1,61	/
Levica	/	/	3,27	/	/	4,57	/	/	3,27
ZaAB	/	2,71	/	/	4,89	/	/	2,63	/
LMŠ	/	/	3,02	/	/	4,01	/	/	2,95

Osenčeni tisk: podatki za nove stranke

Vprašanje je bilo: Prosim, da s pomočjo lestvice od 0 do 10 ocenite, koliko vi osebno zaupate vsaki od naslednjih ustanov. 0 pomeni, da ustanovi sploh ne zaupate, 10 pa, da ji povsem zaupate.

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Čeprav Tabela 2.3 ne razkriva velikih razlik med volivci posameznih novih in etabliranih strank, pa analiza korelacije med zaupanjem v politike in predstavniške politične institucije ter volilno podporo skupini novih ali etabliranih strank kaže drugačno sliko.

Tabela 2.4: Zaupanje politikom in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (povprečja na lestvici od 0 do 10, pri čemer 0 pomeni sploh ne zaupam, 10 pa v celoti zaupam)

	Zaupanje politikom			Zaupanje v državni zbor			Zaupanje v politične stranke		
	2011*	2014*	2018	2011*	2014*	2018*	2011*	2014*	2018
Etablirane stranke	2,71	2,25	2,77	3,40	2,85	3,53	2,71	2,45	3,00
Nove stranke	2,06	2,02	3,07	2,99	3,23	4,01	2,06	2,02	2,96

* statistično značilne razlike

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Ta analiza razkriva, da so razlike med volivci novih in etabliranih strank v pogledu zaupanja v politike in predstavniške politične institucije v večini kategorij statistično značilne. Celokupno gledano, se sicer pokaže, da volivci novih strank navadno manj zaupajo politikom, državnemu zboru in strankam kot volivci etabliranih strank. Zanimivo pa je, da leta 2018 volivci postanejo 'zaupljivejši'.

Na podlagi predstavljenih podatkov in analiz tako ne moremo nedvoumno potrditi, da bi bili volivci novih strank v primerjavi z volivci etabliranih strank v Sloveniji izrazito lahko označeni za razočarane ali prikrite demokrate, čeprav posamezni podatki o zanimanju za politiko, občutkih zunanje in notranje učinkovitosti v pogledu politične participacije, o zaupanju v politike in glavne predstavniške politične institucije v določeni meri temu pritrjujejo. Glede na vrednosti nekaterih spremenljivk pa se zdi, da so v Sloveniji volivci novih in tudi etabliranih strank v marsikaterem pogledu razočarani demokrati oziroma prikriti demokrati.

Nove stranke ter nevolivci in mladi

Upošteva je predstavljene podatke in glede na to, da se nizke stopnje zanimanja za politiko, zaupanja v politike in predstavniške politične institucije ter nizek občutek zunanje in notranje učinkovitosti ljudi v pogledu politične participacije, pomembno povezujejo z nižjimi stopnjami udeležbe na volitvah (npr. Verba et al., 1995; Blais, 2000; Franklin, 2002; Evans, 2004), bi nekdo lahko pričakoval, da so nove uspešne stranke le do določene mere uspele mobilizirati ravno take ljudi za večjo udeležbo na volitvah. Ko pogledamo uradne podatke o volilni udeležbi na preučevanih volitvah – 65,3 % na volitvah leta 2011, 51,7 % na volitvah leta 2014 in 52,6 % na volitvah leta 2018 – ter podatke o volilnem uspehu novih strank, zgoraj omenjenega pričakovanja o mobilizaciji nevolivcev na primeru Slovenije ne moremo potrditi. Ker tovrstni podatki razkrivajo le izbrane statistične vidike in ne (potencialne) mobilizacije oziroma demobilizacije volivcev glede na njihovo volilno obnašanje v preteklosti, bomo uporabili podatke javnomnenjskih raziskav, da ugotovimo, ali so nove stranke uspele vsaj deloma mobilizirati posameznike, ki se preteklih volitev niso udeležili.

Žal so bili na voljo le posredni podatki, ki nam na to vprašanje lahko odgovorijo za leto 2011, in ti razkrivajo, da bi tisti, ki so glasovali za etablirane stranke, tudi v prihodnje volili te stranke (v 94,4 %

primerov), medtem ko bi tisti, ki so glasovali za nove stranke, zanje tudi v prihodnje glasovali v 72,7 % primerih (Malnar et al., 2013). To kaže, da imajo etabrirane stranke 'stabilnejše' volilno telo.

Kot razkriva Tabela 2.5, nove stranke očitno niso bile zelo uspešne pri mobilizaciji volivcev, saj bi tisti, ki se zadnjih volitev niso udeležili, na naslednjih volitvah, če bi se jih udeležili, v večini glasovali za etabrirane stranke.

Tabela 2.5: Udeležba na zadnjih volitvah (2011) in volilna namera za nove ali etabrirane stranke (v %)

	Etabrirane stranke	Nove stranke	Drugo
Sem volil.	65,1	17,3	17,6
Nisem volil.	53,7	26,8	19,5

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013).

Blais (2000), Evans (2004) in Solijonov (2016) poudarjajo, da številne raziskave kažejo, da so mladi med 18. in 30. letom starosti v veliko državah tisti, ki se volitev udeležujejo v najmanjši meri oziroma jih politika najmanj zanima. Statistični podatki na zadnjih volitvah v Sloveniji tej sliki pritrjujejo (glej Državna volilna komisija, 2018a), prav tako nekateri javnomnenjski podatki (glej Naterer et al., 2019). Tudi podatki javnomnenjske raziskave Slovensko javno mnenje oziroma Evropske družboslovne raziskave kažejo, da so mladi v Sloveniji tisti, ki se volitev udeležujejo v najmanjši meri, saj je bil v vseh treh preučevanih obdobjih (volitve leta 2011, 2014 in 2018) delež mladih, ki se volitev niso udeležili, okoli 45-odstoten (v največji meri se volitev udeležujejo starejši od 61 let, saj se 'le' približno četrtnina te populacije po podatkih analiziranih javnomnenjskih raziskav ni udeležila preučevanih volitev) (Malnar et al., 2013, Kurdija in Malnar, 2013; 2018b). Zato je še posebej zanimivo vprašanje, v kolikšni meri so nove stranke uspele mobilizirati mlade volivce. V kontekstu stabilnih strankarskih preferenc in strankarskih sistemov je bilo v tujini pogosto pričakovano, da zlasti nove stranke uspejo mobilizirati dotedanje nevolivce, med katerimi je veliko mladih.

Kot razkrivajo podatki (glej Tabelo 2.6), so nove stranke do določene mere uspele pritegniti tudi mlade volivce, a mladi so v letih 2011 in 2018 v bistveno večji meri glasovali za etabrirane kot pa nove stranke.

Tabela 2.6: Mladi (18–30 let) in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %)

	2011	2014	2018
Nove stranke	19,9	36,4	18,6
Etablirane stranke	44,1	21,8	39,2

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Ko pogledamo volilno podporo mladih posameznim novim in etabliranim strankam (glej Tabela 2.7), se izkaže, da ta pogosto odstotkovno ne odstopa močno od volilne podpore, ki so jo posamezne stranke pridobile na analiziranih volitvah. To pomeni, da je volilna podpora mladih eni ali drugi skupini strank odvisna (tudi) od splošnega razmerja podpora novim ali etabliranim strankam, zato je smiselna primerjava po starostnih skupinah.

Tabela 2.7: Mladi volivci in podpora novim strankam na njihovih prvih volitvah ter etabliranim strankam (v %)

	2011		2014		2018	
	Podpora mladih	Volilni izid	Podpora mladih	Volilni izid	Podpora mladih	Volilni izid
LZJ – PS	16,1	28,5	/	/	/	/
SDS	21,1	26,2	9,2	20,7	20,6	24,9
SD	14,3	10,5	6,4	6,0	10,3	9,9
DLGV	3,7	8,4	/	/	/	/
NSi	3,7	4,9	3,7	5,6	6,2	7,1
DeSUS	5,0	7,0	2,8	10,2	2,1	4,9
SMC	/	/	23,9	34,5	/	/
Koalicija ZL	/	/	11,0	6,0	/	/
Levica	/	/	/	/	6,2	9,3
ZaAB	/	/	1,8	4,4	/	/
LMSŠ	/	/	/	/	12,4	12,6

Osenčeni tisk: podatki za nove stranke

Vir: Državna volilna komisija (2011); Državna volilna komisija (2014); Državna volilna komisija (2018b); Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Kot vidimo v Tabeli 2.8, so za skupino etabliranih strank v pomembni meri glasovali tudi mladi, medtem ko je skupina novih strank največjo podporo dobila v starostnih skupinah od 31 do 45 let in od 46 do 60 let. Če leta 2011 tudi pri izbiri mladih volivcev prevladuje skupina etabliranih strank, pa je leta 2014 skupina novih strank uspešna pridobiti pomembno podporo mladih volivcev, a je bila ta enako visoka, kot jo je dobila iz starostne skupine od 46 do 60 let.

Tabela 2.8: Podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %)

		od 18 do 30 let	od 31 do 45 let	od 46 do 60 let	61 in več let
2011	nove stranke	19,9	21,4	26,8	19,6
	etablirane stranke	44,1	42,2	36,2	46,8
2014	nove stranke	36,4	34,2	36,4	30,8
	etablirane stranke	21,8	19,9	29,7	40,5
2018	nove stranke	18,6	29,6	20,3	19,6
	etablirane stranke	39,2	28,0	28,1	44,0

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Kot smo videli (iz omejenih podatkov), nove stranke v Sloveniji niso v pomembni meri aktivirale dotedanjih nevolivcev, kar pomeni tudi, da so nove stranke volilno pridobivale zlasti zaradi tega, ker so volivci med posameznimi volitvami spreminjali svoje volilne odločitve oziroma strankarske preference. Kot kažejo podatki v Tabeli 2.9, so to delali zlasti volivci, ki so se na ideološkem kontinuumu samoumestili na levi pol, sledijo tisti, ki so se umestili na sredino, tisti, ki so se samoumestili na desno, pa so za nove stranke glasovali le v simbolični meri. To glede na ugotovitve, izpostavljene v prispevku Danice Fink Hafner v tej knjigi, ne preseneča.

Tabela 2.9: Samoumestitve volivcev na ideološkem kontinuumu in podpora skupini novih strank na njihovih prvih volitvah ter skupini etabliranih strank (v %)

	2011		2014		2018	
	nove stranke	etablirane stranke	nove stranke	etablirane stranke	nove stranke	etablirane stranke
Levo	37,3	40,9	58,0	22,1	35,5	21,7
Sredina	22,7	40,3	31,5	28,8	23,9	31,8
Desno	4,0	71,8	6,3	65,2	5,4	70,1

Vir: Lastna analiza avtoric na podlagi podatkov SJM (Malnar et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2016; 2018b).

Zaključek

Slovenija je po skoraj dveh desetletjih sorazmerne stabilnosti strankarskega sistema od prvih demokratičnih in večstrankarskih volitev po 2. svetovni vojni z volitvami leta 2011 doživela večji pretres strankarskega sistema, ki ga je zaznamoval zlasti volilni uspeh novih strank. Uspeh novih strank v Sloveniji je po eni strani sicer del širšega vala uspeha novih strank v Evropi, a po drugi strani so v Sloveniji nove stranke od leta 2011 naprej dosegale take volilne uspehe, da so prevzele tudi najpomembnejšo vlogo pri vodenju vlad.

Nove stranke so bile tudi v Sloveniji preučevane v nekaterih pogledih, le v manjši meri ali pa sploh ne pa so bile narejene analize značilnosti volivcev novih strank. Ta prispevek je na podlagi sekundarne analize obstoječih longitudinalnih in reprezentativnih javnomnenjskih podatkov raziskav Slovensko javno mnenje oziroma Evropska družboslovna raziskava poskušal (vsaj deloma) zapolniti nekatere raziskovalne vrzeli v tem pogledu. Žal marsikaterih podatkov, ki bi nam omogočili obsežnejšo in kakovostnejšo analizo, v omenjenih bazah podatkov ni mogoče pridobiti oziroma ni mogoče pridobiti podatkov za vse tri preučevane časovne točke, tj. volitve leta 2011, 2014 in 2018.

Na podlagi izvedenih analiz pa lahko ugotovimo, da se volivci novih strank v Sloveniji v marsikaterem analiziranem pogledu bistveno ne razlikujejo od volivcev etabliranih strank. Čeprav je sicer mogoče videti, da so volivci novih strank v nekaterih pogledih vsaj deloma bolj kot volivci etabliranih strank lahko videni kot razočarani ali tudi prikriti demokrati, pa je slika dejansko bolj dvoumna.

To je tako zlasti zato, ker so volivci ene in druge skupine strank v veliki meri lahko označeni kot razočarani demokrati ali pa prikriti demokrati.

Volilni uspeh novih strank je, kot kažejo podatki, predvsem posledica sprememb volilnega obnašanja oziroma strankarskih preferenc volivcev med različnimi volitvami, zlasti tistih volivcev, ki so se na ideološkem kontinuumu samouvrstili na levi oziroma sredinski pol. Le v manjši meri pa so nove stranke uspele mobilizirati dotedanje nevolivce, mogoče celo apatične volivce in mlade. Tako se lahko upravičeno postavi tudi vprašanje, ali so nove stranke v Sloveniji prinesle v pogledu delovanja liberalnodemokratskega sistema kakovostne spremembe, višjo politično participacijo ljudi, višje zaupanje v predstavniške politične institucije, večje zanimanje ljudi za politiko in njihov večji občutek notranje in zunanje učinkovitosti v pogledu politične participacije. Dostopni podatki kažejo, da takega kakovostnega preskoka nove stranke v bistvu niso prinesle, kar pa ne pomeni, da niso prinesle določenih sprememb v politično dogajanje oziroma življenje v Sloveniji.

Literatura

- Adams, James, Michael Clark, Lawrence Ezrow in Garrett Glasgow (2004): *Understanding Change and Stability in Party Ideologies: Do Parties Respond to Public Opinion or to Past Election Results?* *British Journal of Political Science* 34(4): 589–610.
- Bågenholm, Andreas in Nicholas Charron (2014): *Do Politics in Europe Benefit from Politicising Corruption?* *West European Politics* 37(5): 903–31.
- Bertsou, Eri in Giulia Pastorella (2017): *Technocratic Attitudes: A Citizens' Perspective of Expert Decision-Making.* *West European Politics* 40(2): 430–58.
- Beyens, Stefanie, Kris Deschouwer, Emilie van Haute in Tom Verthe (2017): *Born Again, or Born Anew: Assessing the Newness of the Belgian New-Flemish Alliance (N-VA).* *Party Politics* 23(4): 389–99.
- Blais, Andre (2000): *To Vote or Not to Vote?* Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Bolleyer, Nicole, Raimondas Ibenskas in Carina Bischoff (2019):

- Perspectives in Political Party Death: Theorizing and Testing Downsian and Sociological Rationales. *European Political Science Review* 11(1): 19–35.
- Booth, Eric in Joseph Robbins (2010): Assessing the Impact of Campaign Finance on Party System Institutionalization. *Party Politics* 16(5): 629–50.
- Casal Bertoa, Fernando (2014): Party Systems and Cleavage Structures Revisited: A Sociological Explanation of Party System Institutionalization in East Central Europe. *Party Politics* 20(1): 16–36.
- Casal Bertoa, Fernando in Till Weber (2019): Restrained Chain: Party Systems in Times of Economic Crisis. *The Journal of Politics* 81(1): 233–45.
- Dahlberg, Stefan, Jonas Linde in Sören Holmberg (2015): Democratic Discontent in Old and New Democracies: Assessing the Importance of Democratic Input and Governmental Output. *Political Studies* 63 (S1): 18–37.
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Emanuele, Vincenzo in Alessandro Chiaramonte (2018): A Growing Impact of New Parties: Myth or Reality? Party System Innovation in Western Europe After 1945. *Party Politics* 24(5): 475–87.
- Engler, Sarah (2016): Corruption and Electoral Support for New Political Parties in Central and Eastern Europe. *West European Politics* 39(2): 278–304.
- Enyedi, Zsolt in Fernando Casal Bértoa (2011): Patterns of Party Competition. V: Paul G. Lewis (ur.) in Radoslaw Markowski (ur.), *Europeanising Party Politics? Comparative Perspectives on Central and Eastern Europe*, 16–42. Manchester: Manchester University Press.
- Evans, A. J. Jocelyn (2004): *Voters & Voting*. London: Sage Publications.
- Fink Hafner, Danica (2012): Značilnosti razvoja strankarskega sistema v Sloveniji. V: Janko Prunk (ur.) in Tomaž Deželan (ur.), *Dvajset let slovenske države, 193–213*. Maribor: Aristej.
- Fink - Hafner, Danica in Alenka Krašovec (2013): Factors Affecting the Long-Term Success of New Parliamentary Parties: Findings

- in a Post-Communist Context. *Romanian Journal of Political Science* 13(2): 40–68.
- Franklin, N. Mark (2002): Electoral Participation. V: Lawrence LeDuc (ur.), Richard Niemi (ur.) in Pippa Norris (ur.), *Comparing Democracies* 2, 148–68. London: Sage.
- Hanley, Sean in Allan Sikk (2016): Economy, Corruption or Floating Voters? Explaining the Breakthroughs of Anti-Establishment Reform Parties in Eastern Europe. *Party Politics* 22(4): 522–33.
- Harmel, Robert in John D. Robertson (1985): The Formation and Success of New Parties: A Cross-National Analysis. *International Political Science Review* 6(4): 501–23.
- Haughton, Tim in Kevin Deegan - Krause (2015): Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics. *East European Politics and Societies and Cultures* 29(1): 61–80.
- Henjak, Andrija (2018): Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj? *Društvena istraživanja* 27(3): 383–406.
- Hibbing, John, B. in Elizabeth Theiss – Morse (2002): *Stealth Democracy: Americans' Beliefs about How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hug, Simon (2000): Studying the Electoral Success of New Political Parties. A Methodological Note. *Party Politics* 6(2):187–97.
- Ibenskas, Raimondas (2018): Electoral Demands and the Emergence of New Parties in Young European Democracies. Prispjev predstavljen na ECPR General Conference, Hamburg, 22.–25. avgust 2018.
- Katz, S. Richard in Peter Mair (1993): The Evolution of Party Organizations in Europe: The Three Faces of Party Organizations. *American Review of Politics* 14: 593–617.
- Krašovec, Alenka (2017): A Hint at Entrepreneurial Parties: The Case of Four New Successful Parties in Slovenia. *Politologicky časopis* 24(2): 158–78.
- Krašovec, Alenka in Lars Johannsen (2016): Recent Developments in Democracy in Slovenia. *Problems of Post-Communism* 63 (5–6): 313–22.
- Krašovec, Alenka, Lars Johannsen, Karin Hilmer-Pedersen in Tomaž Deželan (2014): Nevarnost sistemske korupcije v Sloveniji:

- spodbude in ovire. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 65(3): 207–20.
- Krouwel, Andre in Paul Lucardie (2008): *Waiting in the Wings: New Parties in the Netherlands*. *Acta Politica* 43(2–3): 278–307.
- Lago, Ignacio in Ferran Martínez (2011): *Why New Parties?* *Party Politics* 17(1): 3–20.
- Lewis, G. Paul (ur.) (2001): *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe: The First Decade*. London and Portland: Frank Cass.
- Linde, Jonas in Joakim Ekman (2003): *Satisfaction with Democracy: A Note on a Frequently Used Indicator in Comparative Politics*. *European Journal of Political Research* 42(3): 391–408.
- Lipset, Seymour M. in Stein Rokkan, (1967): *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments. An Introduction*. V: Seymour M. Lipset (ur.) in Stein Rokkan (ur.), *Party Systems and Voter Alignments. Cross-National Perspectives*, 1–64. New York: Free Press.
- Lucardie, Paul (2000): *Prophets, Purifiers and Prolocutors: Toward a Theory on the Emergence of New Parties*. *Party Politics* 6(2): 175–85.
- Mainwaring, Scott, Carlos Gervasoni in Annabella Espana-Najera (2016): *Extra- and Within-System Electoral Volatility*. *Party Politics* 23(6): 623–35.
- Malčič, Matevž in Alenka Krašovec (2019): *New Parties and Democracy in Slovenia*. *Politics in Central Europe* 16(1):115–37.
- Müller-Rommel, Ferdinand (1985): *The Greens in Western Europe. Similar but Different*. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique* 6(4): 483–99.
- Naterer, Andrej, Miran Lavrič, Rudi Klanjšek, Sergej Flere, Tibor Rutar, Danijela Lahe, Metka Kuhar, Valentina Hlebec, Tina Cupar in Žiga Kobše (2019): *Slovenska mladina 2018/19*. Zagreb: Friderich Ebert Stiftung. Dostopno na: https://www.fes-croatia.org/fileadmin/user_upload/FES_JS_SLOVENIEN_slovenisch_WEB.pdf (1. 11. 2019).
- Polk, Jonathan, Jan Rovny, Ryan Bakker, Erica Edwards, Liesbet Hooghe, Seth Jolly, Jelle Koedam, Filip Kostelka, Gary Marks, Gijs Schumacher, Marco Steenbergen, Milada Vachudova in Marko Zilovic (2017): *Explaining the Saliency of Anti-Elitism and*

- Reducing Political Corruption for Political Parties in Europe with the 2014 Chapel Hill Expert Survey Data. *Research and Politics* 4(1): 1–9.
- Powell, Eleanor Neff in Joshua A. Tucker (2014): Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries. New Data, New Results and New Approaches. *British Journal of Political Science* 44(1): 123–47.
- Robertson, David. (1976): *A Theory of Party Competition*. London, New York: Wiley.
- Rochon, Thomas R. (1985): Mobilizers and Challengers. Toward a Theory of New Party Success. *International Political Science Review/Revue Internationale de Science Politique* 6(4): 419–39.
- Sikk, Allan (2005): How Unstable? Volatility and Genuinely New Parties. *European Journal of Political Research* 44(3): 391–412.
- Sikk, Allan (2011): Newness as a Winning Political Formula for New Parties. *Party Politics* 18(4): 465–86.
- Sikk, Allan (2018): Political Parties and Party Organisations V: Adam Fagan (ur.) in Petr Kopecky (ur.), *The Routledge Handbook of East European Politics*, 100–12. London in New York: Routledge.
- Solijonov, Abdurashid (2016): Voter Turnout Trends around the World. *International IDEA*. Dostopno na: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf> (1. 11. 2019).
- Stimson, A. James, Michael B. Mackuen in Robert S. Erikson (1995): Dynamic Representation. *The American Political Science Review* 89(3): 543–65.
- Tavits, Margit (2006): Party System Change: Testing a Model of New Party Entry. *Party Politics* 12(1): 99–119.
- Tavits, Margit (2007): Party Systems in the Making: The Emergence and Success of New Parties in New Democracies. *British Journal of Political Science* 38(1): 113–33.
- van Biezen, Ingrid in Ekaterina R. Rashkova (2014): Detering New Party Entry? The Impact of State Regulation on the Permeability of Party Systems. *Party Politics* 20(6): 890–903.
- Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman in Henry E. Brady (1995): *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge: Harvard University Press.

- Webb, Paul (2013): Who is Willing to Participate? Dissatisfied Democrats, Stealth Democrats and Populists in the United Kingdom. *European Journal of Political Research* 52(X): 722–72.
- Zons, Gregor (2015): The Influence of Programmatic Diversity on the Formation of New Political Parties. *Party Politics* 21(6): 919–29.

Viri

- Državna volilna komisija (2011): Poročilo o izidu volitev. Dostopno na: https://www.dvk-rs.si/files/files/drzavni_zbor_rs_2011_poroc%CC%8Cilo-o-izidu-volitev.pdf (1. 11. 2019).
- Državna volilna komisija (2014): Poročilo o izidu predčasnih volitev poslancev v Državni Zbor Republike Slovenije. Dostopno na: https://www.dvk-rs.si/files/files/porocilo_DZ_2014.pdf (1. 11. 2019).
- Državna volilna komisija (2018a): Udeležba po spolu in starostnih skupinah. Dostopno na: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/strani/udelezba-po-spolu-in-starostnih-strukturah-dz-2018> (1. 11. 2019).
- Državna volilna komisija (2018b): Uradni List Republike Slovenije, št.41. Dostopno na: https://www.uradni-list.si/_pdf/2018/Ur/u2018041.pdf (1. 11. 2019).
- Kurdija, Slavko in Brina Malnar (2016): Slovensko javno mnenje 2014: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM14. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM14_V1
- Kurdija, Slavko in Brina Malnar (2018a): Slovensko javno mnenje 2016/2: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM162. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM162_V1
- Kurdija, Slavko in Brina Malnar (2018b): Slovensko javno mnenje 2018/2: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [interno gradivo].

- Kurdija, Slavko, Brina Malnar, Mitja Hafner Fink, Samo Uhan in Janez Štebe (2009): Slovensko javno mnenje 2006/1: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM061. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM061_V1
- Kurdija, Slavko, Brina Malnar, Mitja Hafner Fink, Samo Uhan in Janez Štebe (2010): Slovensko javno mnenje 2008/2: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM082. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM082_V1
- Kurdija, Slavko, Brina Malnar, Samo Uhan, Mitja Hafner Fink in Janez Štebe (2012): Slovensko javno mnenje 2010: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM10. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM10_V1
- Malnar, Brina, Mitja Hafner Fink, Slavko Kurdija, Niko Toš, Samo Uhan, Ivan Bernik in Janez Štebe (2013): Slovensko javno mnenje 2011/2: Svetovna raziskava vrednot in Ogledalo javnega mnenja [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM112. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM112_V1
- Malnar, Brina, Slavko Kurdija, Mitja Hafner Fink, Samo Uhan in Janez Štebe (2010): Slovensko javno mnenje 2008/1: Evropska raziskava vrednot [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM081. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM081_V1
- Malnar, Brina, Slavko Kurdija, Mitja Hafner Fink, Samo Uhan in Janez Štebe (2017): Slovensko javno mnenje 2017/1: Evropska raziskava vrednot [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [interno gradivo].
- Toš, Niko (2000): Slovensko javno mnenje 1995/2: Mednarodna raziskava vrednot [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM952. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM952_V1
- Toš, Niko (2000): Slovensko javno mnenje 1999/3: Evropska raziskava vrednot [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v

Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM993.
https://doi.org/10.17898/ADP_SJM993_V1

Toš, Niko (2002): Slovensko javno mnenje 2002/2: Evropska družboslovna anketa [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM022. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM022_V1

Toš, Niko in Brina Malnar (2009): Slovensko javno mnenje 2004/2: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM042. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM042_V1

Toš, Niko in Brina Malnar (2010): Slovensko javno mnenje 2005/3+4: Svetovna raziskava vrednot; Stališča o reformah [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM053. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM053_V1

Toš, Niko in World Values Study Group (2000): Slovensko javno mnenje 1992/1: Mednarodna raziskava vrednot [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM921. https://doi.org/10.17898/ADP_SJM921_V1

3 VPLIV VOLILNE KAMPANJE NA POLITIČNO IZRAŽANJE VOLIVCEV

Meta Novak

Uvod

Politični sistem demokracije temelji na predpostavki informiranega volivca, ki na vsakokratnih demokratičnih volitvah odda razumen glas skladno s programom političnih kandidatov ter lastnih potreb in interesov (Delli Carpini in Keeter, 1996; Kim et al., 2005). Informacije, potrebne za odločitev, komu bo volivec oddal svoj glas, pridobi predvsem med volilno kampanjo, ko skušajo politične stranke in kandidati na volitvah volivce prepričati, da so vredni zaupanja in da lahko predstavljajo svoje volivce. Volivec pa lahko aktivno participira in se zanima za politična in javna vprašanja tudi v času brez uradne volilne kampanje. Kljub predstavi o politično aktivnih državljanih je povprečen volivec navadno nezainteresiran za politična in javna vprašanja, pri tem pa je njegovo poznavanje trenutnih javnih zadev, političnega sistema in kandidatov bolj kot ne skromno (Converse, 1962; Delli Carpini in Keeter, 1996). Ena izmed razsežnosti političnega vedenja in politične participacije je tudi izražanje na anketna vprašanja, ki merijo odnos do političnih in aktualnih dogodkov (Delli Carpini, 2000: 157).

Politično izražanje na politična vprašanja je odvisno od znanja in informacij, s katerimi volivci razpolagajo. Državljanji z višjim političnim znanjem imajo bolj izoblikovano mnenje o različnih tematikah in se bolj izražajo do vprašanj, ki jih merijo tudi javnomnenjske ankete (Novak, 2016). Lažje se identificirajo z ustrezno politično stranko, ocenjujejo delovanje političnih akterjev in glasujejo za politične kandidate, ki zagovarjajo njihove interese (Delli Carpini, 2000: 142–143). Da posameznik izrazi svoje politično mnenje, potrebuje vsaj minimalno znanje in poznavanje političnega dogajanja ter

samozavest ob tem pridobljenem znanju (Rapoport, 1981: 35–36). Ker posameznik ne potrebuje vseh informacij za oblikovanje volilne odločitve (Lupia in McCubbins, 2003), je sposobnost oblikovanja odločitve in izražanja stališča mogoče pomembnejši kazalnik političnega delovanja volivcev kot politično znanje.

Odsotnost mnenja oziroma nepripravljenost za izražanje političnih stališč lahko opazujemo z analizo neodgovorov na javnomnenjska politična vprašanja. Neodgovori na anketna vprašanja, ki sprašujejo po političnem mnenju, so lahko indikator odsotnosti izražanja političnega mnenja. Neodgovori namreč niso naključno razporejeni in jih pri analizi ne moremo kar zanemariti, saj nosijo zanesljive in pomembne podatke (Rapoport, 1981; Rapoport, 1982). Posameznik mora imeti za oblikovanje odgovora na mnenjsko vprašanje določeno količino znanja. Pri tem je pomembno, da razpolaga z objektivnimi in s subjektivnimi kompetencami (Rapoport, 1981: 35–36). Znanje ni samo objektivno, univerzalno in veljavno ne glede na vrednost in pomen znanja pri posamezniku, ampak je subjektivno, kontekstualno specifično in sestavljeno iz različnih razumevanj (Hindman, 2009: 792). Za izražanje na javnomnenjska politična vprašanja posameznik ne potrebuje podatkovnega, objektivnega znanja, ampak znanje, na podlagi katerega lahko oblikuje mnenje.

Raziskovalno vprašanje, na katero odgovarjam v tem poglavju, je, kako volilna kampanja vpliva na politično izražanje volivcev. Pri tem me bodo zanimale razlike v izražanju političnega mnenja v času uradne volilne kampanje ter v času brez uradne volilne kampanje, vpliv politične kampanje ob rednih in predčasnih volitvah ter vpliv na izražanje političnega mnenja na posamezne družbene skupine glede na spol, starost in stopnjo izobrazbe. Večina preteklih raziskav, ki je spremljala predvsem spremembo političnega znanja, se je omejila na obdobje predsedniške volilne kampanje. Izjema je Fraile, ki je analizirala primer evropskih parlamentarnih volitev (Fraile in Schuman, 2010; Fraile, 2013). V Sloveniji smo primerjali predvsem spremembe političnega izražanja, in sicer na primeru državnozborskih volitev (Novak, 2014a; Novak, 2016). Enako se bomo tudi v tem poglavju osredotočili na vpliv državnozborskih volitev. Te so v Sloveniji pri volivcih razumljene kot najpomembnejše, saj izidi volitev vplivajo na sestavo parlamenta in oblikovanje vlade. Volivci pa se kljub upadanju volilne udeležbe še vedno v največji meri udeležujejo volitev v državni zbor. Zaradi povečanega števila kandidatov na državnozborskih volitvah pa morajo kandidati na volitvah posredovati več informacij o

sebi, če se želijo razlikovati od protikandidatov (McCann in Lawson, 2006: 14; Fraile, 2013). Vpliv kampanje za državnozborske volitve, ko naj bi bilo volivcem na voljo največ politično relevantnih informacij, je tako najverjetneje najizrazitejši na izražanje stališč pri volivcih.

V zadnjih letih lahko v Sloveniji opazamo upad udeležbe na vseh oblikah volitev. S pojavom politične krize in z odsotnostjo zaupanja v politične institucije in akterje (Kurdija et al., 2011) je vprašanje političnega izražanja postalo relevantno tudi v kontekstu demokracije. To še posebej velja za primer Slovenije kot mlade demokracije s socialistično preteklostjo. Državljeni novih demokracij imajo omejeno razumevanje demokratičnih politik, ker so se te šele pred kratkim razvile. V precejšnjem številu novih demokracij so tako značilne nizka participacija, netoleranca, politična nevednost in odtujenost, kar pa predstavlja sistemski problem (Almond in Verba, 1965; McCann in Lawson, 2006: 14).

V nadaljevanju poglavja sprva na kratko opredelim vpliv kampanje na politično izražanje in politično znanje ter oblikujem hipoteze. Opredelitvi uporabljenih podatkov in metod bodo sledili analiza ter preverjanje hipotez in odgovor na raziskovalno vprašanje vpliva kampanje na izražanje političnega mnenja. V zaključku povzamem glavne ugotovitve.

Vpliv volilne kampanje na politično izražanje

Dostopnost političnih informacij v posameznem okolju ni vedno enaka. Predvsem ločimo čas uradne volilne kampanje in čas brez uradne volilne kampanje (McCann in Lawson, 2006: 14). Čas uradne volilne kampanje v primerjavi s časom brez uradne volilne kampanje producira več informacij o političnih kandidatih, njihovih stališčih in o programih (Fraile, 2006: 8; Lupia in McCubbins, 2003). Cilj volilne kampanje je namreč dosežek zmage na volitvah (Kustec Lipicer et al., 2011: 13, 23). Z namenom, da politični kandidat prepriča volivca, da je prav on vreden zaupanja in da naj bo glas oddan prav njemu, izkoristi priložnost, da nagovori volivca in se mu skuša čim boljše predstaviti. Z uporabo različnih orodij in kanalov za sporočanje stališč kandidatov ima volilna kampanja komunikološko in informacijsko vlogo (Kustec Lipicer, 2007: 107; Nadeau et al., 2008: 229). Volilna kampanja je nekakšno »vozilo k izobraženim volivcem« (Holbrook, 2002: 438) in priložnost za volilno telo, da pridobi politično znanje (McCann in Lawson, 2006).

Vloga informacijskih kampanj, pa naj gre za oglaševalske kampanje, izobraževalne kampanje v smislu ozaveščanja (npr. o preprečevanju in širjenju bolezni, o varovanju okolja...) ali volilne kampanje, ki so predmet tega poglavja, je tako informiranje, dvig informacij in znanja pri ciljnem občinstvu. Pri tem imajo pomembno vlogo množični mediji kot kanal prenosa informacij. Z nastankom novih oblik množičnih medijev in novih tehnologij, ki omogočajo lažji dostop do informacij, je za vsakega uporabnika dostop do informacij med volilno kampanjo lažji in tudi cenejši (Boh, 2001) – ob predpostavki svobodnih množičnih medijev, ki so orodje izobraževanja javnosti. Informirana javnost lahko v sistemu predstavniške demokracije oblikuje lastne politične odločitve (Clarke in Fredin, 1978: 143). Pretekle analize spremembe izražanja na politična javnomnenjska vprašanja so že pokazala, da je stopnja izražanja med slovenskimi anketiranci skozi leta narasla. Medtem ko je bila stopnja izražanja mnenja v začetku devetdesetih še sorazmerno nizka, lahko v zadnjih letih opazimo kar visok delež anketirancev, ki se izražajo na anketna vprašanja (Novak, 2014b). Informacije med volilno kampanjo od prvih večstrankarskih volitev pa do danes so se postopno akumulirale in prispevale k povprečno višji stopnji izražanja volivcev.

V ožjem smislu lahko volilno kampanjo razumemo kot čas uradne volilne kampanje. V Sloveniji obdobje uradne volilne kampanje traja od trideset dni pred volitvam do uradnega začetka volilnega molka, dan pred volitvami (Deželan et al., 2010: 57). Čeprav je trajanje uradne volilne kampanje vedno enako, ne glede na to, ali gre za predčasne ali redne volitve, pa imajo politični kandidati pri rednih volitvah možnost prej predvideti, kdaj bodo naslednje volitve, in posledično tudi več časa za pripravo na kampanjo. Politični kandidati lahko tako že pred začetkom uradne kampanje z javnimi nastopi izvajajo kampanjo na dolgi rok (Dalager, 1996: 509). V politološki literaturi tako lahko zasledimo tudi stalne volilne kampanje, pri čemer se obdobje nove kampanje začne veliko pred samo uradno volilno kampanjo, lahko tudi takoj po volitvah. V tem primeru skoraj ni več razlik v času uradne volilne kampanje in času brez uradne volilne kampanje (Cook, 2002).

Nekako pa vseeno velja, da bolj kot se volitve približujejo, bolj narašča medijsko sporočanje o kampanji in sama kampanja se intenzivira (Kustec Lipicer, 2007: 112; Holbrook, 2002: 440). Poleg naraščanja medijskih sporočil, vezanih na volitve, se povečujejo tudi priložnosti za politično razpravo z znanci in s prijatelji (Sears

in Valentino, 1997: 47). Kampanjo sestavljajo različna sporočila z različno intenzivnostjo, ki lahko različno dosežejo volivce (Zaller, 1989). Pričakovati je, da se volilni kampanji ob rednih in predčasnih volitvah razlikujeta in da bi lahko ob rednih volitvah zaradi daljših priprav na kampanjo ter daljšega obdobja, ko lahko volivci pridejo do informacij, odrazili v večji intenzivnosti.

Vpliv volilne kampanje na politično izražanje bom v poglavju analizirala s primerjavo časa uradne državnozborske volilne kampanje in časa brez uradne volilne kampanje. Med volilno kampanjo bi morali volivci lažje dostopati do informacij in političnega znanja ter imeti hkrati večjo verjetnost, da posameznik najde sebi primerno politično izbiro, kar naj bi se posledično poznalo v višji stopnji političnega izražanja. Poleg političnih kandidatov z objavo volilnega programa, volilnimi plakati, obiski volilnih enot, objavami stališč na družabnih omrežjih in s pripravo volilnih gradiv, kot so različne informativne brošure, informacije o političnem dogajanju in volitvah, producirajo tudi mediji. S programom različnih medijskih in časopisnih hiš pa imajo volivci moč prisluhniti različnim volilnim soočenjem in volilnim oddajam ter izbrati vsebine, ki so bližje njihovim interesom. V času brez uradne volilne kampanje je navadno na voljo manj informacij, povezanih s političnimi akterji in z dogajanjem. V analizi si zastavljam naslednjo hipotezo:

H 1: Uradna volilna kampanja vpliva na večjo politično izražanje volivcev.

Zadnje tri volitve v Državni zbor v Sloveniji so bile predčasne. Poleg tega so jih zaznamovale tudi ustanovitve novih političnih strank, ki so se uspele prebiti v parlament in celo prevzeti vodenje vlade. Na prvih predčasnih volitvah leta 2011 je tako na volitvah največ glasov dobila Lista Zorana Jankovića – Pozitivna Slovenija. Čeprav predsednik stranke Zoran Janković ni uspel zbrati dovolj podpore za sestavo vlade, je vsaj v obdobju med 20. marcem 2013 in 18. septembrom 2014 vladi predsedovala Alenka Bratušek, članica Pozitivne Slovenije. Na naslednjih predčasnih volitvah leta 2014 je največ glasov zbrala Stranka Mira Cerarja, medtem ko je Miro Cerar dobil mandat za sestavo vlade. Na zadnjih predčasnih volitvah leta 2018 je bila Lista Marjana Šarca druga stranka po številu prejetih glasov, predsedniku stranke pa je uspelo sestaviti takratno vlado. Obdobje predčasnih volitev sta zaznamovali predvsem večja odmevnost in

večja aktiviranost političnega ozračja (Kurdija et al., 2011; Novak, 2014a), poleg predčasnih volitev in politične krize pa tudi finančna in gospodarska kriza ter upad zadovoljstva z demokracijo in zaupanja v politične institucije (Kurdija et al., 2011; Novak, 2014b). Porast novonastalih strank, ki jih volivci slabše poznajo, upad zaupanja v politične stranke in krajše obdobje priprave na volilno kampanjo ter krajše obdobje dejanske volilne kampanje za predčasne volitve bi lahko vplivali na volivce v smislu, da bi bila stopnja izražanja med volilno kampanjo manj izrazita kot v obdobju rednih volitev. Pri tem si zastavljam naslednjo hipotezo:

H 2: Vpliv uradne volilne kampanje na višjo stopnjo političnega izražanja je izrazitejši pri rednih volitvah kot pri predčasnih volitvah.

Politična neizraženost ni naključno razporejena in je odvisna od demografskih značilnosti anketiranca. Izražanje na javnomnenjska politična vprašanja pa je pomemben kazalnik družbenoekonomskega položaja posameznika. Pretekle raziskave kažejo na to, da se do političnih mnenjskih vprašanj v večji meri vsebinsko izražajo moški, srednja generacija, bolj izobraženi anketiranci, z boljšim družbenoekonomskim položajem ter pripadniki etnične ali rasne večine (Ferber, 1966: 402; Rapoport, 1982; Novak, 2016). Anketiranci potrebujejo objektivno in subjektivno znanje za oblikovanje odgovora na anketno vprašanje. Medtem ko objektivno znanje pomeni informacije, s katerimi posameznik razpolaga, pa subjektivno znanje pomeni samozavest, ki jo ima posameznik, da svoje stališče izrazi. Objektivno in subjektivno znanje sta med seboj povezani. Večja kot je raven objektivnega znanja, večja je tudi raven subjektivnega znanja (Rapoport, 1982: 87). Tako bodo bolj izobražene ženske bolj pripravljene izraziti svoje stališče kot manj izobražene. V povezavi z vplivom demografskih spremenljivk na politično izražanje sem oblikovala tretjo hipotezo.

H 3: V večji meri politična stališča izražajo moški, srednja generacija in bolj izobraženi anketiranci, pri čemer je to opazno med uradno volilno kampanjo in v času brez uradne volilne kampanje.

Na stopnjo političnega izražanja pri različnih demografskih skupinah bi lahko imela vpliv tudi volilna kampanja. Z informacijami, ki so na voljo družbenoekonomskim skupinam z nižjo stopnjo subjektivnega

znanja med volilno kampanjo, bi se lahko pri teh skupinah objektivno znanje dvignilo do te mere, da bi te skupine postale tudi samozave-
stnejše in bolj pripravljene izraziti svoje politično stališče. Razkorak
v stopnji političnega izražanja med družbenoekonomskimi skupina-
mi, ki se manj izražajo, in tistimi, ki se navadno bolj izražajo, pa bi
se zmanjšal. Literatura na področju vpliva informativnih in volilnih
kampanj na stopnjo znanja sicer prihaja do nasprotnih ugotovitev.
Družbenoekonomske skupine z višjim znanjem naj bi med kampanjo
hitreje pridobile nove informacije, pri tem pa se razkorak v znanju
med skupinami z višjim družbenoekonomskim položajem in tistimi
z nižjim povečuje (Tichenor et al., 1970). Leta 1970 je bila namreč
objavljena hipoteza razkoraka v znanju (Tichenor et al., 1970), kjer
njeni avtorji pojasnijo neuspeh informacijskih kampanj pri izobra-
ževanju skupin z družbenoekonomsko nižjim položajem. Več razis-
kav je že pokazalo, da se razlike v znanju med družbenoekonomski-
mi skupinami v obdobju, ko je na voljo več informacij, povečujejo
(Hyman in Sheatsley, 1947; Star in Hughes, 1950). Razpoložljivost
informacij še ne pomeni univerzalnega in uniformnega prevzemanja
informacij (Tichenor et al., 1973). Razlog za počasnejše pridobiva-
nje znanja pri skupinah z družbenoekonomsko nižjim položajem pa
izhaja iz družbene strukture. Posamezniki z višjim družbenoekonom-
skim položajem naj bi tako imeli boljše kognitivne sposobnosti, več
izkušenj z učenjem, s pridobivanjem novega znanja in z memori-
ranjem, boljše izbiro medijev in informacij, bolj raznolik življenjski
prostor ter boljše komunikacijske veščine, zaradi česar naj bi hitreje
in lažje pridobivali novo znanje v obdobjih povečanja informacij v
primerjavi s skupinami z nižjim družbenoekonomskim položajem
(Tichenor et al., 1970). Poleg družbenoekonomskih kazalnikov pa
lahko na pridobivanje znanja vplivajo tudi motivacijske spremenljiv-
ke, kot so: pripravljenost na informiranje, zanimanje in motivacija
(Ettema in Kline, 1977).

Razkorak v stopnji izražanja mnenja pa bi se lahko spreminjal
drugače kot razkorak v znanju. Posamezniku, ki pridobi nove infor-
macije, so te lahko v pomoč pri oblikovanju mnenja, čeprav si je
te informacije napačno zapolnil ali napačno razumel. Ne nazadnje
posameznik ne potrebuje vseh informacij za oblikovanje odločitev
(Lupia in McCubbins, 2003). Razkorak v izražanju mnenja med
družbenoekonomskimi skupinami bi se tako lahko med kampanjo
zmanjševal. Skladno s tem sem oblikovala četrto hipotezo.

H 4: Med uradno volilno kampanjo se razkorak med demografskimi skupinami, ki se navadno manj izražajo, in tistimi, ki se bolj politično izražajo, zmanjša.

Metodologija in podatki

V analizi vpliva volilne kampanje na politično izražanje volivcev bom uporabila longitudinalne podatke, zbrane v okviru projekta Slovensko javno mnenje (SJM)¹. Uporaba podatkov SJM nam omogoča analizo primerljivih vprašanj glede ključnih političnih vprašanj v daljšem časovnem obdobju. Zbiranje podatkov poteka na stratificiranem reprezentativnem vzorcu odraslih prebivalcev (volivcev)² Slovenije, kar nam omogoča posploševanje rezultatov na celotno populacijo. SJM uporablja standardiziran vprašalnik v osebnem intervjuju. V analizi bom primerjala dvanajst različnih meritev javnega mnenja, vezanih na šest zadnjih državnozborskih volitev. Za vsako obdobje volitev sem izbrala meritev javnega mnenja, ki je čim bližje dejanskemu terminu volitev, ko je bil vpliv uradne kampanje največji (čas uradne volilne kampanje). Čas uradne volilne kampanje sem primerjala s časom brez uradne volilne kampanje. Izbrala sem meritev javnega mnenja, ki je potekala leto pred samimi volitvami oziroma v letu pred državnozborskimi volitvami, ko niso potekale katere druge volitve (lokalne, evropske ali za predsednika republike), ki bi lahko ravno tako vplivale na izražanje političnega mnenja pri volivcih. V Tabeli 3.1 je natančen prikaz javnomnenjskih meritev, ki sem jih izbrala za primerjavo časa uradne volilne kampanje in časa brez uradne volilne kampanje. Poleg primerjave časa uradne volilne kampanje in časa brez uradne volilne kampanje bom primerjala tudi vpliv uradne volilne kampanje pri rednih volitvah z vplivom kampanje pri predčasnih volitvah.

---

1 Raziskavo Slovensko javno mnenje periodično in kontinuirano izvajajo raziskovalci Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani od leta 1968 naprej. Gre za najbolj celosten vir javnomnenjskih podatkov za Slovenijo (CJM, 2019).

2 Raziskava je izvedena na polnoletnih prebivalcih Slovenije, ki so dopolnili vsaj 18 let. S tega vidika lahko rečemo, da anketiranci predstavljajo tudi slovenske volivce.

Tabela 3.1: Javnomnenjske meritve, vključene v analizo

Leto	Državnozbornske volitve	Obdobje	Čas javnomnenjskih meritev	Podatki o raziskavi
1999		Čas brez uradne volilne kampanje	maj 1999	SJM 1999/1, N = 1.001
2000	15. 10. 2000, redne volitve	Čas uradne volilne kampanje	november, december 2000	SJM 2000/1, N = 1.097
2003		Čas brez uradne volilne kampanje	februar, marec 2003	SJM 2003/1, N = 1.073
2004	3. 10. 2004, redne volitve	Čas uradne volilne kampanje	oktober, november 2004	SJM 2004/2, N = 1,442
2005		Čas brez uradne volilne kampanje	oktober, november, 2005	SJM 2005/3, N = 1.037
2008	21. 9. 2008, redne volitve	Čas uradne volilne kampanje	oktober–december, 2008	SJM 2008/2, N = 1.386
2010		Čas brez uradne volilne kampanje	oktober 2010–januar 2011	SJM 2010, N = 1.403
2011	4. 12. 2011, predčasne volitve	Čas uradne volilne kampanje	marec–maj 2012	SJM 2012/1; N = 1.034
2013		Čas brez uradne volilne kampanje	september–december 2013	SJM 2013/1, N = 1.010
2014	13. 7. 2014, predčasne volitve	Čas uradne volilne kampanje	oktober–februar 2014	SJM 2014, N = 1.224
2016		Čas brez uradne volilne kampanje	september 2016–januar 2017	SJM 2016/2, N = 1.307
2018	3. 6. 2018, predčasne volitve	Čas uradne volilne kampanje	marec–junij 2018	SJM 2018/1, N = 1.047

Vir: Lastni prikaz avtorice

Odvisna spremenljivka: stopnja političnega izražanja

Pri analizi vpliva volilne kampanje na stopnjo političnega izražanja razlikujem samo med anketiranci, ki so izrazili svoje mnenje, in tistimi, ki ga niso, se pravi tistimi, ki na anketna vprašanje ponudijo vsebinski odgovor, pri čemer ni pomembno, kakšen je ta odgovor, in tistimi, ki so privolili v sodelovanje v anketi, a na določeno vprašanje ne želijo odgovoriti, ne znajo odgovoriti ali se za noben odgovor ne morejo odločiti³. Stopnjo političnega izražanja sem tako operaciona-

³ V analizo niso vključeni volivci, ki so se odločili za nesodelovanje pri raziskavi. V tem primeru anketiranec zavrne odgovarjanje in pusti vprašalnik popolnoma neizpolnjen. Za takega anketiranca nimam nobenih podatkov in zato na njegovem primeru ne morem opraviti nobene analize, čeprav me z vidika političnega izražanja prav takšni anketiranci najbolj zanimajo. Velja namreč predpostavka, da imajo volivci, ki privolijo v raziskavo, večji interes in zanimanje za politična vprašanja, zato lahko izražanje na politična mnenjska vprašanja in politično znanje na populaciji precenimo (Delli Carpini in Keeter, 1996: 66). V mojem primeru ti izgubljeni anketiranci predstavljajo problem predvsem, če je

lizirala s številom neodgovorov (»Ne vem« in »Brez odgovora«) na politična mnenjska vprašanja⁴. Uporabila sem šest vprašanj, povezanih z aktualnimi tematikami, in sestavila indeks političnega izražanja⁵. Politična vprašanja, zajeta v analizo, vključujejo zadovoljstvo z demokracijo v Sloveniji, samopozicioniranje na politični lestvici med levo in desno ter zaupanje v štiri izbrane politične institucije.⁶ To nam omogoča časovno primerjavo rezultatov in opazovanje morebitnih sprememb v političnem izražanju skozi leta ter med uradno volilno kampanjo in v času brez uradne volilne kampanje. Zanimali so me predvsem neodgovori, zato sem v analizo lahko vključila le vprašanja, ki so omogočila neodgovore. Odgovori »Ne vem« ali manjkajoči odgovori so bili označeni z vrednostjo 0, medtem ko so bili odgovori na vsebinska vprašanja izraženi z vrednostjo 1 in predstavljajo politično izražanje anketiranca. Odgovori so bili nato sešteti v enoten indeks političnega izražanja, ki vsebuje vrednosti od 0 = anketiranec se ni izrazil do nobenega političnega vprašanja do vrednosti 6 = anketiranec se je politično izrazil do vseh opazovanih vprašanj/spremenljivk.

Neodvisne spremenljivke

Kot neodvisne spremenljivke v analizi uporabim demografske spremenljivke: spol, stopnja izobrazbe in starostna skupina. Spremenljivka starostna skupina obsega tri kategorije: skupina mladih do 30 let,

---

razlog za nesodelovanje v raziskavi odsotnost mnenja do političnih tematik. Izkušnje raziskovalcev Centra za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij kažejo, da se k nesodelovanju bolj nagibajo moški, mlajši in srednja generacija, ekonomsko aktivni in ljudje z višjim družbenoekonomskim statusom. Tovrstni anketiranci se navadno v anketah, v katere privolijo, v večji meri izražajo. Obenem pa predvidevajo, da sodelovanje pogosteje odklanjajo tudi politično manj informirani in anketiranci s posebnimi političnimi stališči (Kurdija in Štebe, 1997: 2).

- 4 Izraženo mnenje seveda še ne pomeni preiščenega mnenja pri vseh anketirancih. Poleg tega na vprašanje lahko ne odgovorijo tudi posamezni anketiranci, ki imajo izoblikovano mnenje. Domnevam, da je takšnih primerov malo.
- 5 Na žalost za opazovana obdobja nisem mogla identificirati popolnoma enakih šestih vprašanj. Ker v analizi razlikujem le med vsebinskimi odgovori in neodgovori, sem v analizo vključila podobna vprašanja.
- 6 Pri vprašanjih zaupanja v politične institucije sem glede na dostopne podatke izbrala štiri vprašanja. V posamezne meritve so bila tako vključena zaupanja v štiri izmed naslednjih devetih političnih institucij: zaupanje v državni zbor, politične stranke, vlado, predsednika vlade, predsednika republike, pravni sistem, sodišče, politike in v Evropsko unijo.

srednja generacija od 31 do 60 let ter starejši od 61 let in več. Spremenljivka stopnja izobrazbe obsega štiri kategorije: osnovna šola ali manj, poklicna šola, srednja šola in višja šola, fakulteta ali več.

Spremembo v stopnji političnega izražanja med časom uradne volilne kampanje in časom brez uradne volilne kampanje ter med tistimi, ki so se večkrat ali manjkrat izrazili (med moški in ženskami, med starejšimi in srednjo generacijo ter med bolj in manj izobraženimi), izračunam kot koeficient, pri čemer povprečno vrednost indeksa političnega izražanja v času brez uradne volilne kampanje delim z indeksom političnega izražanja med uradno volilno kampanjo oziroma povprečno vrednost indeksa političnega izražanja tistih, ki se manj izražajo, delim s tistimi, ki so se navadno bolj izražali. Vrednosti koeficienta, višje od 1, kažejo na več izražanja v času brez uradne volilne kampanje v primerjavi s časom uradne volilne kampanje oziroma z večjo stopnjo izražanja skupine, ki se navadno manj izraža v primerjavi s skupino, ki se bolj izraža. Bližje kot je koeficient vrednosti 1, manjši je razkorak med primerjanima indeksoma političnega izražanja.

Analiza in rezultati

Vpliv volilne kampanje

Razporeditev odgovorov odvisne spremenljivke stopnje političnega izražanja je asimetrična. Medtem ko se je v javnomnenjski meritvi leta 2018 več kot polovica (51 %) anketirancev izrazila na vsa vprašanja, se jih je leta 2016 izrazilo kar 79,3 %. Glede na to, da so anketiranci navadno naklonjeni temu, da naredijo dober vtis na anketarja, asimetrična razporeditev odgovorov ni presenetljiva (Bishop v Uhan, 1998: 104). Anketiranci težijo k temu, da se predstavijo kot informirani državljani z znanjem. Anketiranci tako skušajo odgovoriti na vsa vprašanja. Ko oblikujejo odgovor, skušajo priklicati iz spomina zadnje informacije, ki jih imajo na voljo, ker to od njih zahteva najmanj časa in truda pri oblikovanju odgovorov (Zaller, 1990). Čeprav nas asimetrično razporeditev neodgovorov ne preseneča, pa jo moramo imeti v mislih pri interpretaciji rezultatov.

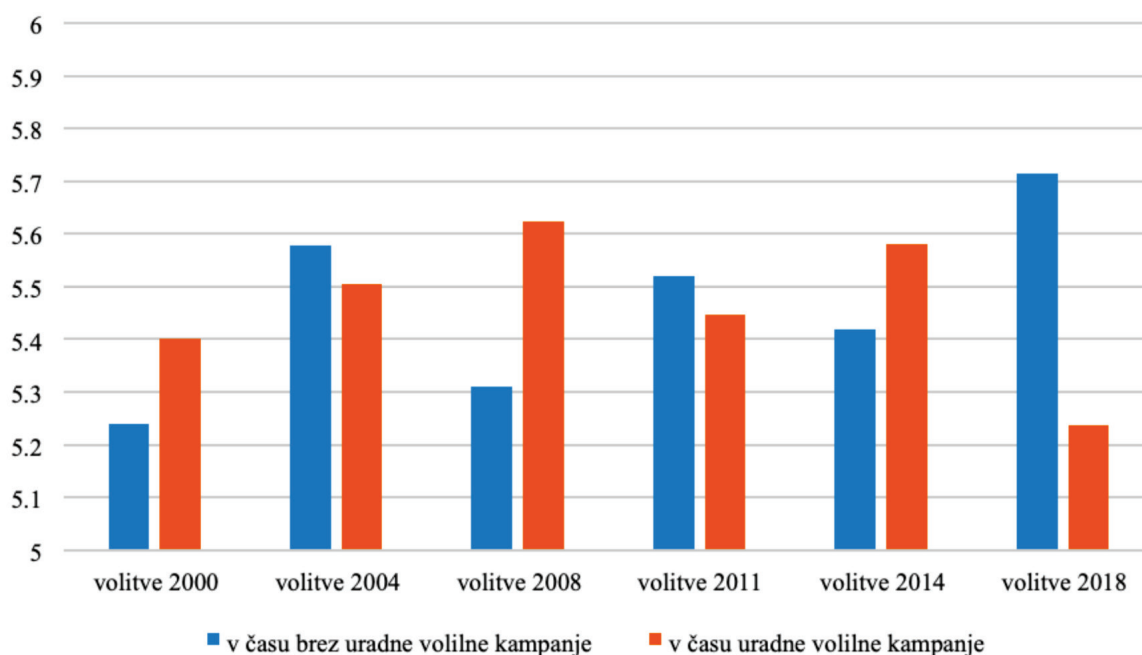
Čeprav so anketiranci naklonjeni izražanju na vprašanja, postavljena v anketi, lahko že iz podatka deleža anketirancev, ki so se izrazili na vsa opazovana vprašanja, opazimo, da je ta odstotek v različnih obdobjih različno visok. Na stopnjo političnega izražanja lahko

vpliva obdobje volilne kampanje, ko z večjo pozornostjo medijev na politično dogajanje in več informacijami o političnem dogajanju in akterjih vpliva na to, da se anketiranci lažje izrazijo na politična vprašanja. Skladno z raziskovalnim vprašanjem najprej primerjam stopnjo političnega izražanja med uradno volilno kampanjo in v času brez uradne volilne kampanje. Rezultati so prikazani v Sliki 3.1.

Ker imajo med uradno volilno kampanjo volivci na voljo več političnih informacij, predpostavim, da bo stopnja izražanja višja med uradno volilno kampanjo. Hipoteza se potrди za volitve leta 2000, 2008 in 2014. Za te volitve so se anketiranci v večji meri izražali med uradno volilno kampanjo kot v času brez uradne volilne kampanje. Kvociient stopnje izražanja v času brez uradne volilne kampanje in med uradno volilno kampanjo je najnižji za volitve leta 2008, ko znaša 0,9442. To pomeni, da se je izražanje anketirancev najbolj povečalo v času uradne volilne kampanje leta 2008.

Prve hipoteze ne morem potrditi, ker v treh opazovanih obdobjih, pri volitvah leta 2004 pa tudi leta 2011 in 2018, politično izražanje med uradno volilno kampanjo pade v primerjavi s časom brez uradne volilne kampanje. Je pa predvsem v letih 2004 in 2011 sprememba v izražanju manjša kot v obdobju, ko stopnja izražanja med uradno volilno kampanjo naraste (leta 2000, 2008 in 2014). Treba je tudi upoštevati, da sem uporabila že zbrane javnomnenjske podatke in da podatkov nisem posebej zbirala za namene tovrstne analize. Nekatere javnomnenjske meritve so tako potekale že bolj oddaljeno od uradne volilne kampanje, ko se njen učinek ni več tako poznal. Na rezultate analize je tako lahko vplivala tudi metodologija. Če bi imela možnost uporabiti meritve javnomnenjskih podatkov, zbranih prav ob koncu uradne volilne kampanje ter v obdobju med volitvami, bi se prva hipoteza lahko potrdila. Hkrati pa je treba upoštevati tudi možnost, da so v času posameznih uradnih volilnih kampanj volivci dobili več informacij, da pa se prav zaradi dodatnih informacij niso uspeli izraziti na javnomnenjska anketna vprašanja. Pridobljene informacije so bile lahko po eni strani nasprotujoče, po drugi strani pa na podlagi informacij anketiranec ni moral oblikovati preprostega odgovora. Javnomenjska vprašanja pogosto sprašujejo le enodimenzionalno o naših stališčih, z več informacijami pa je naše stališče lahko kompleksnejše. Tako lahko na primer zaupamo političnim institucijam le pri posameznih tematikah, ne pa pri drugih.

Slika 3.1: Stopnja političnega izražanja v času brez uradne volilne kampanje in uradno volilno kampanjo

Vir: Lastna analiza avtorice na podlagi podatkov SJM (Toš et al., 1999; Toš et al., 2000; Toš et al., 2003; Toš et al., 2004; Toš et al., 2005; Kurdija et al., 2008; Kurdija et al., 2010; Hafner Fink et al., 2012; Hafner Fink et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2014; Kurdija in Malnar, 2016; Hafner Fink et al., 2018).

Zanimal me je tudi vpliv predčasnih volitev na spremembo političnega izražanja. Na podlagi rezultatov ne morem potrditi druge hipoteze, da je vpliv uradne volilne kampanje večji pri rednih volitvah kot pri predčasnih volitvah. Medtem ko se je pri prvih predčasnih volitvah leta 2011 stopnja političnega izražanja volivcev med uradno volilno kampanjo rahlo zmanjšala v primerjavi s časom brez uradne volilne kampanje, se je pri predčasnih volitvah leta 2014 stopnja izražanja povečala, pri predčasnih volitvah leta 2018 pa se je stopnja izražanja med uradno volilno kampanjo precej zmanjšala. V vseh treh primerih so politični prostor zapolnile z informacijami na novo ustanovljene stranke, ki bi lahko pri volivcih, razočaranih nad politiko, dvignila zanimanje za politično dogajanje in posledično tudi stopnjo izražanja na politična vprašanja. Videti je, da se je to zgodilo predvsem leta 2014, ko je na volitvah zmagala Stranka Mira Cerarja (pozneje preimenovana v Stranko modernega centra), pridobila največ poslanskih mest in tudi mandat za sestavo vlade. Pri preostalih dveh predčasnih volitvah pa je videti, da se je bolj poznal krajši čas priprave na uradno volilno kampanjo in s tem krajše obdobje, v

katerem so lahko anketiranci pridobili dodatne informacije, potrebne za oblikovanje političnega mnenja. Različen vpliv na politično izražanje je opazen tudi pri rednih volitvah. Medtem ko se je za volitve 2000 in 2008 stopnja političnega izražanja med uradno volilno kampanjo povečala, se je za volitve 2004 zmanjšala v primerjavi v času brez uradne volilne kampanje.

Hkrati lahko opazim, da se stopnja političnega izražanja skozi čas povečuje in da je zadnja leta višja v primerjavi s prvimi opazovanimi obdobji. Dvig stopnje političnega izražanja ni popolnoma linearen, zato težko stopnjo političnega izražanja pripišem vplivu predčasnih volitev ali vplivu politične krize, ki je bila v Sloveniji predvsem prisotna po letu 2011. Prej bi lahko rekla, da so se z leti anketiranci naučili izražati svoja politična stališča na vprašanja, ki jih sprašujejo o zadovoljstvu z demokracijo, zaupanju v politične institucije ter samopozicioniranju med levo in desno politično opcijo.

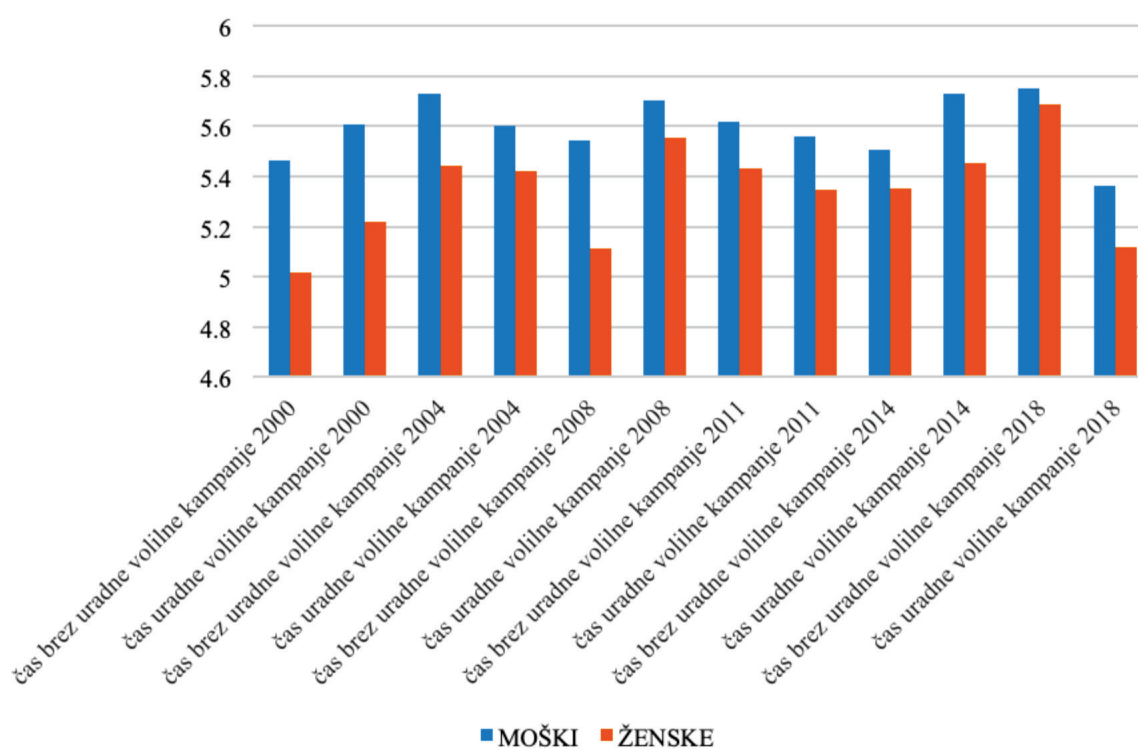
Vpliv spola

Pretekle raziskave izražanja na politična vprašanja kažejo na to, da neodgovori niso naključno razporejeni. V večji meri neodgovore tako izbirajo ženske, ki potrebujejo višjo stopnjo objektivnega znanja, da se poveča tudi raven subjektivnega znanja. Subjektivno znanje se namreč kaže v samozavesti pri izražanju svojega mnenja. V Sliki 3.2 prikazujem stopnjo političnega izražanja glede na spol za opazovana obdobja.

V vseh opazovanih obdobjih se moški v večji meri izražajo na politična vprašanja v primerjavi z ženskami. Razlike v stopnji izražanja med moškimi in ženskami so v vseh obdobjih statistično značilne z manj kot 1-odstotnim tveganjem, razen leta 2013, ko je stopnja političnega izražanja različna z manj kot 5-odstotnim tveganjem, in pa leta 2016, ko razlika v stopnji izražanja med moškimi in ženskami ni statistično značilna. Prav tako je vpliv uradne volilne kampanje enak na stopnjo političnega izražanja pri moških in ženskah. Za volitve leta 2000, 2008 in 2014 je pri moških in ženskah stopnja izražanja višja med uradno volilno kampanjo kot v času brez uradne volilne kampanje. V letih 2004, 2011 in 2018 pa je stopnja izražanja pri moških in ženskah višja v času brez uradne volilne kampanje. Je pa volilna kampanja vplivala tudi na razkorak v izražanju med moškimi in ženskami. V obdobju rednih volitev je razkorak v stopnji političnega izražanja med moškimi in ženskami manjši med uradno volilno kampanjo. Tako kvocient političnega izražanja med uradno

volilno kampanjo leta 2000 znaša 0,9304, medtem ko v času brez uradne volilne kampanje znaša 0,9184. Med uradno volilno kampanjo leta 2004 znaša 0,9677, v času brez uradne volilne kampanje pa 0,9503 in med uradno volilno kampanjo 2008 0,9738, medtem ko v času brez uradne volilne kampanje 0,9221. Višja vrednost kvocienta političnega izražanja pomeni manjši razkorak v stopnji izražanja. Vrednost kvocienta političnega izražanja ena bi pomenil, da je stopnja pri moških in ženskah enaka, medtem ko bi kvocient več kot ena pomenil, da je stopnja političnega izražanja pri ženskah večja kot pri moških.

Slika 3.2: Stopnja političnega izražanja glede na spol

Vir: Lastna analiza avtorice na podlagi podatkov SJM (Toš et al., 1999; Toš et al., 2000; Toš et al., 2003; Toš et al., 2004; Toš et al., 2005; Kurdija et al., 2008; Kurdija et al., 2010; Hafner Fink et al., 2012; Hafner Fink et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2014; Kurdija in Malnar, 2016; Hafner Fink et al., 2018).

Vpliv uradne volilne kampanje za predčasne volitve po drugi strani ni vplival v tolikšni meri na raven subjektivnega znanja, da bi razkorak v stopnji političnega izražanja med moškimi in ženskami zmanjšal, ampak je deloval v nasprotni smeri in ga celo povečal. Za prve predčasne volitve je razkorak v izražanju med moškimi in ženskami dejansko enak. Tako je kvocient političnega izražanja med

uradno volilno kampanjo leta 2011 med moškimi in ženskami znašal 0,9617, v času brez uradne volilne kampanje pa 0,9667. Za leto 2014 je razlika v razkoraku v stopnji izražanja med moškimi in ženskami že večja. Med uradno volilno kampanjo kvocient političnega izražanja znaša 0,9521, v času brez uradne volilne kampanje pa 0,9715. Podobno je za leto 2018. Med uradno volilno kampanjo kvocient političnega izražanja znaša 0,9539, v času brez uradne volilne kampanje pa 0,9884. Z vidika družbenoekonomskega položaja žensk je vpliv uradnih volilnih kampanj za zadnje tri predčasne volitve na politično izražanje žensk skrb vzbujajoč. Ženske se na politična vprašanja manj izražajo, s tem pa se zdi, da tudi v manjši meri vstopajo v javno sfero.

Vpliv starosti

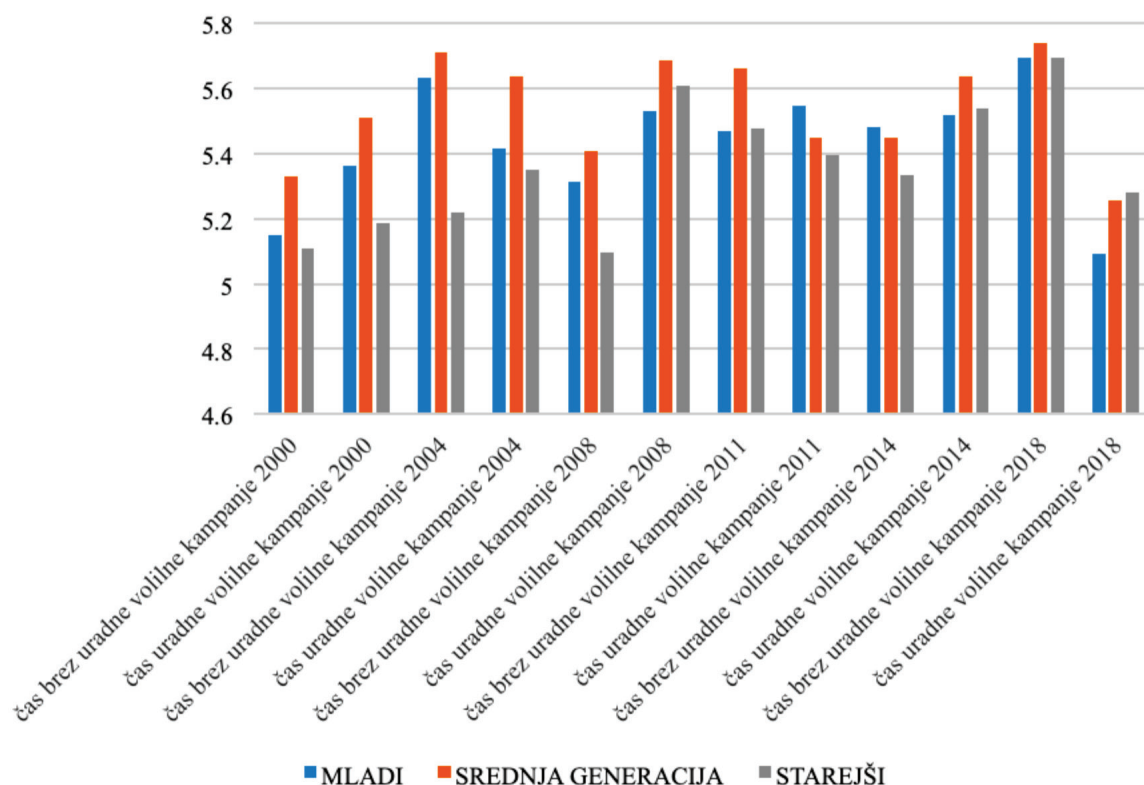
Stopnja izražanja na politična vprašanja se razlikuje tudi glede na starost anketirancev. Že pretekle raziskave so pokazale, da se predvsem starejši v manjši meri politično izražajo (Rapoport, 1982; Novak, 2016). Do podobnih rezultatov sem prišla tudi v tej analizi. Podatki o stopnji političnega izražanja glede na starost so prikazani v Sliki 3.3. V večini opazovanih časovnih točk je najvišjo stopnjo izražanja mogoče opaziti pri srednji generaciji. Izjema so čas uradne volilne kampanje leta 2011, čas brez uradne volilne kampanje leta 2014 in čas uradne volilne kampanje leta 2018. V vseh treh obdobjih ni statistično značilnih razlik med starostnimi skupinami glede na stopnjo izražanja. Za ta obdobja pa tudi za čas brez uradne volilne kampanje leta 2011, čas uradne volilne kampanje leta 2014 ter čas brez uradne volilne kampanje leta 2018 ne moremo oblikovati nobenih sklepov glede razlik v stopnji političnega izražanja med starostnimi skupinami, saj razlike med njimi niso statistično značilne. Za čas brez uradne volilne kampanje leta 2010, ko so razlike med starostnimi skupinami v stopnji političnega izražanja statistično značilne, pa lahko opazimo najvišjo stopnjo izražanja med srednjo generacijo in najnižjo stopnjo političnega izražanja med starejšimi anketiranci, starimi 61 let ali več.

Spremembo v razkoraku političnega izražanja med najstarejšimi anketiranci in srednjo generacijo sem primerjala le do volitev leta 2008, ko so razlike v stopnji političnega izražanja še statistično značilne. Razkorak je bil najmanjši prav med uradno volilno kampanjo leta 2008, največji razkorak pa je bil v času brez uradne volilne kampanje leta 2004. Čeprav je za čas uradne volilne kampanje leta 2004 in za čas uradne volilne kampanje leta 2008 razkorak v stopnji

političnega izražanja med najstarejšimi in srednjo generacijo manjši med uradno volilno kampanjo kot v času brez uradne volilne kampanje, na podlagi dveh obdobjj še ne moremo sklepati o vplivu uradne volilne kampanje na zmanjšanje razkoraka v političnem izražanju med starostnimi skupinami.

Slika 3.3: Stopnja političnega izražanja glede na starost

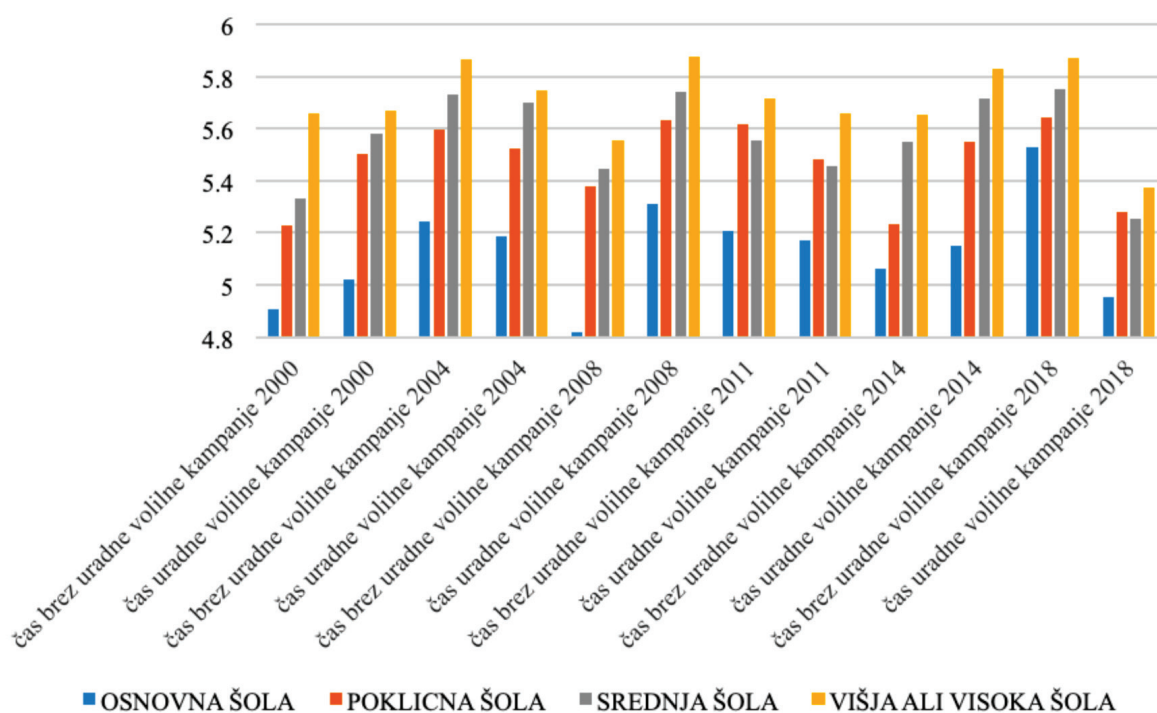
Vir: Lastna analiza avtorice na podlagi podatkov SJM (Toš et al., 1999; Toš et al., 2000; Toš et al., 2003; Toš et al., 2004; Toš et al., 2005; Kurdija et al., 2008; Kurdija et al., 2010; Hafner Fink et al., 2012; Hafner Fink et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2014; Kurdija in Malnar, 2016; Hafner Fink et al., 2018).

Vpliv stopnje izobrazbe

Poleg spola in starosti na politično izražanje anketirancev vplivata tudi družbenoekonomski položaj in stopnja izobrazbe. Višja stopnja izobrazbe navadno pomeni več objektivnega znanja, s katerim anketiranec razpolaga in ki mu je lahko v pomoč pri oblikovanju stališč in mnenj ter njegovih izražanj. V Sliki 3.4 je prikazana stopnja političnega izražanja glede na stopnjo izobrazbe. V vseh opazovanih obdobjih se najbolj politično izražajo najbolj izobraženi. To je skladno s pričakovanji. Podobno so pokazale že prejšnje raziskave (npr.

Novak, 2016). Najnižjo stopnjo izražanja je v vseh obdobjih mogoče opaziti pri anketirancih z osnovnošolsko izobrazbo. V večini obdobj se drugi najmanj politično izražajo anketiranci s končano poklicno šolo. V nekaterih obdobjih (čas brez uradne volilne kampanje in čas uradne volilne kampanje leta 2011 ter čas uradne volilne kampanje leta 2018) se anketiranci s poklicno izobrazbo bolj politično izražajo kot anketiranci s končano srednjo šolo, vendar so razlike med njimi le manjše.

Slika 3.4: Stopnja političnega izražanja glede na stopnjo izobrazbe

Vir: Lastna analiza avtorice na podlagi podatkov SJM (Toš et al., 1999; Toš et al., 2000; Toš et al., 2003; Toš et al., 2004; Toš et al., 2005; Kurdija et al., 2008; Kurdija et al., 2010; Hafner Fink et al., 2012; Hafner Fink et al., 2013; Kurdija in Malnar, 2014; Kurdija in Malnar, 2016; Hafner Fink et al., 2018).

Razkorak med tistimi, ki se najbolj politično izražajo, anketiranci z višjo, visoko šolo ali več in tistimi, ki se najmanj politično izražajo, z osnovno šolsko izobrazbo, je v večini obdobj višji v času brez uradne volilne kampanje. To se pokaže v primeru volitev leta 2000, leta 2004, leta 2008 in leta 2011. V teh primerih je uradna volilna kampanja vplivala na volivce v smeri, da se je razkorak v političnem izražanju med bolj in manj izobraženimi zmanjševal. Pri volitvah leta 2014 in leta 2018 pa je razkorak večji med uradno volilno kampanjo. Zdi se, da so prav predčasne volitve s krajšim obdobjem priprave na

uradno volilno kampanjo tiste, ki med uradno volilno kampanjo ne zmanjšujejo, ampak celo povečujejo razkorak v stopnji političnega izražanja med bolj in manj izobraženi. Pri prvih predčasnih volitvah leta 2011 se je razkorak v političnem izražanju med uradno volilno kampanjo zmanjšal, vendar je bila razlika v razkoraku v času brez uradne volilne kampanje in med uradno volilno kampanjo skoraj neopazna. Kvocienit političnega izražanja med tistimi, ki se najmanj in najbolj izražajo, je v času brez uradne volilne kampanje leta 2011 namreč znašal 0,91119, med uradno volilno kampanjo pa 0,91396. Vrednost kvocienta, bližje vrednosti 1, kaže na manjši razkorak.

Hipotezo 4, ki predpostavlja zmanjševanje razkoraka v političnem izražanju med demografskimi skupinami med uradno volilno kampanjo, lahko le delno potrdim. Razkorak v političnem izražanju med obema spoloma, med manj in bolj izobraženimi ter med starejšimi in srednjo generacijo se je zmanjševal med uradno volilno kampanjo le pri rednih volitvah. Predčasne volitve pa so vplivale na povečanje razkoraka v političnem izražanju med demografskimi skupinami. Lahko pa potrdim hipotezo 3, saj so se kot tisti, ki se bolj izražajo, pokazali moški, srednja generacija in bolj izobraženi.

Zaključek

Volilna kampanja lahko s povečanjem informacij o političnih kandidatih in dogajanju vpliva na politično izražanje volivcev, kar sem preverila na primeru političnega izražanja anketirancev. Čeprav anketiranci težijo k temu, da na anketna vprašanja priskrbijo vsebinski odgovor, pa nekatere skupine anketirancev v manjši meri izražajo svoja politična stališča. Kot v nekaterih prehodnih raziskavah se je tudi na primeru vpliva uradnih volilnih kampanj za državnozborske volitve v Sloveniji pokazalo, da se v večji meri vsebinsko izražajo moški, srednja generacija in bolj izobraženi anketiranci. Čeprav sem predpostavila, da bo uradna volilna kampanja vplivala na večjo vsebinsko izraženost anketirancev, se je to pokazalo le za čas uradne volilne kampanje v letih 2000, 2008 in 2014. Prav tako ne morem oblikovati enoznačnih sklepov o vplivu uradne volilne kampanje za predčasne volitve v primerjavi z rednimi volitvami na politično izražanje anketirancev.

Se je pa predvsem pri rednih volitvah pokazalo, da te vplivajo na manjši razkorak v političnem izražanju med demografskimi skupinami, ki se v večji ali manjši meri politično izražajo. Tako se je

pokazal za obdobja rednih volitev med uradno volilno kampanjo manjši razkorak v političnem izražanju med obema spoloma, med starejšimi in srednjo generacijo ter med bolj in manj izobraženimi. Tovrsten vpliv ni zanemarljiv, saj je z vidika bolj vključujoče demokracije pomembno, da se vse družbene skupine politično izražajo in politično participirajo. Razkorak v izražanju političnega mnenja in v znanju pomeni družbeno neenakost in lahko pomembno vpliva na skupino državljanov, ki je v informacijsko deficitnem položaju oziroma se sama ne zmore izraziti do političnih stališč, hkrati pa ima družbenoekonomski položaj na to skupino toliko večji negativni vpliv (Gaziano, 1997: 238). Razlike med tistimi, ki imajo znanje in se izražajo, ter med tistimi, ki se ne izražajo do pomembnih vprašanj, pa lahko vodijo v vzdrževanje različne stopnje posedovane moči in v večanje družbene napetosti med skupinami (Gaziano, 1997: 266). Z odgovorom na politična mnenjska vprašanja anketiranec izraža svoje stališče, ki je lahko uporabljeno pri načrtovanju in oblikovanju politik (Novak, 2016). Sprejemanje političnih odločitev na podlagi volivcev, ki so izrazili svoje mnenje, dodatno diskriminira anketirance, ki niso izrazili svojega mnenja in utrjuje neenakosti (Delli Carpini in Keeter, 1994: 21), saj so tisti, ki se manj izražajo, tudi družbenoekonomsko deprivilegirani (Novak, 2016). V prihodnje bi bilo tako smotrno sporočanje v okviru uradne volilne kampanje usmeriti namensko tudi v skupine, za katere se je pokazalo, da se v manjši meri izražajo. Usmerjena sporočila bi lahko potencialno pripomogla k večjemu izražanju vseh skupin volivcev.

Literatura

- Almond, Gabriel A. in Sydney Verba (1965): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston, Toronto: Little, Brown and Company.
- Boh, Tomaž (2001): Samopredstavitve strank in medstrankarska soočenja kot orodje političnega prepričevanja. *Teorija in praksa* 38 (5): 832–47.
- Clarke, Peter in Eric Fredin (1978): Newspapers, Television and Political Reasoning *Public Opinion Quarterly* 42 (2): 143–60.
- Converse, Philip E. (1962): Information Flow and the Stability of Partisan Attitudes. *Public Opinion Quarterly* 26 (4): 578–99.

- Cook, Corey (2002): *The Contemporary Presidency: The Permanence of the Permanent Campaign: George W. Bush's Public Presidency*. *Presidential Studies Quarterly* 32 (4): 753–64.
- Dalager, Jon K. (1996): *Voters, Issues, and Elections: Are the Candidates' Messages Getting Through?* *The Journal of Politics* 58 (2): 486–515.
- Delli Carpini, Michael X. (2000): *In Search of the Informed Citizen: What Americans Know About Politics and Why it Matters*. *The Communication Review* 4 (1): 129–64.
- Delli Carpini, Michael X. in Scott Keeter (1994): *The Public's Knowledge of Politics*. V: J. David Kenamer (ur.), *Public Opinion, the Press, and Public Policy*, 19–40. Westport, CT: Praeger.
- Delli Carpini, Michael X. in Scott Keeter (1996): *What Americans Know about Politics and Why it Matters*. New Haven: Yale University Press.
- Deželan, Tomaž, Alenka Krašovec in Matej Kovačič (2010): *Volilna kampanja po slovensko*. V: Simona Kustec Lipicer (ur.), *Politične vsebine in volilna kampanja*, 53–70. Ljubljana: Fakulteta za družabne vede.
- Ettema, James S. in F. Gerald Kline (1977): *Deficits, Differences and Ceilings: Contingent Conditions for Understanding the Knowledge Gap*. *Communication Research* 4 (2): 179–202.
- Ferber, Robert (1966): *Item Nonresponse in a Consumer Survey*. *Public Opinion Quarterly* 30 (3): 399–415.
- Fraile, Marta (2006): *Political Knowledge and the Logic of Voting: A Comparative Study*. Dostopno na: http://www.academia.edu/1437953/Political_knowledge_and_the_logic_of_voting_a_comparative_study (24. 6. 2013).
- Fraile, Marta (2013): *Do Information-rich Contexts Reduce Knowledge Inequalities? The Contextual Determinants of Political Knowledge in Europe*. *Acta Politica* 48 (2): 119–43.
- Fraile, Marta in Robert Schuman (2010): *A Comparative Study of Political Knowledge in the 2009 European Elections*. Prispevek predstavljen na zaključni konferenci PIREDEU v Bruslju, 18.–20. 11. 2010.
- Gaziano, Cecile (1997): *Forecast 2000: Widening Knowledge Gaps*. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 74 (2):

237–64.

Hindman, Douglas Blanks (2009): Mass Media Flow and Differential Distribution of Politically Disputed Beliefs: The Belief Gap Hypothesis. *Journalism and Mass Communication Quarterly* 86 (4): 790–808.

Holbrook, Thomas M. (2002): Presidential Campaigns and the Knowledge Gap. *Political Communication* 19 (4): 437–53.

Hyman, Herbert H. in Paul B. Sheatsley (1947): Some Reasons Why Information Campaigns Fail. *Public Opinion Quarterly* 11 (3): 413–23.

Kim, Sei – Hill, Dietram A. Scheufele in James Shanahan (2005): Who Cares About the Issues? Issue Voting and the Role of News Media During the 2000 U. S. Presidential Election. *Journal of Communication* 55 (1): 103–21.

Kustec Lipicer, Simona (2007): Volilna kampanja na lokalni ravni: poskus konceptualno-metodološke opredelitve na primeru Slovenije. *Lex Localis* 5 (1): 105–22.

Kustec Lipicer, Simona, Samo Kropivnik, Tomaž Deželan in Alem Maksuti (2011): Volilni programi in stališča. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lupia, Arthur in Mathew D. McCubbins (2003): *The Democratic Dilemma. Can Citizens Learn What They Need to Know?* Cambridge: Cambridge University Press.

McCann, James A. in Chappell Lawson (2006): Presidential Campaigns and the Knowledge Gap in Three Transitional Democracies. *Political Research Quarterly* 59 (1): 13–22.

Nadeau, Rishard, Neil Nevitte, Elisabeth Gidengil in André Blais (2008): Elections Campaigns as Information Campaigns: Who Learns What and Does it Matter? *Political Communication* 25 (3): 229–48.

Novak, Meta (2014a): Sprememba političnega vedenja v obdobju volilne kampanje. *Družboslovne razprave* 30 (75): 29–47.

Novak, Meta (2014b): Vpliv družbenoekonomskega položaja na izražanje političnih mnenj v anketah. Doktorska dizertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Novak, Meta (2016): *Izražanje političnih mnenj v anketah.* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Rapoport, Ronald B. (1981): The Sex Gap in Political Persuading: Where the »Structuring Principle« Works. *American Journal of Political Science* 25 (1): 32–48.
- Rapoport, Ronald B. (1982): Sex Differences in Attitude Expression: A Generational Explanation. *Public Opinion Quarterly* 46 (1): 86–96.
- Sears, David O. in Nicholas A. Valentino (1997): Politics Matters: Political Events as Catalysts for Preadult Socialization. *The American Political Science Review* 91 (1): 45–65.
- Star, Shirley in Helen M. Hughes (1950): Reports of an Educational Campaign: The Cincinnati Plan for the United Nations. *American Journal of Sociology* 55 (4): 389–400.
- Tichenor, Phillip J., George A. Donohue in Clarice N. Olien (1970): Mass Media Flow and Differential Growth in Knowledge. *Public Opinion Quarterly* 34 (2): 159–70.
- Tichenor, Phillip J., Jane M. Rodenkirchen, Clarice N. Olien in George A. Donohue (1973): Community Issues, Conflict, and Public Affairs Knowledge. V: Peter Clarke (ur.), *New Models for Mass Communication Research*, 45–79. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Uhan, Samo (1998): *Prava in neprava mnenja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zaller, John (1989): Bringing Converse Back in. *Modeling Information Flow in Political Campaigns*. *Political Analysis* 1 (1): 181–234.
- Zaller, John (1990): Political Awareness, Elite Opinion Leadership, and the Mass Survey Response. *Social Cognition* 8 (1): 125–53.

Viri

- CJM (2019): Center za raziskovanje javnega mnenja. Javnomnenjski podatki za Slovenijo. Dostopno na: <http://www.cjm.si/> (1. 11. 2019).
- Hafner Fink, Mitja, Brina Malnar, Slavko Kurdija, Samo Uhan in Janez Štebe (2013): *Slovensko javno mnenje 2013: Mednarodna raziskava Nacionalna identiteta, mednarodna raziskava Razumevanje vloge državljana in Ogledalo javnega mnenja* [da-

toteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2013. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2014. ADP – IDNo: SJM13.

Hafner Fink, Mitja, Janez Štebe, Brina Malnar, Samo Uhan, Slavko Kurdija in Marjan Malešič (2012): Slovensko javno mnenje 2012/1: Raziskava o nacionalni in mednarodni varnosti, Mednarodna raziskava o družini in spreminjanju spolnih vlog IV., Primerjalna raziskava volilnih sistemov CSES V. in Longitudinalni program SJM 2012 [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2012. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2013. ADP – IDNo: SJM121.

Hafner Fink, Mitja, Slavko Kurdija, Marjan Hočevar, Andraž Petrovčič, Darja Grošelj, Vesna Dolničar, Mojca Pajnik, Brina Malnar, Samo Uhan, Niko Toš, Vlado Mihelj, Tina Vovk, Živa Broder, Rebeka Falle-Zorman, May Doušak in Ivi Kecman (2018): Slovensko javno mnenje 2018/1 [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM181.

Kurdija, Slavko in Brina Malnar (2014): Slovensko javno mnenje 2014: Evropska družboslovna raziskava [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2014. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2016. ADP – IDNo: SJM14.

Kurdija, Slavko in Brina Malnar (2016): Slovensko javno mnenje 2016/2: Evropska družboslovna raziskava [Podatkovna datoteka]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov. ADP – IDNo: SJM162. Dostopno prek: <https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm162> ADP – IDNo: SJM162.

Kurdija, Slavko in Janez Štebe (1997): Oblikovanje vzorčnih uteži za telefonsko anketo Politbarometer. Dostopno na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/pbsi0310/povezana-gradiva/> (16. 9. 2013).

- Kurdija, Slavko in skupina (2011): *Opredeleževanje do strank – pred volitvami 2011*. Dostopno na: http://www.cjm.si/sites/cjm.si/files/file/raziskava_pb/Povzetek-eksp-meritev%2010-11.pdf (1. 2 2012).
- Kurdija, Slavko, Brina Malnar, Mitja Hafner Fink, Samo Uhan in Janez Štebe (2008): *Slovensko javno mnenje 2008/2: Evropska družboslovna raziskava* [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2008. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2010. ADP – IDNo: SJM082.
- Kurdija, Slavko, Brina Malnar, Samo Uhan, Mitja Hafner Fink in Janez Štebe (2010): *Slovensko javno mnenje 2010: Evropska družboslovna raziskava* [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2011. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2012. ADP – IDNo: SJM10.
- Toš, Niko in skupina (2000): *Slovensko javno mnenje 2000/1* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2000. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2001. ADP – IDNo: SJM001.
- Toš, Niko in skupina (2003): *Slovensko javno mnenje 2003/1* [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], december 2004. ADP – IDNo: SJM031.
- Toš, Niko, Anton Grizold in skupina (1999): *Slovensko javno mnenje 1999/1: Demokratizacija v vzhodnoevropskih državah (mednarodna raziskava) in Nacionalna varnost* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, [izdelava], 1999. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2000. ADP – IDNo: SJM991.

- Toš, Niko, Brina Malnar in skupina (2004): Slovensko javno mnenje 2004/2: Evropska družboslovna raziskava [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2004. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2009. ADP – IDNo: SJM042.
- Toš, Niko, Brina Malnar in skupina (2005): Slovensko javno mnenje 2005/3 + 4: Svetovna raziskava vrednot; Stališča o reformah [datoteka podatkov]. Slovenija, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava], 2005. Slovenija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija], 2009. ADP – IDNo: SJM053.

4 MLADINA KOT POLJE VOLILNEGA BOJA MED VZGOJO IN IZOBRA- ŽEVANJEM TER MLADINSKIM DELOM

Tomaz Deželan in Miha Matjašič

Uvod

Čeprav mladi danes predstavljajo največjo generacijo v zgodovini človeštva z okoli 1,8 milijarde posameznikov (ICPD, 2014: 1), pa jih 85 odstotkov živi v gospodarsko manj razvitih državah sveta (The Economist, 2016). V gospodarsko razvitih državah je, po drugi strani, populacija starejših primerjalno gledano najhitreje rastoča skupina prebivalstva, pri čemer so mladi tisti, katerih numerični vpliv se vztrajno zmanjšuje. Ne glede na dejstvo, da je današnja mladina v primerjavi s preteklimi generacijami – vsaj ko gre za gospodarsko razvite države – bolj izobrazena in opremljena za spopadanje z izzivi novih tehnologij ter uživa višjo stopnjo svoboščin in priložnosti, pa imajo mladi danes hkrati manj možnosti, da najdejo primerno zaposlitev, ter se precej pogosteje znajdejo v pasteh trga dela, ki so povezane s prekarizacijo (The Economist, 2016). Mladi so soočeni z močnimi družbenimi pritiski glede uspešnih karier in zavidljivih življenjskih stilov že takoj na začetku svojih kariernih poti ali celo še pred zaključkom svojega izobraževanja, pa čeprav še niso polno oziroma so zgolj delno vključeni v trg dela (Kohli, 2010).

Spremembe v ureditvi in delovanju trga dela ter s tem povezane politike vse večje prožnosti delovne sile – ob upoštevanju dejavnikov nenadzorovane rasti cen nepremičnin in odsotnosti regulacije trga nepremičnin ter različnih drugih gospodarskih, političnih in ostalih negotovostih – imajo za posledico vse večkrat prekinjen in vedno bolj podaljšan prehod mladih tako na trg dela kot v starševstvo, partnerstvo in odraslost nasploh (Bradley in van Hoof, 2005: 246; Mills in Blossfeld, 2009: 106–108). Takšne okoliščine po mnenju mnogih

vodijo v nov družbeni konflikt, ki pa ni razredno, temveč generacijsko določen (Bengtson, 1993; Kohli, 2010). To naj bi še posebej veljalo za države, med katere spada tudi Slovenija, kjer se zaradi relativno visokega deleža starajočega se prebivalstva in posledično sredstev, ki jih politike staranja zahtevajo, ter nizke rodnosti tradicionalni pretok sredstev od starejših k mladim obrne (Lee in Mason, 2014). Ta navidezni konflikt, ki temelji na ideji tekme za omejene resurse med dvema sicer najbolj izključenima starostnima skupinama prebivalstva – tj. bolj prijazni razdelitvi sredstev za pokojnine in dolgotrajno oskrbo na račun šolanja ter obratno –, se zaradi demografskih trendov vse bolj obrača v korist starejših kot glavnih prejemnikov resursov v državah blaginje (Kohli, 2006; 2010), saj javne politike s področja dolgotrajne oskrbe, pokojnin in zdravstva postajajo bolj prioritete kot vzgoja in izobraževanje (Lee in Mason, 2014; *The Economist*, 2016), kar je tudi posledica numerične oziroma volilne moči starejših v primerjavi z mladimi (Deželan, 2017).

Posledica tega navideznega konflikta med dvema starostnima skupinama je dejansko strankarsko tekmovanje na teh dveh poljih, ki pa ima za posledico tudi zmagovalce in poražence, ko gre za upravičence oziroma prejemnike javnih politik. To pomeni, da zaradi numerične moči starejših in privlačnosti tega velikega bazena potencialnih volivcev za politične stranke, te politične stranke tudi favorizirajo starejše, ko gre za oblikovanje in izvajanje javnih politik – tj. dodeljevanje sredstev za posamezne skupine ljudi – saj na ta način skrbijo za svojo ponovno izvolitev (Macedo et al., 2005; Martin, 2012). To tekmovanje se v volilnih kampanjah in tudi zunaj njih kaže na več različnih načinov, od soočenj na televiziji in radijskih kanalih pa do oglaševanja ali razprave v tiskanih medijih ter na spletu in spletnih orodjih. Tekmovanje se odvija preko t. i. klasičnih, modernih in postmodernih orodij političnega komuniciranja (Farrell in Webb, 2000; Norris, 2000), vendarle pa se tako volilni kot klasični programi strank kažejo kot eno najbolj uporabnih in razširjenih tovrstnih orodij, ko gre za analizo strankarskih preferenc, še posebej skozi daljše časovno obdobje (Budge, 2001).

Politiki se nasploh očita površinska obravnava mladine, saj se mlade pogosto demagoško naslavlja, potem pa se nanje pozabi, ko gre za raven ukrepov ali razdelitve proračunskih sredstev. Pokroviteljski odnos politike do mladine ima dolgo brado in se praviloma razteza od preprostega prezrtja mladine, manipulacije mladine, golega obdajanja z mladimi oziroma dekoracije, pa vse do t. i. »žetončkarstva« (glej

Hart, 1992). Po drugi strani se pristno vključevanje mladine na raven vsebinskega delovanja stranke prične z bolj sistematičnim informiranjem o ukrepih, s katerimi se jih naslavlja, nadaljuje pa z različnimi oblikami posvetovanja, soodločanja, deljenja ter celo s prepuščanjem določanja javnopolitičnega dnevnega reda mladim, ko gre za zadeve, ki se jih najbolj dotikajo (Hart, 1992). V skladu s tem sistematična obravnava mladih znotraj programov političnih strank predstavlja manjšo stopnjo nevarnosti njihove zlorabe v namene strankarskega tekmovanja ali celo njihovega prezrtja. Hkrati nam je s pomočjo analiziranja programov političnih strank omogočen vpogled v stališča političnih strank do mladih, v prioritete, ko gre za javnopolitično obravnavo tega polja, ter v njihove normativne zaveze glede naslavljanja ključnih izzivov tega polja.

Programi kot instrument političnega boja

V demokratičnih družbah se trg političnih idej vzpostavlja na način, da vsaka od političnih strank skozi svoj programski okvir ponudi svojo vizijo ciljnega stanja družbe ter načina, kako do tega stanja priti. Program tako predstavlja bistveni element identitete vsake politične stranke, kjer so opredeljene strankine vrednote, ideološki temelji, cilji in načini doseganja teh ciljev. Gre za stališča do različnih družbenih problemov, ki jih člani stranke zasledujejo, in programske obljube, ki jih bo stranka – v primeru, da na volitvah za to dobi mandat – vključila v zakonodajni okvir države (Latham, 1964: 484). Program prav tako loči stranko od drugih konkurenčnih strank na način, da oblikuje njeno podobo in usmerja proces selekcije kandidatov, uporablja pa se ga tudi kot prepričevalno orodje za nagovarjanje volivcev (Podme-nik, 1993: 53). Gre torej za uradne dokumente, ki jih potencialnim volivcem in članom predstavijo organi strank (Klingemann et al., 1994), v katerih jasno identificirajo svoje strateške cilje, opredelitve in vrednote, ponujajo pogled na zgodovino razvoja določenih težav in njihove značilnosti, pa tudi pomen in prioriteto politik (Klingemann et al., 1994). Ogris (1926: 109) programe političnih strank vidi kot zunanji pripomoček za propagando, prav tako pa tudi za vzdrževanje strankarske idejne kontinuitete. Stranke sestavijo svoj program ob svoji ustanovitvi, lahko pa tudi kasneje, načeloma pa velja, da mora program ostati čim bolj fleksibilen in na ta način naslavljeni čim širši krog interesov (Ogris, 1926).

Politične stranke kot organizacije zasledujejo cilje pridobivanja čim večje volilne podpore, ki jim omogoča dostop do resursov ter s tem tudi izvajanje politik v skladu s preferencami skupin in okolij, ki jih zastopajo. Volilno ter posledično organizacijsko preživetje kot temeljni eksistenčni cilj politične stranke kot politične organizacije veleva, da stranke najprej poskrbijo za svoje preživetje s prilagajanjem relevantnim notranjim in zunanjim okoljem, šele nato pa opravljajo druge funkcije (Krašovec in Deželan, 2015). Pomen okolij se skozi čas spreminja, prilagoditve strank okoljem pa so še posebej dobro vidne na programih strank (Wilson, 1994). Razvoj programskih dokumentov je praviloma dolgoročen proces, imajo pa stranke s tradicijo določene prednosti pred novimi strankami, kar se manifestira v kontinuiteti in izkušnjah, ki sta pogosto pozitivno vrednoteni dimenziji v očeh volivcev (Beyme, 2002). Po drugi strani je daljša tradicija lahko tudi negativen dejavnik, predvsem v obdobju naglih političnih oziroma družbenih sprememb, ko programska kontinuiteta bolj kot prednost predstavlja breme iz preteklosti (Kranjc, 1990: 105). Na splošno bi tako lahko dejali, da spremembe v programih političnih strank predstavljajo rezultat strankarske interakcije in prilagajanja okolju s ciljem zmage na volitvah (Harmel in Janda, 1994: 265).

Politične stranke tako pazljivo spremljajo interese, zahteve in pričakovanja relevantnih okolij ter v skladu s tem ustrezno spreminjajo programe ter jih ponovno ponujajo volivcem (Klingemann et al., 1994). S spreminjanjem programov stranke spreminjajo svojo programsko identiteto, pri čemer sta hitrost in intenziteta teh sprememb od stranke do stranke različni (Scarrow et al., 2002: 136). Ko stranke revidirajo temeljne ideje svojih programskih okvirov, se pri tem trudijo minimizirati pomembnost teh sprememb ter s tem ohraniti svoje dosedanje podpornike (Beyme, 2002). Iz tega razloga se programske spremembe odvijajo posredno, v smislu predstavitve nekaterih strankinih stališč z osrednjih na obrobna mesta v programu oziroma z reinterpretacijo ideoloških postulatov na način, da se predrugači njihov izvorni pomen (Goati, 2008: 246). Čeprav politične stranke lahko s programi poskušajo tudi oblikovati mnenja oziroma preference relevantnih okolij, pa Mair et al. (2004) poudarjajo, da stranke predvsem delujejo reaktivno, tj. odsevajo mnenje javnosti. **Skladno s tem prepričanjem o vlogi programov strank bi lahko pričakovali, (1) da stranke v njih podajajo poglede na že izpostavljene tematike, v manjši meri pa izpostavljajo nove, druge**

tematike. Raziskave strankarskih programov tudi kažejo, (2) **da uveljavljene politične stranke zmanjšujejo razlike med svojimi programi** in stremijo k obravnavi tradicionalnih tem, po drugi strani pa **nove in neuveljavljene stranke stremijo k odpiranju novih vprašanj in tematik** (Caul in Gray, 2000).

Skladno s povedanim velja omeniti dve teoriji tekmovanja strank, in sicer prostorsko teorijo (ang. *spatial theory*) in teorijo izpostavljenosti (ang. *saliency theory*). Prva poudarja, da vse stranke, z namenom pridobivanja čim večje volilne podpore, (3) **zavzemajo stališča do istih vprašanj, pri tem pa si med seboj konkurirajo z jasnimi razlikami** (Downs, 1957). Teorija izpostavljenosti ima nekaj ključnih predpostavk, pri čemer poudarja, da je za politične stranke razumno le poudarjanje tistih tematik v svojem ideološkem portfelju, ki so v skladu z večinskimi preferencami elektorata in za katere elektorat meni, da so stranke pri naslavljanju teh vprašanj bolj kompetentne od svoje konkurence. Tako bi lahko dejali, da za razliko od neposredne konfrontacije, ki jo poudarja prostorska teorija, **teorija izpostavljenosti gradi na t. i. selektivnem poudarku** (ang. *selective bias*) **kot temeljnem načelu strankarskega tekmovanja** (Budge in Farlie, 1983). V skladu s tem Budge (2001) ugotavlja, da se stranke zavedajo favoriziranja enega od načinov naslavljanja družbenih vprašanj s strani elektorata, (4) **zato politične stranke izpostavljajo podobna stališča in v stališčih variirajo le malenkostno.** Prav tako v skladu s to teorijo (5) **politične stranke variirajo zgolj v poudarjanju posameznih tematik** (npr. nekatere upokojeence, druge gospodarstvo) ter se na ta način razlikujejo v očeh volivcev (Budge, 2001). V skladu s tovrstnim tekmovanjem se glede na omenjeno teorijo pojavlja tudi koncept (6) **»prilaščanja tematik«** (ang. *issue ownership*), ki govori, da volivci prepoznajo določene politične stranke kot bolj kompetentne na določenih področjih, **zato stranke ta področja tudi bolj razdelajo in poudarjajo** (Budge, 2001).

V tej študiji bomo na primeru vsebinske obravnave mladine preverili veljavnost zgoraj predstavljenih teorij strankarskega tekmovanja.

Podatkovni viri in metoda analize

Programski okvir političnih strank v najširšem smislu tvorijo različne oblike pisnih dokumentov, kot so programi, volilni programi, deklaracije, statuti, pamfleti, brošure, zgibanke ipd. (Kranjc, 1990:

105). Poleg tradicionalnih strankarskih programov nekatere politične stranke za volitve pripravljajo posebne volilne programe, ki so po navadi krajši od strankarskih in katerih namen je dodatno izpostavljanje tematik, na katerih stranke gradijo svojo kampanjo. Ločevanje med strankarskimi (ang. *party programmes* ali *party platforms*) in volilnimi programi (ang. *election manifestos*) je pogosto onemogočeno, saj stranke na volitvah velikokrat nastopajo s strankarskim programom, ki mu po potrebi dopišejo pridevnik »volilni«, včasih pa še dodajo nagovor vodje ter pripišejo slogan, s katerim stranka nastopa na danih volitvah. To še posebej velja za manjše stranke in za tiste volilne tekme, ki so manjšega pomena (npr. volitve v Evropski parlament, lokalne volitve), saj so tako kadrovske kot finančno gledano stroški priprave programov precejšnji, njihov pomen v sami volilni tekmi pa obrobni.

Navkljub dejstvu, da strankarski programi ostajajo prezrti s strani volivcev, pa ti vendarle predstavljajo med seboj primerljiv nabor vsebinskih izhodišč, ki zrcalijo javno razglasene cilje političnih strank ter so eden redkih zanesljivih dokumentiranih dokazov o normativnih zavezah političnih akterjev. Osnovni smisel analiziranja programov političnih strank je tako v sistematičnem spremljanju informacij, ki jih stranke sporočajo glede njihove vizije urejanja posameznega javnopolitičnega področja, v našem primeru področja mladine. Skozi prepoznavanje obsega, vrstnega reda in razdelanosti področja mladine v analiziranih programih je tako mogoče izluščiti strankarske prioritete, ki se praviloma zrcalijo tudi v vladnih ukrepih, ko gre za stranke, ki pristanejo v vladajočih koalicijah. Tako lahko rečemo, da proučevanje strankarskih programov ni koristno le z vidika prepoznavanja signalov, ki jih stranke sporočajo volivcem in drugim pomembnim interesom, temveč tudi z vidika napovedi njihovega delovanja na oblasti, če se jim tja uspe prebiti.

Študija se osredotoča na obdobje od prvih parlamentarnih volitev po ponovni uvedbi političnega pluralizma do leta 2019 in predstavlja eno prvih tovrstnih študij pri nas, prvo na področju mladine. V analizo je zajetih 144 programov 40 političnih strank, ki so sodelovale na volitvah v Državni zbor Republike Slovenije ali Evropski parlament med letoma 1990 in 2019 ter vsaj enkrat prestopile parlamentarni prag, ali strank, ki so sodelovale na omenjenih volitvah po letu 2014 (glej Tabela 4.1). Od tega je 83 strankarskih programov, 61 pa volilnih programov, ki so jih stranke uporabile na volitvah. Študija tako vključuje vse programske dokumente političnih strank, ki ustrezajo postavljenim kriterijem.

Tabela 4.1: Število analiziranih programov političnih strank od 1990 do 2019

Politična stranka	Kratica	Število programov
Slovenska demokratska stranka	SDS (SDSS)	17
Nova Slovenija	SKD/NSi	15
Slovenska ljudska stranka	SLS	13
Socialni demokrati	SD (ZL/ZLSD)	13
Demokratska stranka upokojencev Slovenije	DeSUS	10
Liberalna demokracija Slovenije	LDS	8
Slovenska nacionalna stranka	SNS	7
Stranka mladih – Zeleni Evrope	SMS	4
Stranka modernega centra	SMC	4
Levica	ZL/Levica	4
Državljska lista	DL	3
Pozitivna Slovenija	PS	3
Piratska stranka Slovenije	PirS	3
Dobra država	DobrD	3
Zedinjena Slovenija	ZSi	3
Zveza socialistične mladine Slovenije	ZSMS	2
Zeleni Slovenije	ZELENI	2
ZARES – socialno liberalni	ZARES	2
Stranka Alenke Bratušek	ZaAB/SAB	2
Verjamem	Verjamem	2
Lista Marjana Šarca	LMŠ	2
Andrej Čuš in Zeleni Slovenije	Cus/ZS	2
Naprej Slovenija	NapSlo	2
Domovinska liga	DomLiga	2
Socialistična stranka Slovenije	SSS	1
Slovenska demokratska zveza	SDZ	1
Slovenska obrtniška stranka	SOB	1
Demokratska stranka Slovenije	DS	1
Rešimo Slovenijo elite in tajkunov	Reset	1
Solidarnost, za pravično družbo	Solidarnost	1
Združena levica – Demokratska stranka dela	ZL-DSD	1
Lista Povežimo se	Povežimo se	1
Gospodarsko aktivna stranka	GAS	1
Gibanje Skupaj naprej	SkupNaprej	1
Lista novinarja Bojana Požarja	Požar	1
Socialistična partija Slovenije	SPartS	1
Stranka slovenskega naroda	SSN	1

Nadaljevanje Tabele 4.1 na naslednji strani

Politična stranka	Kratika	Število programov
Glas za otroke in družine	Glas	1
Nova ljudska stranka Slovenije	NLSS	1
Stranka za zdravo družbo	Szdravdr	1

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Za potrebe analize izbranih programov političnih strank smo uporabili računalniško podprto tehniko analize vsebine, ki je ena najbolj robustnih metod za analizo političnih besedil (glej Popping, 2000; Krašovec in Deželan, 2015). Kvantitativno metodo analize vsebine smo uporabili za prepoznavanje obsega in intenzivnosti pojavljanja mladine v programskih dokumentih strank, kvalitativni pristop pa pri identifikaciji različnih vsebinskih poudarkov. Analizo smo izvedli s programskim orodjem Wordstat, s posebnim poudarkom na uporabi tehnike KWIC (ang. Key Word in Context), ki omogoča, da z izbranim geslom zajamemo dele besedila okrog izbranega gesla. Z vpogledom v kontekst izbranega dela besedila smo tako ugotovili, na kaj se beseda nanaša. Gesla, ki smo jih uporabili, vsebujejo sklice na mlade in mladino, pri čemer smo uporabili koren obeh besed [mlad*], nato pa nabor kodirali v vsebinsko smiselne sklope (npr. izobraževanje, zdravje). Po metodi večstopenjskega kodiranja smo zajeta gesla združili v kategorije in teme, ki jih je možno metodično opisati. Kategorije smo poimenovali skladno z vsebino, ki se pojavlja v analiziranih programih, kar je v skladu z metodo induktivne analize vsebine. Kategorije smo povezali v teme, ki so bolj abstraktne od oblikovanih kategorij in primerne za predstavitev in interpretacijo dobljenih rezultatov. Nadalje smo ustvarili tudi metaspremenljivke (npr. politična stranka, leto, vrsta programskega dokumenta), na podlagi katerih smo za potrebe iskanja zakonitosti v programih političnih strank naredili kontingenčne tabele (glej Saldaña, 2009: 50; Krašovec in Deželan, 2015).

Dobljene rezultate analiz smo nato vizualizirali s pomočjo diagrama velikosti krogov ter z uporabo dvodimenzionalnih zemljevidov. Diagram velikosti krogov predstavlja grafični prikaz kontingenčnih tabel posameznih metaspremenljivk, kontingenčne tabele pa prikazujejo frekvence kod, ki se pojavljajo v določenih programih političnih strank. Dvodimenzionalni graf predstavlja grafični prikaz vrednosti bližine določenih kod z uporabo večrazsežnostnega lestvičenja. Tu točka oziroma kvadrat predstavlja element (temo) in razdalje med pari elementov, ki kažejo, kako verjetno so se kode te teme pojavljale

skupaj v programu. Z drugimi besedami, kode tém, ki se v grafu pojavijo blizu, se ponavadi pojavljajo skupaj v besedilu, medtem ko so kode tém, ki so med seboj neodvisne ali se ne pojavljajo skupaj, na sliki pojavljajo kot osamljene točke oziroma kvadrati, s čimer slika omogoča zaznavanje pomembnih osnovnih dimenzij, ki lahko pojasnijo opažene podobnosti med temami in njihovimi kodami.

Rezultati

Politične stranke v svojih programskih dokumentih ne prezrejo mladih, saj kljub njihovi numerični inferiornosti še vedno predstavljajo pomemben bazen potencialnih volivcev. Pregled pojavnosti mladih v strankarskih programih namreč pokaže, da nobena politična stranka ne tvega njihovega prezrtja (glej Sliko 4.2).

Po drugi strani je potrebno poudariti, da obstajajo precejšnje razlike, ko gre za obravnavo mladih. Prvič, politične stranke mlade omenjajo v povezavi s šestnajstimi širšimi temami (glej Tabelo 4.2). Te segajo od najbolj uveljavljenih javnopolitičnih področij, kot sta vzgoja in izobraževanje ter zaposlovanje in trg dela, pa vse do urbanosti ter talentov in ustvarjalnosti. Prav tako stranke sistematično omenjajo temeljni komponenti vertikalne mladinske politike, to sta organiziranost in zastopanje mladih ter mladinsko delo. Na splošno lahko ugotovimo, da so tradicionalne teme najbolj reprezentirane, saj kar 88,6 odstotkov vseh analiziranih programov obravnava vzgojo in izobraževanje, 84,3 odstotkov programov pa področje zaposlovanja in trga dela. Prav tako več kot polovica programov obravnava organiziranost in zastopanje mladih, družinsko politiko, mladinsko politiko (tj. v generičnem smislu, izvzemši organiziranost in zastopanje mladih ter mladinsko delo, ki sta posebej izpostavljeni temi), zdravstveno politiko ter navajanje krize oziroma problemov na področju mladine oziroma v povezavi z mladimi. Po drugi strani se v programih političnih strank, ko gre za obravnavo mladih, najmanj pojavljajo kmetijska politika (npr. mladi kmeti), mladinsko delo, urbanost ter varnostna vprašanja mladih, tudi v povezavi z mladinsko delikvenco.

Tabela 4.2: Pogostost pojavljanja tem, povezanih z mladino, v programih političnih strank med letoma 1990 in 2019

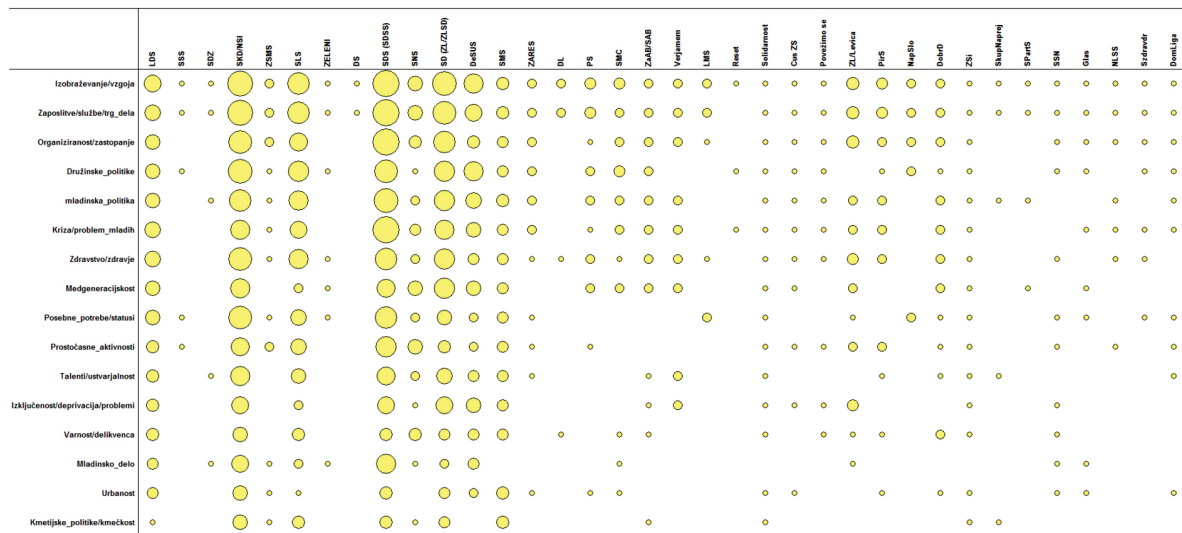
Tema	Frekvenca	Št. programov	Delež programov
Izobraževanje in vzgoja	3495	124	88,60 %
Zaposlovanje in trg dela	3769	118	84,30 %
Organiziranost in zastopanje mladih	1026	93	66,40 %
Družinska politika	503	88	62,90 %
Mladinska politika	692	86	61,40 %
Zdravstvena politika	677	82	58,60 %
Kriza in problemi mladih	636	82	58,60 %
Medgeneracijskost	249	65	46,40 %
Posebne potrebe in statusi	846	62	44,30 %
Prostočasne aktivnosti	267	59	42,10 %
Talenti in ustvarjalnost	117	51	36,40 %
Izključenost in deprivacija	262	47	33,60 %
Varnost in delikvenca	286	41	29,30 %
Urbanost	168	34	24,30 %
Mladinsko delo	87	34	24,30 %
Kmetijska politika	61	27	19,30 %

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Drugič, precejšnje razlike v obravnavi mladih se pojavljajo tudi skozi čas (glej Sliko 4.2). Načeloma bi lahko dejali, da so bila obdobja, v katerih se je največ pisalo o mladih, omejena na volilna leta, predvsem pa na leta 1990, 2000, 2008, 2011, 2014 in 2018. Pri tem velja poudariti, da se mladi vse bolj pojavljajo v programih političnih strank, čeprav njihova numerična moč z leti pojenjuje, kar načeloma ni bilo pričakovano. Gre pa to razumeti v luči tega, da tradicionalne politične stranke ohranjajo te tematike na agendi od samega začetka, v skladu z obema teorijama strankarskega tekmovanja (prostorsko in teorijo izpostavljenosti) pa se za umeščanje mladine na programski dnevni red odloča vse več političnih strank. Kljub sistematičnemu povečevanju obravnave različnih tem, ki so povezane z mladimi, v programskih dokumentih političnih strank pa se nekatere teme primerjalno pojavljajo vse več, druge pa počasi izginjajo z javnopolitičnega zemljevida strank. Med slednjimi bi lahko omenili mladinsko delo, katerega pojavnost s časom sistematično plahni. Prav tako politične stranke ne posvečajo več toliko pozornosti prostočasnim aktivnostim mladih, manj intenzivno pa poudarjajo tudi mladinsko politiko, izključenost mladih ter različne oblike njihove deprivacije.

Po drugi strani pa je v večji meri prisotno naslavljanje učinkov periode (tj. dogodkov, ki so zaznamovali posamezno obdobje), predvsem ko gre za obravnavanje posledic različnih kriz (npr. finančne in gospodarske). V večji meri, predvsem v povezavi z radikalizacijo in nasilnim ekstremizmom mladih, se naslavlja tudi varnostno dimenzijo mladih, lahko v povezavi z njihovo delikvenco, prav tako pa tudi izzive življenja mladih v urbanih okoljih, ki ima svoje posebnosti in nevarnosti. Primerjalno gledano pa se v vse večji meri v aktualnih programih političnih strank naslavlja vprašanje primerne organiziranosti in zastopanja mladih, tudi iz zornega kota težav s politično participacijo mladih in njihovega zaupanja v nosilce politične oblasti oziroma v institucionalno politiko kot tako. Hkrati se vse bolj pojavlja vprašanje medgeneracijskega dialoga, sobivanja in solidarnosti, ki prvenstveno naslavlja izzive aktualne politike, s katerimi smo začeli to razpravo. Ta ugotovitev daje upanje, da se institucionalna politika vsaj na normativni ravni zaveda nevarnosti politike »igre ničelne vsote« ter morebitnega generacijskega spopada za resurse, ki se razdeljujejo in predvsem prerazdeljujejo s pomočjo javnih politik države.

Slika 4.1: Diagram pojavljanja posameznih tem v programih političnih strank v obdobju od leta 1990 do leta 2019

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

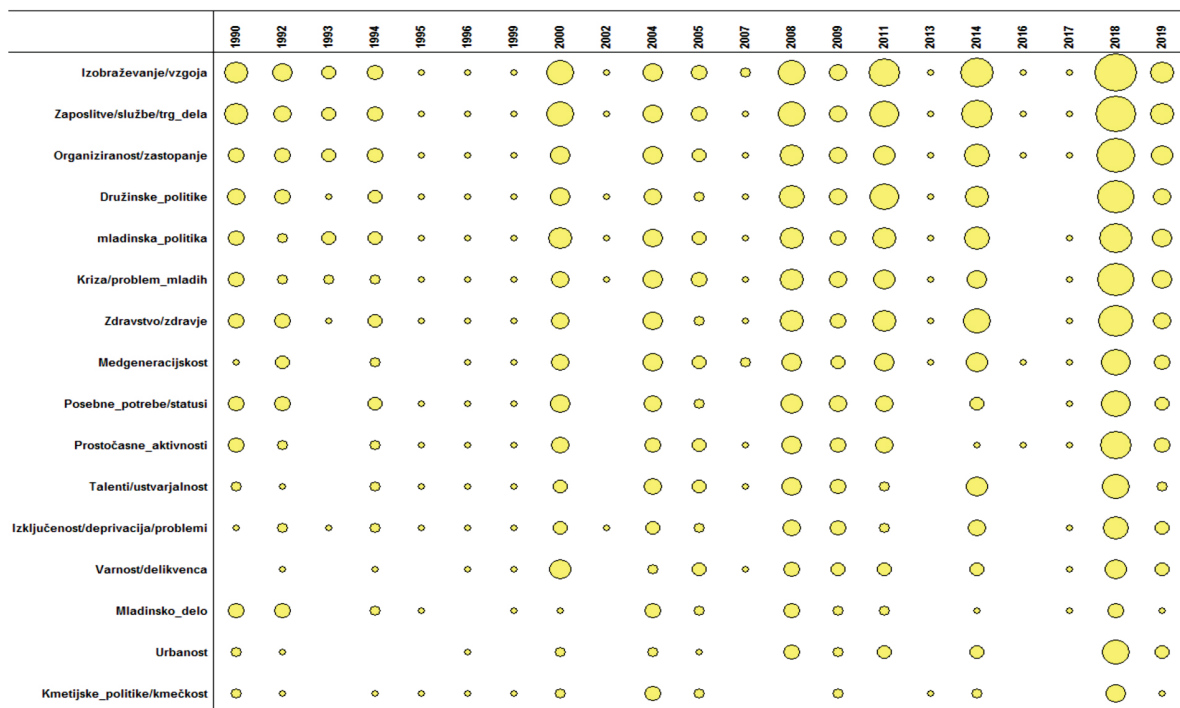
Tretjič, razlike v naslavljanju mladih v programih političnih strank se kažejo tudi med posameznimi političnimi strankami. Na splošno velja, da najbolj uveljavljene stranke z največjo akumulacijo

programske dejavnosti tudi v največji meri omenjajo mlade v povezavi z različnimi temami (glej Sliki 4.1 in 4.3). Pri tem gre omeniti SDS, SD, NSi, Levico, DeSUS, SLS ter tudi LDS (ko gre za obdobje pred letom 2014), ki so v največji meri naslavljale tematike mladih v svojih programih. Pri tem velja poudariti, da so desnosredinske stranke (tj. SDS, NSi, tudi SLS) obravnavale vprašanje mladih v večji meri, kar ni v skladu s pričakovanji, saj naj bi te stranke tradicionalno bolj obravnavale gospodarska kot socialna vprašanja, ki so, ko gre za skupino mladih, najbolj v ospredju. Hkrati je potrebno omeniti, da leve (Levica) oziroma levosredinske stranke (SD, LMŠ) prav tako naslavljajo mlade v precej veliki meri. Na podlagi tega lahko tudi podamo ugotovitev, da ne le tradicionalne stranke v političnem prostoru, temveč tudi najvplivnejše stranke obravnavajo vprašanje mladih v večji meri. Rezultati kažejo, da mlade v povprečju v večji meri obravnavajo stranke z boljšim volilnim izidom, kar nakazuje na dejstvo, da so mladi vendarle družbena skupina, na katero politične stranke z ambicijami prevzema oblasti ali sodelovanja pri njej ne smejo pozabiti (npr. Levica, LMŠ). Ne glede na povedano pa se intenzivnost poudarjanja tematik, ki so povezane z mladimi, med strankami skozi čas spreminja. Če velja, da pri nekaterih strankah ni mogoče opaziti upada v intenzivnosti naslavljanja mladih (SDS, NSi), pa je pri drugih strankah nasprotno. Tako lahko na primeru SD opazimo upad intenzivnosti naslavljanja tematik, ki so povezane z mladimi.

Poleg variacije v intenzivnosti naslavljanja mladih v programih političnih strank se stranke razlikujejo tudi v svojih poudarkih. Na splošno vse obravnavajo tradicionalne teme, ko gre za obravnavo mladih (vzgoja in izobraževanje, zaposlovanje in trg dela, organiziranje in zastopanje), variirajo pa v poudarjanju in intenzivnosti poudarjanja nekaterih nesrediščnih tem. Tako desnosredinske stranke v večji meri obravnavajo mlade v povezavi s kmetijsko politiko in kmečkim življenjem (NSi), talenti in ustvarjalnostjo (NSi in SDS), posebnimi potrebami in statusi ter pristočnimi aktivnostmi (NSi in SDS). Po drugi strani nekatere od levih oziroma levosredinskih strank izpostavljajo manj tradicionalne teme posebnih potreb in statusov (LMŠ), izključenosti in deprivacije mladih ter pristočnih aktivnosti (Levica). Hkrati lahko opazimo, da nekatere nove in neuveljavljene politične stranke naslavljajo mlade kot priložnost za uveljavitev v političnem prostoru in nišo, skozi katero bi se lahko uveljavile na političnem zemljevidu. Primer take je Dobra država, ki na splošno močno obravnava tematike mladih, še posebej pa teme, kjer se lahko

profilira in razločuje bodisi znotraj ideološko podobnih strank (medgeneracijskost) bodisi na ravni celotnega prostora (varnostna vprašanja in delikvenca mladih, mladinska politika, zdravje ter problematika mladih, ki je povezana s krizo). Ob tem naj poudarimo, da mladinsko delo vztraja le še pri SDS, NSi in Levici, pri čemer SDS najbolj intenzivno obravnava to tematiko.

Slika 4.2: Diagram pojavljanja posameznih tem glede na leto objave programa

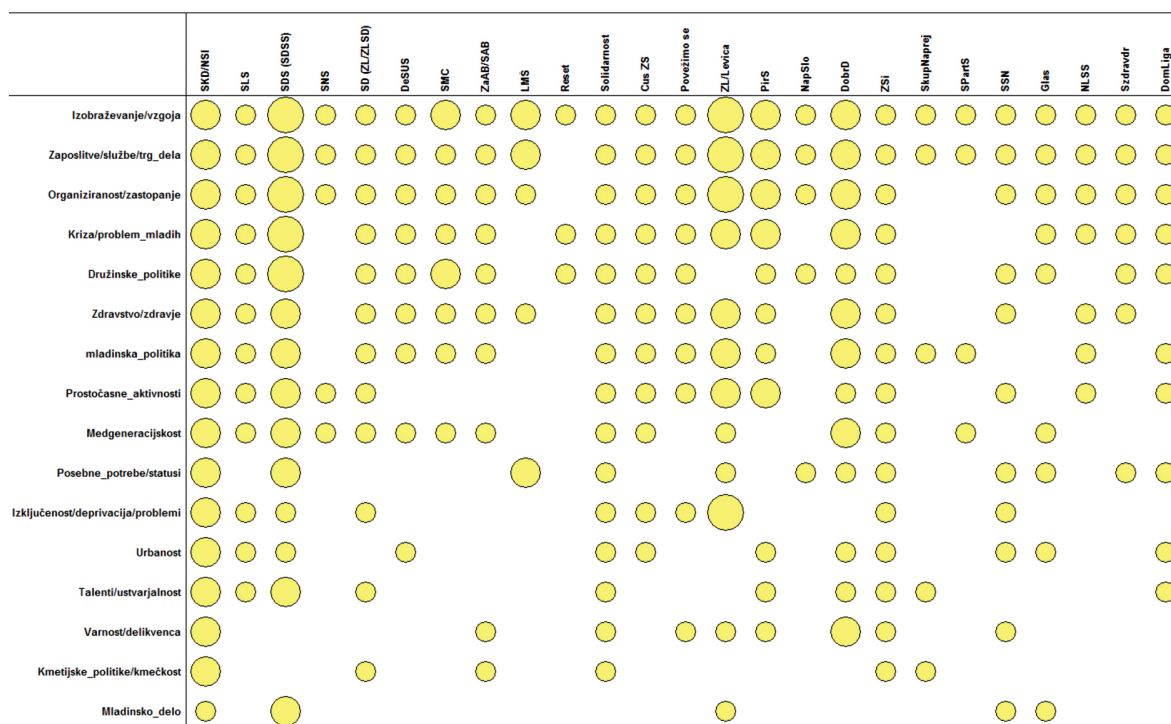

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Zgoraj podanim ugotovitvam pritrjuje tudi vizualizacija rezultatov s pomočjo dvodimenzionalnih zemljevidov, kjer so prikazane vrednosti bližine določenih tem z uporabo večrazsežnostnega lestvičenja (glej Sliko 4.4). Teme, ki se v grafu pojavijo blizu, se ponavadi pojavljajo skupaj v besedilu, medtem ko se teme, ki so med seboj neodvisne ali se ne pojavljajo skupaj, na sliki pojavljajo kot osamljene točke oziroma kvadrati. V skladu s tem lahko potrdimo, da se tradicionalne teme mladih (vzgoja in izobraževanje, zaposlovanje in trg dela, organiziranost in zastopanje mladih) obravnava najbolj pogosto in navadno skupaj, bodisi kot skupek tem v istem delu dokumenta bodisi kot teme, ki se jih zaporedno in sistematično naslavlja v programih strank. To velja do določene mere tudi za soočanje s krizo,

zdravje mladih, družinsko politiko in mladinsko politiko. Kot nekoliko oddaljene teme in s tem na specifičen način izpostavljene s strani različnih strank se kažejo medgeneracijskost, prostočasne aktivnosti, urbanost ter posebne potrebe in statusi, pri katerih tekmujejo nekatere najbolj uveljavljene politične stranke in jih tudi v različni meri izpostavljajo oziroma si jih lastijo. Še posebej pa to velja za varnostna vprašanja in delikvenca mladih, ki si jo v največji meri delita NSi in Dobra država; za izključenost in deprivacijo, ki sta najmočnejše izpostavljeni v programih Levice in NSi; za talente in ustvarjalnost, kar izpostavljata NSi in SDS; za kmetijsko politiko in kmečki način življenja, ki ju najbolj izpostavlja NSi, ter še posebej za mladinsko delo, ki se kaže kot tema v lasti SDS.

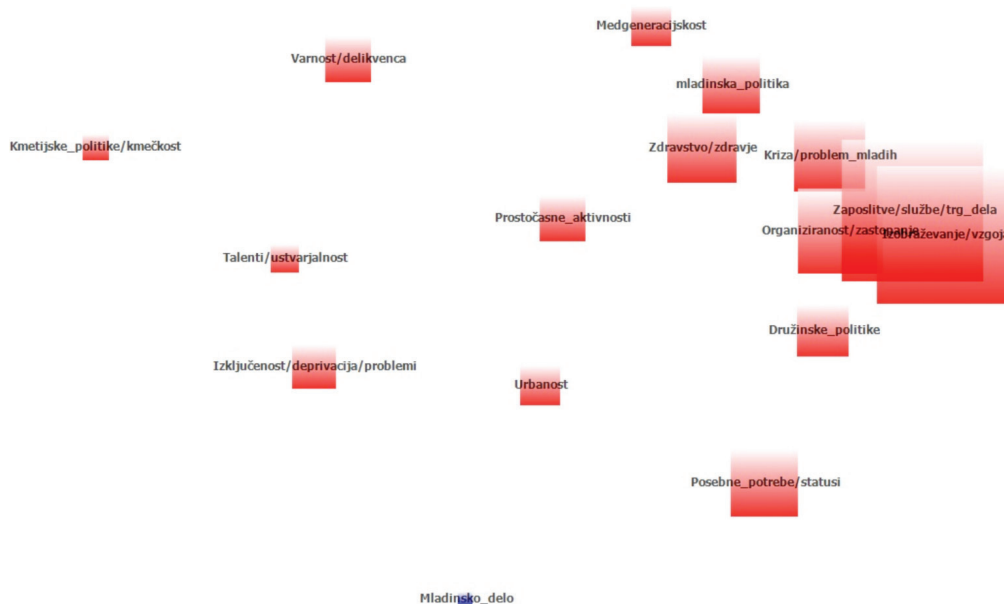
Slika 4.3: Diagram pojavljanja posameznih tem v programih političnih strank v letih od 2015 do 2019

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Slika 4.4: Dvodimenzionalni zemljevid oddaljenosti tem, ki so povezane z mladimi, v programih političnih strank (2015–2019)

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Sklepne ugotovitve

Analiza vsebine programov političnih strank je na splošno pokazala, da politične stranke praviloma mlade obravnavajo, še posebej pa to velja za starejše in uveljavljene stranke, stranke s prejšnjo podporo in oblastnimi ambicijami ter za stranke, ki se želijo z nižnimi pogledi uveljaviti v političnem prostoru. Da bi mlade prezrla, si ne dovoli več skorajda nobena politična stranka, kar je pozitivna ugotovitev; to pa še vedno ne preprečuje, da mladi v političnem procesu ne bi bili instrumentalizirani, obravnavani pokroviteljsko ali kot objekt. Politične stranke predstavljajo svoje poglede na mlade in izzive, s katerimi se soočajo, ter v skladu s tem – nekatere bolj druge manj oprijemljivo – ponujajo tudi javnopolitične rešitve za tovrstna vprašanja. Gledano z vidika teorij strankarskega tekmovanja lahko ugotovimo, da stranke praviloma podajajo svoj pogled na že izpostavljene tematike in le v manjši meri, predvsem ko gre za manjše in še neuveljavljene stranke, poskušajo z uvajanjem novih tematik. Kot pravilna se je pokazala tudi domneva, da uveljavljene politične stranke zmanjšujejo razlike med svojimi programi, ko gre za pokrivanje tem, ki so povezane z

mladimi. Downsova domneva, da stranke zavzemajo stališča do istih vprašanj, pri tem pa si med seboj konkurirajo z jasnimi razlikami pri naslavljanju istih vprašanj, se ni potrdila, saj stranke prevladujoče kažejo podobne poudarke znotraj posameznih tem, kar predvsem priča o veljavnosti teorije izpostavljenosti, ki pravi, da se stranke zavedajo prevladujočega načina naslavljanja določenega problema v družbi, zato ne želijo eksperimentirati z alternativnimi rešitvami. Kaže se namreč t. i. selektivni poudarek, saj stranke z različno intenzivnostjo poudarjajo posamezne teme znotraj polja mladine, v samih rešitvah pa ni velikih razlik. Še več, vidni so tudi obrisi posameznih prilaščanj tematik, ki naj bi jih volivci prepoznali kot še posebej močna polja posameznih strank, kar stranke tudi nakažejo z bolj detajlno obravnavo te tematike. Tako bi lahko dejali, da so prisvojene teme na področju mladine kmetijska politika in kmečko življenje mladih (NSi), varnost in delikvenca mladih (NSi, Dobra država), izključenost in deprivacija (Levica), talenti in ustvarjalnost (SDS in NSi), posebne potrebe in posebni statusi (SDS in NSi), medgeneracijskost (Dobra država, NSi in SDS) ter še posebej mladinsko delo s strani SDS.

Literatura

- Bengtson, Vern L. (1993): Is the “Contract Across Generations” Changing? Effects of Population Ageing on Obligations and Expectations Across Age Groups’. V: Vern L Bengtson (ur.) in W. Andrew Achenbaum (ur.), *The Changing Contract Across Generations*, 3–23. New York: Aldine de Gruyter.
- Beyme, Klaus von (2002): *Transformacija političkih strank*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Bradley, Harriet in Jacques van Hoof (2005): *Fractured Transitions: The Changing Context of Young People’s Labour Market Situations in Europe*. V: Harriet Bradley (ur.) in Jacques van Hoof (ur.), *Young People in Europe: Labour Markets and Citizenship*, 243–57. Bristol: Policy Press.
- Budge, Ian (2001): Validating Party Policy Placements. *British Journal of Political Science* 31 (1): 210–23.
- Budge, Ian in Dennis J. Farlie (1983): *Explaining and Predicting Elections: Issue Effects and Party Strategies in Twenty-Three Democracies*. London, Boston, Sydney: George Allen & Unwin.

- Caul, Miki L. in Mark M. Gray (2000): From Platform Declarations to Policy Outcomes: Changing Party Profiles and Partisan Influence Over Policy. V: Russell J. Dalton (ur.) in Martin P. Wattenberg (ur.), *Parties without Partisans: Political Change in Industrial Democracies*, 208–37. Oxford: Oxford University Press.
- Deželan, Tomaž (2017): Intergenerational Dialogue for Democracy. Dostopno na <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/intergenerational-dialogue-for-democracy.pdf> (7. 5. 2018).
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins.
- The Economist (2016): Generation Uphill, Special Report: The Young. Dostopno na: <https://www.economist.com/special-report/2016/01/21/generation-uphill> (7. 6. 2018).
- Farrell, David M. in Paul Webb (2000): Political Parties as Campaign Organizations. V: Russell J. Dalton (ur.) in Martin P. Wattenberg (ur.), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, 102–28. Oxford: Oxford University Press.
- Goati, Vladimir (2008): *Političke partije i partijski sistemi*. Podgorica: Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore.
- Hart, Roger A. (1992): *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. Florence: UNICEF, International child development centre.
- Harmel, Robert in Kenneth Janda (1994): An Integrated Theory of Party Goals and Party Change. *Journal of Theoretical Politics* 6 (3): 259–87.
- ICPD (International Conference on Population Development) (2014): *Thematic Paper: Leadership and Meaningful Participation*. Dostopno na: http://icpdbeyond2014.org/uploads/browser/files/leadership_and_meaningful_participation.docx (7. 5. 2016).
- Klingemann, Hans-Dieter, Richard I. Hofferbert, Ian Budge, Hans Keman, Torbjörn Bergman, François Pétry, in Kaare Strom (1994): *Parties, Policies, and Democracy*. Boulder: Westview Press.
- Kohli, Martin (2006): Aging and Justice. V: Robert H. Binstock (ur.), Linda K. George (ur.), Stephen Cutler (ur.), Jon Hendricks (ur.) in James Schulz (ur.), *Handbook of Aging and the Social Sciences*, 456–78. San Diego, CA: Academic press.

- Kohli, Martin (2010): *Age Groups and Generations: Lines of Conflict and Potentials for Integration*. V: Jörg Tremmel (ur.), *A Young Generation Under Pressure: The Financial Situation and the "Rush Hour" of the Cohorts 1970–1985 in a Generational Comparison*, 169–85. Berlin: Springer.
- Kranjc, Stane (1990): Programi političnih strank (zvez) in (kon) federalizem. V: Stane Kranjc (ur.) in Berni Strmčnik (ur.), *(Kon) federalizem; večinsko odločanje in konsenz*, 105–18. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Krašovec, Alenka, in Tomaž Deželan (2015): *The Enduring Low Levels of Europeanization of Slovenian Political Parties: Evidence from Election Manifestos*. *Politologický časopis* 22 (2): 127–46.
- Latham, Earl (1964): Party platform. V: Julius Gould (ur.) in William L. Kolb (ur.), *A Dictionary of the Social Sciences*, 484. London: Tavistock Publications.
- Lee, Ronald in Andrew Mason (2014): *Is Low Fertility Really a Problem? Population Aging, Dependency, and Consumption*. *Science* 346 (6206): 229–34.
- Macedo, Stephen, Yvette Alex-Assensoh, Jeffrey M. Berry, Michael Brintnall, David E. Campbell, Luis Ricardo Fraga, Archon Fung, William A. Galston, Christopher F. Karpowitz, Margaret Levi, Meira Levinson, Keena Lipsitz, Richard G. Niemi, Robert D. Putnam, Wendy M. Rahn, Rob Reich, Robert R. Rodgers, Todd Swanstrom in Katherine Cramer Walsh (2005): *Democracy at Risk: How Political Choices Undermine Citizen Participation and What We Can do About It*. Washington, DC: Brooking Institution Press.
- Mair, Peter, Wolfgang C. Müller in Fritz Plasser (2004): *Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets*. London: Sage.
- Martin, Aaron (2012): *Young People and Politics: Comparing Anglo-American Democracies*. Abingdon, New York: Routledge.
- Mills, Melinda in Hans Peter Blossfeld (2009): *Uncertain and Unable to Commit: A Fourteen-Country Comparison of the Impact of Globalization on the Early Life Course*. V: Ingrid Schoon (ur.) in Rainer K. Silbereisen (ur.), *Transitions From Schools to Work: Globalization, Individualization and Patterns of Diversity*, 45–120. Cambridge: Cambridge University Press.

- Norris, Pippa (2000): *A Virtuous Circle: Political Communications in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogris, Albin (1926): *Politične stranke*. Ljubljana: samozaložba.
- Podmenik, Darka (1993): *Programska identiteta slovenskih parlamentarnih strank in volilne odločitve 1990/1992*. V: Adam Frane (ur.), *Volitve po slovensko: ocene, razprave, napovedi*, 53–72. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Popping, Roel (2000): *Computer-assisted Text Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Saldaña, Johnny (2009): *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Scarrow, Susan E., Paul Webb in David M. Farrell (2002): *From Social Integration to Electoral Contestation. The Changing Distribution of Power within Political Parties*. V: Russell J. Dalton (ur.) in Martin P. Wattenberg (ur.), *Parties without Partisans: Political Change in Industrial Democracies*, 129–53. Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, Frank L. (1994): *The Sources of Party Change: The Social Democratic Parties of Britain, France, Germany and Spain*. V: Kay Lawson (ur.), *How Political Parties Work: Perspectives from Within*, 263–83. London: Praeger.

Priloga 4.1: Pogostost omembe tem, povezanih z mladimi, v programih političnih strank od leta 1990 do 2019

	Zaposlitve/ službe/trg dela	Izobra- ževanje/ vzgoja	Organizira- nost/zasto- panje	Posebne potrebe/ statusi	Mla- dinska politika	Zdra- vstvo/ zdravje	Kriza/ problem mladih	Dru- žinske politike	Varnost/ delikven- ca	Prosto- časne aktivnosti	Izključnost/ deprivacija/ problemi	Medge- neracij- skost	Urba- nost	Talenti/ ustvarjal- nost	Mla- dinsko delo	Kmetijske politike/ kmečnost
LDS	709	694	206	183	146	89	117	95	94	42	53	31	24	12	19	1
SSS	4	4		5				2		2						
SDZ	3	2			1									1	1	
SKD/NSI	451	393	97	118	71	75	52	80	14	20	24	27	16	14	11	13
ZSMS	13	23	12	3	2	2	3	1		2			1		13	3
SLS	194	200	41	48	51	59	39	50	10	28	2	3	1	11	10	7
ZELENI	5	4		4		2		2				1			1	
DS	1	3														
SDS (SDSS)	354	394	127	133	72	57	85	47	16	31	15	30	8	16	19	5
SNS	181	166	41	19	21	27	11	8	22	11	6	19		3	1	2
SD (ZL/ZLSD)	370	318	107	48	68	71	61	64	12	11	35	34	14	14	2	5
DeSUS	39	47	9	16	16	12	10	20	3	2	7	10	3	5	3	
SMS	612	474	108	108	131	82	79	28	15	21	25	26	26	12		4
ZARES	38	49	14	6	11	7	8	5		1			1	1		
DL	6	6				1			1							
PS	34	40	5		4	8	4	3		8		6	2			
SMC	108	100	4		6	3	14	23	2			17	13		1	
ZaAB/SAB	51	59	10		2	21	4	9	1		1	3		1		4

Verjamem	43	17	6		3	12	2					9	6		2		
LMS	25	23	6	6		3											
Reset		2					2	2									
Solidarnost	73	132	65	40	16	41	8	8	32	16	57	8	24		8		8
Cus/ZS	9	12	18		3	9	6	3		6	3	3	3				
Povežimo se	26	13	19		4	3	13	3	9	3	3						
ZL/Levica	81	86	24	15	6	24	19		8	28	6	2			1		
PirS	45	27	11		7	6	11	8	3	3			6	1			
NapSlo	2	6	2	4				2									
DobrD	140	70	35	33	18	33	45	17	5	10		13	11	1			
ZSi	68	53	32	33	25	22	26	8	33	17	10	8	9	10			8
SkupNaprej	5	3			1									2			1
SPartS	2	1			1							1					
SSN	12	6	15	9		3		3	6	3	6		3		4		
Glas	28	31	6	5			2	8				1	2		1		
NLSS	18	20	2		3	3	6			1							
Szdravdr	2	3	1	4		2	2	1									
DomLiga	17	14	3	6	3		7	3		1			1	3			

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

Priloga 4.2: Pogostost omembe tem, povezanih z mladimi, v programih političnih strank po letih

	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1999	2000	2002	2004	2005	2007	2008	2009	2011	2013	2014	2016	2017	2018	2019
Izobraževanje/vzgoja	80	81	13	46	19	39	33	496	7	329	97	53	512	310	231	20	188	17	71	709	144
Zaposlitve/sluzbe/ trg dela	66	80	19	42	17	34	21	435	1	380	55	26	625	372	310	26	263	7	53	722	215
Organiziranost/ zastopanje	22	14	9	6	8	22	10	162		69	24	11	144	76	55	2	42	2	15	270	63
Družinske politike	14	16	2	11	5	8	3	49	2	43	6	11	113	25	37	2	26			110	20
Mladinska politika	10	20	4	17	4	7	9	109	1	83	12	10	85	87	42	2	26		5	121	38
Kriza/problem mladih	11	12	4	11	6	5	5	59	1	45	12	5	108	53	19	4	29		17	177	53
Zdravstvo/zdravje	12	20	1	20	4	6	10	58		54	9	4	106	58	43	2	42		19	185	24
Medgeneracijskost	1	5		2		6	3	20		24	7	3	23	17	32	4	27	1	1	57	16
Posebne potrebe/ statusi	28	36		22	2	9	12	143		99	5		140	79	39		9		15	192	16
Prostčasne aktivnosti	6	11		11	1	2	2	31		17	9	5	40	13	14		1	2	22	74	6
Talenti/ustvarjalnost	2	1		3	1	2	2	8		12	4	1	15	11	3		12			34	6
Izključenost/ deprivacija/problemi	3	5	1	2	2	5	2	49	1	23	2		28	18	8		17		1	88	7
Varnost/delikvenca		2		3		10	3	65		6	10	4	52	11	13		5		8	82	12
Mladinsko delo	18	10		6	4		1	13		10	2		9	2	2		1		1	7	1
Urbanost	2	1				2		21		12	1		11	13	5		24			67	9
Kmetijske politike/ kmečkost	7	1		1	1	1	1	2		7	3			2		2	2			29	2

Vir: Lastni prikaz avtorjev na podlagi analize programov strank.

5 OD MIKI MIŠKE, TITA IN DAMJANA MURKA DO IGRE PRESTOLOV IN SLOVENSКИH KOŠARKARJEV: ANALIZA NEVELJAVNIH GLASOVNIC NA PREDSEDNIŠKIH VOLITVAH 2017

Tina Kogovšek in Alenka Krašovec

Uvod

Volitve so tesno povezane s teorijami moderne demokracije, ko se je razvila in uveljavila predstavniška demokracija, imajo pa v predstavniki demokraciji tudi številne in raznolike funkcije, sistemske in personalne (Katz, 2000). Glede na pomembnost volitev v modernih predstavniki demokracijah ne preseneča, da se posebne veje znanosti ukvarjajo s preučevanjem volitev. Področje t.i. volilnih študij je široko in raznovrstno, lahko pa govorimo o vsaj treh velikih skupinah volilnih študij: a) volilne študije, ki se ukvarjajo s preučevanjem institucij, pravil in procesov, ki formalno ali neformalno vzpostavljajo volitve, posamezne elemente volitev in pravila njihovega izvajanja; b) volilne študije, ki se ukvarjajo s preučevanjem in pojasnjevanjem volilnega vedenja volivcev in dejavnikov, ki vplivajo nanj; c) pomemben del volilnih študij pa vedno bolj tvori tudi preučevanje volilnih kampanj – področje, ki ga lahko dejansko umestimo v prvo in drugo omejeno veliko skupino volilnih študij (Wlezien in Franklin, ur., 2002). V presek obeh prvih velikih skupin volilnih študij bi lahko umestili majhno in sorazmerno malo raziskano področje neveljavnih glasovnic na volitvah (Power in Garand, 2007; Ugglja, 2008), tj. glasovnic, na katerih volja volivcev zaradi različnih razlogov ni nedvoumno izražena oziroma izražena volja volivcev ne upošteva pravil glasovanja, ki volitve v posamezni državi vzpostavljajo.

Raziskovalci, ki so se ukvarjali z vprašanjem neveljavnih glasovnic, so se v največji meri osredotočili na preučevanje vzroka neveljavnih glasovnic, ki se raztezajo od institucionalnih dejavnikov, socioekonomskih značilnosti volivcev oziroma okolij, iz katerih volivci prihajajo (npr. izobrazba, stopnja urbanizacije, pismenosti), do neveljavnih

glasovnic kot izraza protestne politike, v manjši meri pa so se sistematično ukvarjali z značilnostmi neveljavnih glasovnic (npr. kategorizacija neveljavnih glasovnic, vsebinska analiza zapisov na neveljavnih glasovnicah).

V prispevku, ki ga zaradi neobstoja tovrstnih študij v Sloveniji¹ lahko označimo za eksploratorno analizo, se bova osredotočili na volitve predsednika Republike Slovenije v letu 2017 in neveljavne glasovnice, oddane v prvem in drugem krogu volitev. Čeprav se bova osredotočili na analizo značilnosti neveljavnih glasovnic, ne bova zanemarili razprave o vzrokih za oddajo neveljavnih glasovnic. Pri tem zaradi različnih razlogov, opredeljenih v nadaljevanju, izhajava iz predpostavke, da so neveljavne glasovnice, oddane na predsedniških volitvah v Sloveniji leta 2017, predvsem izraz protestne politike.² Zaradi sorazmerno močnega občutka državljske dolžnosti kot razloga udeležbe na volitvah (leta 2003 je 66 odstotkov ljudi izjavilo (popolnoma oziroma v veliki meri so se strinjali s trditvijo), da so se volitev udeležili zaradi občutka državljske dolžnosti) v Sloveniji pričakujeva, da bo večina analiziranih neveljavnih glasovnic popolnoma prazna. Stiefbold (1965) je namreč poudaril, da so take neveljavne glasovnice odraz šibke protestne politike oziroma apatije. Ta pa se lahko pojavi tudi v kombinaciji z močnim občutkom državljske dolžnosti ali obveznosti udeležbe na volitvah (Stiefbold, 1965; Hill in Young, 2007). Po drugi strani so druge vrste neveljavnih glasovnic (npr. počekane, z dodanimi slikami, popisane z znaki, s slogani, z izjavami, z obkroženimi več izbranimi odgovori, kot dovoljujejo pravila) odraz večje stopnje protestne politike (Stiefbold, 1965;

1 Na tem mestu želiva opozoriti, da je sočasno z najino idejo, idejo o analizi neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah, imela tudi študentka Vida Božičko. Na to smo bile vse tri opozorjene od odgovorne z ene izmed okrajnih volilnih komisij, na katero smo sočasno naslovile prošnjo za pridobitev kopij neveljavnih glasovnic. Po tej informaciji smo se srečali na Fakulteti za družbene vede in ena izmed avtoric tega članka je pozneje postala tudi somentorica magistrskega dela, ki je bilo končano septembra 2018. Študiji sta si sicer vsebinsko podobni, imata pa nekoliko drugačno metodologijo (vzorec) pa tudi fokus besedila. Hkrati pa v nekaterih segmentih podobni rezultati teh neodvisnih študij nakazujejo na sorazmerno visoko stopnjo veljavnosti ugotovitev.

2 Kot opozarjajo Alvarez et al. (2016), se protestna politika na volitvah lahko izrazi tudi v drugih oblikah in ne samo v obliki oddanih neveljavnih glasovnic; kot primer navedejo glasovanje za t. i. protestne stranke, taktično glasovanje volivcev za manj preferirane stranke, zlasti ob jasnih znakih, da njihove najbolj preferirane stranke kljub temu ne bodo utrpeli prevelikega upada volilne podpore, in tudi organizirano protestno glasovanje.

Hill in Young, 2007; Driscoll in Nelson, 2014) ali – kot pravi Superti (2015) – bolj ‘hrupna’ inačica oddaje prazne glasovnice.

Upošteva je podatke longitudinalne in reprezentativne javnomnenjske raziskave Slovensko javno mnenje o velikem nezadovoljstvu volivcev v Sloveniji z delovanjem demokracije in izvoljenih politikov ter nizkem zaupanju volivcev v politike in politične stranke (glej prispevek Alenke Krašovec in Žive Broder v tej knjigi), a bistveno večjem zadovoljstvu z demokracijo kot sistemom vladavine, pričakujeva, da se bo to odrazilo tudi na analiziranih nepraznih neveljavnih glasovnicah, in sicer tako, da bo na njih slabšalnih oziroma negativnih komentarjev o sistemu in demokraciji bistveno manj, kot pa bo na teh glasovnicah izraženih različnih oblik protesta do ‘ponudbe kandidatov’, s katero so volivci soočeni (npr. izraženo s prečrtano celotno listo kandidatov ali dopisano »nihče«, z dopisovanjem lastnih kandidatov – drugih politikov, različnih zvezdnikov, mitoloških junakov ...). Tak način izražanja protesta s pomočjo neveljavnih glasovnic je kot prevladujočo obliko izpostavila tudi Superti (2016). Hill in Young (2007: 520) pa vseeno opozarjata, da je pogosto težko oceniti, ali na različne načine popisane neveljavne glasovnice odražajo protest proti ponujenim kandidatom, vladi ali so cinizem o politikih in sistemu.

Določnice neveljavnih glasovnic

Kot poudarjata Power in Garand (2007), je bilo v preučevanju volitev veliko prostora in energije namenjene značilnostim ter pomenu institucij, pravil in procesov, ki formalno ali neformalno vzpostavljajo volitve, prav tako pa tudi pojasnjevanju volilnega vedenja volivcev, bistveno manj pa vprašanju, zakaj se volivci vedejo tako, da glede na pravila volitev v določeni državi oddajo neveljavno glasovnico ali – kot pravi Superti (2015: 6) – jo uporabijo v volilno nekonvencionalne namene. Uggla (2008) dodaja, da so bile redke opravljene študije neveljavnih glasovnic v največji meri študije posameznih držav, v manjši meri pa je šlo za primerjalne študije.

A globalni porast števila in deleža neveljavnih glasovnic v odnosu do vseh oddanih glasovnic, zlasti pa stopnja tega porasta (Superti, 2016: 3), so povzročili tudi več zanimanja za preučevanje vzrokov neveljavnih glasovnic. Ob tem je treba dodati, da med državami v pogledu deleža neveljavnih glasovnic od vseh oddanih glasovnic obstajajo velike razlike (Power in Garand, 2007; Driscoll in Nelson,

2014), ne gre pa zanemariti tudi razlik, ki se v tem pogledu zgodijo skozi čas znotraj posameznih držav. Ugglá (2008) ob tem izpostavi, da je na splošno večji delež neveljavnih glasovnic mogoče zaslediti v mladih demokracijah, manjšega pa v etabliranih demokracijah, pa čeprav je tudi v teh viden porast deleža takih glasovnic.

Analiza dozrajšjih raziskav o vzrokih neveljavnih glasovnic pokaže, da med raziskovalci glede tega ni konsenza. To ni presenetljivo tudi zato, ker so raziskovalci svoja raziskovanja pogosto zastavili metodološko zelo različno. Power in Roberts (1995: 819) pa opozarjata še, da imajo raziskave o vzrokih neveljavnih glasovnic, pa čeprav so metodološko zelo različno zastavljene, eno skupno glavno pomanjkljivost, in sicer to, da so predvsem makro analize, medtem ko dejansko ni sistematičnih raziskav, ki bi omogočile pojasnitev vzroka oddaje neveljavnih glasovnic z individualnega zornega kota.

Kljub tem razlikam in opozorilom o pomanjkljivostih raziskav lahko izpostavimo tri glavne skupine preučevanih dejavnikov neveljavnih glasovnic, ob čemer nekateri avtorji (npr. Stiefbold, 1965; Power in Roberts, 1995; Power in Garand, 2007) opozarjajo tudi, da pogosto le kombinacija skupin dejavnikov lahko zadovoljivo pojasni neveljavne glasovnice.

Prvo veliko skupino dejavnikov neveljavnih glasovnic lahko opišemo kot *institucionalne dejavnike*. Tu je najpomembnejše vprašanje obveznosti ali prostovoljnosti volilne udeležbe. Veliko raziskav izrazito pritrudi temu, da je več neveljavnih glasovnic mogoče zaslediti v državah z obvezno volilno udeležbo kot v sistemih, v katerih je udeležba na volitvah formalno opredeljena predvsem kot pravica in ne dolžnost (McAllister in Makkai, 1993; Power in Roberts, 1995; Power in Garand, 2007; Superti, 2016).

Tudi vrsta volilnega sistema se je znašla med pomembnimi institucionalnimi dejavniki neveljavnih glasovnic, a pri tem dejavniku je pomembna zlasti povezava volilnega sistema s kompleksnostjo glasovnice oziroma strukturo glasovanja (Power in Roberts, 1995; Taylor, 2012; Pachon et al., 2017) – večja kot je kompleksnost glasovnice oziroma bolj ko se oddaljujemo od kategoričnega glasovanja (Rae, 1967), večja je verjetnost, da bo volivec naredil napako ali pa nad glasovnico obupal in oddal prazno. To je lepo potrdila analiza spremembe glasovnice in obsega neveljavnih glasovnic na volitvah v Kolumbiji (Pachon et al., 2017). Že pred desetletji pa je Mott (1926) izpostavil, da dolžina izkušenj volivcev z obstoječim volilnim sistemom oziroma s strukturo glasovanja vpliva na delež neveljavnih

glasovnic, in dodal, da vsaka sprememba volilnega sistema oziroma strukture glasovanja med volivce vnaša določeno zmedo. Po drugi strani pa sta Kimball in Kropf (2005) pokazala, da tudi oblikovanje glasovnice (čitljivost glasovnice in navodil na njej, položaj navodil o tem, kdaj je glasovnica neveljavna, in navodil, kako narediti glasovnico veljavno, ter obrazložitve ali opozorila o tem, kdaj bo glasovnica neveljavna) vpliva na to, ali bodo volivci oddali veljavno ali neveljavno glasovnico.

Posamezne raziskave so preučevale tudi (morebitni) vpliv nekaterih drugih institucionalnih dejavnikov, npr. (ne)obstoja dvodomnosti parlamenta, tesnost volilnega tekmovanja, pomembnost volitev glede na značilnost političnega sistema, a nekatere na koncu izpostavile dvom o (veliki) pomembnosti teh institucionalnih dejavnikov na oddajo neveljavnih glasovnic.

Zanimivo je, da so Alvarez et al. (2016) opozorili na problem neveljavnih glasovnic, ki so posledica napak pri uporabi volilnih naprav za oddajo glasu, Aldashev in Masstrobuoni (2010) pa navajata ugotovitve Ansolabehereja in Stewarta III., da pri uporabi volilnih naprav za oddajo glasu zaradi napak pri uporabi teh naprav pride do večjega deleža neveljavnih glasovnic kot pri uporabi 'klasičnih', tj. papirnatih glasovnic. To sta potrdila tudi Sinclair in Alvarez (2004).

Druga večja skupina dejavnikov neveljavnih glasovnic vključuje *socioekonomske značilnosti* volivcev oziroma okolij, iz katerih volivci prihajajo (npr. izobrazba, stopnja urbanizacije, pismenosti). Te dejavnike kot izrazito pomembne poudarjajo Mott (1926), McAllister in Makkai (1993), Power in Roberts (1995), Sinclair in Alvarez (2004), ki ugotavljajo, da je v okoljih z večjim deležem volivcev z nižjo stopnjo izobrazbe, pismenosti, urbanizacije oziroma kjer je stopnja družbene marginalizacije višja, več tudi neveljavnih glasovnic. Avtorji poudarjajo, da v okoljih z višjo stopnjo marginalizacije obstaja pomanjkanje znanja, informacij, izkušenj in političnih veščin volivcev, zato volivci pogosto nenamerno oddajo neveljavne glasovnice. Ti dejavniki so še pomembnejši v okoljih z visoko kompleksnostjo glasovnice oziroma strukturo glasovanja (McAllister in Makkai, 1993; Hill in Young, 2007; Driscoll in Nelson, 2014). To pa pomeni, da se tesno prepletata dve skupini vzrokov neveljavnih glasovnic.

Tretja večja skupina dejavnikov pa neveljavne glasovnice vidi kot izraz *protestne politike*. Superti (2015: 3) na podlagi različnih podatkov celo trdi, da so dandanes neveljavne glasovnice bolj razširjena oblika političnega protesta, kot se splošno verjame, češ da vključujejo več

ljudi kot pa različne tradicionalne oblike protesta. S svojimi raziskavami dokazuje, da so neveljavne glasovnice kanal političnega izražanja in zlasti orodje političnega protesta, ki je poznan že od konca 19. stoletja (Superti, 2016). Da neveljavne glasovnice niso novo orodje političnega protesta, se strinjata tudi Obradovic – Wochnik in Wochnik (2014). Poleg navedenih raziskovalcev neveljavne glasovnice kot orodje za izražanje političnega protesta izrazito vidijo tudi Stiefbold (1965), Zulfikarpasic (2001, v Uggla, 2008), Uggla (2008) ter Alvarez et al. (2016). Obradovic - Wochnik in Wochnik (2014) pa poudarjata tudi, da so neveljavne glasovnice kot orodje protesta skoraj ignorirane, kar pa ne preseneča, saj so navadno v javnosti nevidna oblika protesta. Pri neveljavnih glasovnicah kot orodju oziroma izrazu protestne politike gre za vdor nekonvencionalne politične participacije v strukturirano, konvencionalno politično participacijo oziroma za sodelovanje v formalnem procesu, ko volivci z neveljavnimi glasovnicami spodkopavajo njegova pravila in normeter ga tako sabotirajo (Obradovic - Wochnik in Wochnik, 2014: 813, 828).

Zanimivo je mnenje Zulfikarpasica (2001: 247 v Uggla, 2008), da so neveljavne glasovnice kot izraz protestne politike nekje na pol poti med volilno abstinenco in participacijo, medtem ko Uggla (2008: 1148) pravi, da so korak na poti k volilni abstinenci volivcev. McAllister in Makkai (1993), Power in Roberts (1995) ter Power in Garand (2007) pa izpostavijo, da je oddaja neveljavne glasovnice v državah z obvezno volilno udeležbo edina mogoča oblika zakonitega protesta na volitvah, saj je umik v volilno abstinenco zakonsko sankcioniran. Zelo jasno stališče o razliki med volilno abstinenco in oddajo neveljavne glasovnice imata Obradovic - Wochnik in Wochnik (2014), saj pravita, da prva kaže na nezainteresiranost ali apatijo volivca, druga pa je oblika aktivnega izražanja mnenja.

Tako kot veliko drugih zgoraj izpostavljenih avtorjev tudi Superti (2015; 2016) neveljavne glasovnice poveže s socioekonomskimi značilnostmi volivcev oziroma z okolji, iz katerih volivci prihajajo, a v nasprotju z njimi trdi, da je več neveljavnih glasovnic kot izraz protestne politike mogoče zaslediti v okoljih z bolj (politično) izobraženimi volivci. Driscoll in Nelson (2014) prav tako menita, da so neveljavne glasovnice kot orodje političnega protesta značilnost politično bolj izobraženih oziroma sofisticiranih volivcev.

Pri pojasnjevanju neveljavnih glasovnic kot izraza protestne politike je pomembno metodološko vprašanje, kako lahko ločimo neveljavne glasovnice kot akt namernega delovanja (protesta) od

neveljavnih glasovnic kot akta nenamerne delovanja oziroma volivčeve napake (Alvarez et al., 2016). Da je težko potegniti jasno ločnico med takimi vrstami neveljavnih glasovnic, opozarjajo McAllister in Makkai (1993), Power in Garand (2007) pa tudi Driscoll in Nelson (2014: 547), ki ob tem opozarjata, da če vse neveljavne glasovnice brez kritične distance označimo za akt namernega delovanja oziroma izraz protesta, zanemarjamo možnost tega, da so se volivci v volilnem procesu nenamenoma in zaradi različnih vzrokov tako zmedli, da so oddali neveljavno glasovnico, po drugi strani pa obstoji nevarnost sistematičnega podcenjevanja nezadovoljstva volivcev, če vse neveljavne glasovnice interpretiramo kot samo napake volivcev.

Večjih težav s tovrstnim razločevanjem neveljavnih glasovnic nimata Ugglá (2008) in Superti (2016), ki trdita, da je prazne neveljavne glasovnice težko pripisati čemu drugemu kot zavestni odločitvi volivca, da izrazi protest. Superti (2016) doda, da pri drugih vrstah neveljavnih glasovnic obstaja možnost, da gre za napako volivca, a vseeno verjame, da je največji delež neveljavnih glasovnic izraz političnega protesta. S tako delitvijo in z razumevanjem posameznih vrst neveljavnih glasovnic se ne strinjata Driscoll in Nelson (2014), saj so po njunem prepričanju prazne neveljavne glasovnice posledica pomanjkanja (političnih) informacij, ignorance volivcev ali njihove apatije, druge vrste neveljavnih glasovnic pa so jasen izraz nezadovoljstva oziroma političnega protesta.

Čeprav McAllister in Makkai (1993) kot vzrok neveljavnih glasovnic poudarjata socioekonomske značilnosti volivcev oziroma okolij, iz katerih volivci prihajajo, in tako kot vzrok neveljavnih glasovnic izpostavljata napako volivcev, vseeno poudarjata, da je ob namerni oddaji neveljavne glasovnice glavni vzrok za tako dejanje želja izraziti politični protest. Tak izraz protesta pa je odsev nezadovoljstva s političnim položajem, ki volivcem ponuja (pre)malo učinkovite izbire v pogledu politikov ali politik, je pa tudi izraz nezadovoljstva z delovanjem sistema ali pa je kombinacija vsega tega (Power in Garand, 2007; Ugglá, 2008). Vsekakor pa je dejstvo, da če se volivci udeležijo volitev in na njih svoj glas namerno 'vržejo stran', znak, da je treba neveljavne glasovnice razumeti kot politično informativna orodja (Driscoll in Nelson, 2014).

Družbeni in politični kontekst ter neveljavne glasovnice v Sloveniji

Ustava iz leta 1991 je opredelila predsednika Republike Slovenije kot individualnega nosilca (dela) oblasti v Sloveniji, ki ima v parlamentarnem sistemu formalno šibke in predvsem simbolične funkcije ter vlogo, čeprav so te ustavno določene funkcije in vloga v nekaterih razmerah lahko tudi zelo pomembne. Predsednik Republike Slovenije ima petletni mandat in je lahko največ dvakrat zaporedoma izvoljen na ta položaj. Čeprav ima predsednik Republike Slovenije v normalnih razmerah predvsem formalno šibke in simbolične funkcije ter vlogo, je izvoljen na neposrednih volitvah.

Za izvolitev predsednika Republike Slovenije se uporablja volilni sistem absolutne večine, se pravi, da je izvoljen kandidat, ki na volitvah dobi vsaj 50% + 1 glas oddanih glasov. Če noben kandidat ni dobil potrebne večine glasov, se glasovanje ponovi med samo dvema kandidatom, ki sta v prvem krogu glasovanja dobila največ glasov. Ponovno glasovanje je opravljeno najpozneje 21 dni po prvem glasovanju. V Sloveniji sta bila dva kroga volitev predsednika Republike Slovenije izvedena v obdobju volitev od leta 2002 do leta 2017.

Če je vrstni red kandidatov na glasovnici v prvem krogu določen z žrebom na Državni volilni komisiji, sta kandidata v drugem krogu na glasovnici navedena po vrstnem redu glede na dobljeno število glasov pri prvem glasovanju.

V Sloveniji se kot neveljavne glasovnice štejejo vse glasovnice, na katerih volja volivcev zaradi različnih razlogov ni nedvoumno izražena oziroma izražena volja volivcev ne upošteva pravil glasovanja, ki volitve vzpostavljajo.

Upošteva je podatke Inštituta za demokracijo in pomoč pri volitvah (IDEA, 2018), lahko rečemo, da je – primerjalno gledano – delež neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah v Sloveniji kontinuirano sorazmerno nizek.

V nasprotju z globalnim trendom porasta deleža neveljavnih glasovnic v odnosu do vseh oddanih glasovnic (glej Superti, 2016) v Sloveniji lahko govorimo o upadanju tega deleža do volitev 2007, pozneje pa o njegovi ciklični izmenjavi (majhnega) porasta in upada. A na predsedniških volitvah z izvedenima dvema krogoma volitev vidimo večji delež neveljavnih glasovnic v drugem krogu posameznih volitev, kot je bil delež takih glasovnic v prvem krogu teh volitev. Kot

so poudarili Alvarez et al. (2016), to ni presenetljivo, saj več volivcev v drugem krogu raje kot da izbere enega izmed preostalih dveh kandidatov, svoje nezadovoljstvo s preostalo ponudbo kandidatov izrazi z oddajo namerno neveljavne glasovnice.

Tabela 5.1: Delež neveljavnih glasovnic od vseh oddanih glasovnic na volitvah predsednika Republike Slovenije v obdobju 1992–2017 (v %)

	I. KROG	II. KROG
1992	2,8	
1997	2,1	
2002	1,3	1,3
2007	0,5	1,0
2012	1,3	2,1
2017	0,7	1,3

Vir: Uradni list Republike Slovenije, 60/1992; 76/1997; 103/2002; 109/2002; Državna volilna komisija Arhiv 1992–2017.

Čeprav so, kot smo videli, različni avtorji pogosto pojasnjevali večji ali manjši delež neveljavnih glasovnic v nacionalnem, deloma pa tudi v mednarodno primerjalnem kontekstu s socioekonomskimi značilnostmi volivcev oziroma okolij, iz katerih volivci prihajajo, je tovrstno makro analizo v Sloveniji težko narediti, saj je Slovenija kljub določenim razlikam med njenimi posameznimi teritorialnimi deli še vedno država s sorazmerno majhnimi razlikami v izobrazbeni strukturi in stopnji urbanizacije v jasno zamejenih teritorialnih skupnostih, medtem ko o nepismenosti v Sloveniji dejansko ne moremo govoriti.

Po drugi strani pa žal ne obstajajo javnomnensjske raziskave, ki bi sistematično povpraševale volivce po značilnosti oddaje njihovega glasu na volitvah (oddal veljavno ali neveljavno glasovnico) in omogočile analizo povezanosti med oddajo (ne)veljavne glasovnice ter socioekonomskimi značilnostmi volivcev oziroma okolij, iz katerih prihajajo, ali pa med oddanimi (ne)veljavnimi glasovnicami ter protestno politiko volivcev z individualnega zornega kota, tako kot sta to lahko naredila (kot ena redkih) Driscoll in Nelson (2014) na primeru volitev v Boliviji.

Glede na stabilnost institucionalne ureditve volitev predsednika Republike Slovenije, prav tako pa tudi njegovih ustavno določenih funkcij ter vloge, institucionalni dejavniki v študiji primera Slovenije

ne morejo biti vzrok za nihanje deleža neveljavnih glasovnic oziroma značilnosti teh glasovnic na predsedniških volitvah.

Struktura glasovnice vse od prvih predsedniških volitev leta 1992 naprej od volivca zahteva kategorično glasovanje (Rae, 1967), tj. da glasuje samo za enega kandidata, in sicer tako, da obkroži številko pred njegovim imenom in priimkom. Tako lahko rečemo, da kompleksnost glasovnice oziroma struktura glasovanja na predsedniških volitvah v Sloveniji ni (pomemben) vzrok oddaje neveljavne glasovnice. Da je možnost napake in tako nenamerne oddaje neveljavne glasovnice v večinskih volilnih sistemih s kategoričnim glasovanjem majhna, sta prepričana tudi McAllister in Makkai (1993).

Po drugi strani pa se je v širšem družbenem in zlasti političnem kontekstu Slovenije v dobrih dveh desetletjih spremenilo več stvari, med drugimi tudi na primer zaupanje ljudi v politične institucije in politike, zadovoljstvo ljudi z delovanjem demokracije, njihov interes za politiko itn. Kot razkrivajo podatki raziskave Slovensko javno mnenje, longitudinalne in reprezentativne raziskave javnega mnenja, zaupanje ljudi v politične institucije in politike vse od začetka 90. let 20. stoletja do danes ni bilo nikoli visoko, a vseeno je mogoče skozi čas videti (izrazit) padec zaupanja v politike in najpomembnejše politične institucije – državni zbor, politične stranke in tudi v predsednika Republike Slovenije, čeprav je ta tradicionalno deležen najvišje stopnje zaupanja med omenjenimi političnimi institucijami (glej prispevek Alenke Krašovec in Žive Broder v tej knjigi). Poleg tega tudi zadovoljstvo ljudi z delovanjem demokracije ni visoko, kritično nizke ravni tega zadovoljstva za delovanje demokratičnega sistema pa so bile zaznane v času največje ekonomske in finančne krize (2009–2013) (Krašovec in Johannsen, 2016). Čeprav se je zadovoljstvo z delovanjem demokracije v zadnjih letih nekoliko povečalo, so to še vedno zelo nizke ravni. Kljub nizkemu zadovoljstvu z delovanjem demokracije pa slovenska populacija ne vidi alternative v ukinitvi demokratičnega sistema in njegove nadomestitve z močnim voditeljem, medtem ko se ji ideja o tehnokratskih voditeljih ne zdi tako (zelo) slaba, saj jo je v obdobju 1995–2017 podpiralo med 70 in 80 odstotki ljudi – tudi to pa je indikator kritike delovanja politikov, različnih vlad in političnih strank (Johannsen in Krašovec, 2017).

V takih okoliščinah je utemeljeno izhajati iz prepričanja, da v Sloveniji neveljavne glasovnice lahko vidimo in razumemo predvsem kot izraz protestne politike.

Značilnosti neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah leta 2017

Za analizo značilnosti neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah leta 2017 v Sloveniji sva na podlagi slučajnega sistematičnega vzorca iz vsake volilne enote izbrali tri volilne okraje oziroma okrajne volilne komisije (skupaj torej 24)³ in jih z dopisom prek elektronske pošte zaprosili za pridobitev kopij neveljavnih glasovnic na voliščih znotraj delokroga posamezne izbrane okrajne volilne komisije. Na najino prošnjo so se odzvali v 19 okrajnih volilnih komisijah, pri čemer so nama iz vsake volilne enote kopije neveljavnih glasovnic poslali iz vsaj ene zaprosene okrajne volilne komisije oziroma volilnega okraja. Število neveljavnih glasovnic na področjih posameznih okrajnih volilnih komisij, ki so nama posredovale njihove kopije, je bilo zelo različno – od 20 do več kot 200 v posameznem krogu volitev. Dodatno so se volilni okraji, za katere so nama okrajne volilne komisije posredovale kopije neveljavnih glasovnic, razlikovali tudi po številu volilnih upravičencev, tj. od dobrih 8.000 do dobrih 25.000 volilnih upravičencev.

Kvantitativna analiza teh glasovnic je narejena na osnovni opisni ravni (absolutne frekvence in odstotki posameznih vrst neveljavnih glasovnic). Pri kvalitativni analizi pa sva podrobneje analizirali neveljavne glasovnice, ki niso bile popolnoma prazne, ki niso bile samo prečrtane (prečrtani vsi kandidati) in kjer ni bilo samo obkroženih več kandidatov. V nadaljnji analizi sva take glasovnice najprej razdelili v dve večji skupini: tiste z dopisanimi oziroma alternativnimi kandidati ter tiste z dopisanim besedilom, dodanimi risbami in s čačkami. Znotraj teh dveh skupin sva z odprtim kodiranjem, brez vnaprejšnjega analitičnega okvira, opravili podrobnejšo tematsko analizo, katere rezultat je tipologija različnih odzivov volivcev. Zlasti pri taki vrsti neveljavnih glasovnic je namreč v največji meri mogoče pričakovati vsebinsko izražanje protestne politike.

Kvantitativna analiza neveljavnih glasovnic

Skupaj je bilo analiziranih 1.261 neveljavnih glasovnic iz I. kroga predsedniških volitev in 2.062 neveljavnih glasovnic iz II. kroga.

³ V politološkem in pravnem pogledu je Slovenija za volitve predsednika Republike Slovenije le ena volilna enota, v tehnično-izvedbenem pogledu pa se volitve izvedejo v 8 volilnih enotah, pri čemer je vsaka volilna enota razdeljena na 11 volilnih okrajev.

Tabela 5.2: Število in delež različnih kategorij analiziranih neveljavnih glasovnic⁴

	I. KROG		II. KROG	
	število	odstotek	število	odstotek
Popolnoma prazne glasovnice	186	14,8	225	10,9
Prečrtane glasovnice (prečrtani vsi kandidati)	609	48,3	1167	56,6
Več obkroženih kandidatov	145	11,5	0	0
Vsi obkroženi kandidati oziroma oba kandidata v II. krogu	105	8,3	391	19,0
Dopisani kandidati	190	15,1	242	11,7
Dopisano besedilo	184	14,6	259	12,6
Risba	56	4,4	64	3,1
Čačka	3	0,2	10	0,5
Neveljaven kandidat na uradni prazni glasovnici	3	0,002	56	2,7
Lastna glasovnica	0	0	1	0,1
Skupaj	1261	117,4	2062	117,2

Vir: Lastna analiza avtoric.

Kot vidimo v Tabeli 5.2, večino (kar okoli polovico vseh) analiziranih neveljavnih glasovnic v I. in tudi II. krogu volitev predstavljajo prečrtane glasovnice. Popolnoma praznih neveljavnih glasovnic je bilo, upoštevaje močen občutek državljske dolžnosti kot razloga volilne udeležbe, 'le' slabih 15 (I. krog) oziroma 11 odstotkov (II. krog) analiziranih neveljavnih glasovnic. Sorazmerno veliko je bilo neveljavnih

⁴ Skupni odstotek presega 100 %, ker so nekatere glasovnice štete večkrat. V določenem številu neveljavnih glasovnic se namreč pojavljajo različne kombinacije, kot so na primer prečrtana glasovnica z dopisanim besedilom, prečrtana glasovnica z obkroženimi več ali vsemi kandidati ali celo kompleksnejše variante, na primer prečrtana glasovnica z dopisanim kandidatom, besedilom in z risbo ali obkroženi in prečrtani vsi kandidati ter dopisano besedilo, kandidat in risba (različnih kombinacij analiziranih neveljavnih glasovnic je bilo v I. krogu 22, v II. pa 20). Analiziranih neveljavnih glasovnic z različnimi kratko predstavljenimi kombinacijami je bilo v I. krogu 186 (tj. 14,8 % vseh analiziranih neveljavnih glasovnic v tem krogu), v II. krogu pa 327 (tj. 15,9 % vseh analiziranih neveljavnih glasovnic v tem krogu). Ne nezanemarljivo število volivcev se torej odloči svoje mnenje oziroma protest izraziti na kompleksnejši način. Ne glede na krog volitev se najpogosteje pojavljajo kombinacije med kategorijama 'prečrtani vsi kandidati' in 'dopisano besedilo' – takih je bilo 44,1 % vseh kombiniranih neveljavnih glasovnic v I. krogu in 35,8 % v II. krogu volitev. Sledijo kombinacije med kategorijama 'prečrtani vsi kandidati' in 'dopisani kandidat' (takih je bilo 12,4 % analiziranih kombiniranih neveljavnih glasovnic v I. krogu in 18,6 % analiziranih kombiniranih neveljavnih glasovnic v II. krogu) ter hkrati 'prečrtani vsi kandidati' in 'vsi obkroženi kandidati' (6,5 % v prvem in 19,9 % v drugem krogu).

glasovnic z vsemi obkroženimi kandidati (8,3 odstotka v I. krogu) oziroma obema kandidatom (19,0 odstotka v II. krogu). V kvantitativnem pogledu je bilo sorazmerno veliko tudi neveljavnih glasovnic, ki so imele dopisane kandidate (15,1 odstotka v I. in 11,7 odstotka v II. krogu) oziroma so imele dopisano besedilo (14,6 odstotka v I. krogu in 12,6 odstotka v II. krogu). Sorazmerno malo pa je bilo analiziranih neveljavnih glasovnic z risbo oziroma s čačko (manj kot 5 odstotkov v posameznem krogu). V II. krogu volitev je prišlo tudi do posebnosti, ki jo lahko umestimo v kategorijo 'lastna glasovnica', konkretno glasovnico pa bi mogoče lahko označili za neke vrste politično-umetniški performans, saj vsebuje umetniško fotografijo in lastno besedilo (glej Prilogo 5.3).

Kot razkrivajo podatki v Tabeli 5.2, razmerja med različnimi kategorijami analiziranih neveljavnih glasovnic glede na krog volitev niso zelo različna.

Skladno z najinimi pričakovanji je analiza pokazala, da so volivci z neveljavnimi glasovnicami izražali predvsem nezadovoljstvo s ponudbo kandidatov, saj so v pomembni meri prečrtali vse kandidate oziroma celotno glasovnico ali pa dopisali svoje kandidate (takih glasovnic je bilo v I. krogu skupaj namreč 63 odstotkov od vseh analiziranih neveljavnih glasovnic, v II. krogu pa celo 67 odstotkov).

Kvalitativna analiza – dopisani oziroma alternativni kandidati

Pogled na dopisane kandidate, ki so jih volivci dodajali po svojem navdihu ali preferencah⁵, razkriva zelo raznolik nabor alternativnih kandidatov in jih je mogoče razvrstiti v nekaj vsebinskih kategorij (glej Prilogo 5.1), dovršen del tovrstnih odzivov pa kaže tudi na zelo pester in simbolno pomensko zelo bogat nabor alternativnih kandidatov.

Ena izmed pričakovanih kategorij so gotovo alternativna **politična imena**. Pojavljajo se tuji (npr. Angela Merkel, Donald Trump, Vladimir Putin Legend) in domači politiki (npr. Luka Mesec, Alenka Bratušek, g. Türk⁶, Bosko⁷, pri čemer se volivci ne omejujejo

5 Pri tem se z vprašanjem, kje na glasovnici so bili dopisni kandidati oziroma karakterji, nisva posebej ukvarjali, čeprav bi bilo to lahko tudi pomembno, npr. če bi bili dopisani kandidati oziroma karakterji ob imenih posameznih kandidatov, bi to lahko pomenilo tudi izražanje komentarja volivca o tem realnem kandidatu.

6 Verjetno je mišljen nekdanji predsednik Republike Slovenije Danilo Türk.

7 Domnevava, da je mišljen (takratni) piranski župan Peter Bossman.

le na žive oziroma aktualne politike, ampak tudi na pokojne ali ne več aktivne politike (npr. Ivan Kramberger, Janez Drnovšek, Tito Ivan Oman, Milan Kučan). Dalo bi se tudi reči, da so nekateri predlogi lahko (z našega, ne pa nujno volivčevega vidika) interpretirani kot pretežno pozitivni (npr. Angela Merkel, Ivan Kramberger, Ivan Oman) ali pa ambivalentni (npr. Donald Trump, Tito ali Milan Kučan). Med nekajkrat dopisanimi kandidati je mogoče opaziti take, ki so v javnosti navadno percipirani kot močne osebnosti oziroma voditelji ne glede na to, ali so izpostavljeni kot pozitivne ali negativne osebnosti, npr. Marija Terezija, Angela Merkel, Donald Trump, Mao Cetung, Vladimir Putin, Dalaj Lama, Kim Džong Un, papež Frančišek.

Posebna kategorija pozitivno orientiranih kandidatov so **religiozno** ali **duhovno** obarvani predlogi (na primer Kristus Kralj, Gospod Jezus Kristus, Angel neskončne ljubezni).

Pomembna kategorija alternativnih kandidatov so očitno **junaški, uporniški karakterji**, med katere sodijo realne zgodovinske osebe (Matija Gubec, Che Guevara) in (pretežno) slovenske mitske (npr. Martin Krpan, Kralj Matjaž, Kekec)⁸ ali izmišljene figure (npr. Batman, Superman). Nekateri filmski igralci sami po sebi zaradi svojih vlog poosebljajo tip junaka, ki zmore premagati vse težave (npr. že pregovorni Chuck Norris – včasih zapisan kar fonetično Čak).

Kako pomembno ali navdihujoče je lahko za volivce **aktualno dogajanje**, razkriva dejstvo, da so se med dopisanimi kandidati kar nekajkrat znašli košarkarji oziroma njihov trener, ki so septembra 2017 postali evropski prvaki (Goran Dragić, Luka Dončić, Igor Kokoškov). Da so (nekdanji) športniki oziroma športni funkcionarji in njihovi uspehi tisti, s katerimi se Slovenci lahko identificirajo ali pa so na njihove dosežke ali lastnosti ponosni in jih vidijo kot junake, razkrivajo tudi naslednji dopisani kandidati: Boki (vzdevek košarkarja Boštjana Nachbarja), Srečko Katanec, Peter Prevc, Aleksander Čeferin, Andrea Massi, ne gre pa spregledati niti omemb nogometašev Marcosa Tavaresa, Lionela Messija, Neymarja.

Odsev aktualnega trenutka so tudi nekateri trenutni **popkulturni fenomeni**, dopisani na glasovnicah, kot je na primer serija knjig in TV-nadaljevanka Igra prestolov (npr. Jon Snow, Daenerys Targaryen, Stannis Barratheon the true king, ki bi se jih tudi dalo

8 A tudi tu je konotacija lahko ambivalentna – Martin Krpan kot tihotapec ali Kekec v pomenu naivneža.

označiti kot vsaj pretežno »dober voditeljski potencial«, čeprav so kot karakterji ambivalentni).

Očitno volivci pri iskanju alternativnih kandidatov niso pozabili niti na **risanke**, (**otroške**) **knjige oziroma stripe** ter njihove junake; tako so med dopisanimi kandidati na neveljavnih glasovnicah večkrat omenjeni Miki Miška, Jaka Racman pa tudi Pujsa Pepa, Alan Ford, Spongebob⁹, Maček Muri, Strippy, Harry Potter, Bacek Jon, Hrabri Mišek, Telebajski, Palček Smuk, Ata Smrk, Odie, Peter Pan, Lolek in Bolek, Pipi (z dopisom »Melkijad je stric iz ozadja«). Ta kategorija dopisanih kandidatov je dejansko najobsežnejša, lahko pa rečemo, da so ti predlogi večinoma zelo verjetno mišljeni kot duhoviti ali zafrkantski in cinični predlogi kandidatov. Za nekatere bi lahko rekli, da veljajo za izrazito pozitivne (pravične, poštene, plemenite itn.) karakterje (npr. Pika Nogavička, Vinetou) ali izrazito negativne in avtoritarne (npr. Darth Vader, Sauron).

Kot alternativni kandidati se pojavljajo tudi nekatere druge realne osebe, kot so domači in tuji **umetniki** (Nick Cave, Svetlana Makarovič, Andrej Rozman - Roza, Lemmy is god (pokojni vodja skupine Mötörhead Lemmy Kilmister), Johann Sebastian Bach) pa tudi **medijske osebe** oziroma **liki** (Miha Brajnik, Damjan Murko, Miha Deželak, Stevica iz Loznica (karakter s kanala YouTube), Rok »The Preacher« Tomažin (fitneser, oddaja Od težaka do junaka), Birko (zafrkantski izmišljeni karakter na eni izmed komercialnih radijskih postaj) ali **intelektualci** (Slavoj Žižek, Andrej Rozman - Roza¹⁰, Sokrat). Tudi v tem primeru bi lahko za nekatere rekli, da gre predvsem za cinične, zafrkantske predloge (npr. Damjan Murko, Birko).

Kot nedvoumno **zafrkantske** ali **cinične**, mogoče tudi **duhovite** predloge kandidatov lahko označimo na primer dopisana imena, kot so Janko Mauretanko, Nakito Mičiči, Lepi Lepotec, Jurč Smurč, Polentojedožerka, patička in podobni.¹¹ Precej obširen nabor pred-

9 V slovenski različici Spuži Kvadratnik.

10 Andrej Rozman - Roza je pred volitvami zbiral podpise podpore, ki bi mu omogočili kandidaturo na volitvah, a te podpore ni pridobil v zadostni meri. V kontekstu analiziranih neveljavnih glasovnic pa je zanimiv kot primer izrazito lokalnega fenomena, saj se kot dopisani kandidat pojavlja v ljubljanskih volilnih okrajih in nikjer drugod. Podobno se kot dopisani kandidat v drugem krogu predvsem na Obali pojavlja Boris Popovič.

11 Nekateri neveljavne glasovnice kažejo tudi na neko igrivost, saj se imena rima-jo ali uporabljajo šaljive reference iz te (potica kandidatke prvega kroga Angelce Likovič) ali drugih političnih kampanj (»Za patička gre« kot parafraza referendumskega gesla »Za otroke gre«). Za podobno parafrazo (majica Nisem

logov te vrste mogoče kaže na v javnosti precej razširjeno podobo politike kot cirkusa, neresnega šova, ki ne rešuje realnih problemov običajnih ljudi. To kažejo tudi sorazmerno pogoste oznake dejanskih kandidatov kot »klovnov« ali drugače smešnih/zasmehovanih likov (npr. Lolek in Bolek, A je to?, iz Pike Nogavičke opica Gospod Ficko itn.)

Precej obsežen je tudi nabor kandidatov, za katere bi se dalo iz imen sklepati, da gre za 'navadne' državljane, ki so verjetno **znanci**, **prijatelji** ali **sorodniki** volivcev.¹²

V **II. krogu** se med dopisanimi kandidati večkrat pojavljajo tudi **kandidati** in **kandidatke** iz I. kroga volitev, pri čemer prevladujejo tisti, ki so v javnosti najpogosteje percipirani kot kandidati desnega političnega spektra (npr. Romana Tomc, Ljudmila Novak, Suzana Lara Krause) in bi lahko rekli, da so torej volivci zavestno vztrajali pri kandidatu, ki se mu ni uspelo uvrstiti v II. krog volitev. Ob tem je nekaj neveljavnih glasovnic, na katere so volivci morali zapisati svoj izbor (volivci iz tujine) med dvema kandidatoma v II. krogu, a gre verjetno v teh primerih za volivčevo napako, saj so zapisali npr. Boris Pahor.

Zanimivo kategorijo analiziranih neveljavnih glasovnic predstavljajo t.i. **abstraktni** kandidati, ko so volivci s svojim posegom na glasovnici v resnici razkrivali osebne oziroma značajske (zlasti pozitivne) lastnosti ali uspehe, ki si jih želijo oziroma jih pričakujejo pri kandidatih na volitvah (npr. »drzna in modra Slovenka«, »normalen kandidat«, »pošten, odločen, razgledan kandidat«, »človek, ki preživi družino z minimalno plačo«).

---

volil_a teh volov tednika Mladina) gre tudi pri besedilu »Ne bom volil teh volov.«, »Kdo bo volil te vole.« ali »Na teh volitvah sami voli.« Parafraza znanege gesla iz polpretekle zgodovine (Smrt fašizmu, svoboda narodu) je tudi geslo »Smrt komunizmu, svoboda ljudem.«

¹² Zaradi varovanja zasebnosti konkretnih imen ne navajamo.

Kvalitativna analiza – vsebinska analiza neveljavnih glasovnic z dopisanim besedilom, dodanimi risbami ali s čačkami

Med analiziranimi neveljavnimi glasovnicami je bilo v posameznem krogu volitev okoli 20 odstotkov takih, ki so imele dopisano besedilo, dodano risbo ali čačko oziroma kombinacijo teh elementov. Sklicujoč se na Stiefbolda (1965), bi – upoštevaje ta podatek – lahko govorili o sorazmerno visoki stopnji protestne politike med slovenskimi volivci.

Analiza te kategorije neveljavnih glasovnic razkriva tudi heterogenost motivov in naracije tovrstne protestne politike, ki se giblje od izražanja (sorazmerno) nevtralnih do negativnih oziroma jeznih in ciničnih občutkov pa tudi vulgarnih izrazov, a to ni slovenska posebnost, saj sta Rosenthal in Sen že leta 1973 identificirala več takih glasovnic v Franciji (v Kselman in Niou, 2011).

Čeprav je kategoriziranje motivov in naracije te kategorije neveljavnih glasovnic težko, sva se s premislekom vseeno odločili za nadaljnjo členitev glasovnic z dopisanim besedilom, dodanimi risbami ali s čačkami.¹³ Treba pa je poudariti, da te, nadalje členjene kategorije niso ekskluzivne in se sorazmerno pogosto prekrivajo oziroma je posamezne na tak način izražene odzive volivcev težko uvrstiti v eno samo kategorijo, kar je rezultat večplastnosti simbolnih pomenov jezika. Tako je neki odziv lahko (sorazmerno) nevtralen, korekten, a ga podkrepitev na primer s klicajem uvrsti tudi v kategorijo jeznih. Uporaba vulgarnih izrazov ga uvrsti v kategorijo jeznih in vulgarnih. Prav tako lahko nekatere dopise, slike ali čačke razumemo kot izraz jeze, lahko so pa tudi humorni ali ambivalentni (sprožajo hkrati pozitivne in negativne odzive).

Dopisana besedila

Dve največji kategoriji odzivov volivcev na neveljavnih glasovnicah te vrste bi lahko poimenovali kot (sorazmerno) nevtralne in jezne oziroma cinične.

V kategoriji (**sorazmerno**) **nevtralni** odzivi je mogoče ugotoviti, da so volivci tudi v tem primeru na različne načine v zelo pomembnem obsegu izrazili predvsem nezadovoljstvo s ponujeno izbiro kandidatov (v I. in II. krogu volitev), ne pa toliko s samim sistemom volitev oziroma z demokracijo. Nezadovoljstvo s 'ponudbo kandidatov' se izraža skozi dopisana besedila ali izjave, kot so »Ni

---

13 Celoten nabor tovrstnih odzivov vsebuje Priloga 5.2.

primerne kandidata«, »Ni izbire«, »Ne«, »Nič«, »Noben kandidat ni vreden mojega zaupanja«, »Žalostno«, »Nihče si ne zasluži funkcije«, »Nobeden me ni prepričal«, »Žal ni kandidata, ki bi prepričal z vsebino«, »Dajte pametne kandidate!«, »Noben kandidat ni vreden mojega zaupanja«, »Oba kandidata sta neprimerna«, »Nimam koga volit!«, »To ni to ...«, »Neustrezni kandidati! Nočemo neumnega predsednika!«, »Drzna in modra Slovenka«.

Vredno je omeniti tudi, da so volivci glasovnico kar pogosto sami eksplicitno opredelili za neveljavno, saj so nanjo napisali »neveljavna glasovnica« ali »neveljavno«.

Je pa v kategorijo (sorazmerno) nevtralnih dopisanih besedil, deloma pa tudi med (sorazmerno) umirjene ali (konstruktivne) predloge za spremembo sistema verjetno vseeno mogoče uvrstiti nekatere predloge oziroma izražen odnos do različnih vidikov delovanja države oziroma sistema, iz katerih veje tudi nezadovoljstvo s sistemom volitev oziroma z demokracijo, npr. »Denar znanosti ne volitvam«, »Uredite plačilni promet, spremenit(e) ustavo«, »Vrnite predsedniku države UGLED!«, »Naj ima predsednik več moči. Potem se ga voli«, »Ukinitev funkcije predsednika države«, »Ni potrebe po tej funkciji«, »Državljska nepokorščina«.

Jezni oziroma **cinični** (v I. in II. krogu volitev) odzivi se v dopisanih besedilih odražajo na zelo raznolike načine, najpogosteje pa je to izraženo z vsebino dodanega besedila in dikcijo zapisa, na primer: »Skrajen čas, da se nehate zajebavat!«, »Lutkovno gledališče, ne volitve!«, »Paraziti!«, »Katastrofa«, »Banda pokvarjena«, »Farsa!«, »Ne glede na to, kdo bo izvoljen, bo v državi še vedno isto sranje!«, »Te volitve so farsa! Ta družbeni sistem ubija dobro v ljudeh«, »Škoda 2 milijonov«, »Igre je konec«, »Ne se hecat! Vrnite nam državo!«, »Dovolj vas imam«, »Končajte s to farso demokracije, volilna udeležba je dokaz za to!«.

Če so to primeri, v katerih vidimo določeno nezadovoljstvo s sistemom, z volitvami oziroma demokracijo, pa je tudi v tej kategoriji dopisanih besedil mogoče videti izraz nezadovoljstva (na jezen oziroma ciničen način) s ponujeno izbiro kandidatov na volitvah, na primer: »Vsi so osli«, »Klovni« (glej Prilogo 5.4), »Sami neznalci, nemoralni bedaki. To je farsa! To ni nobena izbira!«, »Vrhovni poveljnik vojske?!«, pri Pahorju dopisano »Priučen klovn«, pri Šarcu pa »Šolan klovn«, »Ta izbira je absurd!!!«, »Kreteni«, »Luftarja«, »Dajte se zresnit! Želimo intelekt«.

Pri primerjavi obeh krogov volitev pa v tem primeru pri II.

krogu vidimo, da se pojavlja bistveno več dopisanih besedil oziroma komentarjev, ki preostala kandidata označujejo kot »komunajzarja«, Kučanova človeka in podobno (»Oba iz Kučanove štale«, »Lustracija komunistov«, »Kar Milanček naj bo«, »Komunistov ne volimo«, ob kandidatih zapis »Kučanova klo(v)na«, narisane petokrake zvezde ob obeh kandidatih itn.). V tem smislu bi torej lahko rekli, da so v II. krogu več jeze in nezadovoljstva verjetno kazali volivci bolj desne politične usmeritve, ki so v II. krogu po lastni percepciji ostali brez izrazito 'svojega' kandidata.

Volivci so svojo jezo in nezadovoljstvo izražali tudi z **vulgarizmi**, najpogosteje je v različnih variantah narisana penis, pojavljajo se tudi zapisi, kot so »Izbira težka med gnojem in drekom«, »Krava« pri imenih nekaterih kandidat in podobno. Poleg tega pa volivci lahko svojo jezo še poudarijo na različne načine, kot so eden ali več klicajev, vprašaj in klicaj, pisanje dela besedila z velikimi črkami ali podčrtovanje besedila.

Dodane risbe ali čačke

Med vsemi analiziranimi neveljavnimi glasovnicami je bil delež takih z dodanimi risbami in s čačkami zelo majhen. Kot smo že omenili zgoraj, je bil najpogosteje v različnih variantah narisana penis, bistveno redkejši so **duhoviti, smešni, navihani** ali preprosto bolj **pozitivni** slikovni odzivi. Ti zadnji odzivi volivcev so se na neveljavnih glasovnicah pogosto odrazili z risbami smeškov, rožic ali srčkov, nalepljenimi slikami risanih junakov (»Vote for »Spongebob« ali Garfielda in Odieja, prelepljenima čez kandidata – glej Prilogo 5.5), risbami možicev, zmajev, živali, tudi rakete, ki naj odpelje kandidata z enosmerno vozovnico na Luno, in tako so volivci svoja tovrstna občutja pogosto poudarili z nejezikovnimi elementi, predvsem risbami. Ne gre pa spregledati tudi zapisov, kot je »Mal sončka na deževen dan.« z dodanim smeškom in s soncem ter druge.

Posebej pa velja izpostaviti nekaj neveljavnih glasovnic, ko so volivci z risbo – obkrožitvijo dela imena in dela priimka enega izmed kandidatov v II. krogu – v obliki srčka izpisali alternativno politično ime (glej Prilogo 5.6).

Zadnjo kategorijo pa smo poimenovali »**drugo**«, v katero smo razvrstili odzive (dopisana besedila, dodane risbe in čačke), ki jih je zelo težko kategorizirati v katero koli kategorijo. Med take sodijo na primer »a/a«, »Pa krdana tud.«, prazen krogec, »Jugoslavija, moja dežela«, »Kajkavci so Slovenci.«, znak za anarhijo in podobno.

Čeprav je na neveljavnih glasovnicah, tudi zaradi njihove protestne narave, težko najti sporočila volivcev, ki bi jih označili za pozitivna, meniva, da vsaj za nekatere lahko rečemo, da so v osnovi pozitivno ali humorno naravnani, nekatera pa lahko označimo za humorna sporočila s še vedno določeno protestno noto, na primer »Upam na boljše čase! Pa lep dan komisiji« z dodanima risbama smeškov, »Žal mi je, ker nas, Slovence, domoljube, prav vsi kandidati razdvajajo. Upam, da bo prišel čas, ko se bomo lahko skupaj veselili in poenotili.« »Mojega glasu ne dobi nobeden. Čestitam pa jima za korektno kampanjo.«, »Ne morem se odločit za nobenega od kandidatov, vendar želim vseeno rečt, da verjamem v demokracijo.« z dodano risbo smeška.

Zaključek

Kot sva že zapisali, v Sloveniji ni podatkov¹⁴, ki bi omogočili argumentirano analizo in razpravo o vzrokih ali motivih volivcev za oddajo neveljavne glasovnice na volitvah, zato je, kot opozarjata Hill in Young (2007), včasih težko oceniti, ali neveljavne glasovnice, zlasti pa te, ki vsebujejo dopisana besedila, dodane risbe ali čačke, odražajo protest proti kandidatom, vladi ali so cinizem oziroma protest proti politikom in sistemu. Opravljena analiza vzorca neveljavnih glasovnic na predsedniških volitvah v Sloveniji je vseeno razkrila, da je prevladujoči del neveljavnih glasovnic treba videti zlasti kot izraz protestne politike zaradi politične situacije, ki volivcem ponuja malo (učinkovite) izbire med kandidati, v manjši meri pa (kot sva tudi predvideli) kot izraz protesta zoper sistem ali demokracijo kot sistem vladavine – volivci so namreč v zelo veliki meri dopisali 'svoje' kandidate, prečrtali celotno listo kandidatov ali pa dodali različne dopise na glasovnicah v slogu »nihče« oziroma »ni izbire«. Pa vendar, dopisi kandidatov oziroma alternativni kandidati volivcev, zlasti tisti, ki so percipirani kot močne osebnosti oziroma voditelji (Tito, Trump, Putin idr.), vsaj posredno razkrivajo tudi določeno nezadovoljstvo z obstoječim demokratičnim sistemom in neko težnjo k drugačnemu

14 Na primer anketnih podatkov, pri čemer bi anketirance povprašali tudi o tem, ali so na zadnjih volitvah oddali neveljavno glasovnico, in to spremenljivko primerjali z drugimi spremenljivkami, kot so posameznikov odnos do politike, kandidatov, političnega sistema, posameznikove demografske lastnosti (npr. spol, starost, izobrazba) itn.

sistemu. To potrjujejo tudi nekateri novejši podatki longitudinalne javnomnenjske raziskave Slovensko javno mnenje.

Tovrstne kvalitativne analize neveljavnih glasovnic, čeprav jih je sorazmerno malo glede na vse oddane glasovnice, so nosilci informacij, tudi v kombinaciji s podatki o volilni (ne)udeležbi, stanju demokracije, (ne)zadovoljstvu ljudi s stanjem v državi, zato so take analize, čeprav ne vplivajo na porazdelitev moči ali volilni izid, pomembne (Driscoll in Nelson, 2014).¹⁵

Rezultati najine analize, ki razkrivajo nezadovoljstvo volivcev predvsem s ponujeno izbiro kandidatov na volitvah, odpirajo vprašanje, ali bi v Sloveniji kazalo razmisliti o možnosti, ki jo nekatere države poznajo – da bi namreč volivci lahko na glasovnici izbrali tudi t. i. možnost NOTA (None of the Above – nihče izmed napisanih kandidatov). Kot pravijo Damore et al., (2012), bi taka možnost volivcem omogočila, da zelo jasno pošljejo signal o protestnem glasovanju oziroma nezadovoljstvu s ponujeno izbiro kandidatov.

Na podlagi eksploratorne kvalitativne analize neveljavnih glasovnic v Sloveniji se odpira še nekaj dodatnih možnosti raziskovanja, kot na primer še podrobnejša vsebinska in kontekstualna analiza t. i. kombiniranih neveljavnih glasovnic (z dopisanimi besedili, dodanimi risbami itn.), ki verjetno predstavljajo kompleksnejšo obliko protestne politike, podrobnejša analiza glasovnic z več obkroženimi kandidati – katere so kombinacije obkroženih kandidatov in kaj nam te povedo o vsebini protesta, ne nazadnje pa tudi primerjalna analiza neveljavnih glasovnic na različnih volitvah v Sloveniji.

Literatura

Aldashev, Gani in Giovanni Mastrobuoni (2010): Invalid Ballots and Electoral Competition. Collegio Carlo Alberto. Dostopno na: <https://www.carloalberto.org/assets/working-papers/no.153.pdf> (1. 11. 2019).

Alvarez, Michael R., D. Roderick Kiewiet in Lucas Nunez (2016): A Taxonomy of Protest Voting. Prispevek pripravljen za Annual Meeting of the Conference on Elections, Public Opinion and Parties. University of Kent, 9. do 11. september 2016.

---

15 Poskus politizacije neveljavnih glasovnic kot izraza protestne politike je bilo mogoče videti v predlogih, podanih med predsedniškimi volitvami v Franciji leta 2017, da bi se neveljavne glasovnice nekako upoštevale.

- Damore David F., Mallory M. Waters in Shaun Bowler (2012): Unhappy, Uninformed, or Uninterested? Understanding “None of the Above” Voting. *Political Research Quarterly* 65(4): 895–907.
- Driscoll, Amanda in Michael J. Nelson (2014): Ignorance or Opposition? Blank and Spoiled Votes in Low-Information, Highly Politicized Environments. *Political Research Quarterly* 67(3): 547–61.
- Hill, Lisa in Sally Young (2007): Protest or Error? Informal Voting and Compulsory Voting. *Australian Journal of Political Science* 42(3): 515–21.
- Johannsen, Lars in Alenka Krašovec (2017): Democratic Critique and Development: In Search of Responsiveness. *Teorija in praksa* 54(posebna številka): 45–59.
- Katz, S. Richard (2000): Functions of Elections. V Richard Rose (ur.), *International Encyclopedia of Elections*, 135–41. London: Macmillan.
- Kimball David C. in Martha Kropf (2005): Ballot Design and Unrecorded Votes on Paper-Based Ballots. *Public Opinion Quarterly* 69(4): 508–29.
- Krašovec, Alenka in Lars Johannsen (2016): Recent Developments in Democracy in Slovenia. *Problems of Post-Communism* 63(5–6): 313–22.
- Kselman, Daniel in Emerson Niou (2011): Protest Voting in Plurality Elections: A Theory of Voter Signaling. *Public Choice* 148(3–4): 395–418.
- McAllister, Ian in Toni Makkai (1993): Institutions, Society or Protest? Explaining Invalid Votes in Australian Elections. *Electoral Studies* 12(1): 23–40.
- Mott, Rodney L. (1926): Invalid Ballots Under the Hare System of Proportional Representation. *The American Political Science Review* 20(4): 874–82.
- Obradovic-Wochnik, Jelena in Alexander Wochnik (2014): Invalid Ballots and the »Crisis of Representative Democracy«. Re-inventing Protest at the 2012 Serbian Elections. *East European Politics and Societies and Cultures* 28(4): 808–35.
- Pachon, Monica, Royce Carroll in Hernando Barragan (2017): Ballot

- Design and Invalid Votes: Evidence from Colombia. *Electoral Studies* 48: 98–110.
- Power, Timothy J. in J. Timmons Roberts (1995): Compulsory Voting, Invalid Ballots and Abstention in Brazil. *Political Research Quarterly* 48(4): 795–826.
- Power, Timothy J. in James C. Garand (2007): Determinants of Invalid Voting in Latin America. *Electoral Studies* 26(2): 432–44.
- Rae, Douglas (1967): *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven: Yale University Press.
- Sinclair, D. E. »Betsy« in Michael R. Alvarez (2004): Who Overvotes, Who Undervotes, Using Punchcards? Evidence from Los Angeles County. *Political Research Quarterly* 57(1): 15–25.
- Stiefbold, Rodney P. (1965): The Significance of Void Ballots in West German Elections. *The American Political Science Review* 59(2): 391–407.
- Superti, Chiara (2015): Vanguard of the Discontents: Blank and Null Voting as Sophisticated Protest. Working Paper. Dostopno na: <http://scholar.harvard.edu/files/csuperti/files/supertibnvpaper.pdf> (1. 11. 2019).
- Superti, Chiara (2016): The Blank and Null Vote. An Alternative Form of Democratic Protest? Working Paper. Dostopno na: http://scholar.harvard.edu/files/csuperti/files/blankasprotest_final.pdf?m=1455298855 (1. 11. 2019).
- Taylor, L. Steven (2012): Colombian Voters and Ballot Structure: Error, Confusion and/or “None of the Above”. *The Latin Americanist* 56(4): 111–30.
- Uggla, Frederik (2008): Incompetence, Alienation, or Calculation? Explaining Levels of Invalid Ballots and Extra-Parliamentary Votes. *Comparative Political Studies* 41(8): 1141–64.
- Wlezien, Christopher (ur.) in Mark N. Franklin (ur.) (2002): *The Future of Election Studies*. Oxford: Pergamon.

Viri

- Državna volilna komisija (2018): Arhiv volitev Predsednika Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-predsednika-rs> (1. 11. 2019).

Uradni list Republike Slovenije (1992): 60/1992

Uradni list Republike Slovenije (1997): 76/1997

Uradni list Republike Slovenije (2002): 103/2002

Uradni list Republike Slovenije (2002): 109/2002

Priloga 5.1: Alternativni predlogi kandidatov po kategorijah

Politiki

domači: Josip Broz Tito (7), Tito, Josib Broz – Tito, Ivan Oman, Milan Kučan (4), Ivan Kramberger (2), Boris Kidrič, Janez Drnovšek, Luka Mesec (večkrat), Bosko (Piranski župan?), Andrej Čuš
tuji: Donald Trump (2), Mao Cetung, Angela Merkel, Vladimir Putin Legenda, Jose Alberto Mujica Cordano, Kim Jong Un

Športniki, športni delavci

Luka Dončić, Goran Dragić (4), Igor Kokoškov (2), Boki (vzdevek Boštjana Nachbarja), Srečko Katanec, Neymar, Lionel Messi

Junaški/uporniški karakterji

Chuck Norris (8), Jon Snow, Daenerys Targaryen, David Hassellhoff, Deadpool, Dana Scully, Bud Spencer, Matija Gubec (simbol upora proti eliti), Che Guevara (podobno kot Gubec), Deadpool, Dana Scully, lahko tudi kot zafrkancija, cinizem – nekateri napisani pred imeni kandidatov, drugi pod pravim imenom kandidata

Izmišljeni karakterji

negativci: Darth Vader, Sauron, Botra Pehta

smešni: Jaka Racman, Miki Maus, Sepletinšek, Ivan Serpentinšek, Stripy

pozitivci: Superman + Spiderman, Pika Nogavička, ET, Harry Potter, E.T. vesoljček, Batman, Ali G (Sasha Baron Cohen), Lolek in Bolek, Ata Smrk, Mungo, Nodi, Garfield in Odie, Birko, Baldrick (iz serije Črni gad?), Pujsa Pepa, Spongebob, Alan Ford, Vinetou, Bacek Jon, Škrat, Hrabri mišek, Telebajski, Pipi (Melkijad je stric iz ozadja), Palček Smuk, gospod Ficko, Rdeča kapica, Sneguljčica, Popeye, HRH Visočanska (His/Her Royal Highness) – se pokriva z zafrkancijo, cinizem, Kuštumej, Peter Pan

Zafrkancija, cinizem

Damjan Murko, Janko Mauretanko, Nakito Mičiči, Šonzi, Polentoje-dožerka, muca, A je to???, Forest Gump, patička, Jurč Smurč, jaz, moj muc, Olimpija – Maribor 3:0, panda, Yolo z macolo, Lepi lepotec; Prej je bila UDBA – zdaj pa tojkuni, Marko Bušalov podpiram lokalne klovne (očitno nek vaški karakter z Jezerskega), znak za anarhijo

Abstraktni kandidat

nekdo drug, drugo, normalen kandidat, NN, Pošten, odločen, razgledan kandidat, »xx, yy – moralna avtoriteta«, neko iz mase, Angel neskončne ljubezni (lahko tudi pozitivna konotacija), Knez, Človek, ki preživi družino z minimalno plačo, Da + prazen krogec, xy, neka druga budala

Medijske/znane osebe

Miha Brajnik, Damjan Murko, Birko (zafrkantski medijski karakter na Radiu Antena), Miha Deželak, Rotovnik, Stevica iz Loznica (youtube), Rok Tomažin The Preacher (fitneser, oddaja Od težaka do junaka), Dominik Kozarič, Jožko Joras, Alenka Godec, Lionel Messi, DJ JaJe

Dejanski kandidati, ki pa niso prišli v 2. krog

Romana Tomc (se izrazito pojavlja večkrat kot drugi izmed teh), Angelca Likovič, Maja Makovec Brenčič, Suzana Lara Krause, Ljudmila Novak (tudi relativno pogosta), Andrej Šiško, Boris Popovič

Verjetni prijatelji, znanci

52 takih imen

Percipirani kot dobri in/ali močni voditelji

Papež Janez Francišek, Dalai Lama

Slovenski mitološki junaki

Kralj Matjaž, Martin Krpan, Kekec, Peter Klepec, Kryawell; lahko tudi kot cinizem, zafrkancija

Duhovite

9001., Vegeta, Pipi (Melkijad je stric iz ozadja), Se pogovarjata 2 moki: »Ti pa nisi čist gladka«!, Sneguljčica + lep dan + smeško + srček, Tito in Miki Miška + smeško

Umetniki

Nick Cave, Svetlana Makarovič, Bach, Johann Sebastian Bach, Andrej Rozman Roza, Young Dagger Dick (floridski rapper), Lemmy is god, Mišo Kovač, Ivan Cankar

Aktualni popkulturni fenomen (Game of Thrones)

Jon Snow, Daenerys Targaryen, Stanis Barratheon the true king

Intelektualci

Slavoj Žižek; Andrej Rozman Roza, Sokrates

Drugi politiki, ki niso kandidirali

Luka Mesec (večkrat), Bosko (Piranski župan?), Jani Moderndorfer, Andrej Čuš, (Danilo) g. Türk, Alenka Bratušek

Pozitivni karakterji

Gospod Jezus Kristus, Papež Janez Francišek; Kristus Kralj ob obkroženi številki 1 nad kandidatoma

Priloga 5.2: Dopisani komentarji, dodane risbe ali čačke na neveljavnih glasovnicah po kategorijah

PRVI KROG

(Relativno) nevtralni

Dajte pametne kandidate!

Noben ne zadovoljuje!

nobeden ne »nečitljivo«

nihče (6)

Nihče si ne zasluži te funkcije

Ni primernega kandidata/kandidatke (6)

Še nebo joče

Nobeden (!) (2)

Zresnite se

Ja volim samo sebe

Nobenega

Dopisana (in obkrožena) št. 10 (8)

Nobeden me ni prepričal

Nihče ni kandidat za predsednika

Nobenega! Itak bo izvoljen tov. Maneken

nekdo drug

Nobeden ni za to skrbijo le zase
Ne (5)
Noben kandidat ni primeren za predsednika države
Za narodov blagor!
Te volitve so farsa! Ta družbeni sistem ubija dobro v ljudeh!
? (2) (v različnih variantah: narisano čez kandidate, ob kandidatih ipd.)
Normalen
Prečrtan Pahor + dopisano Nič nič
Nihče od kandidatov ni primeren za predsednika.
Ni izbire
Nič (2)
Ena velika žalost + žalostni smeško
Drzna in modra Slovenka
Niste zaslužni
ga ni!
Neopredeljen (2)
Noben kandidat ni vreden mojega zaupanja
Nihče ni vreden mojega glasu!
Vsi neuporabni + podčrtano
Nihče žal ni moj kandidat! Se vidimo naslednjič (rahlo nečitljivo)
Pod obkroženo petokrako zvezdo dopisan Josip Broz Tito
Nick Cave + srček namesto zaporedne številke (2)
zelo slaba izbira, rada bi volila koga drugega
Neveljavna glasovnica; neveljavno (4)
Žalostno!/Žalost (2)
Nič od naštetega; Vsi kandidati obdani z zavitim oklepajem, zraven
piše Ojoj in slikica možica s pokonci lasmi.
Nobenga
Drugo (3)
Se ne strinjam s pogledi kandidatov. Nobeden mi ni všeč
Neustrezni kandidati! Nočemo neumnega predsednika!
Nihče žal
Nobenega od zgoraj naštetih kandidatov ne želim za predsednika
Republike Slovenije
Nihče od navedenih ni primeren za dostojno opravljanje
predsedniške funkcije!
xx, yy – moralna avtoriteta
Nihče od navedenih hočemo Rožo
Neko iz mase
Koga?

Nihče/nobeden od navedenih/našteti (4)
Da in prazen krogec
Noben kandidat ni primeren (2)
Noben primeren kandidat!
Nimate nič primernega
Ni kandidata (2)
Nič pametnega
Za nobeno osebo
Pri vseh kandidatih dopisano Ne, pri Popoviču posebej Ne sploh
A mamó še kakšnega?
Ne glasujem za nikogar, ker menim, da nihče od predlaganih ni
primeren kandidat.
Vam ne verjamem
Žal ni kandidata, ki bi prepričal z vsebino!
Noben kandidat
Ne volim nobenega!
Nihče od kandidatov ni primeren za to funkcijo. Ne želim izbirati
najboljšega izmed neprimernih.
...ker izbira med slabimi ni izbira (vsi prečrtani)

(Relativno) konstruktivni predlogi sprememb

Ukinitve funkcije predsednika države (zraven obkrožena številka)
Ni potrebe po tej funkciji
Naj ima Predsednik več moči. Potem se ga voli.
Pod obkroženo številko 10 dopisati Ukiniti funkcijo + Glas je
veljaven! (»je« poudarjeno večje)
menim, da nihče ne zasluži opravljati te funkcije.
Vrnite predsedniku države UGLED!

Jezni, cinični

Lutkovno gledališče, ne volitve!
Rabimo goli otok ne klovna
ne podpiram nobenega kandidata in ne identificiram se z državo,
kjer je vsak luzer lahko predsednik.
To je farsa! To ni nobena izbira!
Vrhovni poveljnik vojske?!
Čez vse kandidate napisano Beda?
Vsi so seljaki
Ne podpiram nobenega kandidata, vsi so bedni!
Niste vredni mojega glasu!

Črte do treh kandidatov (Makovec Brenčič, Popovič, Pahor)s
pripisom Barabe
Kljukast križ in tekst »prasci«
Paraziti!
Vsi so osli
Vsi norci
Koga naj volim? Klovna, ki je zbanaliziral to funkcijo? Bedaka?
Nekompetentnega?
Fuj
Sama gamad, si zraven imena Šiška
Trdoglavci
Skrajn čas, da se nehate zajebavat!
Kljukasti križ
Borut naj prodaja svoj lepi obraz na modnih brveh, Boris tako
znano mafijsko ime, Marjanu igrilstvo bolje gre od rok,
Ljudmila in Angelca znanilki morale krščanske, svoj pogled v
ogledalu naj pogledata, Maja pa naj bo le bolj odloč(il)na.
Barabe (napisano čez vse prečrtane kandidate) (2)
Nočem klovna za predsednika
Prečrtani vsi, narisana slikica obešenca, dopisano Vse + nečitljiva
čacka + dopisano Bandit(i) – matuči (nečitljivo)
Vse bolano!!!
Pod obkroženo številko 10 Vladimir Putin Legenda; pri drugih
dopisano: Krause dva vprašaja, Likovič komentator, Makovec
Brenčič Vrni dodatke, Popovič bankar, Šiško navijač, Šarec
komedijant, Pahor maneken, Novak duhovnica, Tomc € lopov
Katastrofa
Pod obkroženo številko 4.1 med 4. in 5. kandidatom napisano
Govedo
Ma andate a cagar!! Dajta šolda narode! (rahlo nečitljivo).
Prečrtani vsi, pod obkroženo številko 10 (ime in priimek (verjetno
znanca) in komentarji pri posameznih kandidatih: Krause Kdo
je ta, Likovič Za otroke, Popovič V zapor, Šiško, Šarec OK,
Pahor Instagram Barbika, Novak Vatikan, Tomc Janševka
Ne sodelujem v cirkusu
Nobeden ne zasluži, da glasujem za njega – otroški vrtec, naj jih
volijo otroci do 16 let
Prasci smrdljivi
Sama banda nesposobna
Sranje

Zanič! In podčrtano
pri Pahorju napisano Narcisoidni nastopač, pozer brez vsebine
(obkrožen Popovič)
Čez kandidate napisano farsa
Komunjari (podčrtano)
Nihče ne ustreza, farsa demokracije, žalostno + žalostni smeško
You shall not pass! Gandalf
prioritete spodaj v vrstnem redu;; In nikoli več št. 7 J. J. Borut Pahor
Komikov ne volim!
Za proti
Čak Noris, ker edini lahko reši Slovenijo
na prazni (poštni) glasovnici napisano: Koga? Nimam nobenega
imena. Sramota!
Slikica klovna in dopisano klovni
pri vseh, razen 2 /, pri Likovič dopisano Niti pod razno, pri Pahor
Never again
Že veste kako!
banda + smeško
Sami neznalci nemoralni bedaki
Banda pokvarjena
Vse skupaj zanič
Čez kandidate napisano Vi niste resni!
Končajte s to farso demokracije vollilna udeležba je dokaz za to!
Fuj zabit slovenski narod + pri kandidatih in zabit
Posiljevalci slovenskega naroda

Vulgarni

Slikica penisa, usmerjenega h kandidatom, z narisanim očesom
Gonte se v pizdo
Obkroženi vsi kandidati, pri ženskih (razen ene) dodatno narisani
»žarki«, »dlake« (potencialno vulgarna konotacija?)
narisani penis (2)
Čez kandidate narisani penis
Slikica penisa, ki lula
Niko je peder.
Spoštovani, stanje v naši državi je v kurcu zaradi vas, dragih
politikov. Vse, kar je mogoče, pokradete, za nas pa ne pustite
niti drobtinice. Če se med vami slučajno pojavi poštenjak, ga
pokvarite, ali pa izločite. Zato se mi ne zdi vredno glasovati za
nobenega od vas, saj ste vsi isti! Lep pozdrav + slikica sončka (?)

Vsi so šupki + narisani penis, ki lula oz ejakulira
Čez kandidate narisani penis, ki lula v lužo
Pri Likovič in Brenčič dopisano krava
čez vse obkrožene kandidate narisani penis

Duhovite; smešne

slikica zmajček
veseli smeško (12)
žalostni smeško (2)
srček/srčki (5)
Sonček (2)
Ha ha!
slikica avtomobila, ki se pelje
Volim svojo ženo.
Zraven obkrožene številke 9001 Vegeta
Čez kandidate narisana rožica
Narisana rožica (2)
Ja volim tebe (volim v srčku)
Prilepljena slikica Vote Spongebob (Spuzi Kvadratnik)
Slikica smeška + napisano Smeško – za patička gre
Mal sončka na deževen dan + smeško + sonček

(Relativno) Pozitivne

»Super« zraven imena Pahorja
Upam na boljše čase! Pa lep dan komisiji... + 2 smeška
Žal mi je, ker nas Slovence domoljube, prav vsi kandidati
razdvajajo. Upam, da bo prišel čas, ko se bomo lahko skupaj
veselili in poenotili.
Pošten, odločen, razgledan kandidat
Ko bo na voljo bolj resen kandidat pridem ponovno. Lep pozdrav

Drugo

ponovno napisana številka kandidata 4 in podpis (volivca)?
a/a
čacke (2)
Narisani krogec z dvema pikicama nad kandidati
prečrtani krogec + xxx
Veš ti neveljavna
Zraven Šarca napisano Pa krdana tud
O joj!

Prazen krogec na različnih delih glasovnice (3)
Gospod Jezus Kristus + dodana še obkrožena številka 888
IIIIIII
Hrib hop
Ajme!
Čez kandidate narisane prebode srček
Narisane emotikon za drek; petokraka zvezda – kljukast križ = znak
za boga (oko v trikotniku)
Znak za anarhijo
pri vseh obkroženih kandidatih dopisane kljukice
prazen prečrtan krogec
Jugoslavija moja dežela
Voli vsaka svojga
Neveljaven kandidat na uradni prazni glasovnici: / (2), Koga?
Nimam nobenega imena -sramota; Boris Pahor

DRUGI KROG

(Relativno) nevtralni

? (10)

Pri obeh kandidatih dopisano Milan
dopisana (obkrožena) številka 3 (11)

!

Ne rabimo predsednika brez moči pomagati
Neveljavno/neveljavna/neveljavna glasovnica/nev/To je
neveljavna glasovnica (13)

Ne vem (2)

Noben/Nobeden/Nobenega (7)

Nihče od njiju

Ni prave izbire

Za narodov blagor!

Ni izbire in podčrtano

Ni primerne kandidata (2)

Ni kandidata, katerega bi spoštoval kot predsednika.

Ne (6)

Ne podpiram nobenega kandidata! (2)

Normalen kandidat

Nihče (2)

Ni moj kandidat

Nista primerna

Ne an ne drug

Nikogar

Hvala, ne hvala/Ne hvala! (2)

Oba kandidata sta neprimerna

Državljanska nepokorščina

Ne eden in ne drugi ni primeren

Ni pravega kandidata na žalost!

Nimam koga voliti!

Proti

#nihčeodnapisanih/Nihče od navedenih (2)

Na različne načine prečrtan ves tekst na glasovnici, dopisano

To ne deluje

Nobena od opcij mi ni všeč samo politično participiram

Oba neprimerna/Oba popolnoma neprimerna! (2)

Neopredeljen

Slaba izbira žal

Ne strinjam se z nobeno izbiro

Ni ustreznih kandidatov

Kandidata nista usposobljena za to funkcijo, prvi je to že »dokazal«,
drugi nima nobenih izkušenj v politiki

To ni to...

Prazno

Človek, ki preživi družino z minimalno plačo

Ga ni nobenga

Ga ni!

Nobeden nima mojega glasa

Vseeno

Za svobodno Slovenijo.

Nobenega od kandidatov

ne strinjam se s kandidatoma

Nihče ni moja intimna opcija

(Relativno) konstruktivni predlogi sprememb

Ukinitev funkcije predsednika RS

Denar znanosti ne volitvam

Uredite plačilni promet, spremenit(e) ustavo (2)

Jezni, cinični

Svobodna SLOVENIJA brez leve drhali!

Pri Pahorju Priučen klovn, pri Šarcu Šolan klovn

Ta izbira je absurd!!!

Mi se mamo radi
Farsa!
Kar Milanček naj bo
Golazen
Gospodar! Čisto sem kastrirana – ne morem volit!!!
Dost vas mam barabe rdeče samo lažete in kradete. Za ljudi vam ni
mar. Čudite se, da ljudje ne pridejo volit.
Ne se hecat! Vrnite nam državo!
Kreteni
Kdo bo volil te vole?!
od obeh kandidatov puščica in komunajzarji
Marko Bušalov podpiram lokalne klovne
Opomba: škoda 2 milijonov
Luftarja
Oba iz Kučanove štale
Prej je bila UDBA – zdaj pa tojkuni
Rdeča klovna
Sramota
Gotof je
Igre je konec
Penzije
Lustracija komunistov
Kradljivci!
Nisem umsko bolan, da bi volil take predsednike
levica prasica + narisana smeško
Nobeden ni vreden počenega groša
Klovn/klovna (5)
Kakšen boljši
Pri Pahorju dopisan Lolek, pri Šarcu Bolek
Dopisano s puščicami: nobeden; pri Pahorju anti-politika,
pri Šarcu kvazi demokracija
kljukast križ
Med kandidatoma napisano Kučanova klo(v)na
Čez kandidata narisana petokraka zvezda
Ista levičarja – ubogi slovenski narod boš spregledal
Tri črtice med kandidatoma (enačaj?), pri obeh zaviti oklepaj in
zraven piše Kučan
Jebite ze?
Narisana slikica obešenca
zraven obeh kandidatov napisano komunist in narisana petokraka

zvezda, dopisan Josip broz Tito in zvezda in tekst posled Tita
Tito
Klovna PAŠA
Ne glede na to, kdo bo izvoljen, bo v državi še vedno isto sranje!
Barabe
Moli in delaj
Da vas ni sram!! Banda kapitalistična
Komuniste ne volimo!!
Nobeden dokler ne poskrbite prvo za naše plače in pokojnine.
Vi skrbite le za begunce in lenuhe.
Še en levi nateg. Hvala, dost imam
pri Pahorju dopisano Domišljavec, pri Šarcu Nezrel
Nobeno truplo ni vreden tega !!!
Lopovi
na vrhu napisano »A je to«?; pri Pahorju dopisano Židanov Lolek,
pri Šarcu Kučanov Bolek
Ne bom volil teh volov
Dovolj vas imam
Pri Pahorju dopisano Klovn, pri Šarcu Komedijant
Nikogar od teh idiotov
Naj živi koffee banda!
Dajte se zresnit! Želimo intelekt
Ali vi to resno?
Komunjarji! + podčrtano, napisano čez kandidata
črti od obeh kandidatov k obkroženemu napisu Kučan, zraven
številka 3; zraven kandidata sta piše to sta pajaca ne kandidata!;
na vrhu piše neveljavna glasovnica; Spodaj Kučan odjebi s svojo
nigrofortskokomunajzerskopederajsasto (rahlo nečitljivo) mafijo!
Manekena!
Norca se delate iz vseh nas
Šmajserje imamo pripravljene
Pri obeh kandidatih čez številko narisana petokraka zvezda;
dopisano Dve strani istega kovanca. Ta glasovnica je neveljavna.
Dva enaka prasca
Ob obkroženi številki 3 napisan in podčrtan Kučan + 3 ?
ne volm mafije
Oba sta pokvarjene barabe lopovske
Pri Pahorju dopisano Blefer, Pri Šarcu Vaški posebnež, dopisan
Aleksander Čeferin!
Neka druga budala

Dva nesposobna
Se šalite?
Na teh volitvah sami voli
Blef!!! napisano čez kandidate
Zmanipulira volitve na hvala! (DVK, ker je napisano pod napisom
DVK na vrhu glasovnice?)
Agonija!
Ne barbiki ne serpentinšku

Vulgarni

narisan penis, tako da so moda obkroženi številki, en penis urinira)
(2)
slika penisa
Izbira težka med drekom in gnojem
Jebite se gnoji smrdljivi komunistični; Glasovnica (v narekovajih
» za veliko komunajzarsko farso!; v tekstu prečrtano kandidata
in zgoraj napisano Idiota; pri obeh imenih Fuj!; pri Pahorju
napisano Zekajevski potrčko, pri Šarcu Komunustični
podtaknjenec; Smrt komunizmu, svoboda ljudem!
Ko vas jebe banda politična !!!! Pocrkejte!!
V Avstriji je zmagal kurc, pri nas bo papelka (rahlo nečitljivo)
Peder

Duhovite; smešne

Obkrožena oba v obliki dveh srčkov
Narisana dva možica (kot da si podajata žogo?)
Med kandidatoma napisan (verjetno ime znanca), pred njim 1.5 in
petokraka zvezda
dve petokraki zvezdi in vmes rožica
Tito in Miki Miška + smeško
Okrog številc kandidatov narisan pajac
oba kandidata obkrožena na način, da je okrog zaporednih številc
osmica (več)
srček (4)
smeško (11)
žalostni smeško
Radoživa ljubezen in narisan srček
narisana slikica medvedka(?)
narisana slikica klovna in puščici od obeh kandidatov k njemu
Obkroženo jan ša iz imena Šarca (3); Vse prečrtano, razen Jan

Ša v imenu Šarca, ki je v srčku; drugič enako, le da je jan Ša
obkroženo (2)
Olimpija – Maribor 3:0
Ljubezen + dva srčka + čačka
Nad kandidatoma dopisana obkrožena številka 1A in Chuck Norris
Čez kandidata nalepljeni slikici Garfielda in Odieja
Pri Pahorju čez o narisane srček, še en srček na listu, čačka in
narisana (verjetno) pujska
Narisana možica/smeška, tako da sta številki očesi in krogca okrog
predstavljata očala
Roza; an ban pet podgan vija vaja ven
Cinca Marinca ta pa ni za »nas«, u ta prazna skrinca vrgel je svoj
glas
Go vegan
se pogovarjata 2 moki: »Ti pa nisi čist gladka!«
Okrog številke kandidatov narisana vesoljska ladja in dopisano Luna
eno smer
Sneguljčica + lep dan + smeška + srček
šalabajzer pod številko 3 + sonček + smeška
rožica

(Relativno) Pozitivne

Vso srečo tistemu, ki bo izvoljen!
Mojega glasu ne dobi nobeden. Čestitam jima pa za korektno
kampanjo.
Čez kandidata narisana znak za mir
Ne morem se odločit za nobenega od kandidatov, vendar želim
vseeno rečt, da verjamem v demokracijo + smeška
Več sreče prihodnjič
Želim si boljših kandidatov
Za boljši jutri

Drugo

Križec znotraj krogca
Prazna (prečrtana) krogec (na različnih delih glasovnice) (13)
X
XXX
Čačka (4)
bla bla
Uradna prazna glasovnica: Andrej Šiško (4), Suzana Lara Krause

(9), Ljudmila Novak (8), Boris Pahor (4), Borit Pahor, Zmago Jelinčič, Kdo je kandidat (2), Filipovič Milorad, Za drugi krog, Borris Popovič (3), Romana Tomc (11), Angela Likovič (3), Maja Makovec Brenčič (4), /

vprašaja napisana čez obe zaporedni številki oz. zraven številk

Dopisan + pri Pahorju in – pri Šarcu

Znak za anarhijo (3)

Pa krdana tud

/

+

pri vsakem imenu narisana črtica/minus (2)

obkrožena 8

Srček preboden s puščico

Kajkavci so Slovenci

Lemmy is god!!!

Che Gueavara Hasta la victoria siempre

Čez kandidata napisano Formidable

puščica, številka 3, čačka, \ \

Prečrtana prazna glasovnica

V krogcu namesto številke JJ in dopisana Romana Tomc

Priloga 5.3: Primer lastne, doma izdelane neveljavne glasovnice

Prasica sem. Z vedno potrebno pičko vredna manj kot žival. Moje zavaljeno telo je na voljo vsem superiornim moškim in ženskam. Srečna sem, če mi kdor koli nameni kakršno koli pozornost. Če me biča po pički, se zahvalim in prosim za še. Če mi porine roko v rit, širim ritnici, da ima bolj nazoren pogled. Če ga/jo prime scat, odprem usta in goitam dragoceno tekočino. Če nastavi rit pred moja usta, z veseljem lizarim in porivam jezik vanjo. Ko goitam pasji kurac, molim da ga bo spustil/a name. Ližem tla, po katerih je hodil/a. Sama se ponižujem in trpinčim v želji, da bi pritegnila pozornost koga od večvrednih ljudi.

Priloga 5.4: Primer neveljavne glasovnice z dodanim besedilom in risbo

 Republika Slovenija
Državna volilna komisija

Volitve predsednika republike
22. oktober 2017

GLASOVNICA

Navodilo za glasovanje:

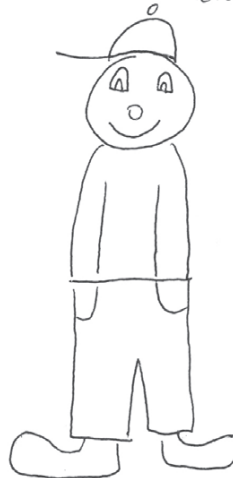
Glasuje se samo za 1 (enega/eno) kandidata/kandidatko.

Za kandidata/kandidatko glasujete tako, da **obkrožite številko** pred njegovim/njenim imenom in priimkom.

Kandidati/kandidatke so:

1. SUZANA LARA KRAUSE
2. ANGELA (ANGELCA) LIKOVIČ
3. MAJA MAKOVEC BRENČIČ
4. BORIS POPOVIČ
5. ANDREJ ŠIŠKO
6. MARJAN ŠAREC
7. BORUT PAHOR
8. LJUDMILA NOVAK
9. ROMANA TOMC

klavni

Priloga 5.5: Primer neveljavne glasovnice s sliko risanih junakov

 Republika Slovenija
Državna volilna komisija

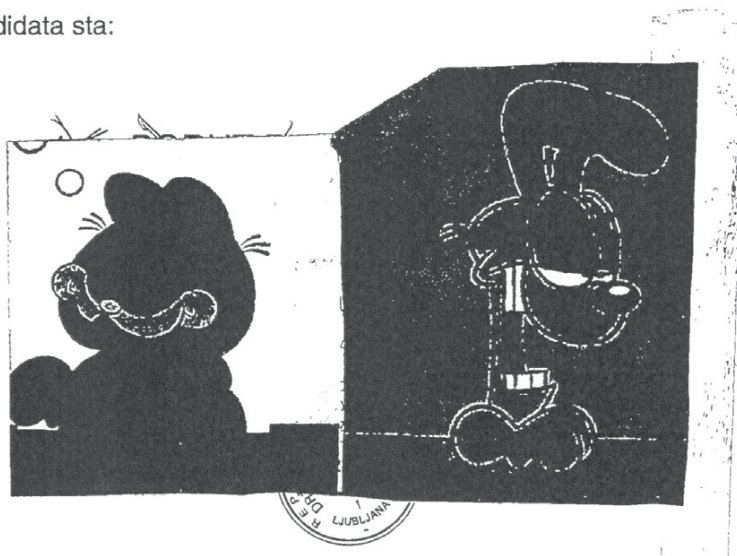
Volitve predsednika republike
PONOVNO GLASOVANJE
12. november 2017

GLASOVNICA

Navodilo za glasovanje:

Glasuje se samo za 1 (enega) kandidata. Za kandidata glasujete tako, da **obkrožite številko** pred njegovim imenom in priimkom.

Kandidata sta:

Priloga 5.6: Primer preoblikovane originalne glasovnice z alternativnim političnim imenom

 Republika Slovenija
Državna volilna komisija

Volitve predsednika republike
PONOVNO GLASOVANJE
12. november 2017

GLASOVNICA

Navodilo za glasovanje:

Glasuje se samo za 1 (enega) kandidata. Za kandidata glasujete tako, da **obkrožite številko** pred njegovim imenom in priimkom.

Kandidata sta:

1. ~~REPUBLIKA SLOVENIJA~~
2. ~~ANILJAN ŠAFERKA~~

6 POLITIKA (NI) ZA MLADE? DRŽAVLJANSKI STILI IN VOLILNE PREFERENCE MLADIH

Tanja Oblak Črnič

Uvod: Alternative konvencionalni obravnavi mladih kot političnih akterjev

Dojemanja mladih kot politično apatične, za politične zadeve nezainteresirane in od »mainstream« političnih institucij odtujene posameznike zasledimo v medijskem in tudi akademskem diskurzu.¹ Mladim se še posebej med volilnimi kampanjami pripisuje nezanimanje za politiko, manj pozornosti pa dosežejo zgodbe, v katerih se politično ali družbeno aktivirajo, da bi udeležili svoje ali širše družbene interese.² Precej nizko odmevnost je imel na primer projekt dijakov gimnazije Poljane v Ljubljani, ki so na lastno pobudo izvedli predčasne volitve med kampanjo za volitve v državni zbor leta 2018. Kot je v enem izmed intervjujev pojasnil pobudnik iniciative, so predčasne volitve izvedli, »da bi se mladi seznanili s strankami in postopkom volitev, da bi se nato tudi v čim večjem številu udeležili pravih volitev« (Košir, 2018). Kljub takšnim poskusom se mlade pogosteje etiketira kot politično nezrele, apatične in zgolj »nastajajoče državljanke« (Mihalidis, 2014), kar med drugim kaže na še vedno močno prisoten proces homogenizacije mladih (Ule, 1988: 126). Možna rešitev bi bila v redefiniciji pojma političnosti na način, da »bi zajel tudi neformalno, neinstitucionalno, vsakdanjo prakso družbenega protesta« (Ule,

1 Medijski članki takšno tezo »upravičijo« že kar v naslovu, kot na primer prispevek »Mladi na volitve ne hodijo, raje imajo neposredno udeležbo s peticijami in z demonstracijami« glej Dnevnik, 20. april, 2014; ali »Mlade politika sploh ne zanima« glej Delo, 16. maj, 2017.

2 Pred kratkim smo brali o protestih mladih v več evropskih državah proti okoljskim tveganjem, a spet z dvoumnim naslovom: »Belgijski mladostniki namesto v šole na demonstracije ...« glej RTVSLO, 31. 1. 2019.

1988: 87). Preučevanje političnega delovanja zahteva namreč odmik od preozkega razumevanja politike, ki vztraja na dihotomiji med politično participacijo in politično apatijo (O'Toole et al., 2003: 52). Raziskovalni fokus, omejen le na formalne politične arene, pa ostane posledično zreduciran. Politike »klasičnih aren« namreč ne vključujejo procesov in akterjev, ki imajo na življenja mladih pomemben vpliv, obenem pa spregledajo procese izključenosti, ki mlade ovirajo pri vstopu v te arene.

Da so oblike političnosti v slovenskem kontekstu posebne in odstopajo od tradicionalne politične paradigme, je ponazorila že študija Mladina in ideologija iz konca 80. let (Ule, 1988): mladi se pogosteje angažirajo v občasnih družbenih gibanjih z močnim protestnim nabojem in zaradi konkretnih, neposredno občutenih problemov (Ule, 1988: 80). Ker so jim bližja širša družbena vprašanja, ki jih ne uspejo artikulirati v institucionalnih okvirih, o njihovi političnosti niti ne moremo sklepati izključno iz podatkov o institucionalni politični udeležbi. Nasprotno, »mladi se v teh institucijah počutijo velikokrat zavrti in prezrti v svojih pričakovanjih in interesih ter znižujejo tudi »prag« politične aktivnosti« (Ule, 1988: 80). Podobne omejitve etabliranih političnih formacij poznamo še danes: tradicionalne oblike političnih delovanj sicer niso izginile, so pa konceptualne razmejitve med politično participacijo, vključenostjo v politiko in družbeno angažiranostjo bolj zapletene (Ekman in Amna, 2012; Henn in Foard, 2012; Kahne et al., 2013), še posebej za mlade (Livingstone, 2007; Banaji, 2011; Henn in Foard, 2014; Ekstrom, 2015; Sloam in Henn, 2019). Forme politične participacije segajo namreč od klasičnih (npr. udeležba in oddaja glasu na volitvah, referendumih) do bolj latentnih vzorcev političnega vedenja, mlade pa privlači individualističen in nekonvencionalen stil političnega delovanja, ki dopušča več svobode, izbire in poljubnega izražanja mnenj. Zato morajo mladi polje političnega definirati sami, raziskovalci pa se vprašati, kaj mladim politika sploh pomeni: »Konceptualizacijo političnega moramo razširiti tako, da izpostavimo vprašanje, kako posamezniki sami razumejo politično« (O'Toole et al., 2003: 53).

Bennett denimo govori o »večji satisfakciji mladih, ko si lastne politične poti definirajo sami« (2007: 61), kar realizirajo skozi prostovoljstvo v lokalnem okolju, potrošniške aktivnosti, s podporo določenim idejam in akcijam in s participacijo v transnacionalnih protestih itn. (Bennett, 1998; tudi O'Toole, 2003). Ta t.i. »konkretizem« (Ule, 1988) pomeni, da opozarjajo na »probleme, ki jih tiščijo, a se jih nihče

ne loti ali se jih loti institucionalno brez osebne angažmaja» (1988: 89). Vse to naj bi bilo značilno za generacijo t. i. »vsakdanježev«³ (Bang, 2003), ki lastna občutja do politike vse bolj organizirajo okrog personalnih družbenih mrež. Ker vse manj zaupajo tradicionalnim, »od zgoraj navzdol« vodenim organizacijam in medijem, politične informacije vse pogosteje črpajo prek spletnih omrežij (Scholl, 2015: 49) ali jih z drugimi delijo izključno v varnem okolju svojih družin (Ekstrom, 2015). Nekdanja »volja do angažiranosti brez zunanjih pobud« (Ule, 1988), se tako hitreje manifestira in intenzivneje realizira skozi fluidna družbena omrežja, ki dopuščajo odklone od številnih formalnih organizacijskih shem. Prav takšne spremembe pa vnašajo dodaten izziv za preučevanje mladih državljanov, kar opozarja tudi Bennett (2007: 61–62).

Namen tukajšnjega prispevka je ugotavljati, kakšni državljani so mladi danes, kako »politično« delujejo in na kak način se opredeljujejo do političnih tem. Analitično gledano, je namen prispevka identificirati tipologijo državljanskih stilov na primeru anketne raziskave, ki smo jo izvedli maja 2018 na spletnem vzorcu 1.588 mladih. V obsežnejšem empiričnem poglavju tako izpostavljam, kako se mladi diferencirajo na ravni specifičnih družbeno-političnih izkustev. S kombinacijo praks na ravni političnih aktivnosti in družbenega angažmaja postavimo distinkcijo med t. i. manifestnimi in latentnimi oblikami politične participacije. Sprašujemo se, kdo so mladi, ki se raje udeležujejo volitev kot protestov ali manj zakonitih oblik političnih manifestacij. Skozi analizo manifestnih, latentnih in aktivističnih praks si prizadevamo identificirati tipologijo državljanskih stilov, pri čemer predpostavljamo, da so mladi tudi danes »izrazito nehomogena skupnost in protislovna družbena skupina, ki jo družijo in ločujejo resnični in namišljeni interesi« (Ule, 1988: 128).

Sodeč po rezultatih, se sodobna mladina dejansko notranje diferencira in sicer skozi tri specifične stile državljanske participacije: prvo, večjo skupino smo poimenovali *konvencionalni državljanski stil*, drugo, srednjo skupino imenujemo *a(nti)politični državljanski stil*, medtem ko zadnjo, najmanjšo skupino označuje družbeni in politični *aktivistični stil*. V naslednjem koraku nas zanima strukturna diferenciacija avtonomnih državljanskih stilov. Tu med drugim analiziramo,

3 Ti t. i. »everyday makers« predstavljajo novo obliko politične angažiranosti, ki skozi principe samovladanja in sovladanja kombinirajo individualno vodene prakse in vzorce skupnega sodelovanja (več v Bang, 2003).

v kolikšni meri se osebna (samo)pozicioniranost mladih na intervalu levo – desno kaže pri izboru njihovih političnih preferenc in preverjamo, ali obstaja skladnost med osebno »volilno identiteto« in stališči mladih do političnih tem in določenih družbenih skupin (npr. do istospolnih, enakosti med spoloma, tujcev) in prisotnostjo politike v vsakdanu mladih.

Podrobnejša analiza pokaže, da kategoriziran stil, kako mladi delujejo kot državljani, ni toliko povezan z izbrano politično orientacijo in volilnimi preferencami, ampak je pogojen s pozicioniranostjo politike v njihovem vsakdanu. Ali rečeno drugače, o tem, kako politiko prakticirajo mladi, je korektnije sklepati skozi konkretne prakse v vsakdanjem življenju kot skozi načelno vprašanje o tem, katera politična opcija oz. stranka jim je blizu. Obenem pa identificirani državljanski stili med mladimi kličejo k ponovni rekonceptualizaciji razmerij med politično participacijo, družbeno angažiranostjo in njunim domnevnim antipodom – apolitičnostjo. Tovrstne ugotovitve zahtevajo nov premislek o pomenu konvencionalnih političnih delovanj in samih volilnih izbir v razpravah o državljanstvu, ne le med mlajšo populacijo, ampak tudi širše. Sloam in Henn (2019) denimo omenjata fenomen »volilnega odklona« kot krhanje kolektivnih vezi med državljani in političnimi strankami.

Politična participacija, družbena angažiranost in apolitičnost mladih

Verjetno je eden izmed trajnejših zapletov v razmerju do konceptualizacije družbene angažiranosti (*civic engagement*) nastal po izidu uspešnice *Bowling Alone*, v kateri je Putnam (2000) provokativno predlagal, da pojem sam sodi na smetišče zgodovine. Vanj je namreč vključil raznolike aktivnosti – od branja časopisov, političnega delovanja, oblikovanja osebnih družbenih omrežij do medosebnega zupanja in ga »konceptualno raztegnil« vse do te mere, da je postal prazen in neuporaben. Adler in Goggin (2005) v izčrpni metaanalizi pojmovanj družbene oz. civilne angažiranosti ugotavljata, da enotne konsenzualne definicije sicer ni, se pa razteza na tri distinktivna področja (2005: 285): en sklop definicij izpostavlja skrb za skupnost, drugi natančneje zajema kolektivno delovanje, tretji pa izključno politično vključenost. Družbena angažiranost je tako neke vrste kontinuum, ki se razteza od praks znotraj zasebnega življenja do delovanj v javni sferi. Medtem ko zasebno državljan primarno deluje skozi

individualne aktivnosti kot posameznik, se v javnem aktivira skozi kolektivne akcije. Družbeno angažiranost lahko razumemo kot širok diapazon načinov, »kako aktivni državljani delujejo znotraj skupnosti z namenom, da izboljšajo pogoje in okoliščine drugim ali pomagajo pri oblikovanju prihodnosti te skupnosti« (2005: 241).

Raziskovalno gledano, so se politološke študije bolj osredotočale na vprašanja volilne participacije in manj na analizo družbene angažiranosti državljanov zunaj politične domene. Posledično so analitično spregledale, da državljani poleg udeležbe na volitvah participirajo v politiki tudi v obdobjih po volitvah. Šele premik pozornosti v aktivnosti zunaj klasičnih političnih aren je omogočil analizo preostalih delovanj, kot so: demonstracije, stavke, bojkoti in druge oblike protestnega vedenja. Pojmovanje politične participacije se je posledično razširilo tudi na aktivnosti, ki so usmerjene ne le proti političnim akterjem, ampak tudi proti družbenim, medijskim ali ekonomskim elitam (Adler in Goggin, 2005: 286).

Toda tudi med simpatizerji »inkluzivne« konceptualizacije je politična participacija različno razumljena. Brady (1999) jo na primer definira kot manifestno in vidno aktivnost, v katerih navadni oz. običajni državljani, ne pa politične elite ali javni uslužbenci, prostovoljno delujejo z namernim poskusom vplivanja na oblast (Adler in Goggin, 2005: 286). Eno bolj celovitih inkluzivnih definicij pa je razvil Teorell s sodelavci (2007), ki prvotni 4-dimenzionalni model Verbe in Nie⁴ razširi na pet ravni: na volilno participacijo, potrošniško participacijo, strankarsko aktivnost, protestno aktivnost in aktivnosti v obliki kontaktov (glej tudi Adler in Goggin 2005: 287). Vendar je tudi njegovemu modelu mogoče očitati konceptualno šibkost.

Latentne in manifestne oblike politične participacije

Po mnenju švedskih raziskovalcev Ekman in Amna (2012) je Teorellova tipologija pomanjkljiva, ker zanemari t. i. latentne oblike politične participacije, torej tiste vrste angažmaja, ki veljajo za »predpolitično« ali »mirujoče« oz. »stand-by« delovanje (2012: 287). Takole pravita:

»Ždi se, da je – formalno gledano – velik del državljskih aktivnosti v sodobnih demokracijah vsaj na površju nepolitičen ali polpolitičen, pa kljub temu vključuje involviranost v družbeno

4 Verba in Nie sta izpostavila štiri ravni participacije: volitve, aktivnosti v volilni kampanji, kontaktiranje javnih uradnikov oz. predstavnikov javnih služb ter kooperativne in skupnostne aktivnosti.

pomembne in aktualne zadeve. Ljudje na splošno razpravljajo o politiki, konzumirajo politične novice ali se pogovarjajo o družbenih temah; torej imajo neko politično znanje in veščine, reciklirajo, se organizirajo» (Ekman in Amna, 2012: 288).

Zato ne gre spregledati mirujočih orientacij posameznikov, ki ostajajo »na preži«, saj so značilne za zelo različne skupinske formacije – od mladih, žensk, priseljencev itn. (2012: 288). Zgolj opazovanje trendov realizirane manifestne participacije nadalje zanemari številne druge dimenzije družbene neenakosti, kar še posebej velja za mlade. Kot ugotavljata v kasnejši študiji, se mnogi mladi preprosto ne angažirajo in sploh niso aktivni (Amna in Ekman, 2014).

Empirično spodbujene raziskave vsaj v slovenskem kontekstu potrjujejo, da smo na nacionalni ravni in na populaciji mladih še posebej nizko na lestvicah političnega udejstvovanja in zanimanja za politiko (Miheljak, 2002; Kirbiš et al, 2010; Lavrič et al., 2011). Raziskave iz večine drugih držav pa kažejo, da so mladi redkeje politično dejavni kot odrasli (Dalton, 2008), a le na ravni konvencionalnih praks (Lavrič et al., 2011). V nekaterih državah, denimo v Nemčiji in Veliki Britaniji, naj bi se namreč udeležba pri latentnih oblikah delovanja, kot so protesti, demonstracije, peticije, gledano v daljšem časovnem obdobju, celo podvojila (glej tudi Dalton, 2017). Da so te prakse še posebej priljubljene med mladimi, kažejo tudi izsledki drugih kvantitativnih raziskav (glej tudi Sloam in Henn, 2019).

Politična participacija nedvomno ostaja ključen element državljanstva, ker s tem »državljeni postanejo polnopravni člani skupnosti in si tako zagotovijo dostop do različnih virov na podlagi aktivnega delovanja v dobro skupnosti« (Hafner Fink, 2011: 1030). Ker pa se obenem vse bolj diferencira, vanjo stopajo številne nove prakse, ki oblikujejo »zelo individualne državljske politične stile« (Hafner Fink, 2011: 1032). Spekter tovrstnih aktivnosti nazorno prikazuje Tabela 6.1, ki ob bok klasičnih, t.i. manifestnih oblik integrira še vrsto latentnih praks in z njimi povezanih predpostavk.

Tabela 6.1: Predpostavke in oblike latentne ter manifestne politične participacije

Družbena participacija		Manifestna politična participacija		
Vključenost (pozornost)	Družbena angažiranost (aktivnost)	Formalna politična participacija	Aktivizem (zunajparlamentarna participacija) Zakonita	Zunajparlamentarna participacija Nezakonita
Individualne oblike				
Osebnostni interes za politične in družbene probleme Pozornost za politične teme	Aktivnosti, ki temeljijo na osebnem interesu in pozornosti za politične in družbene probleme	Volilna participacija in odnosne aktivnosti	Aktivnosti zunaj parlamenta: biti slišan ali narediti nekaj drugačnega na ravni posameznika (peticija, politična konzumpcija)	Politično motivirane nezakonite aktivnosti na ravni posameznika
Kolektivne oblike				
Občutek pripadnosti skupini ali kolektivu z jasnimi političnim profilom ali agendo Življenjski stil, povezan s politiko (identiteta, oblačila, glasba, hrana, vrednote)	Prostovoljno delo za izboljšanje pogojev v lokalni skupnosti, dobrotelost ali pomoč drugim (zunaj lastne družine ali kroga prijateljev)	Organizirana politična participacija: članstvo v konvencionalnih političnih strankah, sindikatih, organizacijah	Šibko organizirane ali mrežno zasnovane aktivnosti: nova družbena gibanja, demonstracije, stavke, protesti	Nezakonite in nasilne aktivnosti ali protesti: demonstracije, nemiri/izgredi, skvoti, poškodovanje lastnine ...

Vir: Ekman in Amna, 2012

Manifestne oblike politične participacije vključujejo dejansko politično participacijo, ki je usmerjena na vplivanje na vladne odločitve in politične rezultate, kamor sodijo: volitve, referendumi, pisanje politikom, članstvo v političnih strankah in podobno. Obstajajo pa tudi »posebne« t. i. »zunajparlamentarne aktivnosti« in manifestacije, ki niso nujno nekonvencionalne, a so zakonite, kar poimenujeta »zunajparlamentarne« oblike politične participacije (Ekman in Amna, 2012: 29). Družbena angažiranost se v konvencionalnem smislu nanaša na prakse državljanov, ki želijo vplivati na okoliščine v družbi zunaj lastnega družinskega ali prijateljskega okolja, ne da bi nosile prvenstveno politični značaj. Gre za aktivnosti, ki niso nujno usmerjene v formalno politično odločanje niti ne targetirajo političnih ali družbenih elit, so pa lahko relevantni vzorci angažiranosti za prihodnje manifestne politične aktivnosti (2012: 292). Te t. i. neformalne oblike se širijo s pomočjo digitalnih tehnologij in družbenih omrežij, zato postajajo razmejitve med družbeno participacijo kot angažmanem za skupnost in političnim delovanjem, usmerjenim v polje političnih elit, vse težje. In končno, tudi neangažiranost ni enoznačen fenomen, saj zajema tako aktivne kot pasivne forme nedelovanja.

Pasivne so običajne za državljane, ki politiko percepirajo kot nezanimivo, medtem ko aktivne oblike neangažiranosti privlačijo tiste, ki niso nezainteresirani, ampak imajo do političnih zadev določen odpor: v tem primeru gre za *antipolitično* in ne za *apolitično* orientacijo državljanov (2012: 294).

Tabela 6.2 podrobneje ponazarja konkretne prakse znotraj vseh treh krovnih oblik (ne)delovanja. Gre za širok diapazon možnih aktivnosti, ki se razporejajo na intervalu: od neparticipacije, ki je bodisi pasivna bodisi aktivna, latentnih političnih delovanj, ki vključujejo pozornost ali aktivnost, vse do izključno manifestnih političnih praks ter aktivizma, ki je razmejen na legalno in ilegalno zunanjo participacijo. Ker sodobne študije mladostnike povezujejo predvsem z latentnimi, nekonvencionalnimi oblikami družbene participacije ali neparticipacije, se v naslednjem delu podrobneje posvetimo obema.

Tabela 6.2: Indikatorji manifestnih in latentnih oblik (ne) participacije in aktivizma

	Neparticipacija		Družbena participacija – latentna politična participacija		Manifestna politična participacija	Aktivizem	
	Aktivne oblike (antipolitika)	Pasivne oblike (apolitičnost)	Družbena vključenost (pozornost)	Družbena anagažiranost (aktivnost)	Formalna	Legalna	Ilegalna
Individualne oblike	Neudeležba volitev Namerno izogibanje medijskemu poročanju o politiki Izogibanje pogovorom o politiki Percepcija politike kot odvrtna	Neudeležba volitev Percepcija politike kot nezanimive in nepomembne Politična pasivnost	Zanimanje za politiko in družbo Percepcija politike kot pomembne	Pismo uredniku Dobrodelne donacije Diskutiranje o političnih temah s prijatelji Spremljanje političnih tem v medijih Recikliranje	Volitve Bojkotiranje volitev Kontaktiranje politikov Kandidiranje Doniranje političnim strankam	Bojkotiranje Podpisovanje peticij Deljenje letakov	Družbena nepokorščina Politično motivirani napadi na lastnino
Kolektivne oblike	Načrtni nepolitični življenjski stil (hedonizem, potrošništvo)	Nereflektiran nepolitični življenjski stil	Pripadnost skupini z družbenim fokusom Identifikacija z določeno ideologijo/stranko Življenjskostilna vključenost (veganstvo, skinhead, anarho-punk scena itn.)	Prostovoljstvo v družbenem delu Dobrodelnost Aktivnosti s skupnostmi	Članstvo v politični stranki Aktivnosti znotraj stranke	Vključenost v družbena gibanja Demonstracije, participacija v stavki, protestu, itn.	Družbena nepokorščina Sabotaže Skvoti Nasilne demonstracije

Vir: Ekman in Amna, 2012: 295; poudarke dodala avtorica

Nekonvencionalnost in digitalna samoaktualizacija med mladimi

Različne študije s področja medijskih in politoloških raziskav potrjujejo, da postajajo nekonvencionalne forme družbene angažiranosti priljubljene ravno med mladimi (Dahlgren, 2007; Hasebrink in Hasebrink, 2007; Olsson, 2007; Banaji, 2011; Mihailidis, 2014; Hafner - Fink in Oblak, 2014). Bolj komunikološko naravnane študije v zadnjem desetletju, ki hkrati izpostavljajo dejavnike transformacije družbene angažiranosti med mladimi (Dahlgren, 2007; Hartmann et al., 2007; Thorson, 2011; Scholl, 2015; de Zúñiga in Shahin, 2015), pa vse bolj opozarjajo tudi na potrebo po redefiniciji civilnodružbene angažiranosti.

Primerjalna raziskava politične participacije med mladimi v Evropi (Sloam, 2016) je namreč pokazala, da nizke stopnje participacije ne gre enačiti s šibkim državljanstvom ali pomanjkanjem zanimanja za politiko. Forme državljanstva in družbene angažiranosti so se namreč spremenili do te mere, da so se umaknili od norm dolžnosti in rutinskih vrednot, značilne za predhodne generacije (Thorson, 2011). Mladi se skozi različne interesno in politično spodbujene vzorce participacije lažje identificirajo z idealom aktualiziranega in ne dolžnostno naravnane državljana, kot Bennett (2008) označuje distinkcijo med ekspresivnimi oblikami izražanja in tradicionalnimi državljanskimi dolžnostmi, kot so na primer volitve. Na podobne trende smo opozorili tudi drugje (glej Hafner-Fink in Oblak, 2014 in Oblak, 2017, ali tudi Kahne et al., 2013).

Na diferenciacije med mladimi, ki se kažejo v razvejanem in dinamičnem nastajanju novih mladinskih subkultur, družbenih gibanj, različni življenjskih stilov, je sicer v slovenskem kontekstu opozorila že študija Mladina in ideologija (glej Ule, 1988: 127). Vendar je takratno notranjo diferenciacijo, ki jo izvajajo mladi sami, razumela predvsem kot upor proti homogenizaciji mladih s strani družbe. Učinek homogenizacije s strani družbe in avtonomne diferenciacije med mladimi je namreč rezultirala v svojstveni homogenizaciji s strani mladih, ki se je manifestirala v težnjah različnih podskupin ali subkultur, da se predstavijo kot nosilke »pravih« interesov mladih ali njihovih splošnih interesov (1988: 127). Na drugi strani pa je diferenciacija med mladimi s strani družbe delovala tudi kot poskus »razbijanja mladine v medsebojno sovražne podskupine«, ki je posledično onemogočala uveljavljanje skupnih interesov: »To, čemur pravimo mladina, je torej učinek vseh teh procesov in pritiskov« (Ule, 1988: 128).

Da so mladi kot specifični politični subjekti, razpeti med neuskla-jena ali celo antagonistična pričakovanja konvencionalnega držav-ljanstva, kot ga pooseblja t. i. »dolžnostni državljan« in spremenjene orientacije novega »samoaktualizirajočega državljana« (Bennett, 2007: 62), ponovno pridobili na pozornosti, delno izhaja tudi iz kore-nitih sprememb, ki so jih v polje političnega delovanja in komuni-ci-ranja prinesle nove družbene okoliščine, predvsem skozi intenzivno vpetost digitalnih tehnologij in družbenih medijev v mladostniški vsakdan. Ravno mladi in mladi odrasli so namreč daleč najinten-zivnejši uporabniki trenutnih digitalnih platform in predvsem v raz-merju do družbenih in političnih zadev se zdi, da nastaja nov gene-racijski razkorak (glej Kahne et al., 2013: 2): mladostniki se pogosteje politično informirajo in politično participirajo skozi digitalne plat-forme, kot to primerjalno počnejo odrasli. Onstran tovrstnega tehno-loškega argumenta je pozornost na mladini in njihovi manj konven-cionalni politični participaciji večja tudi zato, ker gre za specifično fazo v življenjskih potekih, saj sta adolescenca in zgodnja odraslost obdobji »trajnejšega in pomembnega razvoja družbene in politične identitete« (Kahne et al., 2013: 3), za katero je značilna precejšnja »fluktuacija političnih orientacij« (prav tam). Orientacijska nestabil-nost, nekonvencionalnost v praksah in skozi digitalne medije uokvir-jena samoaktualizacija so torej inherenten del sodobnega odraščanja in političnega pozicioniranja mladih.

Te premike že več let potrjuje več raziskav. Spletna oz. digitalna participatorna kultura, ki se organizira okrog skupnih pristočasnih interesov, iger, hobijev, osebnih in tudi intimnih vezi, ima podporno funkcijo tudi na relaciji do civilnodružbenih in političnih interesov mladih. Generira namreč individualne družbene kompetence, obe-nem pa jim nudi tudi »občutek delovanja« (Kahne et al., 2013: 2). Skoznjo nadalje mladi konstruirajo svojstvena družbena omrežja in tvorijo lastne preferenčne vzorce družbenih interakcij (glej tudi Jen-kins et al., 2007; Ito et al., 2009;). Vendar se mladi tudi notranje diferencirajo: obsežna raziskava med rednimi uporabniki interneta, starimi od 12 do 19 let, je že pred več kot desetimi leti izpostavila tri distinktivne kategorije mladih: t. i. interaktivneže, ki nenehno in inten-zivno komunicirajo, družbeno ozaveščene uporabnike, ki politično delujejo, in skupino nezainteresiranih, pasivnih mladih (Livingstone, 2007: 117–119). Niso torej vsi mladi apriori odsotni: »nasprotno, sprva so zainteresirani in pripravljeni spoznati nove stvari. V veliki meri obiskujejo civilnodružbena spletna mesta, posredujejo vsebine,

se odzivajo na vabila k interakciji. Toda obiščejo le eno ali dve strani in ne poskušajo dalje. Če ne pridejo na zeleno stran, pa obupajo« (Livingstone, 2007: 121). Prostori digitalne participatorne kulture so torej novi, a kompleksni konteksti, v katerih sodelujoči ustvarjajo in delijo vsebine z drugimi, bolj izkušeni celo pomagajo manj izkušenim pri pridobivanju znanja in reševanju problemov: pišejo bloge, ustanavljajo in se vključujejo v skupine, delujejo v omrežjih, med seboj si delijo povezave in se nenehno povezujejo prek digitalnih medijev (Kahne et al., 2013).

Toda nekatere druge študije omenjajo manj spodbudne relacije med (ne)političnimi digitalnimi aktivnostmi in družbenim ter političnim angažmajem mladih. Bauerlein (2008) na primer trdi, da vpletenost mladih v digitalne medije ne izboljšuje njihovega poznavanja političnih tem ali z njimi povezanih informacij. Podobno ugotavlja Sherr (2005): »Mladi se iz njim priljubljenih spletnih strani o politiki manj naučijo kot iz tradicionalnih novičarskih strani.« Prior (2007) v tej luči identificira distinkcijo med tistimi, ki se zanimajo za politiko, in drugimi, ki kažejo večje zanimanje za zabavo: povečana možnost izbire na interaktivnih TV-kanalih in internetnih straneh naj bi celo povečevala razkorak med tema dvema skupinama mladostnikov. In končno, obstaja tudi druga plat – digitalni mediji niso v političnem smislu izrazni prostor vseh, temveč so predvsem »orožje močnih« (Schlozman et al., 2010).

Večobraznost politične apatije

Vprašanje, kaj pomeni za mlade delovati politično, predstavlja izziv tudi za nasproten premislek – kako razumeti politično *nedelovanje*. Britanska raziskava vključenosti mladih v politiko na primer razlikuje med štirimi pristopi raziskovanja politične apatije (Kimberlee, 2002: 558–559): »v mlade usmerjen pristop« predpostavlja, da so mladi trajno politično apatični, kar izhaja iz njihovih individualističnih življenjskih stilov; »v politiko usmerjen« pristop temelji na premisi, da politični sistem sam ne stimulira mladih k aktivnosti in volitvam; »alternativni« pristop zagovarja, da imajo mladi samosvojo politično agendo, ki je nad strukturo samih političnih strank, medtem ko t. i. »generacijski pristop« poudarja, da razmere, znotraj katerih mladi dandanes živijo, niso niti ugodne niti stimulatивne za razvoj njihovega aktivnega angažmaja.

Zmotna je tudi običajno prisotna izhodiščna predpostavka, da neparticipacija ni rezultat zavestne in namerne izbire: »nekateri, mogoče celo

mnogi, ne volijo zato, ker jih nobena politična stranka ne zadovoljuje; in podobno se lahko počutijo mladi – da jim uradna politika preprosto ničesar ne ponuja«, opozarja O'Toole et al. (2003: 53). Redukcionistično razumevanje politične participacije ima zato problematične posledice tudi za pojasnjevanje trendov, ki jih kažejo splošni padci volilne udeležbe in zmanjševanje zanimanja za politiko med splošno populacijo državljanov in mladimi (glej O'Toole et al., 2003). Razlogi za tovrsten pojasnjevalni zdrs so v treh omejitvah »mainstream« študij: prvič, raziskave preozko konceptualizirajo politično in politiko na sploh; drugič, neparticipacijo preprosto izenačujejo s politično apatijo; in tretjič, mlade obravnavajo kot podskupino splošne populacije namesto kot specifično skupino s posebnimi okoliščinami in skrbmi (O'Toole et al., 2003: 46). Na podobna kompleksna razmerja med neparticipacijo in participacijo kritično opozarja tudi Coleman (2007):

»Razprave o angažiranosti prepogosto izhajajo iz nekritično zastavljene normativne predpostavke, da je delovanje vedno inherentno dobra stvar. Neparticipacija in nedelovanje pa se poenostavljeno razumeta kot stanje neodgovornosti (in potreba po reševanju apatije) ali kot kognitivna nesposobnost (in potreba po učenju državljanstva)« (Coleman, 2007: 21).

Podobno kritičnost do stereotipizacije mladih kot politično apatične generacije so izpostavile tudi študije. Henn et al. (2005) ugotavlja, kako je neparticipacija »odraz poloma s strani politikov, strank in političnih struktur, da bi nagovorili probleme, ki zadevajo mlade, ali da bi politiko približali življenju mladih« (Henn et al., 2005: 51). Raziskava, ki so jo izvedli s pomočjo fokusnih skupin, je namreč pokazala, da mladi še zdaleč niso leni ali apatični, ampak predani demokratičnemu procesu, vendar na specifičen način. Posledično je delovanja mladih potrebno jasno diferencirati od politične participacije odraslih. Ali rečeno drugače: »kar primanjkuje, je iskanje pomenov, kaj milenjski generaciji politika sploh pomeni« (O'Toole et al., 2003: 50). Dilema, ki neposredno zadeva tudi samo merjenje političnega delovanja.

Eno izmed mogočih poti je ponudil denimo že Smith (1999) s predlogom, da v vprašanja o aktivnostih mladih vključimo konkretnije tematike, kot so na primer: nasprotovanje rasizmu in seksizmu, vključevanje v skupnosti in mladinske centre, gibanja, zastopniške skupine in podobno. Obenem velja upoštevati dve plati politične apatije, kot ju je razvil DeLuca (glej v O'Toole et al., 2003: 54): prva je

stvar svobodne izbire in predstavlja posameznikovo sprijaznjenost ali osebno indiferentnost do političnih tem; druga pa je stvar okoliščin, v katerih nekdo trpi; tu je apatija mentalno stanje, ki ga narekujejo zunanje sile, strukture, institucije ali manipulacije elit, nad katerimi posameznik nima nobenega nadzora ali ima za to preprosto premalo znanja (2003: 55).

Državlanski stili mladih: kvantitativna empirična raziskava

Za namen tukajšnje razprave konceptualno izhajamo iz modela Ekman in Amna (2012), ki omogoča distinkcijo med individualnimi in kolektivno vodenimi praksami na manifestni in latentni ravni politične participacije ter družbene angažiranosti, ne da bi zanemarjali pomen neparticipacije v etabliranih političnih arenah in zunaj njih. Ker se v primerjavi z drugimi generacijami mladi lažje in pogosteje politično aktivirajo prek družbenih medijev in sodobnih omrežnih platform (glej Hafner-Fink in Oblak, 2014), analitično upoštevamo tudi tovrstne prakse. Skladno s študijo Kahne et al. (2013) pa nadalje domnevamo, da se manifestna politična participacija in civilnodružbena orientacija povezujeta s stopnjo vpletenosti politike v vsakdanu mladih. S pomočjo kvantitativne raziskave želimo tako identificirati kategorije državljanskih stilov mladih, spoznati njihove sociodemografske specifičnosti in zabeležiti njihov »politični karakter«, ki se manifestira skozi volilne izbire in vrednotne orientacije v odnosu do posameznih javnih tem. Predvidevamo, da bodo med mladimi pomembne razlike glede na intenzivnost in preference do prevladujočih političnih praks, ki se bodo izrazile tudi skozi različno vpletenost politike v mladostnem vsakdanu.

Metoda, zbiranje podatkov in vzorec

Tukajšnja študija državljanskih stilov mladostnikov temelji na analizi kvantitativno zbranih in statistično obdelanih podatkih, ki smo jih pridobili v okviru predmeta Raziskovalni praktikum na dodiplomskem programu Komunikologije – Medijske in komunikacijske študije v študijskem letu 2017/18.⁵ Spletna anketa z naslovom *Volilne*

5 Konceptualni model, selekcija in konstrukcija merskih instrumentov in raziskovalni načrt za tukajšnjo statistično analizo podatkov je rezultat samostojnega dela avtorice.

pozicije in politične preference mladih, ki smo jo izvedli v sodelovanju z družbo Valicon od 26. aprila do 11. maja 2018, je vsebovala več ločenih vsebinskih sklopov: odnos do javnih pomembnih tem, zanimanje za politične teme, volilne prakse in preference, izkušnje z različnimi oblikami političnega in družbenega delovanja. Eden izmed sklopov je bil namenjen preverjanju stališč do različnih manjšin oz. ranljivih skupin (tujcev, migrantov, žensk, LGTB-skupnosti itn.), kar smo v analitičnem smislu interpretirali kot raznolike vrednotne orientacije mladih.

Spletno zbiranje podatkov je v končni vzorec zajelo 1.587 mladih, starih od 16 do 35 let. Od tega je bilo 25 % moških (403 respondenti) in 75 % žensk (1.153 respondentk), večina (37 %) s končano srednjo poklicno šolo, 24 % jih ima univerzitetno izobrazbo, 7 % dokončan magistririj ali doktorat in 9 % osnovno šolo. Glede na status je v vzorcu skoraj četrtnina študentov (23 %), največ (52 %) je zaposlenih, manj je nezaposlenih (13 %) in dijakov (12 %, največ iz Gimnazije Škofja Loka).⁶ Glede na regijo je največ vprašanih iz osrednjeslovenske regije (28 %), nato gorenjske (18 %), podravske (13 %), savinjske (9 %), jugovzhodne (6 %), pomurske (6 %) in goriške (5 %). Po sloju se je večina na 7-stopenjski lestvici samouvrstila v srednji razred (38 %).

Merski instrumenti za identifikacijo državljanskih stilov

Participacijo mladih in identifikacijo državljanskih stilov smo izdelali na osnovi merjenja političnih praks in specifičnih oblik političnega delovanja. V ta namen smo uporabili naslednje spremenljivke:

Pri merjenju konvencionalnih praks so respondenti odgovarjali na vprašanje, kako pogosto se udeležujejo (ali se nameravajo udeležiti) volitev, pri čemer smo upoštevali pet konkretnih volilnih situacij: predsedniške volitve leta 2017, študentske volitve 2017, referendum o Zakonu o izgradnji drugega železniškega tira in dve prihajajoči volilni situaciji: parlamentarne volitve junija 2018 in lokalne volitve novembra 2018. Odgovore »ne vem« in »brez volilne pravice« smo izločili in oblikovali indeks pogostosti konvencionalnih političnih praks. Respondenti, ki se omenjenih volitev niso udeležili, so na indeksu manifestne politične participacije označeni kot neaktivni.

6 Delež anketirancev smo pridobili prek posredovanega sporočila učitelja Gimnazije Škofja Loka na spletnem orodju eAsistent, večino (81 %) pa prek Valiconovega panela *Jazvem.si*, ki je največji spletni panel anketirancev v Sloveniji delno pa smo mlade v vzorec rekrutirali tudi prek osebnih povezav v družbenih omrežjih Facebook in Instagram.

V tem primeru smo respondente spraševali, kako pogosto so se v zadnjem letu posluževali različnih oblik družbenega in političnega delovanja, pri čemer smo razlikovali:⁷ a) uporniške oz. antipolitične prakse: gre za angažma v obliki nezaupanja ali upora, kamor smo vključili tri indikatorje: bojkotiranje določenih proizvodov ali izdelkov zaradi ekoloških, političnih ali etničnih razlogov, bojkotiranje volitev ali oddaja neveljavnih glasovnic na volitvah in sodelovanje v nezakonitih protestih ali podobnih aktivnostih; b) družbeni aktivizem: skladno z modelom Ekman in Amna smo v ta sklop vključili pet konkretnih praks: podpisovanje peticij, udeležbo na demonstracijah ali protestih, sodelovanje na političnem shodu, delovanje v skupini aktivistov in nošnja nalepk/značk v podporo neki politični akciji; c) družbena in latentna politična angažiranost: tu smo umestili prvenstveno digitalno posredovane prakse, kot je npr. objava bloga, komentiranje člankov, tvitanje politiku ali politični stranki, všečkanje politika ali politične stranke, vključenost v politično skupino prek družbenih omrežij in druge poti za iskanje stika s politiko.⁸

Identifikacija in merjenje karakteristik državljskih stilov

Skozi merjenje latentne participacije ter aktivizma in konstruiranega indeksa manifestne participacije smo nato identificirali »državljske stile mladih«, ki jih ločuje razpon med manifestno/konvencionalno politično držo, protestno naravnostjo in neparticipacijsko ali antipolitično orientacijo. V ta namen smo pri analizi statističnih podatkov, zbranih na celotnem vzorcu mladih, uporabili hierarhično metodo razvrščanja skupin.⁹ Razvrščanje v skupine smo izvedli na vnaprej generiranih spremenljivkah, tako da bi identificirali karse, da velike razlike med pridobljenimi skupinami. V našem primeru smo uporabili Wardovo metodo razvrščanja s kvadratom evklidske

7 Anketno vprašanje se je glasilo: *Navedli vam bomo nekaj možnih oblik političnega in družbenega delovanja ljudi. Povejte, ali ste v zadnjih 12 mesecih naredili kaj od naslednjega.* Možni odgovori so bili 1 – nikoli; 2 – da, enkrat in 3 – da, večkrat.

8 V tukajšnji raziskavi tovrstne prakse označujemo kot »participacija« in ne kot »vključenost«, ker želimo razlikovati med dejanjem potrošnje (npr. branje novic na spletu) in participacijo (npr. ustvarjanjem bloga). Oboje – potrošnja in participacija – pa sta lahko razumljena kot del vključenosti (Kahne et al., 2013: 3).

9 Razvrščanje je metoda klasifikacije enot/respondentov glede na njihovo podobnost in sicer tako, da minimizira varianco med enotami znotraj skupine in maksimizira varianco med posameznimi skupinami.

razdalje, ki je upoštevala 1.586 enot, in izbrali razvrstitev v tri distinktivne skupine državljskih stilov (glej Tabelo 6.3).

Po identifikaciji državljskih stilov nas je zanimalo, kako se pridobljene kategorije diferencirajo glede na osnovne demografske značilnosti vzorca. Preverjali smo prisotnost mladih v posamezni kategoriji glede na starost, spol, izobrazbo, status in (samo)percepcijo razrednega položaja vprašanih. Zaradi asimetričnosti vzorca na ravni spolne strukture (v prid žensk) razlik med spoloma nismo podrobneje analizirali. Za primerjavo med skupinami državljskih stilov glede na starost smo se poslužili instrumenta povprečne starosti. Pri merjenju izobrazbe smo razlikovali med dokončano osnovno, poklicno srednjo, srednjo gimnazijo, univerzitetno in visoko izobrazbo, status respondenta pa smo ločevali na dijake, študente, zaposlene in na nezaposlene.

Okoliščine, ki manifestirajo specifične državljske stilov mladostnikov, niso zgolj posledica socio-ekonomskih razlik, temveč se te generirajo v prepletanju drugih strukturnih dejavnikov, ki določajo načine odraščanja s politiko. Kot morebitne dejavnike v obliki neodvisnih spremenljivk smo v raziskavi upoštevali naslednje:

1. *Vključenost politike v vsakdan*: Vključenost in zanimanje za politiko se ne manifestira toliko skozi specifične aktivnosti, ampak skozi *pozornost* mladih do družbenih ali političnih tem (Martin in van Deth, 2007). Tudi Ekman in Amna (2012: 249) opozarjata na analitično razlikovanje med vključenostjo in družbeno angažiranostjo. Vključenost politike v vsakdan merimo z dvema standardnima anketnima vprašanjema: skozi zanimanje za politične in družbene teme in skozi percepcijo o pomembnosti politike. Če pa politični aktivizem opredelimo kot »realiziran interes za sodelovanje pri sprejemanju političnih odločitev in pri njihovem uresničevanju« (Ule, 1988: 81), lahko interes za politiko razumemo bolj kot splet »individualnih motivov za sodelovanje v političnem življenju« (Ule, 1988: 81). V tukajšnji študiji smo upoštevali devet različnih spremenljivk za merjenje vključenosti v politiko: a) *zanimanje za politiko*, ki smo jo merili z ordinalno lestvico; b) *pogostost razpravljanja o politiki* in c) sedem različnih oblik *sodelovanja s političnimi akterji prek družbenih omrežij*, ki smo jih merili z nominalno lestvico (da/ne): sledenje politiku, sledenje političnemu gibanju, sledenje politični stranki, sledenje mediju v lasti politične opcije, spremljanje volilnih kampanj prek omrežij in informiranje o političnih zadevah prek spleta. Zaradi različnih lestvic smo našteje indikatorje obravnavali kot ločene spremenljivke.

2. *Volilne preference*: Odnos do različnih političnih opcij in strank smo merili z vprašanjem, katero stranko bi podprli na prihajajočih volitvah,¹⁰ pri čemer smo spremenljivko rekonstruirali v 5 vrednosti: a) *uporniško usmerjeni*, ki se ne bodo udeležili volitev in ne bodo volili nobene stranke; b) *levo usmerjeni*, ki bi volili SD ali Levico; c) *sredinsko usmerjeni*, ki bi izbrali stranko LMS ali SMC; d) *desno usmerjeni*, ki bi volili NSi ali SDS; e) *nedoločeni*, ki še ne vedo, koga bi volili. Preverjali smo tudi samopozicioniranost mladih na intervalu levo – desno z vprašanjem o tem, na kateri politični pol se nagibate.

3. *Vrednotne orientacije*: Vrednote mladih smo merili posredno skozi nabor izbranih trditev o (ne)dovzetnosti mladine do izbranih družbenih skupin: predvsem do tujcev (muslimanov, tujih delavcev in drugih narodnosti), istospolnih in žensk. Pri tem smo se naslonili na izsledke raziskave *Kultura in razred* (Luthar, 2014), v katerih smo že identificirali nabor mnenj in trditev, ki dobro diferencirajo polnoletno populacijo.¹¹ Izbrali smo jih devet in merili stopnjo strinjanja na ordinalni lestvici od 1 (sploh se ne strinjam) do 5 (popolnoma se strinjam). Zanimalo nas je, katera družbena skupina, če sploh, najbolj diferencira pridobljene kategorije državljskih stilov.

Rezultati: Heterogeni državljski stili mladih in njihove karakteristike

Kakšne so torej politične prakse, volilne preference in koliko se mladi sploh zanimajo za politiko? Za zajeti vzorec – deskriptivno gledano – velja naslednje: tretjina (30 %) je bila v mesecu maju še vedno neodločena, ali se bo junijskih parlamentarnih volitev udeležila, petina (23 %) pa je bila prepričana, da se jih ne bo. Med opredeljenimi bi jih največ izbralo stranke sredine (19 %), skoraj enako pa stranke leve (15 %) ali desnice (13 %). Politika večine ne zanima (39 %), a dobra tretjina (33 %) je zanjo zainteresirana.

Večina s političnim delovanjem že ima izkušnje – 63 % s predsedniškimi volitvam – skoraj enak delež (59 %) pa bi volilo tudi poslance

¹⁰ Na vprašanje, ki se je glasilo: *Če bi bile parlamentarne volitve, ki so razpisane 3. junija, že to nedeljo, katero stranko bi podprli?*, so respondenti odgovarjali z izborom ene izmed 19 naštetih političnih strank ali pa s tremi dodatnimi odgovori, kot so: nisem odločen, ne bom se udeležil ali nobene izmed naštetih strank.

¹¹ Podrobneje o tem glej prispevek Luthar (2014) in še posebej poglavje Trdina in Vezovnik (2014).

v državni zbor. Izkušnje s političnim in z družbeno angažiranim delovanjem so različne:¹² med najpogostejše prakse spadata »politična potrošnja« (kot bojkot določenih produktov 1,9) in podpis peticije (1,8), na tretjem mestu pa je bojkot volitev (1,6); komentiranje član- kov v spletnih medijih in všečkanje politikov oz. politične stranke sta tik za njim (1,5). Da se s politiko pogosteje srečujejo prek družbenih omrežij, potrjujejo še naslednji podatki: 42 % se o političnih zadevah informira prek digitalnih omrežij, tretjina (32 %) jih spremlja volilno kampanjo in sledi kakšnemu politiku (30 %). Družbena omrežja so tudi sicer normalizirana vstopna točka v druge medije, kar prakticira kar tri četrtine mladih (75 %). Najmanj zaželeni praksi sta delovanje v političnih strankah in sodelovanje v nezakonitih protestnih aktiv- nostih (1,1).

Tipologija državljskih stilov mladih: A(nti)političnost, aktivizem in konvencionalizem

Za identifikacijo ključnih razlik med mladimi na relaciji manifestne politične participacije in latentnih oblik družbenega delovanja smo uporabili metodo za razvrščanje v skupine in najprej preverjali de- mografske značilnosti pridobljenih kategorij državljskih stilov.¹³ Metoda razvrščanja je generirala tri specifične državljske stile mla- dih (glej Tabelo 6.3).

12 Mogoči odgovori so bili 1 – nikoli, 2 – da, enkrat ali 3 – da večkrat, kar pome- ni, da višja kot je vrednost aritmetične sredine, bolj je posamezna aktivnost med mladimi prisotna.

13 Uporabljena sta bila: hierarhična Wardova metoda in kvadrat evklidske razda- lje, lestvice nekaterih spremenljivk pa so bile predhodno standardizirane (Zsco- res). Za pomoč pri statistični obdelavi podatkov se avtorica zahvaljuje Maji Mrzel.

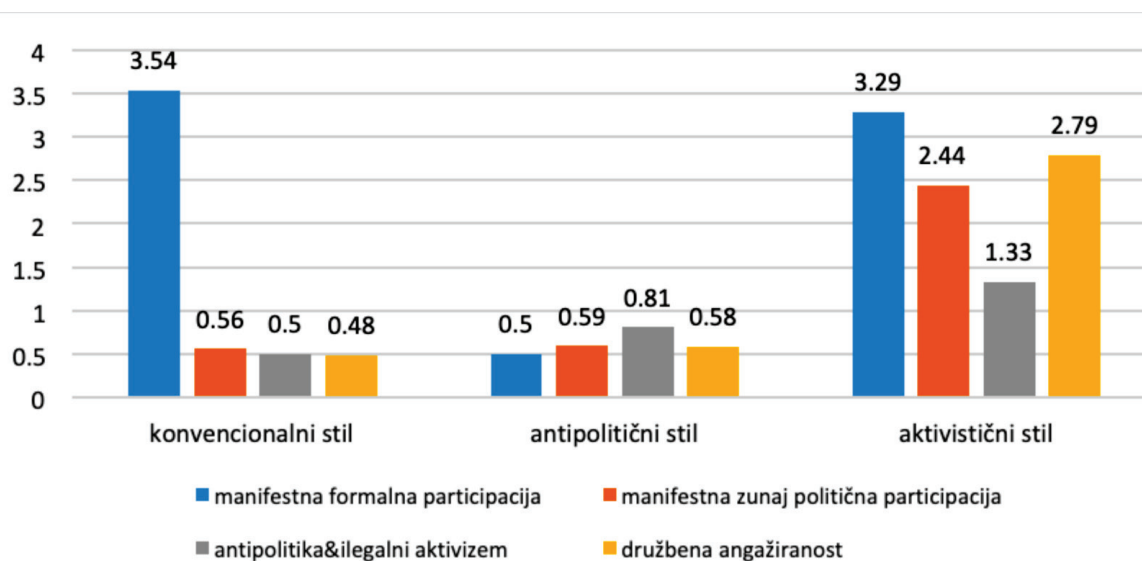
Tabela 6.3: Tipologija državljanških stilov med mladimi

Skupina	N	%	Povprečna starost	Delež po spolu M/Ž
Konvencionalni stil	715	45	28,5 – najstarejša	25 % – 73 %
A(nti)politični stil	593	37	26,7 – najmlajša	22 % – 77 %
Aktivistični stil	278	18	27,6 – povprečje	34 % – 65 %
Skupaj	1586		27,6	25 % – 73 %

Vir: Lastna analiza avtorice

Prvo, največjo in najstarejšo skupino predstavljajo mladostniki, ki jih označujejo pretežno formalistične in strogo konvencionalne politične prakse, v drugo, najmlajšo skupino spadajo tisti, ki malo ali izključno antipolitično delujejo, v tretjo, najmanjšo skupino pa spadajo aktivistično angažirani mladi, ki so v izbranih praksah najbolj raznovrstni oz. inkluzivni (glej Graf 6.1).

Graf 6.1: Tipologija državljanških stilov med mladimi (n = 1.586)

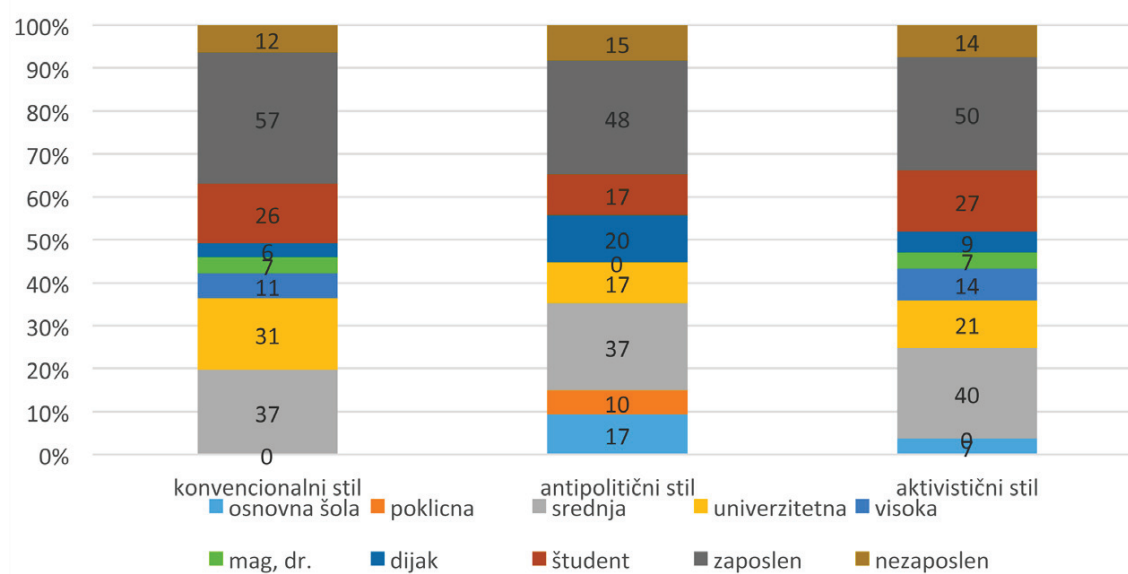

Vir: Lastna analiza avtorice

Rezultati tako potrjujejo izhodiščno tezo, da uniformnih orientacij do politike med mladimi ni (Henn et al., 2005): obstaja skupina dolžnostnih/konvencionalnih državljanov, ki izključno manifestno politično participirajo in njihovih »nasprotnikov«, ki delujejo na zelo različnih poljih – od etabliranih političnih aren do aktivističnih latentnih form in digitalnih političnih praks. Nekateri mladi ostajajo apatični ali celo antipolitični, vendar so – količinsko gledano – daleč

od večine. Katere vrste državljskih praks med mladimi prevladujejo, pa je precej odvisno od dosežene izobrazbe, trenutnega statusa in njihove starosti, medtem ko za razredno (samo)pozicioniranost in izobrazbo staršev vsaj v tukajšnji študiji tega ne moremo potrditi (glej Graf 6.2).¹⁴ Podrobnejši opis izpeljanih kategorij sledi v nadaljevanju.

Graf 6.2: Sociodemografske specifike državljskih stilov
(n = 1.586)

Vir: Lastna analiza avtorice

Konvencionalni državljski stil – FORMALISTI (45 % vprašanih): Prva, največja skupina, v katero spada skoraj polovica celotnega vzorca, je izrazito dominantna na vseh indikatorjih manifestne formalne politične participacije in hkrati izrazito podpovprečna na vseh preostalih oblikah družbenega in političnega delovanja (glej Grafa 6.3 in 6.4). To pomeni, da se mladi te skupine daleč nadpovprečno udeležujejo volitev različnih vrst – od lokalnih, parlamentarnih in predsedniških pa tudi študentskih volitev, vendar se ne aktivirajo na drugih ravneh: ne udeležujejo se demonstracij niti političnih shodov, ne tvitajo politikom in ne objavljajo blogov; gotovo pa ne bojkotirajo volitev. Če torej sklepamo, da jim je manifestna politična participacija zelo blizu, na področju angažirane družbene participacije pa so neaktivni, prav tako nedelujoči ostajajo v polju aktivističnih

¹⁴ V Grafu 6.2 so vključene samo tiste spremenljivke, ki so se za diferenciacijo državljskih stilov izkazale kot statistično značilne – izobrazba in status respondenta. Uporabljena je bila metoda Crosstabs, prikazane vrednosti so v odstotkih.

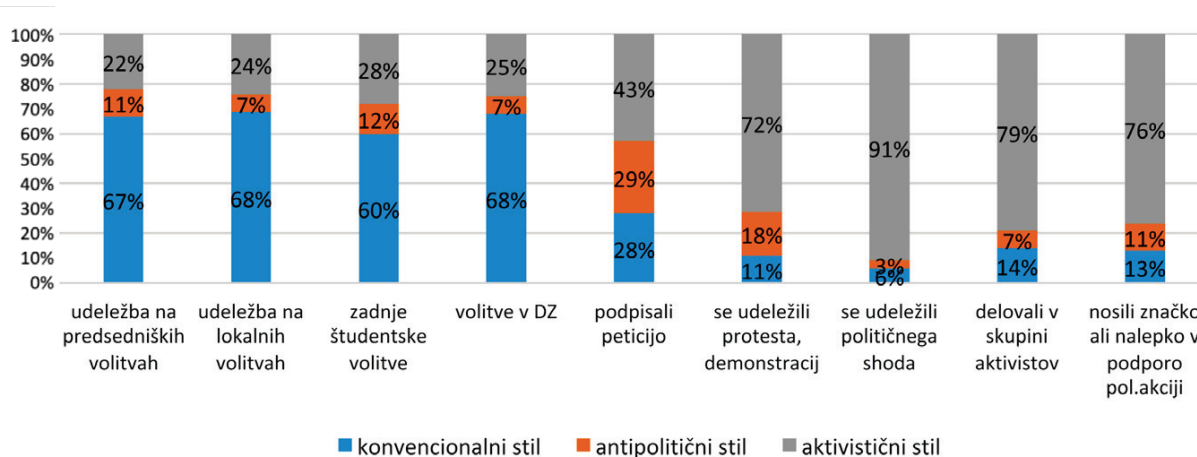
kolektivnih formacij zunaj parlamentarnih prostorov delovanja, lahko rečemo, da se kot državljani vedejo precej konvencionalno oz. dolžnostno. Politična dejavnost je zanje omejena v polje tradicionalnih volilnih praks in njihove prevladujoče politične aktivnosti so izrazito konvencionalne. Po demografski strukturi gre za skupino mladih, ki je v povprečju najstarejša, večina pa je primerjalno gledano višje izobrazena; glede na status največji delež konvencionalnežev zasedajo zaposleni in študenti.

A(nti)politični državljanski stil – APOLITIČNI (37 % vprašanih): Državlanski stil druge skupine, kamor spada več kot tretjina mladih, je specifičen v tem, da ne prakticira niti manifestnih formalnih vzorcev politične participacije niti drugih oblik družbene participacije ali aktivizma. Njihova edina izrazita distinkcija, ki jih loči od preostalih dveh stilov, je visok delež bojkotiranja volitev (glej Graf 6.4). Ker imajo povsod drugod podpovprečne vrednosti in ker na nobeni aktivnosti ne dosegajo niti povprečja, sklepamo, da gre za skupino, ki je lahko izjemno nezainteresirana za politične zadeve ali je od politike popolnoma odtujena. Zato smo to kategorijo poimenovali v dvojnem pomenu – kot a(nti)političen državljanski stil. S politiki ne navezujejo stikov, ne vključujejo se v politične skupine prek omrežij, ne tvitajo politikom. Gre za najmlajšo in najmanj izobrazeno (oz. še šolajočo) skupino, v kateri je največ dijakov in nezaposlenih. Tudi sociodemografska struktura tega specifičnega državljanskega stila napeljuje na sklep, da gre za svojstven preplet dvojne pozicije mladih: jeznih mladostnikov, ki kažejo do politike aktivno nasprotovanje (npr. kot nezaposleni), in za politiko (še) nezainteresiranih mladih, predvsem dijakov, kar se sklada s predpostavko tudi drugih študij, da gre v tej starostni skupini za nedeliberativno vedenje mladih (glej Southwell, 2003), ki jim še primanjkuje časa in motivacije za vključevanje v politične zadeve.

Družbeno in politično aktivistični stil – AKTIVISTI (18 % vprašanih): Zadnja, najmanjša skupina, je od druge skupine diametralno nasprotna. Povsod tam, kjer antipolitični mladi ne delujejo, se politično artikulirajo člani te skupine: so izjemno angažirani na manifestni politični participaciji zunaj parlamenta in daleč pred vsemi izkazujejo družbeni angažma prek družbenih medijev. Zdi se, kot da je politično in družbeno delovanje zanje »družbena norma«, ki pa jo udejanjajo na zelo heterogene in na videz nepovezane

načine: udeležujejo se demonstracij in političnih shodov, delujejo v aktivističnih skupinah, podporo drugim izražajo tudi simbolno (kot so nošnja značk ali nalepk); družbeno in aktivistično delujejo v digitalnem prostoru – tvitajo politikom, vključeni so v aktivistične online skupine, stike imajo s politiki (glej Graf 6.4). Glede na izjemno raznolik angažma lahko sklepamo, da gojijo družbeno in politično aktivistični stil, ki presega samo konvencionalne forme prve skupine, čeprav se volitev v povprečju udeležujejo manj kot konvencionalneži. Od antipolitičnega državljskega stila se vendarle razlikujejo v precej visokem prakticiranju konvencionalnih političnih praks. Ker pa imajo na vseh preostalih treh spremenljivkah – antipolitičnost in nezakoniti aktivizem, manifestna politična participacija in družbena angažiranost – nadpovprečne vrednosti, smo jih označili kot aktivistični državljski stil.

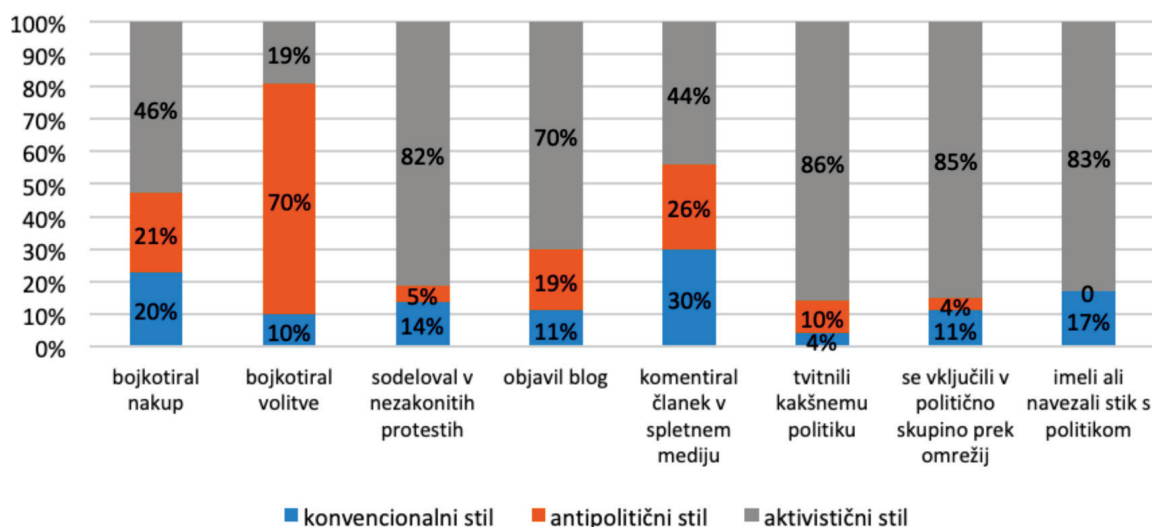
Graf 6.3: Manifestna participacija in družbena angažiranost glede na državljski stil mladih

Vir: Lastna analiza avtorice

Graf 6.4: Antipolitične prakse, ilegalni aktivizem in spletna družbena angažiranost glede na državljanski stil mladih

Vir: Lastna analiza avtorice

Prisotnost politike v vsakdanu mladih

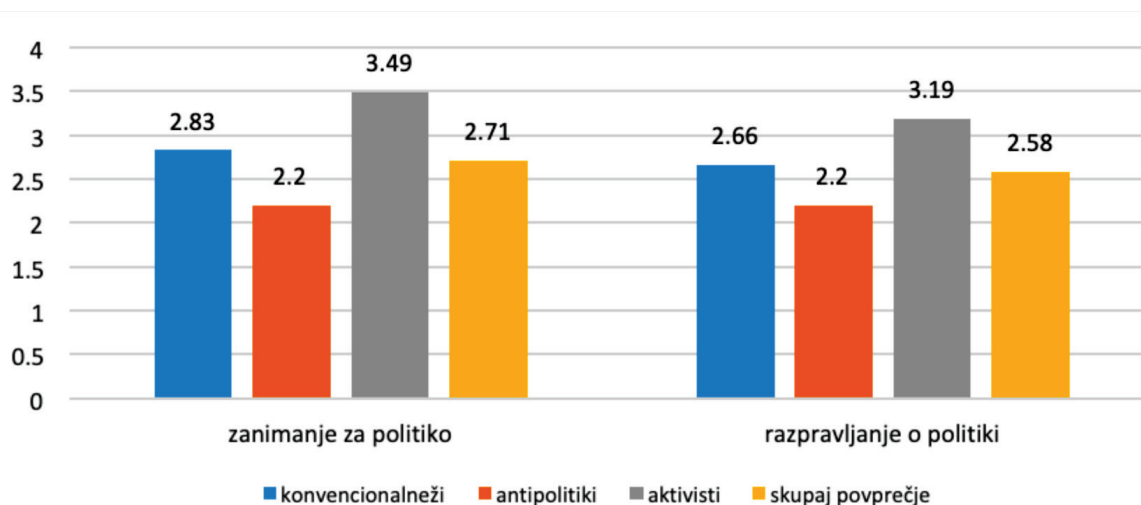
Za nekatere mlade torej področje političnega presega ozke manifestne forme, vezane na konvencionalne in formalistične prakse, na kar opozarjajo tudi druge študije participacije (Dahlgren 2007: 164; Livingstone 2007: 103): le pogled onstran formalnega političnega sistema, ki poleg volitev, ideoloških prepričanj in strankarske politike vključuje tudi probleme civilne družbe in skupnosti, identitetne politike ter družbenih gibanj lahko postavi pod vprašaj podobo o apatični mladini, odtujeni od politike. Zato smo v drugem koraku analize preverjali, kako se tri kategorije – formalisti, aktivisti in antipolitiki – ločijo med seboj glede na: a) prisotnost politike v njihovem vsakdanu, ki se izraža skozi pogostost zanimanja za politiko, komuniciranje o političnih temah in spremljanje politike prek različnih digitalnih platform; b) prevladujoče volilne/ideološke preference ter c) vrednotne orientacije.

Analiza povezanosti med naštetimi aspekti in državljanskimi stili je pokazala, da le eden od izbranih merskih instrumentov ni statistično signifikanten.¹⁵ Formalisti, antipolitiki in aktivisti imajo torej diferencirano zanimanje o politiki, med seboj različno intenzivno

¹⁵ Gre za spremenljivko, s katero smo merili samopozicioniranost mladih na intervalu levo – desno.

razpravljajo o politiki, njihova mnenja do družbenih manjšin so različna in njihov digitalni vsakdan je drugače prepleten s politiko.¹⁶ Če tri identificirane državljanske stile mladih kontrastiramo z vprašanjem o pozicioniranosti politike v njihovem vsakdanjem življenju, dobimo jasnejšo sliko, v čem se konvencionalneži razlikujejo od antipolitikov in aktivistov (glej Graf 6.5a).

Graf 6.5a: Državljanški stili glede na vključenost politike v vsakdan mladih

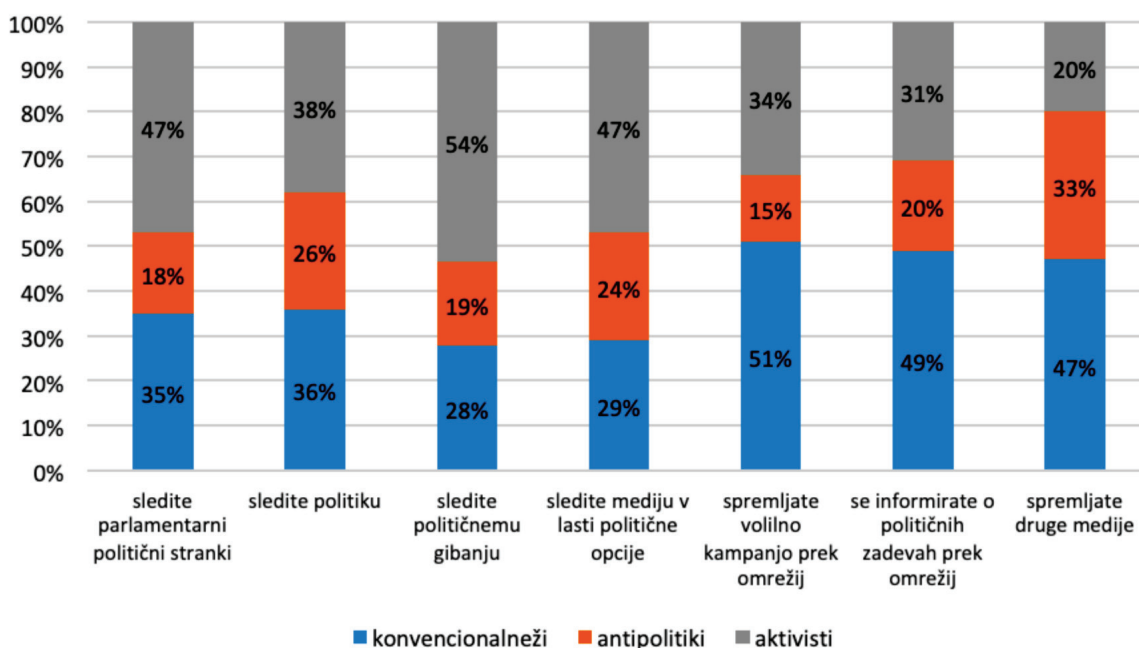
Vir: Lastna analiza avtorice

Izkaže se, pričakovano, da je ravno med antipolitiki vključenost politike v vsakdanjem življenju najnižja: politika jih ne zanima in o njej se dejansko ne pogovarjajo; tudi družbena omrežja se zdi, da njihove pozornosti do politike ne povečujejo. Odmaknjenost od političnih praks je torej konsistentna z neprisotnostjo politike v vsakdanjem življenju tega državljanskega stila. Nasprotno pa se preostali dve skupini – konvencionalneži in aktivisti – za politične zadeve zelo zanimajo, zadnji bolj kot prvi. Konvencionalneži podobno klasično kot na ravni političnih praks »konvencionalno« delujejo tudi v vsakdanu, kjer se prek mainstream in mestoma družbenih medijev predvsem informirajo (glej Graf 6.5b). Aktivisti, nasprotno, prek družbenih omrežij tudi delujejo. Hkrati je prisotnost politike v vsakdanu aktivistov bolj heterogena kot pri drugih državljanskih stilih: največ se zanimajo za politiko, daleč najpogosteje se o političnih temah pogovarjajo in

¹⁶ Za kakšne razlike gre, opisujemo v nadaljevanju, podrobni podatki pa so prikazani v Grafih 6.5a in 6.5b ter Tabeli 6.4.

najbolj aktivno konzumirajo družbene medije za targetirano spremljanje političnih akterjev. Politike torej ne samo »spremljajo«, ampak se vanjo angažirano vključujejo (glej Graf 6.5b). Podobno kot v študiji Kahne et al. (2013) se torej izkaže, da »značaj digitalne participacije šteje« (2013: 11): specifične forme digitalnih delovanj se povezujejo z različnimi vrstami političnih in družbenih aktivnosti.

Graf 6.5b: Oblike vključenosti politike v digitalni vsakdan mladih glede na državljanski stil

Vir: Lastna analiza avtorice

Volilne preference in vrednotne orientacije

Če k zanimanju za politiko dodamo še volilne preference treh državljskih stilov, se distinkcije med njimi še izostrijo (glej Tabelo 6.4): antipolitiki ostajajo tisti, ki ne preferirajo nobene politične opcije niti se volitev ne nameravajo udeležiti (oz. ostajajo rahlo nedoločeni). Konvencionalneži, nasprotno, preferirajo sredinske politične stranke ali stranke desnice, medtem ko bi skupina aktivistov na volitvah podprla stranke leve ali desnice.

V pomoč pri dopolnitvi volilne orientacije in iskanju etosa posameznega državljskega stila pa služijo vrednotne orientacije, ki smo jih »lovili« skozi stališča mladih do žensk, tujcev in

istospolnih.¹⁷ Izkaže se, da državljanske stile diferencira predvsem pozicija do drugačnih oz. do tujcev: aktivisti so do priseljencev vsaj na deklarativni ravni najbolj strpni, saj nimajo težav niti s prisotnostjo tujih delavcev, drugih kultur ali širitvijo džamije v druga slovenska mesta, kar za preostali dve skupini ne drži. Predvsem antipolitiki niso prizanesljivi: izražajo sentiment nacionalizma pa tudi jeze ali celo sovraštva (glej Tabelo 6.4). Blizu tovrstnemu stališču pa se zdijo tudi konvencionalneži.

Tabela 6.4: Politične orientacije državljanjskih stilov mladih

	Formalisti	A(nti)politiki	Aktivisti	Skupaj
Volilne preference				
Nobene stranke in ne bom se udeležil volitev	37 12 %	258 83 %	17 5 %	312 100 %
Levico (SD + Levica)	105 49 %	38 18 %	70 33 %	213 100 %
Sredina (SMC + LMS)	162 61 %	55 21 %	48 18 %	265 100 %
Desnica (SDS + NSI)	94 55 %	37 22 %	40 23 %	171 100 %
Neopredeljeni (ne vem, neodločen)	220 54 %	143 35 %	43 11 %	406 100 %
Vrednotne orientacije				
Džamija bi morala biti v večjih slovenskih mestih	2,09 –	2,14 0	2,41 +	2,17
Tuji delavci prispevajo k večji gospodarski rasti	3,08 0	3,04 –	3,29 +	3,10
Drugi narodi v Sloveniji prispevajo k kulturni pestrosti	3,26 –	3,25 –	3,55 +	3,31
Za tuje delavce bolje poskrbljeno kot za brezposelne Slovence	3,12 –	3,51 +	2,83 –	3,21
Brez večje rodnosti bodo priseljenci kmalu številčnejši	3,51 +	3,55 +	3,24 –	3,48

Vir: Lastna analiza avtorice

¹⁷ Rezultati z analizo primerjave povprečij so pokazali, da je od skupaj devetih trditev – pet za mnjenje o tujcih, dve o istospolnih parih in dve o odnosu do žensk – le kategorija stališč o tujcih statistično signifikantno diferencirala skupine med seboj. Prikazane vrednosti na teh trditvah v Tabeli 6.4 pomenijo tako povprečne odgovore znotraj skupine, pri čemer je pozitivno odstopanje (oz večje strinjanje) od povprečja na vzorcu prikazano s '+', negativno (oz večje nestrinjanje) pa z '-'.
-

Zaključek

Med zadnjo kampanjo za parlamentarne volitve leta 2018 so na ljubljanski Gimnaziji Poljane dijaki samostojno in na lastno pobudo izvedli predčasne volitve. Teden pred uradnimi volitvami je iniciator izdelal multimedijško predstavitev, v kateri je poudaril glavno vodilo posamezne stranke in ponazoril, v čem se določena stranka programsko razlikuje od preostalih. Nato je glede na programske smernice političnih strank tematsko primerjal strankarske pozicije do vprašanja pravic LGBT-skupnosti, beguncev, okolja in gospodarstva itn. Predstavitev, ki jo je pred končno objavo pregledala in revidirala v ta namen oblikovana volilna komisija, so nato delili v skupini na Facebooku in dijake prosili za komentarje; dijaške odzive so na istem mestu tudi anonimno objavili. Tovrstnih volitev, ki jih je organizirala dijaška skupnost ob podpori vodstva omenjene gimnazije, se je udeležilo skoraj 30 % dijakov, negativnih odzivov na dijaško iniciativo pa dejansko ni bilo. Nedavna raziskava Mestne občine Ljubljana, izvedena novembra 2017 na vzorcu 793 mladih Ljubljančank in Ljubljančanov, je nadalje pokazala, da se je zadnjih predsedniških volitev jeseni leta 2017 udeležilo kar 49 % vprašanih, predzadnjih državnoborskih volitev leta 2014 pa 47 % vprašanih. Očitka, da politične teme in etablirane arene mladim niso zanimive, torej ne gre posploševati. Nasprotno, obstaja podskupina mladih, ki je družbenopolitično in kulturno izjemno angažirana (Oblak, 2018), imajo pa mladi heterogene predstave o tem, kaj zanje pomeni politično delovati in kaj pomeni biti državljan (Oblak, 2016; Pajnik in Hrženjak, 2016), kar empirično potrjuje tudi tukajšnja študija.

Mladi so heterogena in notranje antagonistična družbena skupina, ki se v smislu državljske participacije obnaša zelo specifično, njihovi stili državljske participacije pa imajo svojstven socialni in politični »karakter«. Formalisti oz. konvencionalneži predstavljajo večino višje izobraženih mladih, študentov in/ali že zaposlenih, ki politiko pogosto spremljajo in se redno udeležujejo volitev, a participirajo izključno na tradicionalističen oz. »dolžnosten« način. Aktivisti delujejo manj konvencionalno in bistveno bolj raznovrstno, hkrati pa so v politične teme intenzivneje vključeni. Skupina a(nti)političnih mladostnikov, ki je starostno gledano najmlajša, je izrazito apatična ali pa politiko načrtno bojkotira. Politični karakter treh državljskih stilov je ideološko specifičen, kolikor lahko o njem sklepamo skozi skopo zbrane, a koherentno izražene pozicije do drugačnih:

konvencionalneži se zdijo na ravni vrednostnih orientacij ter volilnih preferenc sredinsko usmerjeni, antipolitiki delujejo ksenofobno in se strankarsko ne opredeljujejo, aktivisti pa so bolj odprta, progresivna skupina. Prakticiranje različnih državljskih vzorcev je med mladimi notranje razvejano, in čeprav obstaja skupina mladih, ki se zdi politično povsem apatična, to še zdaleč ne pomeni, da so od politike odtujeni in družbeno neangažirani vsi mladostniki. Podobno opozarjata tudi Amna in Ekman (2014) na primeru raziskave na Švedskem s fenomenom t.i. »mirujočih državljanov«. Še več, čeprav je manjšina mladih politično in družbeno kritična ter družbeno aktivirana, je zanje značilna visoka prepletenost politike v vsakdanjem življenju, ki se artikulira skozi višje zanimanje za politične teme, aktualizacijo političnega pa manifestira predvsem skozi digitalne medije.

Identificirana nestrpnost ali strah pred tujci, značilna za konvencionalni in apolitični državljski stil, pa vsiljuje novo tezo, in sicer, da sta lahko tako »mainstream« delovanje kot nedelovanje (iz)vir ksenofobnih in manj ali protidemokratskih orientacij, ki bi jih veljalo podrobneje nasloviti. Poglobljene raziskovalne pozornosti vreden se kaže predvsem apolitični državljski stil, ki odseva jezne, mogoče tudi razočarane mladostnike, ki se v politiko sicer ne spuščajo, pa vendar delujejo prikrito nedemokratsko ali vsaj zelo dovzetno za ekstremne pozicije do drugačnih. Mogoče se v tej skupini skrivajo mladi s šibkim občutkom vključenosti v politiko tudi zato, ker so slabo reprezentirani na nacionalni in lokalni ravni. Morda gre za podskupino, v kateri je politična alienacija dejansko problem, povezan tudi z dejavniki širše socialne neenakosti, kar je skladno z ugotovitvami nekaterih predhodnih študij (Kimberlee, 2002; Henn et al., 2005; Amna in Ekman, 2014; Sloam in Henn, 2019).

Politika ima v očeh mladih več obrazov, čeprav lahko le za ozko manjšino mladostnikov rečemo, da so formalno manifestno in latentno politično angažirani. Ne glede na številčno majhnost je identificirani aktivistični državljski stil konceptualno povezan z drugimi bolj angažiranimi dimenzijami političnega delovanja: predpostavlja aktivno politično informiranost v vsakdanjem življenju in zahteva visoke demokratične standarde na orientaciji vrednot in na ravni praktičnega državljskega udejstvovanja. In ravno obstoj te manjšinske skupine mladih državljanov dokazuje, da raziskovanje politične participacije danes nujno implicira odmik od klasične dihotomije med formalistično participacijo in apatičnostjo. Rezultati torej potrjujejo, kar je bilo ugotovljeno že mnogo prej. Še danes

velja »pojme politične aktivnosti/pasivnosti, političnosti/apolitičnosti notranje diferencirati, če nočemo takoj podleči ideološkim stereotipom in se s tem odreči znanstveni objektivnosti« (Ule, 1988: 87). Hkrati pa velja bolj poglobljeno razumeti politično paradigmo tistih mladih, ki se politično lažje artikulirajo skozi digitaliziran vsakdan kot pa skozi etablirane politične arene, četudi te ravno tako sledijo principom digitalnega političnega komuniciranja.

Literatura

- Adler, Richard P. in Judy Goggin (2005): What Do We Mean by »Civic Engagement«? *Journal of Transformative Education* 3 (3): 236–253.
- Amna, Erik in Joakim Ekman (2014): Standby Citizens: Diverse Faces of Political Passivity. *European Political Science Review* 6 (2): 261–281.
- Banaji, Shakuntala (2011): Disempowering by Assumption: 'Digital Natives' and the EU Civic Web Project'. V: Michael Thomas (ur.), *Deconstructing Digital Natives*, 49–66. New York, London: Routledge.
- Bang, Henrik Paul (2003): *Governance as Social and Political Communication*. Manchester University Press.
- Bauerlein, Mark (2008): *The Dumbest Generation: How the Digital Age Stupefies Young Americans and Jopardizes Our Future*. New York: Penguin.
- Bennett, W. Lance (2007): Civic Learning in Changing Democracies: Challenges for Citizenship and Civic Education. V: Peter Dahlgren (ur.), *Young Citizens and New Media: Learning for Democratic Participation*, 59–78. New York: Routledge.
- Bennett, W. Lance (2008): *Changing Citizenship in the Digital Age*. V: W. Lance Bennett (ur.), *Civic Life Online: Learning, How Digital Media Can Engage the Youth*. Cambridge: MIT Press.
- Brady, Henry (1999): Political Participation. V: John P. Robinson (ur.), Phillip R. Shaver (ur.) in Lawrence S. Wrightsman (ur.), *Measures of Political Attitudes*, 737–801. San Diego: Academic Press.
- Coleman, Stephen (2007): From Big Brother to Big Brother: Two Faces of Interactive Engagement. V: Peter Dahlgren (ur.), *Young*

- Citizens and New Media: Learning for Democratic Participation, 21–40. New York: Routledge.
- Dahlgren, Peter (2007): *Young Citizens and New Media: Learning for democratic participation*. New York: Routledge.
- Dalton, Russell J. (2008): *The Good Citizen: How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington: CQ, Press.
- Dalton, Russell J. (2017): *The Participation Gap: Social Status and Political Inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- de Zuniga, Homero Gil in Saif Shahin (2015): *Social Media and their Impact on Civic Participation*. V: Homero Gil de Zuniga (ur.), *New Technologies and Civic Engagement: New Agendas in Communication*, 78–90. New York: Routledge, Taylor and Francis.
- Ekman, Joakim in Erik Amna (2012): *Political Participation and Civic Engagement: Towards a New Typology*. *Human Affairs* 22 (3): 283–300.
- Ekstrom, Mats (2015): *Young people's everyday political talk: a social achievement of democratic engagement*. *Journal of Youth Studies* 19 (1): 1–19.
- Hafner - Fink, Mitja (2011): *Razred, državljanstvo in državljanski stili*. *Teorija in praksa* 48 (4): 1024–38.
- Hafner - Fink, Mitja in Tanja Oblak Črnič (2014): *Digital citizenship as multiple political participation? Predictors of digital political participation in Slovenia*. *Teorija in praksa* 51 (6): 1284–303.
- Hartmann, Maren, Nico Carpentier in Bart Cammaerts (2007): *Democratic Familyship and Negotiated Practices of ICT Users*. V: Peter Dahlgren (ur.), *Young Citizens and New Media: Learning for Democratic Participation*: 167–186. New York: Routledge.
- Hasebrink, Uwe in Ingrid Paus Hasebrink (2007): *Young People's Identity Construction and Media Use: Democratic Participation in Germany and Austria*. V: Peter Dahlgren (ur.), *Young Citizens and New Media*, 81–102. London and New York: Routledge.
- Henn, Matt in Nick Foard (2012): *Young People, Political Participation and Trust in Britain*. *Parliamentary Affairs* 65 (1): 47–67.

- Henn, Matt in Nick N. Foard (2014): Social Differentiation in Young People's Political Participation: The Impact of Social and Educational Factors on Youth Political Engagement in Britain. *Journal of Youth Studies* 17 (3): 360–380.
- Henn, Matt, Mark Weinstein in Sarah Forrest (2005): Uninterested Youth? Young People's Attitudes towards Party Politics in Britain. *Political Studies* 53 (3): 556–578.
- Ito, Mizuko, Sonja Baumer, Matteo Bittanti, Danah Boyd, Rachel Cody, Becky Herr-Stephenson, Heather A. Horst, Patricia G. Lange, Dilan Mahendran, Katynka Z. Martínez, C. J. Pascoe, Dan Perkel Laura Robinson, Christo Sims in Lisa Tripp (2009): *Hanging Out, Messing Around and Geeking Out: Living and Learning with New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Jenkins, Henry, Ravi Purushotma, Margaret Weigel, Katie Clinton in Alice J. Robison (2007): *Confronting the Challenges of Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge: MIT Press.
- Kahne Joseph, Man-Jin Lee, Jessica T. Feezell (2013): The Civic and Political Significance of Online Participatory Cultures among Youth Transitioning to Adulthood. *Journal of Information Technology & Politics* 10 (1): 1–20.
- Kimberlee, Richard H. (2002): Why Don't Young People Vote at General Elections? *Journal of Youth Studies* 5 (1): 85–97.
- Kirbiš, Andrej, Sergej Flere in Marina Tavčar Kranjc (2010): Longitudinalna analiza politične udeležbe slovenske mladine ter njenih stališč do demokracije. 25. sociološko srečanje, Portorož, 18.–20. november 2010.
- Lavrič, Miran, Sergej Flere, Marina Tavčar Krajnc, Rudi Klanjšek, Bojan Musil, Andrej Naterer, Andrej Kirbiš, Marko Divjak in Petra Lešek (2011): *Mladina 2010: Družbeni profili mladih v Sloveniji*. Maribor: Aristej.
- Livingstone, Sonia (2007): Interactivity and Participation on the Internet: Young People's Response the Civic Sphere. V: Peters Dahlgren (ur.), *Young Citizens and New Media: Learning for Democratic Participation* 103–124. New York: Routledge.
- Luthar, Breda (ur.) (2004): *Kultura in razred*. Ljubljana: FDV.
- Martin, I. Irene in Jan W. van Deth (2007): *Political Involvement*.

- V: Jan W. Van Deth (ur.), Jose Ramon Montero (ur.) in Anders Westholm (ur.), *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, 303–333. New York: Routledge.
- Mihailidis, Paul (2014): *Media Literacy and the Emerging Citizen*. New York: Peter Lang.
- Miheljak, Vlado (2002): *Mladi kot subjekt in objekt politike*. V: Vlado Miheljak (ur.), *Mladina 2000: slovenska mladina na prehodu v tisočletje*, 105–64. Maribor: Aristej.
- Olsson, Tobias (2007): *An Indispensable Resource: The Internet and Young Civic Engagement*. V: Peter Dahlgren (ur.), *Young Citizens and New Media*, 187–204. London and New York: Routledge.
- Oblak Črnič, Tanja (2018): *Kulturna in družbena angažiranost v kontekstu digitaliziranega vsakdana: raziskava mladih v Ljubljani*. *Družboslovne razprave*, XXXIV (88): 7–32.
- Oblak Črnič, Tanja (2016): *Mladi državljani in institucionalna politika v kontekstu participativne digitalne kulture*. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 26 (1): 119–132.
- Oblak Črnič, Tanja (2017): *Neglected or Just Misunderstood? The Perception of Youth and Digital Citizenship Among Slovenian Political Parties*. *Teorija in praksa* 54(posebna številka): 96–111.
- O'Toole, Therese, Michael Lister, Dave Marsh, Su Jones, Alex McDonagh (2003): *Tuning out or Left out? Participation and Non-Participation Among Young People*. *Contemporary Politics* 9 (1): 45–61.
- O'Toole, Therese (2003): *Engaging with Young People's Conceptions of the Political*, *Children's Geographies* 1 (1): 71–90.
- Pajnik, Mojca in Majda Hrženjak (2016): *(Samo)percepcije mladih v polju političnega: izzivi za državljanstvo*. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 26 (1): 133–144.
- Prior, Markus (2007): *Post-Broadcast Democracy: How Media Choice Increases Inequality in Political Involvement and Polarizes Elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D. (2000): *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.

- Schlozman, Kay Lehman, Sidney Verba in Henry E. Brady (2010): *Weapon on the Strong? Participatory Inequality and the Internet*. *Perspective on Politics* 8(2): 487–509.
- Scholl, Rosanne (2015): *Civic Engagement of Youths During Their Transition to Adulthood*. V: Homero Gil de Zúñiga (ur.), *New Technologies and Civic Engagement*, 46–59. New York, USA: Routledge.
- Sherr, Susan (2005): *News for a New Generation: Can it be fun and functional?* Working paper. Dostopno na: <https://civicyouth.org/PopUps/WorkingPapers/WP29Sherr.pdf> (26. 2. 2019).
- Sloam, James (2016): *Diversity and Voice: The Political Participation of Young People in the European Union*. *The British Journal of Politics and International Relationship* 18 (3): 521–537.
- Sloam, James in Matt Henn (2019): *Youthquake 2017: The Rise of Young Cosmopolitans in Britain*. London: Palgrave Studies.
- Smith, Elizabeth (1999): *The Effects of Investments in the Social Capital of Youth on Political and Civic Behaviour in Young Adulthood*. *Political Psychology* 20 (3): 553–580.
- Southwell, L. Priscilla (2003): *The Politics of Alienation: Nonvoting and Support for Third-Party Candidates among 18–30-Years Old*. *The Social Science Journal* 40 (1): 99–107.
- Teorell, Jan, Mariano Torcal, in José Ramón Montero (2007): *Political Participation: Mapping the Terrain*. V: Jan W. van Deth (ur.), *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*, 334–357. London: Routledge.
- Thorson, Kjerstin (2011): *Sampling from the Civic Buffet: Youth, New Media and Do-It Yourself Citizenship*. V: Michael Thomas (ur.), *Deconstructing Digital Natives*, 3–22. New York, London: Routledge.
- Trdina, Andreja in Andreja Vezovnik (2014): *Moralne meje: razred in strukturiranje polja vrednot in političnih stališč*. V: Breda Luthar (ur.), *Kultura & razred*, 31–66. Ljubljana: FDV.
- Ule, Mirjana. (1988): *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Viri

- Delo, 16. maj 2017, Raziskava Centra za raziskovanje javnega mnenja in množicnih komunikacij, 2017. »Mlade politika sploh ne zanima«. Dostopno na: https://www.delo.si/assets/media/other/20170516//0515__NOVMladiInPolitika.pdf (1. 11. 2019).
- Dnevnik, 20. april 2014, »Mladi na volitve ne hodijo, raje imajo neposredno udeležbo s peticijami in z demonstracijami«. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042655111> (1. 11. 2019).
- Košir, Izak (2018): Simon Moe. Mladina, 1. 6. 2018. Dostopno na: <https://www.mladina.si/185781/simon-moe/> (1. 11. 2019).
- RTVSLO, 31. 1. 2019, »Belgijski mladostniki namesto v šole na demonstracije ...«. Dostopno na: <https://www.rtv slo.si/okolje/novice/belgijski-mladostniki-namesto-v-sole-na-demonstracije-za-okoljske-ukrepe/478900> (1. 11. 2019).

7 ŽENSKÉ NA PREDSEDNIŠKIH VOLITVAH IN NJIHOVA SAMOPREZENTACIJA NA SPLETU

Elena Nacevska

Uvod

Politika enakosti med spoloma predstavlja aktualno temo v sodobnih demokratičnih družbah in tudi na ravni javnih politik zaseda eno izmed prioritete Evropske unije (EP, 2000; EK, 2004; 2016). Kljub obstoju pomembnega okvira številnih institucionalnih sprememb, kot so zakonske in strankarske kvote, ki je vsaj delno pripomogel k formalni ureditvi enakosti med spoloma, pa samo enakost pred zakonom ni dovolj (Antić Gaber et al., 2016). Formalna enakost, ki vključuje le »dodajanje žensk« k že obstoječim paradigmam, predstavlja pomanjkljiv odgovor na žensko neenakost, saj ne ureja številnih drugih dejavnikov, ki bi bili potrebni za spremembo ustaljenih kulturnih in tradicionalnih predstav, ki ženske znotraj politike postavljajo v inferioren položaj (Nacevska, 2018). V mislih imamo zgodovinski inferiorni položaj žensk, neugoden kulturni in tradicionalni kontekst, znotraj katerega se politična kultura razvija, in ustaljene družbene vloge. Kljub globalnemu napredku je razvoj položaja žensk še vedno počasen zlasti na področjih zastopanost žensk v politiki in v medijih (Haraldsson in Wängnerud, 2018).

Razvoj liberalnih družb je tesno povezan s patriarhalnimi vlogami kot osnovo družbenih odnosov med spoloma (Kann, 2011). Patriarhalna politična kultura in tradicionalizem pa predstavljata oviro za položaj žensk ne le v političnem življenju, ampak tudi na drugih področjih družbenega življenja (Burns, Schlozman in Verba, 2001; Dubber, 2005; Lyons, 2006; Beckwith, 2011; Kann, 2011). Neenakopravni položaj žensk v različnih državah je ugotovljen v poročilih

Združenih narodov¹, z Amsterdamskim sporazumom (1990) ter v dokumentih Human Development Reports² (HDR, 2011).

Stereotipi kot ovire (Fridkin in Kenny, 2009) izhajajo iz analize spolnih stereotipov o vedenju volivcev, strankarske pripadnosti in moči stereotipov, da vplivajo na percepcijo/samopercepcijo kandidatov (Rahn, 1993). Nekateri raziskovalci (Huddy in Terkildsen, 1993) uporabljajo eksperimentalne manipulacije spolnih stereotipov pri dojemanju moških in ženskih kandidatov v politiki in ugotavljajo, da je ideološki položaj bistven. Drugi raziskovalci (Hayes, 2009; 2010; Fridkin, 2011) so ugotovili, da so najpomembnejši spolni stereotipi kandidatov, stereotipi strank in medijska stereotipizacija.

Mediji imajo ključno vlogo v sodobnih volilnih kampanjah (Scammell in Semetko, 2000) glede stališča in ocene osebnosti kandidatov (Ansolabehere et al., 1993). Volilne kampanje so vedno bolj osredotočene na medije (Norris, 2000), izbiro strategij in na stališča glede vloge žensk v političnem prostoru. Pogosto se premajhna zastopanost žensk vidi kot »problem medijev« in se uporablja pojem »medijski seksizem« (Simas in Bumgardner, 2017; Haraldsson in Wängnerud, 2018).

V postsocialističnih državah so procesi tranzicije pripeljali do ponovnega zapiranja ter delitve moških in ženskih vlog v smeri utrjevanja tradicionalnih vrednot (Antić Gaber in Lokar, 2006; Galligan et al., 2007).

V Sloveniji kljub tendencam v smeri povečanja števila žensk v političnih strukturah pa skladno s pojavom večstrankarstva in v obstoječem formalnopravnem okviru implementacija koncepta spolov vseeno ni korespondirala z realnim razvojem (Antić Gaber et al., 2016). Kot je značilno za tranzicijske države, je tudi tukaj mogoče opaziti medsebojno povezan proces (re)tradicionalizacije in (re)patriarhalizacije politične identitete in položaja žensk (Jogan, 2011). Preseganje stereotipov predstavlja vzrok za večji prispevek ne le k formalni

---

1 V aktu o ustanovitvi ZN (1945) se izraža prepričanje, da je učinkovita mednarodna zaščita človekovih pravic eden izmed temeljev za ohranjanje miru in varnosti. Konvencija (CEDAW) je temeljni dokument, ki ga uporablja mednarodna skupnost za izboljšanje položaja žensk na vseh družbenih področjih.

2 Po poročilih ZN o človekovem razvoju obstaja neravnovesje na skoraj vseh področjih družbenega življenja, kar se zlasti kaže v nizkem odstotku žensk v političnih strukturah odločanja in političnem življenju.

enakopravnosti, ampak precej tudi k dejanskim spremembam. To je del tudi strategije Evropske unije (*gender mainstreaming*)³ (EK, 2004).

Namen tukajšnjega prispevka je pokazati: *prvič*, kakšen je bil način samoprezentacije ženskih kandidatk na predsedniških volitvah 2017 skozi različne družbenomedijske platforme v času volilne kampanje; *drugič*, (ne)obstoje »tradicionalnih ženskih področij« pri samoprezentaciji ženskih kandidatk in s tem povezanimi stereotipi; *tretjič*, oblike (re)tradicionalizacije kandidatk v novih medijih (FB) ter vpliv medijev na stereotipiziranje.

Osrednja teza v tej raziskavi je, da je poleg večje prisotnosti ženskih kandidatk na predsedniških volitvah 2017 njihova samoprezentacija prek digitalnih medijev, posebej prek Facebooka kot najbolj uporabljanega medija še vedno osredotočena na njihove patriarhalne oz. konservativne »reproduktivne« vloge kot so »žene/mame, gospodinje, kuharice«, ter da je v volilni kampanji njihova samoprezentacija v največji meri povezana s stereotipno »ženskimi« vprašanji. To kaže na problematičen obrat v konservativno samopodobo žensk kot političark. *Glavni cilj prispevka* je ugotoviti: a) kako se vzorci (re)tradicionalizacije predstavljajo v volilno kampanjo na predsedniških volitvah 2017; b) kako se samoprezentacija predsedniških kandidatov razlikuje glede na spol. Raziskava je tako osredotočena najprej na analizo kandidatov na predsedniških volitvah, v drugem koraku pa se usmerjamo na primerjalno analizo samoprezentacije kandidatk med volilno kampanjo. Prvič v zgodovini predsedniških kampanj v času po osamosvojitvi Slovenije je namreč za predsedniško mesto kandidiralo več žensk kot moških. Ta kvantitativen obrat v prid žensk pa ne pomeni samodejne demokratizacije razmerij med spoloma, ampak ga je treba razumeti v kontekstu izpraznjenosti politične vloge predsedniške pozicije. Porast ženskih kandidatk obenem kaže na

3 Četrta svetovna konferenca o ženskah (ZN, 1995) uvaja strategijo in integracijo načela enakosti spolov kot ključno točko pri zmanjševanju neenakosti med moškimi in ženskami. »Integracija načela enakosti spolov« kot odnos med spoloma, uravnoteženost spolov in perspektive predstavlja proces sprejemanja in izvajanja načrtovanih dejavnosti, vključno z zakonodajo, s politikami in programi za vsako področje, kot konceptualni okvir, metodologija in predstavitev dobrih praks (Svet EU, 1998; 2001). V EU skladno z opredelitvijo Sveta Evrope (Svet EU, 1998) »integracija načela enakosti spolov« pomeni: »Reorganizacija, izboljšanje, razvoj in vrednotenje procesov, da bi bila perspektiva enakosti spolov vključena v vse politike in akterje, ki sodelujejo pri oblikovanju politik. Koncept je uveden s členoma 2 in 3 Sporazuma EU o vključevanju enakosti spolov v splošno politiko Unije« (EK, 2004/113).

pragmatično usmerjenost političnih strank, ko je bila volilna zmaga obstoječega predsednika pričakovana. Članek tako ponuja odgovore na naslednja vprašanja: *kako* se marginaliziranost žensk v politiki kaže kot rezultat reprodukcije širše vrednostne matrice; *v kolikšni meri* se vzorci (re)tradicionalizacije predstavljajo v volilno kampanjo na predsedniških volitvah; *kako* se samoprezentacija predsedniških kandidatov razlikuje glede na spol; ponuja tudi primerjalno analizo kandidatov v času volilne kampanje prek digitalnih medijev (Facebook) s poudarkom na to, *ali* obstajajo stereotipno »ženska« in »moška« vprašanja v okviru volilne kampanje na predsedniških volitvah.

Raziskovalni model temelji na deskriptivni analizi na podlagi prejšnjih raziskav *koncepta spletnega stila* (Bystrom et al., 2004) in *samoprezentacije žensk* (Rahn, 1993; Fridkin in Kenny, 2009; Hayes, 2009; 2010; Fridkin, 2011) prek različnih digitalnih medijev. Poleg tega smo izvedli kvalitativno analizo volilnih kampanj prek novih digitalnih medijev. Izhajamo iz predpostavke, da je samopercepcija kandidatke pogojena skozi vlogo dolgotrajnih kulturnih in političnih kontekstov, ki določajo, kakšno predstavo o sebi vnašajo kandidatke v volilno kampanjo. Pri tem nas še posebej zanima, kako se samoprezentacija predsedniških kandidatov razlikuje glede na spol, ter analiza stereotipno »ženskih« in »moških« vprašanj v okviru volilne kampanje pri predsedniških kandidatih.

Analiza obstoječe literature na temo spletnega stila in (re)tradicionalizacije nam pomaga pri detektiranju vzrokov tradicionalizacije v volilni kampanji. Po drugi strani nam kvalitativna analiza spletnih (Facebook) objav za vsakega kandidata oziroma njihova poročila, ki so jih pošiljali volivcem prek družbenih omrežij, pomaga pri ugotavljanju povezanosti oz. naklonjenosti kandidatov na »ženska« in »moška« vprašanja pri samoprezentaciji v svoji volilni kampanji na predsedniških volitvah.

V empiričnem delu je uporabljena tudi kvantitativna analiza števila ženskih in moških kandidatov na predsedniških volitvah od 1992 do 2017, izpostavljenosti oz. naklonjenosti (velika, majhna, srednja) predsedniških kandidatov na določenih področjih oziroma predstavljenost predsedniških kandidatov pri 'moških' in 'ženskih' področjih.

Kontekstualno-teoretični diskurzi patrijahalizacije, (re)tradicionalizacije in medijske stereotipizacije

V politiki so stereotipi o spolu ključna izhodišča za volilne preference (Sanbonmatsu in Dolan, 2007; Dolan in Sanbonmatsu, 2009). Kognitivni proces in tradicionalizacija vplivata na volivce in politične stranke (Gidengil in Everitt, 2003; Simon in Hoyt, 2013) ter na odnos strank in posebnih skupin v družbi (Dolan, 2004). Takšno razmerje gotovo določa podrejeno vlogo žensk v političnem življenju (Rahn, 1993; McDermott, 1997; Huddy in Capelos, 2002; Koch, 2002).

Spolna neenakost pri doseganju vodilnih položajev je bila razložena na podlagi različnih teoretičnih analiz in poskusov (re)tradicionalizacije družbe (npr. Hoobler et al., 2014). Nekatere študije so poudarile pomembnost prizadevanja na vodilnih položajih (Boatwright in Egidio, 2003). Tako se ženske spoprijemajo z negativnimi stereotipi in s predsodki glede njihovih vodstvenih možnosti (Hoyt in Blascovich, 2007; 2010; Hoyt in Simon, 2011). Raziskave so pokazale, da ženske ne stremijo k vodilni vlogi tako pogosto kot moški (Skrla et al., 2000; Rollero in Fedi, 2014) in da pričakujejo več težav v močnih vlogah (Lips, 2001). Ženske se težje predstavljajo kot voditeljice, celo mlade ženske so manj optimistične od moških (glej npr. Lips, 2000; 2001; Diekman et al., 2004; Killeen et al., 2006; Hoyt in Simon, 2011). Dozdajšnje raziskave (Manza in Brooks, 1998; McGregor, 2017; McGregor et al., 2017) kažejo, da so patriarhalne dogme povezane tudi z ekonomskim razvojem države, predvsem z vidika povečanega aktivizma pri ženski populaciji, s tem pa tudi s spremembo zavesti pri prebivalcih glede vloge ženske v javni sferi družbe. Manza in Brooks (1998) poudarjata, da imajo v procesu (re)tradicionalizacije pomembno vlogo naraščajoče avtonomije žensk kot volivk, porast feministične zavesti med ženskami ter povečanje udeležbe žensk kot delovne sile. Počasna družbeno-ekonomska rast, visoka stopnja brezposelnosti, indeks revščine, socialno nezadovoljstvo se nujno reflektirajo na položaj žensk v javnem in političnem življenju (Đurić - Kuzmanović, 2002). V pogojih ekonomskih problemov in mizoginih kulturnih stereotipov v državah EU je bila delno dosežena določena stopnja enakosti med spoloma, in sicer predvsem kot rezultat mednarodnih obveznosti in pritiska 'od zgoraj navzdol' ter družbenega pritiska, zlasti pritiska nevladnega sektorja in ženskih organizacij. Patriarhalna matrica vrednot in percepcije delitve vlog spolov v družbi je pogojena z nižjo ravnjo izobrazbe in ravnjo

zaposlenosti/brezposelnosti, ki determinirata vlogo žensk v javni sferi (Manza in Brooks, 1998). To je lahko posledica mistifikacije spolnih vlog in zaznavanja ženskih interesov (Burns et al., 2001) v smislu, da je pomembnejši položaj žensk v družini (Vickers, 2006) oziroma »naravna« povezanost žensk z domom in družino (Lyons, 2006). V patriarhalnih družinah je še vedno zaznana vloga ženske v njeni reproduktivni funkciji in skrbi za otroke (Hessinger, 2005).

Raziskave politične vključenosti žensk v ZDA (Alexander in Andersen, 1993; Huddy in Terkildsen, 1993) na primer kažejo, da so ženske v političnem življenju dvojno stereotipizirane – skozi spol in kot kandidatke (Beckwith, 2011). Prevladujoče predstave v družbi in razdelitev ženskih vlog kot primarno zadolženih za družino, zdravje, izobraževanje, se kažejo kot prevladujoče predstave tudi med kandidati in člani v političnih strukturah odločanja (Kimmel in Aronson, 2004).

Prav tako je opazna delitev vlog po spolu tudi pri izbiri poklica. »Zaradi poklicne stereotipnosti, ki je le ena izmed posledic dvojne socializacije in inkulturacije v družbi, večino poklicev vnaprej privzamemo za ženske ali moške, zelo redko pa za mogoče obojespolne« (Oblak, 1997; 1998).

Raziskave (Sapiro, 1981–82; Rosenwasser in Seale, 1988; Leeper, 1991; Sapiro in Walsh, 2002) so pokazale, da prisotnost spolnih stereotipov v politični areni pripelje do tega, da imajo moški in ženske kandidati različen pristop do določenih področij strokovnega znanja. Ženske kandidatke so kompetentnejše pri obravnavanju vprašanj »sočutja«, npr. revščina, izobraževanje, okolje, varstvo otrok in zdravstvena politika, medtem ko so moški kompetentni pri obravnavanju »moških« vprašanj, kot so: gospodarstvo, zunanja politika, obrambna vprašanja (Banaji et al., 1993; Diekman in Eagly, 2000; Sczesny et al., 2004).

Poskusi retradicionalizacije in repatrijahalizacije družbe so usmerjeni proti stereotipom, ki – kot sklepata Bosak in Sczesny (2008) – se običajno povezujejo s tradicionalnimi agentičnimi »moškimi« in »ženskimi« lastnostmi z vodilnimi vlogami. Tako kot v drugih državah se tudi v Sloveniji lahko opaža obstoj tradicionalnih ženskih področij. Namreč, v Sloveniji analize kažejo, da se je delež žensk na vodstvenih položajih celo znižal oziroma je bil v letu 2016 19-odstoten v primerjavi z 22,9% iz leta 2015 (EIGE, 2017a). Ženske so veliko bolj vključene v medicino, tekstilno industrijo ali v sfero izobraževanja (EIGE, 2017b). Pri ženskah je zlasti indikativna skupina

neplačanih družinskih delavcev, kar ponovno kaže na njihovo vlogo v zasebni sferi. Takšna delitev poklicev kaže na še vedno dominantno tradicionalno kulturo, ki se odslikava tudi v politični realnosti.

Skladno z analizami iz predhodnih raziskav sekundarni empirični podatki in merjenja kulture (Norris in Inglehart, 2001; Paxton in Kunovich, 2003; WVS, 2005–2008; Norris in Krook, 2010; EVS, 2011) kažejo na dominantno matrico vrednot patriarhalnosti, kolektivizma in familiarizma, ki demonstrira močno korelacijo javnega mnenja, ki se interpretira tudi z nezaupanjem političnih vodij pri selekciji in imenovanju ženskih kandidatk na visoke položaje moči in odločanja. Procesu retraditionalizacije so počasni oz. se določene spremembe opazajo celo po legislativnih in institucionalnih spremembah v državah.

V kontekstu tradicionalnih stereotipov o družbenih vlogah na podlagi spola v smislu stereotipne »samopercepcije« imajo v volilnih kampanjah pomemben vpliv tudi tradicionalni mediji, ki kažejo veliko razliko med spoli v družbi.

V mednarodno-primerjalni raziskavi Pippa Norris (1997) ugotavlja, da ženske prejemajo manj medijske pokritosti kot njihovi moški kolegi. Novice o ženskih kandidatkah so osredotočene na teme, povezane s spolom. Bystrom et al. (2001) ugotavljajo, da so nekatera vprašanja bolj povezana z moškimi kandidati (npr. davki), druga vprašanja pa so bolj povezana s kandidatkami (npr. izobraževanje). Poleg tega ženske kandidatke v primerjavi z moškimi prejemajo več pozornosti glede zakonskega in družinskega statusa. Kittilson in Fridkin (2008) ugotavljata, da so mediji bolj osredotočeni na »izrazne prednosti«, kot so: »poštenost in sočutje« pri opisovanju ženskih kandidatk, medtem ko so »instrumentalne« lastnosti, kot so izkušnje in vodenje, pogosteje uporabljane za opis moških kandidatov. Vprašanja zunanje politike, obrambe, trgovine in gospodarstva so pogosteje povezana z moškimi kandidati, medtem ko so ženske kandidatke v svojih poročilih o kampanji pogosteje povezane z vprašanji revščine, izobraževanja in zdravstva (Kahn, 1994; Carroll in Schreiber, 1997). Takšna stereotipizacija nedvomno kaže na prednost moških kandidatov v politični areni.

Čeprav raziskave, ki preučujejo novejše volilne cikle, kažejo, da so razlike med spoloma pri poročanju o novicah mogoče postale manj izrazite (npr. Smith, 1997; Bystrom et al., 2001; Jalalzai, 2006), so le raziskave v ZDA (Witt et al., 1994; Kittilson in Fridkin, 2008) pokazale dramatične razlike med spoloma v medijskih pokritosti. Kittilson

in Fridkin (2008) poudarjata, da je pri moških kandidatih poudarek na moških lastnostih več kot dvakrat večji za moške kot ženske kandidatke (88 % proti 43 %). Nasprotno pa je osredotočenost na ženske lastnosti več kot štirikrat večja pri ženskah kot pri moških kandidatih (56 % proti 12 %) (Kittilson in Fridkin, 2008).

Elizabeth van Acker (2003) navaja, da je »medijsko stereotipiziranje« odvisno od števila žensk v politiki, zlasti na višjih položajih. V državah, v katerih je politična prisotnost žensk nižja, obstaja večja verjetnost, da bodo stereotipi medijev intenzivnejši (van Acker, 2003). Raziskava o stereotipih (Schneider, 2004) ugotavlja, da ko bodo novinarji in volivci izpostavljeni ženskam, ki delujejo na načine, ki ne ustrezajo običajnim spolnim stereotipom, bodo tudi stereotipi o tipičnih ženskih politikah revidirani.

Nedvomno je, da so še vedno v razmerju do enakosti spolov spolni stereotipi močno razširjeni (Inglehart in Norris, 2003). V medkulturni študiji Williams in Best (1990) ugotavljata visoko stopnjo podobnosti v atributih, ki se pripisujejo ženskam in moškim, kar kaže na vzorec »pankulturnega« stereotipiziranja. Ker so stereotipi o spolih tako razširjeni, se bodo mediji verjetno držali enakih stereotipov kot splošno prebivalstvo (Kittilson in Fridkin, 2008).

Vzpon uporabe novih medijev v volilnih kampanjah

Novi mediji (socialni/družbeni, mediji kot so: FB, Twiter, Instagram, blogi, platforme za izmenjavo videov – YouTube ...) imajo zelo pomembno vlogo pri kampanji in prezentaciji. Kot močna orodja novi mediji služijo dejanskemu pospeševanju volilnim kampanjam (Fridkin in Kenney, 2014). Novi mediji kot posebnost nove digitalne dobe predstavljajo pomemben preobrat v volilnih kampanjah, ki lahko pomagajo ženskam doseči večjo politično samoprezentacijo.

Družbeni mediji so omogočili gradnjo osebne identitete, ki je hkrati zasebna in javna (McGregor et al., 2017). Sposobnost izmenjave fotografij, delitve utrinkov iz njihovega vsakdanjega življenja na enak način kot številni uporabniki družbenih medijev daje politikom nove priložnosti (Morrison, 2014; McGregor et al., 2017). Dejansko, praktično sodelovanje v socialnih medijih zahteva izdelavo predstavitve samega sebe (Boyd in Ellison, 2007; Enli in Thumin, 2012). Kot trdita Enli in Thumin (2012): »Da bi sodelovali v spletnem družbenem mreženju, posamezniki nimajo druge izbire, kot da se predstavljajo, in za to je potreben zelo individualiziran in prilagojen pristop.« Enli in Skogerbø (2013) opažata, da »družbeni mediji, kot sta Facebook

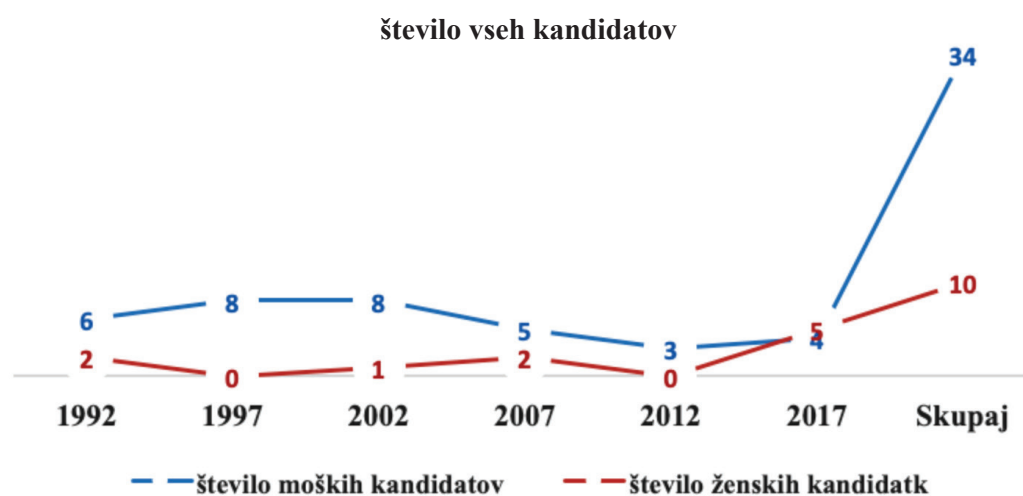
in Twitter, omogočajo osredotočenje na posameznega politika in ne na politično stranko ter politični prostor«. Jackson in Lilleker (2011) teoretizirata, da nekateri politiki uporabljajo družbene medije, da se predstavijo »kot prijazni ljudje, tako da predstavljajo drug vpogled poleg tradicionalnih vzorcev (stranke, politike in pristojnosti).

Medtem ko se družbeni mediji zdaj široko uporabljajo v politiki (Conway et al., 2013; Hermans in Vergeer, 2013), raziskave kažejo, da politiki družbene medije prilagajajo tradicionalnim modelom kampanje (Evans et al., 2014; Gainous in Wagner, 2014). Po drugi strani raziskava o strategijah kandidatnih kampanj ugotavlja, da ženski in moški kandidati nimajo bistveno drugačnih kampanj (Bystrom et al., 2004) in da je razlike v kandidatih, ki temeljijo na spolu, mogoče bolje razložiti prek strankarskega vpliva (Dolan, 2005; 2014).

Ženske na dozdajšnjih predsedniških volitvah v Sloveniji

Slovenija ima sorazmerno dolgo tradicijo enakopravnosti žensk in velja omeniti, da se je v socializmu nekdanja država Jugoslavija v veliki meri zgledovala po skandinavskih državah (Antić Gaber et al., 2016). Vseeno Slovenija do zdaj ni imela predsednice države. Pri merjenju razlik med prisotnostjo kandidatk in kandidatov na predsedniških volitvah od leta 1992 smo poiskali kvantitativne razlike v številu kandidatov po spolu na dozdajšnjih predsedniških volitvah.

Graf 7.1: Število ženskih in moških kandidatov na predsedniških volitvah od 1992 do 2017

Vir: DVK, 1992–2017; Lastni prikaz avtorice

Kot je razvidno iz Grafa 7.1, so ženske kandidatke nastopile le na štirih predsedniških volitvah – dve leta 1992, ena leta 2002, dve leta 2007 (IPES, 2018) – in na zadnjih volitvah pet kandidatk (DVK, 1992–2017). Če pogledamo le do leta 2007, je za predsednico RS kandidiralo vsega skupaj pet žensk oziroma 14% vseh kandidat in kandidatov.⁴

Na prvih volitvah za predsednika republike leta 1992 sta se v kandidaturo poleg šestih moških podali Darja Lavtižar Bebler (članica Socialistične stranke Slovenije) in Alenka Žagar Slana (za stranko Narodni demokrati). Obe sta na volitvah prejeli manj kot 2% podpore oziroma 1,83% in 1,74% (DVK, 1992). Pet let pozneje na predsedniških volitvah ni kandidirala nobena ženska. Leta 2002 je Barbara Brezigar, ki je kandidirala s podpisi volivcev ter podporo strank SDS in NSi, v prvem krogu volitev prejela 30,80% glasov, kar jo je uvrstilo v drugi krog. Tam je prejela 43,48% glasov (IPES, 2018).

Leta 2007 sta med sedmimi kandidati in kandidatkami nastopali dve ženski: aktivistko Eleno Pečarič je predlagala stranka Akacije in Moniko Piberl stranka Glas žensk Slovenije. Nobena se ni uvrstila v drugi krog in obe sta prejeli manj kot odstotek glasov (prva 0,90% in druga 0,48%) (DVK, 2007; IPES, 2018). Sledile so volitve leta 2012, na katerih spet ni bilo nobene ženske kandidatke za predsednico.

Na zadnjih, šestih volitvah po vrsti leta 2017 se zdi, da se prvič zgodil izjemen dvig ženskih kandidat, saj prvič za mesto predsednika kandidira celo več žensk kot moških. Novembra 2017 je namreč v kampanji za predsednika nastopilo pet kandidat in trije kandidati oziroma Ljudmila Novak iz stranke NSi, evropska poslanska iz SDS Romana Tomc, iz SMC Maja Makovec Brenčič (takrat ministrica za izobraževanje, znanost in šport), predstavnica stranke Glas za otroke in družine Angelca Likovič in predstavnica SLS Suzana Lara Krause. Moški kandidati so bili: dva župana, in sicer kamniški Marjan Šarec in koprski Boris Popovič, Andrej Šiško iz Gibanja zedinjena Slovenija ter aktualni predsednik države Borut Pahor (SD), ki je bil izvoljen za četrtega predsednika Republike Slovenije, ko je v prvem krogu prejel 47,21% glasov, v drugem krogu, 12. novembra 2017, pa je bil izvoljen s 52,98%. Kljub pozitivnemu preobratu in večjemu številu ženskih kandidat na zadnjih volitvah pa še vedno nobena

⁴ Moških kandidatov za mesto predsednika v istem obdobju je bilo na drugi strani skoraj šestkrat več, skupaj kar 29 kandidatov, od tega najmanj v letu 2007 (IPES, 2018).

kandidatka ni uspela zmagati. Zdi se, da je takšno stanje rezultat vpliva politične kulture in ravnanja ter odločanja političnih strank, ki je ženskim kandidatkam manj naklonjeno (IPES, 2018). V zgodovini predsedniških volitev se je mestu predsednice države najbolj približala Barbara Brezigar, ki je leta 2002 poleg Janeza Drnovška, ki je na volitvah tudi zmagal, med devetimi kandidati prejela največ glasov 43,48 % (Prezelj, 2018).

Uporaba spletnih družbenih omrežij in samoprezentacija ženskih kandidatv v predsedniških volilnih kampanjah 2017

Prisotnost in raba spletnih družbenih omrežij v kampanjah za volitve sta bili razvidni pri vseh kandidatih/-kah za predsednika Republike Slovenije 2017. Najbolj uporabljano je bilo družbeno omrežje Facebook. V primerjavi z ameriškim modelom predsedniških kampanj je v Sloveniji npr. družbeno omrežje najbolj uporabljeno kot enosmerno informiranje, sporočanje in videopredstavitve. Vizualni elementi skupaj s sporočili so se pokazali kot najbolj učinkovite metode v smeri nagovarjanja volivcev.

Tabela 7.1: Volilne kampanje predsedniških kandidatov/-k prek digitalnih medijev⁵

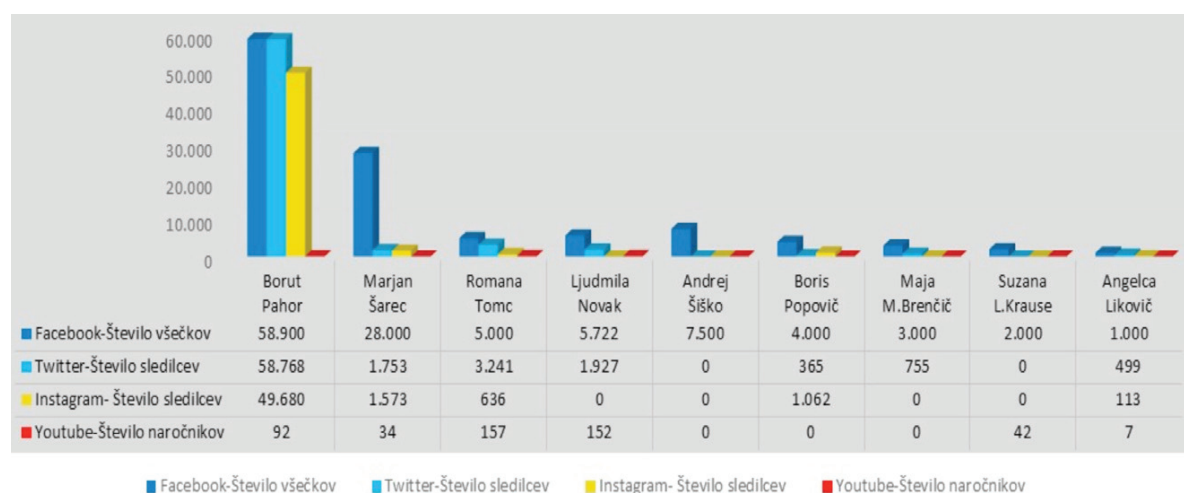
Kandidat	Spletna stran	Facebook	Twitter	Instagram	YouTube	Izid na volitvah
Borut Pahor	Da	Da	Da	Da	Da	1. krog 47,21 % 2. krog 52,98 %
Marjan Šarec	Da	Da	Da	Da	Da	1. krog 24,76 % 2. krog 47,02 %
Romana Tomc	Da	Da	Da	Da	Da	13,68 %
Ljudmila Novak	Da	Da	Da	Ne	Da	7,24 %
Andrej Šiško	Da	Da	Ne	Ne	Ne	2,21 %
Boris Popovič	Da	Da	Da	Da	Ne	1,80 %
Maja M. Brenčič	Da	Da	Da	Ne	Ne	1,74 %
Suzana L. Krause	Da	Da	Ne	Ne	Da	0,78 %
Angelca Likovič	Da	Da	Da	Da	Da	0,59 %

Vir: FB-strani predsedniških kandidatov, 2017; Twitter predsedniških kandidatov, 2017; Instagram predsedniških kandidatov, 2017; Youtube kanali predsedniških kandidatov, 2017; Spletne strani predsedniških kandidatov, 2017; DVK, 2017; Lastni prikaz avtorice

5 Angelca Likovič in Ljudmila Novak nista imeli samostojne spletne strani oziroma sta bili predstavljeni prek spletne strani stranke. Suzana L. Krause, Ljudmila Novak in Romana Tomc so bile predstavljene prek kanala njihove stranke na YouTubeu.

Vsi kandidati so bili prisotni na spletnih družbenih omrežjih, medtem ko je največja razlika med številom všečkov ali sledilcev na Facebooku.

Graf 7.2: Število sledilcev, všečkov, naročnikov na družbenih omrežjih predsedniških kandidatov

Vir: Verčič in Oblak Črnič (ur.), 2018

Samoprezentacija ženskih kandidat, zlasti tistih, ki kandidirajo na predsedniških volitvah, je precej kompleksna (Lawrence in Rose, 2009). Ženski kandidati uporabljajo družbene medije tako, da se prilagodijo tradicionalnim stereotipiziranjem (Fowler in Lawless, 2009; McGregor, 2017). Stalsburg (2010) ugotavlja razlike tudi med ženskami, ki so bile brez otrok, in kandidatkami kot materami. Po modelu Niven in Zilber (2001), Bystrom et al., (2004), Dunaway et al. (2013), smo analizirali prisotnost spolnih stereotipov v volilnih kampanjah. Na podlagi prejšnjih raziskav smo bili v naši analizi osredotočeni predvsem na »samoprezentacijo« ženskih kandidat na predsedniških volitvah 2017, njihovo volilno kampanjo prek družbenih omrežij ter na segregacijo na »moška« vprašanja, kot so: gospodarstvo, vojska, davki, mednarodna politika, in »ženska« vprašanja, kot so: pravice žensk, splav, izobraževanje, zdravje, socialno varstvo, okolje, skrb za starejše, varstvo otrok, starševski dopust in pokojnine.

V prejšnjih raziskavah (Metina lista in Klipping, 2018) se je pokazalo, da se ženske v medijih najpogosteje pojavljajo v povezavi s temama, kot sta turizem in šolstvo (51-odstotni delež glasu), zdravstvo (38 %) in kultura (36 %). Najmanj pa se ženske pojavljajo kot sogovornice in avtorice v povezavi s športom (11 %), prometom

(12%), z gospodarstvom (18%) ter znanostjo in tehnologijo (18%) (Metina lista in Klipping, 2018).

Povezanosti kandidatke z »ženskimi« področji smo ugotavljali prek analize Facebook vsebine in sporočil predsedniških kandidatov med volilno kampanjo 2017 (Tabela 7.2).

Tabela 7.2: Naklonjena področja objavljanja na fb-straneh predsedniških kandidatov 2017

	ženske	izobraževanje, znanost, šport	revščina	otroci	splav	zdravje	socialno varstvo	okolje	skrb za starejše	starševski dopust in pokojnine	cerkev	mednarodna politika	davki	gospodarstvo	vojska	EU	banke	migracije
Borut Pahor		visoka		visoka			visoka					visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka
Romana Tome	visoka	visoka					visoka				visoka		visoka	visoka		visoka		
Marjan Šarec			visoka			visoka		visoka			visoka		visoka	visoka		visoka	visoka	visoka
Ljudmila Novak	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka		visoka	visoka	visoka		visoka	visoka				
Andrej Šiško											visoka	visoka		visoka	visoka			visoka
Meja M.Brenčič	visoka	visoka	visoka	visoka														
Boris Popovič								visoka				visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka
Suzana L.Krause	visoka		visoka	visoka	visoka		visoka			visoka			visoka					
Angelca Likovič	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka	visoka		visoka	visoka	visoka							

Legenda:
Prisotnost - visoka
Srednja
Manjša
Ni povezanih objav

Vir: FB-strani predsedniških kandidatov, 2017; Lastni prikaz avtorice.

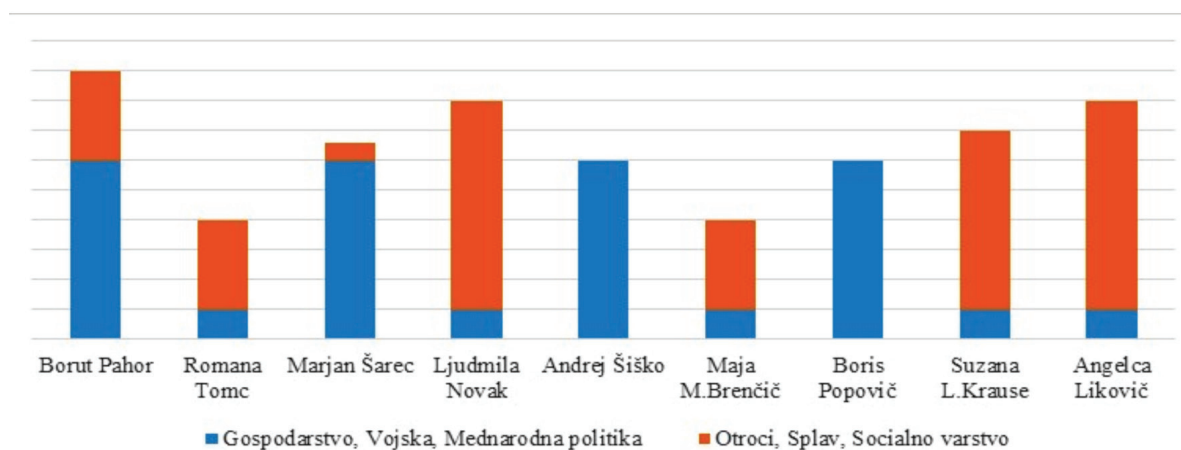
Nedvomno je, da je bilo spolno stereotipiziranje prisotno, celo bolj izraženo pri ženskah pri njihovi samoprezentaciji. Kljub temu pa tudi moški kandidati izmenjajo posnetke, sporočila, teme, povezane z njihovim osebnim življenjem, vendar še vedno ženske kandidatke bolj izkoriščajo priložnost, da prek družbenih medijev izpostavijo njihovo večjo kompetentnost pri odločanju o vprašanjih povezanih z družino, skrbjo in varstvom otrok, splavom, revščino ...

Samoprezentacija ženskih kandidatke je tudi velikokrat pogojena oziroma pod vplivom njihovih strank in v določenih primerih rezultat konkretne pragmatične potrebe političnih strank (osebne povezave), kar pa ne omogoča reprezentativnosti ženskega glasovalnega telesa (Antić Gaber et al., 2016; Nacevska, 2018). Politične stranke imajo mogoče ključno vlogo zaradi svoje funkcije rekrutiranja, po drugi strani pa tudi glede na svojo ideološko matrico in programska določila za spodbujanje žensk na vodilnih položajih. Na predsedniških volitvah se tako kot volilna kampanja tudi medijska pozornost

osredotoča bolj na same kandidate, kar pomeni, da so na predsedniških volitvah povečane razlike med spoloma (Dolan, 2014; Fridkin in Kenney, 2014). Vseeno so dejanski učinki glede odločevalskih položajev moči še vedno determinirani z obstoječimi dogmami in dominantnimi percepcijami večje uspešnosti moških v političnih procesih v primerjavi z ženskimi.

Naše analize so pokazale, da sta še vedno personalizacija in »samoprezentacija« v družbenih medijih pod vplivom dominantnih stereotipov v družbi ter da so ženske kandidatke ne glede na njihovo stranko generalno usmerjene na »ženska vprašanja«. Razlike med spoloma pri pokrivanju določenih vprašanj so bile v največji meri razdeljene glede na spolne stereotipe. Ženske predsedniške kandidatke so najpogosteje govorile na teme zdravstva, pokojnin, sociale, niso pa se osredotočale na teme gospodarstva, davkov, zunanje politike, politične ureditve itn. (glej graf 7.3).

Graf 7.3: Segregacija in naklonjenost na 'moških' in 'ženskih' področjih (analiza FB-objav (poročil) predsedniških kandidatov 2017)

Vir: FB-strani predsedniških kandidatov, 2017; Lastni prikaz avtorice.

Objave, ki so jih predsedniške kandidatke leta 2017 pošiljale volivcem v Sloveniji, in njihova samoprezentacija prek družbenih omrežjih kažejo na večjo povezanost ženskih kandidat z zasebno sfero, družino, z emocionalnostjo in z vzgojo, medtem ko so moški bolj naklonjeni vprašanju vodenja na posameznih področjih (npr. gospodarstvo, obramba, zunanje zadeve).

Ena izmed najbolj izpostavljenih izjav na Facebooku je bila izjava

Ljudmile Novak, npr.: *Kruh je pečen. Najboljši kruh sta pekli moja mama in tašča.* (FB stran Ljudmila Novak, 2017). Angelca Likovič pa je sporočala: *To potrebujemo v Sloveniji: živeti po desetih božjih zapovedih., Bogu hvala, da smo skupaj! Za skupno dobro! Za naše otroke!* (FB stran Angelca Likovič, 2017).

Na najbolj uporabljanem družbenem omrežju, na Facebooku, je razvidno, da so ženske kandidatke v svojih kampanjah bolj prikazujejo v družinskih vlogah.

Samoprezentacija žensk je posebna strategija, ko se kandidatke spoprijemajo s konkurenčnejšim okoljem (Bystrom et al., 2004; Dolan, 2005; 2014; Druckman et al., 2009; Fridkin in Kenney, 2014) oziroma ko so kontekstualni dejavniki, kot so njihove stranke, vplivnejši v volilnem ciklu.

V Sloveniji imajo ženske kandidatke majhno vlogo pri samoprezentaciji, če je stranka večja in vplivnejša v volilni kampanji. Analiza pa nam je pokazala, da so bile ne glede na stranko, ki ji pripadajo, pri ženskih kandidatkah na predsedniških volitvah 2017 bolj prisotne »ženske lastnosti« oziroma področja, kot so: družina, otroci, varstvo, cerkev itn.

Sklep

Kljub kvantitativnemu obratu v prid ženskam na predsedniških volitvah je analiza pokazala, da so kandidati pogosto pod vplivom dolgotrajnih spolnih stereotipov. Tradicionalni stereotipi pa so bolj ali manj skupni vsem demokracijam. Pravzaprav je spol tesno vpet tudi v sodobne kampanje (Fridkin in Kenney, 2014).

Poleg pozitivnega preobrata glede večje prisotnosti žensk na predsedniških volitvah 2017 sta analiza spletnega sloga obnašanja in njihova samoprezentacija pokazali, da ženske še vedno ohranjajo spolne stereotipe, in sicer na način, da se pogosteje povezujejo s stereotipno »ženskimi vprašanji«. *Prvič*, v načinu samoprezentacije ženskih kandidatk je prisoten obstoj »tradicionalnih ženskih področij« in s tem povezani stereotipi; *drugič*, oblike tradicionalizacije/patrijahalizacije kandidatk v novih medijih (FB) so še vedno vidne prek njihove konservativne »reproduktivne« vloge; *tretjič*, analiza FB-objav predsedniških kandidatov nam je pokazala obstoječo naklonjenost kandidatk do »ženskih« vprašanj, kot so: pravice žensk, splav, izobraževanje, zdravje, socialno varstvo, okolje, skrb za starejše, varstvo otrok, starševski dopust in pokojnine.

To kaže na problematičen obrat v konservativno samopodobo žensk kot političark. Sama prisotnost žensk v politiki ne bo samodejno pomenila spolne nevtralnosti (Dahlerup in Antić - Gaber, 2017; Nacevska, 2018). Kljub večjemu deležu žensk v Sloveniji na zadnjih predsedniških volitvah analiza volilnih kampanj kaže na prevladujoče vzorce spolnih stereotipov. Na podlagi naših ugotovitev so spolni stereotipi o kandidatih v medijskih/volilnih kampanjah še vedno močno razširjeni, kažejo na obstoj kulturno pridobljenih vzorcev, ki odkrivajo razlike med spoloma v razumevanju lastnih vlog pri samoprezentaciji, kar je za demokratične procese še vedno skrb vzbujajoča tema. Lahko bi sklepali, da bi sčasoma, ko bi se dominantna kultura spremenila, samoprezentacija kandidatk postala enakovrednejša.

Ženske, ki so povezane s stereotipno »ženskimi« področji, zamujajo priložnost, da pokažejo svoje vodstvo, moč in znanje ter da ne razkrivajo svoje sposobnosti za obravnavanje »moških« vprašanj (Fridkin in Kenney, 2014). Glede na skupne spolne stereotipe so volivci in vodje strank manj prepričani, da lahko ženske kandidatke obravnavajo moška vprašanja v primerjavi z moškimi, kar vpliva tudi na prihodnost žensk v politiki (Fridkin in Kenney, 2014).

Razlike med spoloma bodo tudi v prihodnosti verjetno značilne za volilne kampanje in bodo še naprej predstavljale izzive za moške in ženske. Če je vloga medijev v demokraciji natančno predstavljanje vseh družbenih skupin (Scammell in Semetko, 2000), je največji problem, ki ga ugotavljamo, patrijahalna »samopercepcija in samoprezentacija« žensk v volilnih kampanjah.

Splošno, na svetovni ravni je največji izziv deaktivirati stereotipe, ki povezujejo moške z značilnostmi »vodenja«, in ženske s »skrbnostjo«, ker takšni učinki vplivajo na stereotipizacije pri samoprezentaciji ženskih kandidatk prek novih družbenih medijev – poleg njihovih možnosti za bolj učinkovito predstavljanje.

Ta raziskava predstavlja samo en korak analize spolov v kampanjah, samoprezentacijo in samopercepcijo žensk na predsedniških volitvah pri oblikovanju sodobne volilne kampanje prek družbenih medijev.

Literatura

- Alexander, Deborah in Kristi Andersen (1993): Gender as a Factor in the Attribution of Leadership traits. *Political Research Quarterly* 46 (3): 527–45.
- Ansolabehere, Steven, Roy Behr in Shanto Iyengar (1993): *The Media Game: American Politics in the Television Age*. New York: Macmillan.
- Antić Gaber, Milica in Sonja Lokar (2006): The Balkans. From Total Rejection to Gradual Acceptance of Gender Quotas. V: Drude Dahlerup (ur.), *Women, Quotas and Politics*, 138–67. New York: Routledge.
- Antić Gaber, Milica, Vlasta Jalušič, Jasna Podreka, Metka Roksandić in Katarina Vučko (2016): Ženske v lokalni politiki: zakonodaja kot mehanizem uvajanja in ohranjanja enakosti (od primerjave Norveške in Slovenije do nekaterih dobrih praks in priporočil), 18. 5. 2016. Dostopno na: <https://spol.si/wp-content/uploads/2014/09/Milica-Anti%C4%87-Gaber-Vlasta-Jalu%C5%A1i%C4%8D-Jasna-Podreka-Metka-Roksandi%C4%87-in-Katarina-Vu%C4%8Dko-%C5%BDenske-v-lokalni-politiki-2.pdf> (12. 9. 2018).
- Banaji, Mahzarin, Curtis Hardin in Alexander J. Rothman (1993): Implicit Stereotyping in Person Judgment. *Journal of Personality and Social Psychology* 65 (2): 272–81.
- Beckwith, Karen (2011): Interests, Issues and Preferences: Women's Interests and Epiphenomena of Activism. *Politics & Gender* 7 (3): 424–29.
- Boatwright, Karyn J. in Rhonda K. Egidio (2003): Psychological Predictors of College Women's Leadership Aspirations. *Journal of College Student Development* 44 (5): 653–69. doi:10.1353/csd.2003.0048.
- Bosak, Janine in Sabine Sczesny (2008): Am I the Right Candidate? Self-Ascribed Fit of Women and Men to a Leadership Position. *Sex Roles* 2008 (58): 682–88. doi:10.1007/s11199-007-9380-4.
- Boyd, Danah in Nicole B. Ellison (2007): Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13 (1): 210–30.

- Burns, Nancy, Kay Lehman Schlozman in Sidney Verba (2001): *The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, Political Participation*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bystrom, Dianne G., Marcy C. Banwart, Lynda Lee Kaid in Terry A. Robertson (2004): *Gender and Candidate Communication*. New York: Routledge.
- Bystrom, Dianne G., Terry A. Robertson in Mary Christine Banwart (2001): *Framing the Fight: An Analysis of Media Coverage of Female and Male Candidates in Primary Races for Governor and Senate in 2000*. *American Behavioral Scientist* 44 (12): 1999–2013.
- Carroll, Susan in Ronnee Schreiber (1997): *Media Coverage of Women in the 103rd Congress*. V: Pippa Norris (ur.), *Women, Media and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Conway, B. Anne, Kate Kenski in Di Wang (2013): *Twitter Use by Presidential Primary Candidates During the 2012 Campaign*. *American Behavioral Scientist* 57 (11): 1596–1610.
- Dahlerup, Drude in Milica Antić Gaber (2017): *The Legitimacy and Effectiveness of Gender Quotas in Politics in CE Europe*. *Gender Quotas in Politics in Central East Europe*. *Teorija in praksa* 54 (2): 307–16.
- Diekmann Amanda B., Wind Goodfriend in Stephanie Goodwin (2004): *Dynamic Stereotypes of Power: Perceived Change and Stability in Gender Hierarchies*. *Sex Roles* 50 (3–4): 201–15. 10.1023/B:SERS.0000015552.22775.44.
- Diekmann, Amanda B. in Alice H. Eagly (2000): *Stereotypes as Dynamic Constructs: Women and Men of the Past, Present, and Future*. *Personality and Social Psychology Bulletin* 26 (11): 1171–88.
- Dolan, Kathleen (2004): *The Impact of Candidate Sex on Evaluations of Candidates for the U.S.* *Social Science Quarterly* 85 (1): 206–17.
- Dolan, Kathleen A. (2005): *Do Women Candidates Play to Gender Stereotypes? Do Men Candidates Play to Women? Candidate Sex and Issues Priorities on Campaign Websites*. *Political Research Quarterly* 58 (1): 31–44.
- Dolan, Kathleen (2014): *When Does Gender Matter? Women*

- Candidates and Gender Stereotypes in American Elections. New York: Oxford University Press.
- Dolan, Kathleen and Kira Sanbonmatsu (2009): Gender Stereotypes and Attitudes Toward Gender Balance in Government. *American Politics Research* 37 (3): 409–28.
- Druckman, James N., Martin J. Kifer in Michael Parkin (2009): Campaign Communications in U.S. Congressional Elections. *American Political Science Review* 103(3): 343–66.
- Dubber, Markus Dirk (2005): *The Police Power: Patriarchy and the Foundations of American Government*. New York: Columbia University Press.
- Dunaway, Johanna, Regina G. Lawrence, Melody Rose in Christopher R. Weber (2013): Campaign News Coverage of Female Political Candidates: Issue Coverage Across Electoral Contexts. *Political Research Quarterly* 2013 (66): 715–26.
- Đurić-Kuzmanović, Tatjana (2002): *Gender and Development in Serbia – From Directed Non Development to Transition*. Novi Sad: Buducnost, Ženske studije i istraživanja.
- EK (2016): *Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic_engagement_en.pdf (12. 4. 2019).
- EK (European Commission) (2004): *Equal Guide on Gender Mainstreaming*. EC: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit B4. Dostopno na: http://ec.europa.eu/employment_social/equal/data/document/gendermain_en.pdf (12. 5. 2018).
- Enli, Gunn S. in Eli Skogerbø, E. (2013): Personalized Campaigns in Party-Centered Politics: Twitter and Facebook as Arenas for Political Communication. *Information, Communication & Society* 16 (5): 757–74.
- Enli, Gunn S. in Nancy Thumin (2012): Socializing and Self-Representation Online: Exploring Facebook. *Observatorio Journal* 6 (1): 87–105.
- EP (European Parliament) (2000): *Report on the Commission Report on the Implementation of Council Recommendation 96/694 of 2nd December 1996 on the Balanced Participation of Women*

- and Men in the Decision-Making Process (COM (2000) 120 – C5-0210/2000 – 2000/2117(COS)), Committee on Women's Rights and Equal Opportunities. Dostopno na: www.europarl.europa.eu/.../committees/femm/20000913/420062_en.doc (10. 4. 2018).
- Evans, Heather K., Victoria Cordova in Savannah Sipole (2014): *Twitter Style: An Analysis of How House Candidates Used Twitter in their 2012 Campaigns*. *Political Science & Politics*, 47 (2): 454–62. doi:10.1017/S1049096514000389.
- Fowler, Linda L. in Jennifer L. Lawless (2009): *Looking for Sex in All the Wrong Places: Press Coverage and the Electoral Fortunes of Gubernatorial Candidates*. *Perspectives on Politics*, 7(3): 519–37.
- Fridkin Kim L. (2011): *The Role of Candidate Traits Campaigns*. *Journal of Politics* 73 (1): 61–73.
- Fridkin, Kim L. in Patrick J. Kenney (2009): *The Role of Gender Stereotypes in U.S. Senate Campaigns*. *Politics & Gender* 2009 (5): 301–24.
- Fridkin, Kim L. in Patrick J. Kenney (2014): *The Changing Face of Representation: The Gender of U.S. Senators and Constituent Communications*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gainous, Jason in Kevin M. Wagner (2014): *Tweeting to Power: The Social Media Revolution in American Politics*. New York: Oxford University Press.
- Galligan, Yvonne, Sara Clavero in Marina Calloni (2007): *Gender Politics and Democracy in Post-Socialist Europe*. Opladen, Germany: Barbara Budrich – Verlag.
- Gidengil, Elisabeth in Joanna Everitt (2003): *Tough Talk: How Television News Covers Male and Female Leaders of Canadian Political Parties*. V: Manon Tremblay (ur.) in Linda Trimble (ur.), *Women and Electoral Politics in Canada*, 194–211. Toronto: Oxford University Press.
- Haraldsson, Amanda in Lena Wängnerud (2018): *The Effect of Media Sexism on Women's Political Ambition: Evidence From a Worldwide Study*. *Feminist Media Studies* 19 (4): 525–41. DOI: 10.1080/14680777.2018.1468797.
- Hayes, Danny (2009): *Has Television Personalized Voting Behavior?* *Political Behavior* 31 (2): 231–60.

- Hayes, Danny (2010): Trait Voting in U.S. Senate Elections. *American Politics Research* 38 (6): 1102–29.
- HDR (Human Development Report) (2011): New York: United Nations Development Programme. Dostopno na: hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011 (10. 5. 2018).
- Hermans, Liesbeth in Maurice Vergeer (2013): Personalization in E-Campaigning: A Cross-National Comparison of Personalization Strategies Used on Candidate Websites of 17 Countries in EP elections 2009. *New Media & Society* 15 (2): 72–92.
- Hessinger, Rodney (2005): *Seduced, Abandoned, and Reborn: Visions of Youth in Middle-Class America, 1780–1850*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Hoobler, Jenny M., Grace Lemmon in Sandy J. Wayne (2014): Women's Managerial Aspirations: An Organizational Development Perspective. *Journal of Management* 40 (3): 703–30. doi:10.1177/0149206311426911.
- Hoyt, Crystal L. in Jim Blascovich (2007): Leadership Efficacy and Women Leaders' Responses to Stereotype Activation. *Group Processes & Intergroup Relations* 10 (4): 595–616. doi:10.1177/1368430207084718.
- Hoyt, Crystal L. in Jim Blascovich (2010): The Role of Leadership Self-Efficacy and Stereotype Activation on Cardiovascular, Behavioral and Self-Report Responses in the Leadership Domain. *The Leadership Quarterly* (21): 89–103. doi:10.1016/j.leaqua.2009.10.007.
- Hoyt, Crystal L. in Stefanie Simon (2011): Female Leaders: Injurious or Inspiring Role Models for Women? *Psychology of Women Quarterly* (35): 143–57. doi:10.1177/0361684310385216.
- Huddy, Leonie in Nadya Terkildsen (1993): The Consequences of Gender Stereotyping for Women Candidates at Different Levels and Types of Office. *Political Research Quarterly* (46): 503–25.
- Huddy, Leonie in Theresa Capelos (2002): Gender Stereotyping and Candidate Evaluation. V: Victor C. Ottati (ur.), R. Scott Tindale (ur.), John Edwards (ur.), Fred B. Bryant (ur.), Linda Heath (ur.), Yolanda Suarez-Balcazar (ur.) in Emil J. Posavac (ur.), *The Social Psychology of Politics. Social Psychological Applications to Social Issues*, 29–53. Boston, MA: Springer.

- Inglehart, Ronald F. in Pippa Norris (2003): *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change around the World*. New York: Cambridge University Press.
- IPES (Inštitut za proučevanje enakosti spolov) (2018): Enakost spolov na slovenskem političnem parketu: Volitve 2018 (Raziskava o enakosti spolov v politiki). Dostopno na: <http://ipes-si.org/blog/2018/05/27/enakost-spolov-na-slovenskem-politicnem-parketu-volitve-2018/> (14. 11. 2018).
- Jackson, Nigel in Darren Lilleker (2011): Microblogging, Constituency Service and Impression Management: UK MPs and the Use of Twitter. *The Journal of Legislative Studies*, 17 (1): 86–105.
- Jalalzai, Farida (2006): Women Candidates and the Media: 1992–2000 Elections. *Politics & Policy* 34 (3): 606–33.
- Jogan, Maca (2011): Tranzicija in oživljeno udomačevanje žensk. V: Milica Antić G. (ur.), Deja Crnović (ur.), Tomaž Deželan (ur.), Danica Fink-Hafner (ur.), Vlasta Jalušič (ur.), Mateja Jeraj (ur.), Jasna Jeram (ur.), Maca Jogan (ur) in Alenka Krašovec (ur.), *Ženske na robovih politike*, 143–70. Ljubljana: Sophia.
- Kahn, Kim Fridkin (1994): Does Gender Make a Difference? An Experimental Examination of Sex Stereotypes and Press Patterns in Statewide Campaigns. *American Journal of Political Science* 38 (1): 162–95.
- Kann, Mark E. (2011): Patriarchal Policing of Sex in the Early United States. *Politics & Gender* 2011 (7): 335–63.
- Killeen Lauren A., Esther López-Zafra in Alice H. Eagly (2006): Envisioning Oneself as a Leader: Comparison of Women and Men in Spain and the United States. *Psychology of Women Quarterly* (30): 312–22. doi:10.1111/j.1471-6402.2006.00299.x.
- Kimmel, Michael in Amy Aronson (2004): Men and Masculinities: A Social, Cultural, and Historical Encyclopedia. CA: ABC-CLIO. Library of Congress Cataloging.
- Kittilson, Miki Caul in Kim Fridkin (2008): Gender, Candidate Portrayals and Election Campaigns: A Comparative Perspective. *Politics & Gender* 4 (3): 371–92.
- Koch, Jeffrey W. (2002): Gender Stereotypes and Citizens' Impressions of House Candidates' Ideological Orientations. *American Journal of Political Science* 46 (2): 453–62.

- Lawrence, Regina G. in Melody Rose (2009): *Hillary Clinton's Race for the White House: Gender Politics and the Media on the Campaign Trail*. Boulder: Lynne Reinner Publishers.
- Leeper, Mark S. (1991): The Impact of Prejudice on Female Candidates: An Experimental Look at Voter Inference. *American Politics Quarterly* 19 (2): 248–61.
- Lips, Hilary M. (2000): College Students' Visions of Power and Possibility as Moderated by Gender. *Psychology of Women Quarterly* (24): 39–43. doi:10.1111/j.1471-6402.2000.tb01020.x
- Lips Hilary M. (2001): Envisioning Positions of Leadership: The Expectations of University Students in Virginia and Puerto Rico. *The Journal of Social Issues* 57 (4): 799–813. doi:10.1111/0022-4537.00242.
- Lyons, Clare A. (2006): *Sex Among the Rabble: An Intimate History of Gender & Power in the Age of Revolution*. Philadelphia: UNC Press Books.
- Manza, Jeffrey in Clem Brooks (1998): The Gender Gap in U.S. Presidential Elections: When? Why? Implications? *American Journal of Sociology* 103 (5): 1235–66.
- McDermott, Monika L. (1997): Voting Cues in Low-Information Elections: Candidate Gender as a Social Information Variable in Contemporary United States Elections. *American Journal of Political Science* 41 (1): 270–83.
- McGregor, Shannon C. (2017): Personalization, Social Media, and Voting: Effects of Candidate Self-Personalization on Vote Intention. *New Media and Society* 20 (3): 1139V60.
- McGregor, Shannon C., Regina G. Lawrence in Arielle Cardona (2017): Personalization, Gender, and Social Media: Gubernatorial Candidates' Social Media Strategies. *Information, Communication & Society* 20(2): 264V83, DOI: 10.1080/1369118X.2016.1167228.
- Morrison, Kimberlee (2014): What, How, and Why People Share on Social Media. Dostopno na: <http://www.adweek.com/socialtimes/why-people-share-social-media-infographic/201546> (14. 2. 2019).
- Nacevska, Elena (2018): *Women in Politics in Western Balkan Countries*. Ljubljana: University of Ljubljana, Faculty of Social sciences.

- Niven, David in Jeremy Zilber (2001): Do Women and Men in Congress Cultivate Different Images? Evidence from Congressional Web Sites. *Political Communication* 18 (4): 395–405.
- Norris, Pippa (1997): *Passages to Power: Legislative recruitment in advanced democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, Pippa (2000): Women's Representation and Electoral Systems. V: Richard Rose (ur.), *The International Encyclopedia of Elections*, 348–51. Washington, DC: CQ Press.
- Norris, Pippa and Ronald F. Inglehart (2001): *Cultural Obstacles to Equal Representation*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Norris, Pippa in Mona Lena Krook (2010): Gender Equality in Elected Office: A Six-Step Action plan, Baseline study for the OSCE/ODIHR. *Handbook on Measures to Promote Women's Participation in Political Parties*. Dostopno na: http://www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2012043009285988cro.pdf in na: <http://www.ipu.org/wmne/classif.htm> (19. 5. 2018).
- Oblak, Tanja (1997): Konstrukcija spolne razlike: uporaba tehnologije in spol v zasebni sferi. *Teorija in praksa* 34 (4): 676–90.
- Oblak, Tanja (1998): Miti v slikah in podatkih: moderna tehnologija skozi žensko in moško optiko? Dostopno na: <http://uploadi.warrioris.org/editor/1225186480miti.pdf> (19. 5. 2018).
- Paxton, Pamela in Sheri Kunovich (2003): Women's Political Representation: The Importance of Ideology. *Social Forces* 82 (1): 87–113.
- Prezelj, Metka (2018): Ženske v slovenski politiki. V slovenski politiki smo še daleč od enakosti žensk in moških. Intervju Milica Antić Gaber. Dostopno na: <https://siol.net/novice/slovenija/v-slovenski-politiki-smo-se-dalec-od-enakosti-zensk-in-moskih-476405> (20. 8. 2018).
- Rahn, Wendy M. (1993): The Role of Partisan Stereotypes in Information Processing about Political Candidates. *American Journal of Political Science* 37 (2): 472–96.
- Rollero Chiara in Angela Fedi (2014): When Benevolence Harms Women and Favours Men: The Effects of Ambivalent Sexism on Leadership Roles. *Československá Psychologie* 58 (6): 535–542.

- Rosenwasser, Shirley M. in Jana Seale (1988): Attitudes toward a Hypothetical Male or Female Candidate: A Research Note. *Political Psychology* 9 (4): 591–99.
- Sanbonmatsu, Kira in Kathleen Dolan (2007): Gender Stereotypes and Gender Preferences on the 2006 ANES Pilot Study. A report to the ANES Board of Overseers. Dostopno na: <http://www.electionstudies.org/resources/papers/Pilot2006/nes011883.pdf> (22. 5. 2018).
- Sapiro, Virginia (1981–82): If U.S. Senator Baker Were a Woman: An Experimental Study of Candidate Images. *Political Psychology* 7 (1): 61–83.
- Sapiro, Virginia in Katherine Cramer Walsh (2002): Doing Gender in Congressional Campaign Advertisements. Paper presented at the International Society for Political Psychology meeting.
- Scammell, Margaret in Holli Semetko (2000): *Media, Journalism and Democracy*. Aldershot: Ashgate.
- Schneider, David J. (2004): *The Psychology of Stereotyping*. New York: Guilford.
- Sczesny, Sabine, Janine Bosak, Daniel Neff in Birgit Schyns (2004): Gender Stereotypes and the Attribution of Leadership Traits: A Cross-Cultural Comparison. *Sex Roles* 51 (11): 631–45.
- Simas, Elizabeth N. in Marcia Bumgardner (2017): Modern Sexism and the 2012 U.S. Presidential Election: Reassessing the Casualties of the “War on Women”. *Politics & Gender* 13 (3): 359–78. <https://doi.org/10.1017/S1743923X17000083>.
- Simon, Stefanie in Hoyt Crystal L. (2013): Exploring the Effect of Media Images on Women’s Leadership Self-Perceptions and Aspirations. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16 (2): 232–45. doi:10.1177/1368430212451176.
- Skrla Linda, Pedro Reyes in James Joseph Scheurich (2000): Sexism, Silence, and Solutions: Women Superintendents Speak Up and Speak Out. *Educational Administration Quarterly* 36 (1): 44–75. doi:10.1177/00131610021968895.
- Smith, Kevin B. (1997): When All’s Fair: Signs of Parity in Media Coverage of Female Candidates. *Political Communication* 14 (1): 71–82.
- Stalsburg, Brittany L. (2010): Voting for Mom: The Political

- Consequences of Being a Parent for Male and Female Candidates. *Politics & Gender* 6 (3): 373–404.
- van Acker, Elizabeth (2003): Media Representations of Women Politicians in Australia and New Zealand: High Expectations, Hostility or Stardom. *Policy, Organization and Society* 22 (1): 116–36.
- Verčič, Dejan in Tanja Oblak Črnič (ur.) (2018): Predsedniške volitve 2017 na spletu in v družbenih omrežjih: Analize študentov 2. Letnika – Programa multimedija 2017/18. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede in Fakulteta za elektrotehniko, Katedra za informacijske in komunikacijske tehnologije.
- Vickers, Jill (2006): The Problem with Interests: Making Political Claims for Women. V: Louise Chappell (ur.) and Lisa Hill (ur.), *The Politics of Women's Interests*, 5–38. New York: Routledge.
- Williams, John in Deborah Best (1990): *Measuring Sex Stereotypes: A Multination Study*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Witt, Linda, Karen M. Paget in Glenna Matthews (1994): *Running As a Woman: Gender and Power in American Politics*. New York: Free Press.

Viri

- Antić Gaber, Milica, Vlasta Jalušič, Jasna Podreka, Metka Roksandić in Katarina Vučko (2016): Ženske v lokalni politiki: zakonodaja kot mehanizem uvajanja in ohranjanja enakosti (od primerjave Norveške in Slovenije do nekaterih dobrih praks in priporočil), 18. 5. 2016. Dostopno na: <https://spol.si/wp-content/uploads/2014/09/Milica-Anti%C4%87-Gaber-Vlasta-Jalu%C5%A1i%C4%8D-Jasna-Podreka-Metka-Roksandi%C4%87-in-Katarina-Vu%C4%8Dko-%C5%BDenske-v-lokalni-politiki-2.pdf> (12. 9. 2018).
- EK (2016): *Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostopno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/strategic_engagement_en.pdf (12. 4. 2019).
- EK (European Commission) (2004): *Equal Guide on Gender Mainstreaming*. EC: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit B4. Dostopno na: <http://>

ec.europa.eu/employment_social/equal/data/document/gendermain_en.pdf (12. 5. 2018).

EP (European Parliament) (2000): Report on the Commission report on the implementation of Council recommendation 96/694 of 2nd December 1996 on the balanced participation of women and men in the decision-making process (COM (2000) 120 – C5-0210/2000 – 2000/2117(COS)), Committee on Women's Rights and Equal Opportunities. Dostopno na: www.europarl.europa.eu/.../committees/femm/20000913/420062_en.doc (10. 4. 2018).

Državna volilna komisija DVK (1992): Arhiv volitev Predsednika RS. Dostopno na: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-predsednika-rs/volitve-predsednika-rs-let-1992> (20. 4. 2018).

DVK (Državna volilna komisija) (1992–2017): Arhiv volitev Predsednika RS. Dostopno na: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-predsednika-rs> (20. 3. 2018).

Državna volilna komisija DVK (2007): Arhiv volitev Predsednika RS. Dostopno na: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-predsednika-rs/let-2007> (3. 3. 2018).

Državna volilna komisija DVK (2017): Arhiv volitev Predsednika RS. Dostopno na: <https://www.dvk-rs.si/index.php/si/arhiv-predsednika-rs/volitve-predsednika-rs-let-2017> (3. 3. 2018).

EIGE (European Institute for Gender Equality) (2017a): Gender Equality Index 2017: Measuring gender equality in the European Union 2005–2015 – Main findings. Dostopno na: <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-index-2017-measuring-gender-equality-european-union-2005-2015-main-findings> (12. 3. 2019).

EIGE (2017b): Gender Statistics Database. Employed women being in managerial positions by age. Dostopno na: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs> (12. 3. 2019).

EK (2004/113): Council Directive of 13 December 2004 on implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services OJ L 373. Dostopno na: http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Directive&an_doc=2004&nu_doc=113 (12. 12. 2018).

- EVS (European Value Survey) (2011): Longitudinal Data File 1981–2008. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences Data Archive, Cologne, Germany, ZA4804 Data File Version 1.0.0 (2011-04-30). Dostopno na: <http://www.gesis.org/en/services/data-analysis/survey-data/european-values-study/longitudinaldata-file-1981-2008/>; in na: <http://www.gesis.org/unser-angebot/daten-analysieren/umfragedaten/european-values-study/>; in na: <http://www.gesis.org/das-institut/kompetenzzentren/europeandata-laboratory/data-resources/data-for-comparative-research/> (11. 12. 2018).
- Metina lista in Klipping (2018): Delež žensk na vodstvenih položajih se znižuje. Dostopno na: <https://www.klipping.si/novica/delez-zensk-na-vodstvenih-polozajih-se-znizuje> (27. 1. 2019).
- Svet EU (Council of Europe) (1998): Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practice 1998. Council of Europe Publishing. Dostopno na: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=2045&langId=enReferences 255 (10. 5. 2018).
- Svet EU (2001): Handbook on National Machinery to Promote Gender Equality and Action Plans 2001 (EG 2001). Strasbourg: Council of Europe. Dostopno na: http://www1.uneca.org/Portals/ngm/CrossArticle/1/Documents/national_machinery.pdf (18. 5. 2018).
- WVS (World Values Survey) (2005–2008): The WVS Cultural Map of the World. The World Value Survey Cultural Map 2005–2008. Dostopno na: http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54 (20. 8. 2018).
- ZN (United Nations) (1995): Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4–15 September, 1995. Dostopno na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/Beijing%20full%20report%20E.pdf>. (22. 5. 2018).

FB-strani predsedniških kandidatov 2017

- FB stran Andrej Šiško (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/andrejshishkozapredsednika.si/> (3. 4. 2018).
- FB stran Angelca Likovič (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/angelca.likovic.56> (3. 4. 2018).

- FB stran Boris Popovič (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/BorisPopovicPopo/> (3. 4. 2018).
- FB stran Borut Pahor (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/borutpahor.si/> (3. 4. 2018).
- FB stran Ljudmila Novak (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/ljudmila.novak/> (3. 4. 2018).
- FB stran Maja M. Brenčič (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100012727904452> in spletna stran na: <https://www.majamakovecbrencic.si/> (3. 4. 2018).
- FB stran Marjan Šarec (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/Sarec.Marjan/> (3. 4. 2018).
- FB stran Romana Tomc (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/romanatomc.si/> (3. 4. 2018).
- FB stran Suzana L. Krause (2017). Dostopno na: <https://www.facebook.com/SuzanaLaraKrause/> (3. 4. 2018).
- Instagram predsedniških kandidatov 2017:
- Instagram Angelca Likovič. Dostopno na: https://www.instagram.com/angelca_likovic/ (15. 6. 2018).
- Instagram Boris Popovič. Dostopno na: <https://www.instagram.com/borispopovicpopo/> (15. 6. 2018).
- Instagram Borut Pahor. Dostopno na: <https://www.instagram.com/borutpahor/> (15. 6. 2018).
- Instagram Marjan Šarec. Dostopno na: <https://www.instagram.com/sarec.marjan/> (15. 6. 2018).
- Instagram Romana Tomc. Dostopno na: <https://www.instagram.com/romanatomc/> (15. 6. 2018).
- Spletne strani predsedniških kandidatov 2017:
- Spletna stran Andrej Šiško. Dostopno na: <http://www.andrejshishko.si/> (15. 5. 2018).
- Spletna stran Boris Popovič. Dostopno na: <http://www.borispopovic.si/> (15. 5. 2018).
- Spletna stran Borut Pahor. Dostopno na: <http://www.borutpahor.si/> (15. 5. 2018).
- Spletna stran Maja Makovec. Dostopno na: <https://www.majamakovecbrencic.si/> (15. 5. 2018).

Spletna stran Marjan Šarec. Dostopno na: www.sarec.si
(15. 5. 2018).

Spletna stran Romana Tomc. Dostopno na: <https://www.romanatomc.si/> (15. 5. 2018).

Spletna stran stranke Angelca Likovič. Dostopno na:
<http://glaszaotrokeindruzine.si/> (15. 5. 2018).

Spletna stran stranke Ljudmile Novak. Dostopno na:
<http://nsi.si/?s=ljudmila+novak> (15. 5. 2018).

Twitter predsedniških kandidatov 2017:

Twitter Angelca Likovič. Dostopno na: <https://twitter.com/angelcalikovic> (15. 8. 2018).

Twitter Boris Popovič. Dostopno na: <https://twitter.com/borispopovicbp> (15. 8. 2018).

Twitter Borut Pahor. Dostopno na: https://twitter.com/BorutPahor?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor (15. 8. 2018).

Twitter Ljudmila Novak. Dostopno na: <https://twitter.com/ljudmilanovak> (15. 8. 2018).

Twitter Maja Makovec. Dostopno na: <https://twitter.com/majamakovec> (15. 8. 2018).

Twitter Marjan Šarec. Dostopno na: <https://twitter.com/sarecmarjan> (15. 8. 2018).

Twitter Romana Tomc. Dostopno na: <https://twitter.com/romanatomc> (15. 8. 2018).

YouTube kanali predsedniških kandidatov 2017:

YouTube Angelca Likovič. Dostopno na: <https://www.youtube.com/channel/UCOITFDHAWgtUJWW2XjGYzag/featured>
(15. 8. 2018).

YouTube Borut Pahor. Dostopno na: <https://www.youtube.com/user/BP4PRS> (15. 8. 2018).

YouTube Marjan Šarec. Dostopno na: <https://www.youtube.com/channel/UC1EmBo06nNpQxJ8pNqgAdTg> (15. 8. 2018).

YouTube Nova Slovenija. Dostopno na: <https://www.youtube.com/user/novaslovenija> (15. 8. 2018).

YouTube SDS TV. Dostopno na: <https://www.youtube.com/user/sdsvideo2>

YouTube Slovenska Ljudska Stranka. Dostopno na: https://www.youtube.com/channel/UCO_f74aImGjbu8zztr4fxA
(15. 8. 2018).

Stvarno in imensko kazalo

A

Adler, R. 156, 157, 181
 aktivnost 98, 100, 102, 108, 110,
 154, 155, 156, 157, 158, 159,
 160, 163, 168, 170, 173, 177,
 181
 Amna, E. 154, 157, 158, 159,
 160, 165, 167, 168, 180, 181,
 182
 anketa 61, 63, 86, 165
 antipolitika 175, 176, 177, 180
 apatija 112, 116, 117, 154, 163,
 164, 165

B

Bennett, W. L. 154, 155, 161, 162,
 181
 Beyens, S. 38, 54
 Blossfeld, H. P. 89, 106
 Bradley, H. 89, 104
 Broder, Ž. v, 2, 37, 86, 113, 120

C

Casal Bertoa, F. 37, 55
 Chiaramonte, A. 37, 39, 55
 Clarke, P. 66, 82, 85
 Coleman, S. 164, 181

D

Dahlgren, P. 161, 175, 181–183,
 184
 Dalager, J. K. 66, 83

Delli Carpini, M. X. 63, 71, 82,
 83
 demokracija 1, 3, 5, 10, 11, 12,
 13, 20, 21, 38, 42, 43, 44, 63,
 65, 66, 68, 72, 76, 82, 95,
 111, 113, 118, 120, 127, 128,
 130, 131, 140, 144, 147, 183
 demokrat 12, 13, 15, 16, 22, 39,
 43, 44, 49, 53, 54, 95, 196
 Deželan, T. iv, v, 3, 17, 26, 30, 31,
 55, 56, 66, 83, 84, 89, 90, 92,
 96, 105, 106, 208
 dolžnost 112, 114, 122, 161
 družbeno gibanje 159, 160, 161,
 175
 Driscoll, A. 113, 115, 116, 117,
 119, 131, 132
 državljani 1, 2, 3, 73, 82, 85, 155,
 156, 157, 158, 159, 160, 161,
 162, 164, 171, 173, 179, 180,
 184

E

Ekman, J. 43, 57, 154, 157–160,
 165, 167, 168, 180, 181, 182
 elita 19, 20
 – družbena 159
 – politična 10, 18, 20, 157,
 159
 – parlamentarna 21
 Emanuele, V. 37, 39, 55
 evropeizacija 2, 6, 16, 17, 18

F

Ferber, R. 68, 83
 Fink Hafner, D. v, 2, 5, 7, 13, 14,
 16, 17, 21, 22, 23, 26, 27, 31,
 37, 38, 52, 55
 Flere, S. 21, 22, 27, 30, 57, 183
 Fraile, M. 64, 65, 83
 Fredin, E. 66, 82

G

Gaziano, C. 82, 83
 glasovnica
 – veljavna 115, 119
 – neveljavna 112, 113,
 115, 116, 119, 123, 125,
 127–130, 136, 142, 145
 – prazna 147, 148
 – prečrtana 122

Goati, V. 92, 105
 Goggin, J. 156, 157, 181

H

Hafner Fink, M. 22, 31, 35, 60,
 75, 77, 79, 80, 85, 86, 87, 158
 Harmel, R. 40, 56, 92, 105
 Haughton, T. 10, 11, 12, 16, 23,
 24, 26, 28, 37, 56
 Henn, M. 154, 156, 158, 164,
 171, 180, 182, 183, 185
 Hibbing, J. 44, 56
 Hill, L. 58, 84, 112, 113, 115,
 130, 132, 212
 Hindman, D. 64, 84
 Hix, S. 6, 29
 Holbrook, T. M. 65, 66, 84
 Hooghe, L. 8, 29, 57

I

Ilonszki, G. 21, 29
 institucija 1, 2, 42, 43, 46, 47, 48,

49, 54, 65, 68, 72, 76, 111,
 113, 120, 153, 165

izobrazba 3, 22, 64, 72, 73, 79,
 80, 111, 115, 130, 166, 168,
 172, 191

izražanje 3, 63–82, 84, 113, 116,
 121, 123, 127, 154, 161

J

Janda, K. 92, 105
 javno mnenje ix, 1, 6, 22, 35, 38,
 43, 44, 46, 50, 53, 59, 60, 61,
 70, 72, 85, 86, 87, 88, 113,
 120, 131, 186, 193
 Johannsen, L. 23, 29, 43, 56, 120,
 132

K

Kahne, J. 154, 161, 162, 163, 165,
 167, 177, 183
 Keeter, S. 63, 71, 82, 83
 Kimberlee, R. H. 163, 180, 183,
 209
 Kogovšek, T. v, 3, 111
 Kranjc, S. 92, 93, 106, 183
 Krašovec, A. iv, v, 2, 3, 14, 16, 17,
 22, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 37,
 38, 43, 44, 55, 56, 57, 83, 92,
 96, 106, 111, 113, 120, 132,
 208

kriza

– ekonomska 2, 5, 6, 18,
 20, 24, 120
 – finančna 8, 20, 21, 24, 120
 – gospodarska 8, 9, 10, 11,
 18, 68
 – politična 65, 68, 76

kultura 162, 163, 184, 187, 193,
 197, 198, 202

Kropivnik, S. 31, 84

Kurdija, S. 20, 30, 31, 33, 44,
45–48, 50, 51, 52, 53, 59, 60,
65, 68, 72, 75, 77, 79, 80, 85,
86, 87

Kustec Lipicer, S. ii, 14, 17, 27,
30, 31, 65, 66, 83, 84

L

Lajh, D. iv, 16, 17, 30

Latham, E. 91, 106

Lawson, C. 65, 84, 107

Livingstone, S. 154, 162, 163,
175, 183

M

Mannheim, K. 10, 31

Marks, G. 8, 29, 57

Matjašič, M. v, 3, 89

McCann, J. A. 65, 84

mediji 3, 66, 67, 69, 73, 155, 162,
163, 165, 173, 176, 188, 189,
190, 193, 194, 195, 197, 199,
202

Mills, M. 89, 106

mladi 3, 13, 15, 18, 21, 22, 23, 30,
49, 50, 51, 52, 72, 89, 90, 91,
95, 97–104, 108, 110, 114,
153–156, 158, 161–181, 183,
184

mladina 15, 27, 30, 57, 89, 90, 91,
93, 94, 95, 96, 97, 98, 104,
155, 161, 162, 169, 175, 184,
186

moški 68, 72, 73, 76, 81, 191,
192, 193, 194, 195, 199, 200,
202

N

Nacevska, E. v, 3, 187, 199, 202,
209

Nadeau, R. N.N. 65, 84

Nelson, M. J. 113, 115, 116, 117,
119, 131, 132

neodgovor 64, 72, 73, 76

Novak, M. v, 3, 63, 64, 66, 68,
78, 80, 82, 84, 126, 135, 139,
148, 196, 197, 201, 215, 216

O

Oblak Črnič, T. v, 3, 153, 182,
184, 198, 212

Obradovic – Wochnik, J. 116, 132

Ogris, A. 91, 107

O'Toole, T. 154

P

participacija

– državljanska 155, 179

– družbena 159, 160, 173

– formalistična 180

– latentna 160, 167

– manifestna 158, 167

– parlamentarna 159

– politična 3, 45, 49, 54, 63,
116, 154–159, 161, 164,
165, 166, 170, 172, 173,
174, 180

– volilna 157, 159

patriarhalizacija 188

Pennings, P. 18, 20, 32

Podmenik, D. 91, 107

politično mnenje 63, 84

politično znanje 1, 64, 65, 71, 158

politika 3, 6, 7, 9, 11, 19, 21, 23,
42, 43, 46, 47, 48, 49, 72, 89,
90, 97, 99, 108, 110, 112,
113, 115, 116, 120, 121, 124,
126, 127, 130, 131, 153, 155,
156, 160, 165, 168, 171, 173,
175, 176, 177, 180, 184, 187,
189, 193, 195, 200, 208

postsocializem 10

Power, T. J. 107, 111, 113, 114,
115, 116, 117, 133, 204, 205,
206, 209, 210, 212

Prunk, J. 26, 55

R

Rapoport, R. B. 64, 68, 78, 85

Roberts, J. D. 114, 115, 116, 133

S

Saldaña, J. 96, 107

samoprezentacija 3, 187, 189,
190, 197, 200, 201, 202

Scarrow, S. E. 92, 107

Scholl, R. 155, 161, 185

Schwarcz, A. 21, 29

Sears, D. O. 66, 85

Sikk, A. 37, 38, 39, 40, 42, 56, 58

spol 3, 64, 72, 76, 77, 79, 130,
168, 189, 190, 192, 193, 201,
203, 210, 212

stereotip 181, 188, 191, 192, 193,
194, 198, 200, 201, 202

stranka

– etabrirana 45, 50–53

– nova 2, 12, 14, 15, 19, 22,
23, 24, 39, 41, 42, 43, 46,
47, 48, 49, 50, 52, 53, 54

– stara 10

strankarski sistem 2, 5, 6, 10, 11,
12, 13, 14, 16, 18, 20, 24, 25,
26, 37, 53, 55

Superti, C. 113, 114, 115, 116,
117, 118, 133

Š

Štebe, J. 33, 60, 72, 85, 86, 87

T

Theiss-Morse, E. 56

tradicija 92, 195

tranzicija 20, 188, 208

U

udeležba 49, 64, 65, 112, 114,
116, 122, 128, 140, 153, 154,
157, 158, 164, 167, 183, 186,
191

Uggla, F. 111, 113, 114, 116, 117,
133

Ule, M. 153, 154, 155, 161, 168,
181, 185

V

Valentino, N. A. 67, 85

van Hoof, J. 89, 104

volilna kampanja 3, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 70–84, 157, 189,
190, 199, 201, 202

volilni sistem 5, 25, 40, 114, 115,
118

volitve

– predsedniške 3, 112, 118,
121, 196

– državni zbor 64, 67, 94,
153

– predčasne 5, 15, 66, 67,
68, 71, 77, 78, 80, 81, 153,
179

– redne 66, 71

volivec 2, 3, 8, 9, 12, 16, 17, 18,
22, 23, 37, 38, 39, 41–54, 63,
64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 74,
75, 81, 82, 90, 91, 92, 93, 94,
97, 104, 111–123, 125–131,
141, 188, 190, 194, 196, 197,
200, 202

W

Webb, P. 23, 32, 44, 59, 90, 105,
107

Weber, T. 9, 26, 37, 55, 205

Wochnik, A. 116, 132

Y

Young, S. 27, 56, 106, 112, 113,
115, 130, 132, 136, 181, 182,
183, 184, 185

Z

Zajc, D. ii

zaupanje 17, 20, 43, 46, 47, 49,
54, 63, 65, 68, 72, 76, 99,
113, 120, 128, 137, 156

Ž

ženska 3, 68, 76, 78, 158, 166,
168, 169, 177, 178, 187–196,
198, 199, 200, 201, 202, 208,
210, 214

